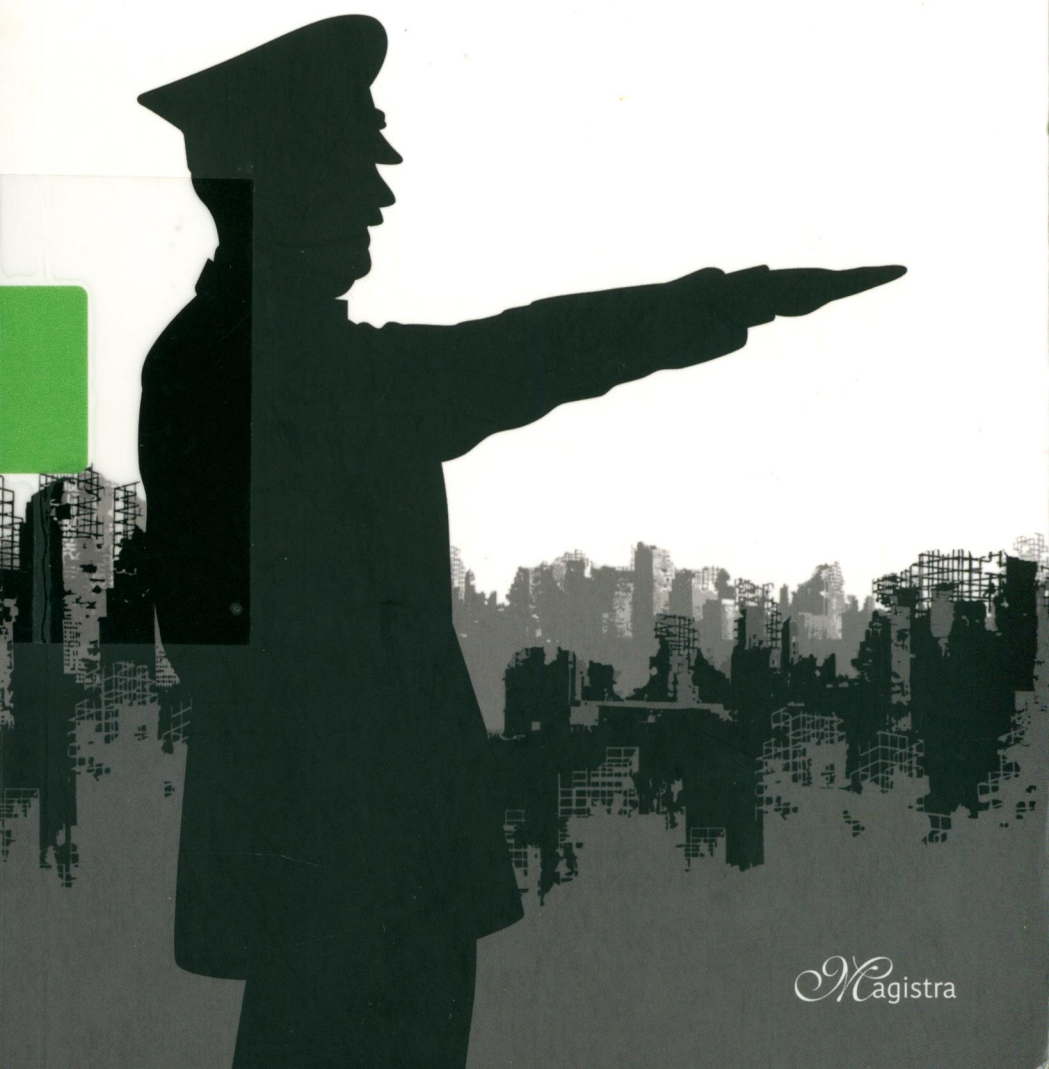

Thomas Sandkühler

Adolf H.

egy diktátor életútja

Magistra

ADOLF H.

ADOLF H.

ADOLF H.

ADOLF H.

ADOLF H.

THOMAS SANDKÜHLER

ADOLF H.

ADOLF H.

egy diktátor életútja

ADOLF H.

ADOLF H.

ADOLF H.

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001281395

A mű eredeti címe: Adolf H., Lebensweg eines Diktators
Copyright © 2015 Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG, München

Magyar kiadás © Magistra Könyvkiadó, 2019

A jogtulajdonos engedélye nélkül a műből részlet sem közölhető.

A magyar kiadás a Balla-Sztojkov Irodalmi Ügynökség közreműködésével
valósult meg.

Fordította: Balla Judit

Hungarian translation © Balla Judit, 2019

Szerkesztette: Némethölgyi Ilona

ISBN: 978-615-80791-6-7

Kiadta a Magistra Kiadó 2019-ben

Felelős kiadó: a Kiadó ügyvezetője

www.magistrakiado.hu

Borítóterv: Takács László

Tördelés és nyomdai előkészítés: SzépKönyvek (www.szepekonyvek.hu)

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

X 279181

Dr. Thomas Sandkühler, történész, egyetemi tanár, a Berliini Humboldt Egyetem tanszékvezetője. A XX. századi történelem és a Holocaust elismert szakértője, több nemzetközi kutatócsoport tagja. Történelmi munkája mellett a történelemoktatás módszertanának is kutatója és oktatója. „Adolf H., Egy diktátor élete” című könyvét 2015-ben Emys Szakkönyvdíjjal tüntették ki.

Anyám emlékére

2017. évi kiadás
 Budapest, 2017.
 Kiadó: [illegible]

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

Tartalom

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

Tartalom

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

A vesztes

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

A felemelkedő

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

A „Führer”

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

A hadúr

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

A tömeggyilkos

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

A barlanglakó

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

Az élőhalott

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

Irodalom

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

Hivatkozások

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

Névmutató

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

A kötetben felhasznált

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

képek forrásai

A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.
 A kiadvány a [illegible] támogatásával készült.

Előszó

Nincs még elege mindenkinek Hitlerből?

A kérdés teljesen jogos. Adolf H., 1933 és 1945 között német diktátor ugyanis a mai napig állandó szereplője a közéletnek és a médiának. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért van értelme egy fiatal olvasóknak szánt, modern-életrajznak. Szükség is van rá, amit ugyanis napjainkban a televízió és az internet kínál, általában kevés segítséget nyújt a „Hitler-jelenség” megértéséhez. Kimondottan fiataloknak szánt Hitler-életrajz még soha nem jelent meg – ezt a hiányt szándékozik pótolni könyvem.

Az életrajzok élettörténetek kutatásának eredményei. A XIX. században ez a műfaj számított a történetírók igazi művészetének. Életrajzokat írtak, hogy rögzítsék az utókor számára egy-egy jelentős személyiség életét és munkásságát. A történelmet ugyanis a „nagy emberek” írják, gondolták akkoriban a történészek és olvasóik egyaránt.

Az életrajzok általában saját korának összefüggéseiben mutatnak be egy-egy történelmi személyiséget. Hitler esetében azonban nincs egység a történetírók között. Valóban történelmet alkotott Hitler, vagy éppen fordítva, a történelem alkotta-e meg őt? Hitler uralta-e a német társadalmat, vagy az uralta őt? Az ezekre a kérdésekre adott válaszok határozzák meg aztán a történetírás módszereit. Azok a történészek, akik a nemzeti-szocialista Németország urának és mesterének látják Hitlert, Hitler-életrajzokat írnak. Azon kollégáik, akik velük ellentétesen gondolkodnak, a német társadalom történetét írják a nemzeti-szocializmus korában – benne Hitlerrel. Márpedig az életrajz és a társadalomtörténet, legalábbis első látásra, egymást kizáró fogalmak.

Könyvem címe, „Adolf H.” arra akarja felhívni a figyelmet, hogy Hitler személyes élettörténete és politikusi működése között jelentős különbség húzódik. Sokan azt is kétségbe vonják, érdemes-e külön életrajzot írni Hitlerről. 1945 után szinte egész tudományág épült a Hitler-kutatásra, számos részletet tárva fel a diktátor életéről. Ezek a részletek mind nélkülözhetetlenek egy Hitler-életrajzhoz, önmagukban azonban nem sokat mondanak.

Sebastian Haffner, a náci időkben Németországból elűldözött jogtudós és történész Hitler személyes életének „szokatlan szegényességére” mutatott rá. A politikán kívül Hitler Haffner szemében szinte nem is létezett. Meggyőződése szerint minden, ami lényeges volt Hitler életében, beleolvad a kor történetébe. A fiatal Hitler csak a saját történelmi korát tükrözte vissza, a felnőtt Hitler már hatással is volt rá, az érettebb személyiség pedig már maga alakította. Előbb a történelem alkotta meg őt, azután ő alkotott történelmet. Csak ez az, amiről érdemes beszélni. Minden más, ami még tudható Hitler életéről, akár az 1919 előtti, akár az 1919 utáni időkről beszélünk, nem bír fontossággal az utókor számára, vélte Haffner.

Amikor a történészek a múlt felé fordulnak, kérdéseket tesznek fel, amelyekre hatással van saját koruk is. Szemléletüket az határozza meg, milyen kérdéseket tesznek, vagy éppen nem tesznek fel. Joachim Fest publicista például, akinek nagy Hitler-életrajza 1973-ban jelent meg, arra a kérdésre kereste a választ, miért követte hatalmas tömegekben a Führert az iskolázott, művelt polgárság. Fest két okát látta ennek: a polgárság lenézte „a politikát” és ennek megfelelően csak csekély mértékben érezte kötelességének a demokrácia védelmét, elsősorban azonban Hitler kiemelkedő képességei csavarták el az emberek fejét. Fest munkája „személytelen személyiségnek” láttatja Hitlert, akinek nincsenek említésre méltó tulajdonságai, ugyanakkor „politikai zseni”, s aki a háború kitörését megelőzően „a németek egyik legnagyobb államférfiúja” volt, „talán egyenesen történelmük beteljesítője”.

Valóban nagy ember lett volna Adolf Hitler? Lehet nagy ember valaki, aki olyan sok szenvedést hozott az emberiségre, mint ő? Nyilvánvalóan nem. Hitler nem „nagy ember”, hanem „nagy pusztító” volt, márpedig ez igen nagy különbség. Ian Kershaw brit történész így ír erről:

„A történelemben még soha nem kapcsolódott egyetlen ember nevéhez ilyen hatalmas mértékű pusztítás. Hitler neve joggal vonul be az örökkévalóságba a modern kori civilizáció mélyreható összeomlásának legfelsőbb szintű felbujtójaként”. Majd azzal folytatja, Hitler személye döntő volt „annak a tizenkét végzetes évnek a rettenetes eseménysorában”.

Kershaw Hitler-életrajza egy egész nemzedéknyi idővel később jelent meg Fest művéénél. Kershaw elődjéhez hasonló kérdéseket tett fel, csakhogy éppen ellentétes szemszögből adott rájuk választ. Nem Hitleről indulva jutott el a társadalomig, hanem a társadalomtól indulva jutott el Hitlerig. A német társadalom emelte fel Hitlert, aki aztán ennek a társadalomnak lett teljhatalmú ura – ezért Kershaw-t is sokkal inkább Hitler hatalomgyakorlása, mintsem Hitler személye foglalkoztatta. A németek felelősségének és erkölcsi csődjének kérdése ezzel a módszerrel kétségtelenül jobban megválaszolható, mint egy klasszikus életrajz keretei között. Az Adolf Hitler életével foglalkozó történet-szek számára azóta is fontos mérce Kershaw értékelése.

Csakhogy azóta is eltelt igen sok esztendő. A nemzeti-szocializmus kutatása újabb és újabb eredményeket mutat fel, az utóbbi időben elsősorban a náci állam és a rettenetes bűnök társadalmi értelmezésére és értékelésére összpontosítva. A vezető fogalom ennek során az egyik felfogásban a „népközösség”, a másikban a Holocaust.

Könyvemben Adolf Hitler élete a náci állam előtörténetébe és történetébe ágyazódik be, azaz nem pusztán a diktátor életútját szeretném bemutatni, hanem a német (és az osztrák) társadalom történelmét is a XX. század fordulóján, ahogyan a náci állam történetét is. Csak így lehetséges megmagyarázni és megérteni, hogyan és miért emelkedett fel, uralkodott, és bukott el Hitler.

Politikai életrajzként tekintve Hitler élettörténete kétségtelenül lenyűgöző. Már-már klasszikus példája a felemelkedés, tetőpont, hanyatlás és bukás ívének. Egy fiatal vesztes története, aki harminc évesen fedezi fel a politikát, egyetlen évtized leforgása alatt hatalmas és körülrajongott Führerré emelkedik, háborús vezető és tömeggyilkos lesz belőle, végül pedig egy berlini bunker mélyén önkézzel vet véget az életének.

Hitlerről és államáról számtalan könyv és tanulmány jelent már meg, egy fiataloknak szánt könyvbe azonban képtelenség belepréssélni minden adatot. Ehelyett a tudomány legújabb eredményeire alapozó, tömör ábrázolásra törekedtem.

Könyvemben elmesélni szeretném Hitler élettörténetét. A bemutatásnak ez a módja szándékom szerint lehetővé teszi olvasóim

számára, hogy beleképzeljék magukat az akkori időkbe, s így értékeljék, mi történt és miért. Be kell vallanom azonban, nem tudtam következetesen megmaradni az elbeszélő módszer mellett. Az európai zsidók legyilkolását nem lehet elmesélni – azt csak leírni lehet.

Könyvemhez fényképek és rajzok is tartoznak. Mivel Hitler és a náci állam a mai médiavilágban nagyon fontos szereplő, igyekeztem olyan illusztrációkat választani, amelyek a médiában és a tankönyvekben ritkán vagy egyáltalán nem bukkannak fel, viszont nagyon is alkalmasak egy, a megszokottól eltérő szemszögből történő Hitler-bemutatásra.

Sok idézetet használtam fel, azonban ezek forrását nem jelöltem meg minden egyes helyen, nem akarván megakasztani az olvasót. A felhasznált könyveket és tanulmányokat inkább függelékben állítottam össze, remélem, lesznek, akiket további olvasásra is ösztönöz majd kis jegyzékem. Igyekeztem elsősorban könnyen hozzáférhető alapl műveket felsorolni. A függelékben jelöltem meg az idézetek forrásait is.

Könyvem nem alkalom szülte munka. Nem azért írtam meg Hitler életrajzát, mert 2015. májusában kereken hetven éve lesz a háború befejezésének. Könyvemnek ennél sokkal hosszabb előtörténete van. Sok-sok évvel ezelőtt Katja lányom – akkoriban felső tagozatos iskolás – indított el az úton. Egy hosszú autótúr során valahogyan Hitlerre terelődött a szó. Lányom alaposan kikérdezett, majd felvetette, jó lenne, ha írásban is meglehetne mindaz, amit most neki elmondtam.

Az írásba foglalás aztán sokkal hosszabb ideig tartott, mint terveztem, s sokkal nehezebbnek is bizonyult. Annál jobban örülök azonban, hogy végre a végére értem.

Köszönettel tartozom Katjának és húgának, Julia lányomnak; feleségemnek, Petra Mertensnek, valamint kolléganőmnek, Clara Woopennek értékes észrevételeikért. Köszönet illeti türelméért ügynökömet, Ernst Pipert, továbbá Ulrich Störiko-Blumét a Hanser Kiadótól, valamint lektoromat, Malte Rittert könyvem gondozásáért.

Berlin, 2014. októbere

TS

„Képes voltam szólni!” 58

„Heil Schicklgruber?” Egy bonyolult családtörténet

Adolf Hitler családja az Osztrák Császárság észak-ausztriai erdős vidékéről származott. Ez a terület ma a Cseh Köztársasággal határos, s akkoriban kifejezetten szegény vidéknek számított. A „Hitler” név változatai, a „Hüttler” és a „Hiedler” gyakori családnév volt. Eredetük valószínűleg a bányász mesterségre utalt, amelyet Hitler ősei is gyakoroltak, de az is lehetséges, hogy a szegénységre, a „kunyhólakók” megjelölésre vezethető vissza. A vidékre a sűrű településszerkezet volt a jellemző, az emberek kis területen összezsúfolódva éltek.

A XIX. században az alsóbb osztályok családi viszonyai gyakran voltak áttekinthetetlenek. Nem számított ritkaságnak sem a rokonházasság, sem a házasságon kívül született gyermek, hiába prédikált ellenük a katolikus egyház, amelyhez akkoriban Ausztria lakosságának többsége tartozott.

Adolf Hitler, mint oly sok más gyermek is ebben a közegben, igazi kusza – ma azt mondanánk: patchwork – családból származott. A nagy közös háztartásban szülei, Alois és Klara Hitler, valamint testvérei, Edmund és Paula mellett ott éltek az apa második házasságából származó féltestvérek is, az ifjabb Alois és Angela, továbbá Klara hajadon húga, Johanna („Hani néni”), aki a gyermekek nevelésében segítette nővérét.

Hitler apja a harmadik házasságában élt. Felesége, Klara húsz évvel volt fiatalabb a férjénél és valószínűleg rokonságban is álltak egymással. Adolf fiúk, aki 1889. április 20-án született a német–osztrák határ menti Braunauban, a pár negyedik gyermeke volt – az előtte született három gyermek azonban nem élt sokáig.

A szülői ház anyagi viszonyai rendezettek voltak. Alois Hitler vámhivatalnokként dolgozott és rendszeren keresett, ami mellé még egy örökség révén is pénzhez jutott. 1892-ben vám-főtisztté léptették elő és Passaubá helyezték át. Akkoriban Passau városa jelentette a határt a Német Birodalom és az Osztrák Császárság között, és szokás volt, hogy a vámtisztek a határ mindkét oldalán szolgálatot teljesítettek, így került Alois Hitler is a német oldalra.

1889. április 20.
Születés
Braunauban

BALRA Alois Hitler (szül. Schicklgruber) vámtiszt egyenruhájában; JOBBRA Klara Hitler; dátum nélküli fénykép

1894-ben még egy fiú született a családban, Edmund. Ugyanabban az évben Alois Hitlert a Duna-menti Linz városba helyezték át, a család azonban csak egy évvel később követte. 1896-ban újabb gyermekük született, Hitler húga, Paula. A Hitler család ezután is gyakran költözött, míg végül 1898-ban a Linz melletti Leonding faluban telepedtek le.

Alois Hitler meglehetősen kellemetlen ember volt. Erősen dohányzott és ivott, szabadidejét szívesebben töltötte a helyi kocsmában, mint a családja körében. Egyetlen hobbija a méhészkedés volt, ami sok idejét lefoglalta. Gyakran berúgott, dühkitöréseitől az egész család reszketett. Az erőszakos ember rendszeresen verte a fiait, és valószínűleg fiatal feleségére is kezet emelt. Hitler, mint sokkal később maga is beismerte, félt az apjától.

Miután Aloist 1895-ben nyugdíjazták, több ideje maradt gyermekei „nevelésére”. Az ifjabb Alois tizennégy évesen el is menekült a szülői házból és soha többé nem tért vissza. Nem sokkal később, 1900-ban kanyaróban meghalt Edmund Hitler, így Adolf maradt az egyetlen fiú a háznál. Tizenegy éves volt akkor.

1898
A család költözik
a Linz melletti
Leondingba

1925/26
„Mein Kampf”

Diktátorok és diktátor-jelöltek szeretik titokba burkolni származásukat, hiszen előéletük árnyoldalai nehezen lennének összeegyeztethetőek egyeduralkodói igényeikkel. Adolf Hitler is az egyetlen, kizárólagos forrása akart lenni a saját élettörténetének. Ehhez használta fel könyvét, az 1925/26-ban megjelent *Mein Kampf*-ot is. A könyv félig önéletírás, félig a szerző „világnézetének” hirdetése, annak az ideológiának, amelyet Adolf Hitler képviselt. Amit a „*Mein Kampf*” azaz „*Harcom*” saját életéről szóló részében írt, nem más, mint igazságok, féligazságok és egyszerű hazugságok nehezen kibogozható, zavaros keveréke.

Nem csoda, hogy amint Hitler sikeres politikussá emelkedett, ellenfelei máris kutakodni kezdtek a múltjában, mivel kódosítása a témában nyilvánvaló volt. 1932 februárjában Hans Bekessi bécsi újságíró szenzációs hírt tett közzé: Hitler igazi neve Schicklgruber! Bekessi cikkében arra is célzásokat tett, hogy Hitler szándékosan titkolja származását.

Hitler apja, aki maga házasságon kívül született gyermek volt, valóban megváltoztatta a nevét: 1876-ban a Schicklgruber családi nevet cserélte Hitlerre. Egy rokon ugyanis, aki nagy valószínűséggel a vér szerinti apja volt, örökösévé kívánta tenni, és ehhez megkívánta tőle, hogy felvegye a nevét.

Kétséges, tudott-e egyáltalán Adolf Hitler korábban az apja névváltoztatásáról és annak okairól. Mindenesetre nélküle aligha lehetett volna „Führer” – a „Heil Schicklgruber” nem csengett volna valami jól, míg a „Heil Hitler” szinte magától gördül le az ajkáról.

Még izgalmasabb volt Bekessi másik állítása, nevezetesen, hogy Hitler ősei zsidók lettek volna, amit az újságcikk szerint hivatalos források is megerősítettek. A cikk gyorsan szenzációvá emelkedett: A fanatikus zsidógyűlölő Hitler maga is zsidó! A háború vége után Hitler egykori ügyvédje, dr. Hans Frank is azt terjesztette, hogy Hitler egyik nagyapja zsidó volt.

Amikor Frank előállt ezzel a kitalált történettel, már saját halálos ítéletének árnyékában, kivégzésére várva tette. Ő volt ugyanis Hitler helytartója a megszállt Lengyelországban, s működése során lengyelek és zsidók százezreit küldte a halálba. A nürnbergi perben ezért a tömeggyilkosságért ítélték halálra. Frank haláláig

antiszemita maradt, aki így a zsidóságra foghatta Hitler „létrejöttét”. Állításával szemben azonban Hitlernek nem voltak zsidó ősei – a legenda viszont még sokáig tartotta magát a Hitler-irodalomban.

Kezdetek és kudarcok

Minden ember fejlődése, karrierje, felnőtt élete jelentős részben a gyermekkorában gyökerezik. Hitler gyermekkorát aligha mondhatjuk boldognak. Szülei között húsz évnyi korkülönbség tátongott, Alois Hitler pedig mindig is gyámságra szoruló gyermekként kezelte a feleségét. Adolf a lelke mélyén kétségtelenül anyját pártolta, de az apával szemben nem tudott kiállni mellette. Ha volt ember Hitler életében, akit valóban őszintén szeretett, az az édesanyja volt, akinek portréját még birodalmi kancellárként is az ágya fölé akasztotta.

A gyakori költözések zaklatottá tették Adolf Hitler gyermekéveit. Ahhoz túl fiatal volt, hogy féltestvéréhez, Aloishoz hasonlóan egyszerűen elméneküljön apjuk elől. Alois távozása és Edmund halála után az apai szigor egyedül Adolfra irányult, aki dacosan és makacsul reagált rá, amire apja újabb verésekkel válaszolt. Alois Hitler mindenáron meg akarta törni korán kamaszodó fia ellenállását. Hitlernek naponta kijutott a verésből, egy ízben egyenesen eszméletlenre verte az apja. Elképzelhetjük, mennyi megaláztatás, harag és gyűlölet gyűlt a fiatal fiúban.

Lánytestvéreivel Hitler képtelen volt szeretetteljes kapcsolatot kialakítani. A lányokat nem verték, őt igen. Klara Hitler megpróbálta ugyan védeni a fiát, de általában nem járt sikerrel. Később, már Alois Hitler halála után Klara az ellenkező végletbe átsapva kényeztetni kezdte a fiút, amivel megint csak ártott neki. Hitler képtelen volt tisztelettel és elismeréssel nézni másokra, s képtelen volt mélyebb kötődéseket kialakítani. Éretlensége a kamaszkor éveiben csak felerősödött.

Személyiségét értékelve azt kell mondanunk, sokkal több jellemvonást örökölt apjától, mint gondoskodó édesanyjától, ami közrejátszhatott abban, hogy saját magát sem tudta tisztelni.

Nem állhat távol a valóságtól a feltevés, hogy Hitler azért vetette meg embertársait, mert az anyja iránti szeretetből saját magában is megvetette az apjától örökölt jellemvonásokat.

Szenvedélyesen tudott gyűlölni. Szeretni egyáltalán nem tudott. Még a kutyáját is, amelyet felnőtt korában mindig maga körül tartott, jobban szerette, mint az embereket. Ugyanakkor folyamatosan kereste a rokonszenvet, az összetartozás érzését. Képtelen volt egyedül, egymagában létezni, ezért épített fel maga köré egyfajta pótcsaládot, amelynek tagjaitól feltétlen alárendeltséget és engedelmisséget kívánt még, még attól a kevés „baráttól” is, akikre élete során szert tett.

Hitlert egyik életrajzírója „nem éppen kellemes jellem”-ként festi le. Igaza van: Hitler minden kétséget kizáróan zavart lelkű ember volt, aki mindig önmagát, ráadásul egyedül önmagát látta a történések középpontjában. Sajnos politikai pályafutása során olyan feltétlen csodálókra talált, akik még tovább erősítették határtalan énközpontúságát. A *Mein Kampf* írása során Hitler valóban meggyőződéssel hitte magáról, hogy a világtörténelem megváltoztatására hivatott. Minden sikere, amelyet ezután elért, csak tovább erősítette már korán kialakult nagyzási mániáját.

1895 Adolfot 1895 májusában írták be az iskolába. Egy négy évvel később készült osztályfényképen a tízéves fiú karját mellkasa előtt összefonva megvetően néz a kamerába.

Hitler az elemi iskolában még jó tanuló volt. Nyugtalan, zaklatott élete és a sűrű költözések okozta iskolaváltások nem okoztak törést az eredményeiben.

A híres lambachi bencés apátságban még a templomi kórusban is énekelt, sőt egy ideig még a papi hivatás gondolata is foglalkoztatta, annak ellenére, hogy nem hitt Istenben, és a misék mélyebb értelméhez sem került közel soha. Amit azonban a templomban látott, élete végéig elkísérte: pártjának későbbi tömegrendezvényein áldó mozdulattal nyújtotta kezét népe fölé, miközben a fény és a sötét harcáról, a német nemzet haláláról és feltámadásáról szónokolt. A zsidók kegyetlen üldözéséről is azt állította, „az Úr” nevében cselekszik.

Leondingi elemi iskolás éveiben Hitler szeretett indiánosat és háborúsdit játszani osztálytársaival, de minden játékban ő akarta a

vezért, a főnököt alakítani. A szülői házhoz tartozó telken, közvetlenül a leondingi temető mellett, légpuskával vadászott patkányokra, és mint a legtöbb fiú abban az időben, nagy lelkesedéssel olvasta Karl May indiános könyveit és más kalandregényeit.

A politikával egy képeskönyv útján került először kapcsolatba. A könyv a Németország által megnyert 1870/71-es német-francia háborúval foglalkozott. Nem tudjuk, milyen mély nyomot hagyott Hitlerben a háborús eseményekről szóló olvasmány, de feltűnő, hogy később sokkal jobban kötődött Németországhoz, mint osztrák szülőhazájához – eltérően apjától, aki egész életében Ferenc József osztrák császár hűséges alattvalója és hivatalnoka volt.

1900 szeptemberétől Hitler egy linzi reáliskola tanulója volt, teljesítménye azonban kezdettől fogva elmaradt a várttól. Inteligens és jó emlékezőtehetségű fiú volt, ugyanakkor lusta és megbízhatatlan. Már az ötödik osztályban évet ismételni kényszerült. Az iskolai tantárgyak nem érdekelték, a tanárait pedig egyenesen gyűlölte. Az egyetlen kivételt a történelem és annak tanára, dr. Pötsch jelentette, akinek a német történelemről szóló előadásai mindig magukkal ragadták a fiúkat.

Egykori osztályfőnöke tanulságos visszaemlékezést írt a reáliskolai diák Hitlerről. Sovány volt és sápadt, írja, „feleselő, öntörvényű, indulatos fiú, akinek mindig igaza kellett legyen”. Az osztályban magának követelte a vezér szerepét, tanárainak figyelmeztetéseire pedig daccal és ellenállással reagált.

1903-ban aztán egy januári napon Alois Hitler hirtelen összesett a kocsában a szokásos reggeli bora fölött. Azonnal meghalt. A tizenhárom éves Adolf nem ejtett könnyeket apjáért. Sokkal inkább megkönnyebbülhetett: többé nem kellett rettegnie az apai szidalmaktól és bántalmazásoktól. Iskolai eredményei ennek ellenére tovább romlottak, az év végén csak nagy kinnal ment át a matematika-pótvizsgán. A következő évben francia nyelvből kellett pótvizsgáznia, s csak azért engedték át, mert anyja cserébe megígérte, hogy kiveszi az iskolából.

Klara Hitler a nyolcvan kilométerre fekvő Steyr város egyik reáliskolájába íratta át a fiát. Adolf Steyrben egy családnál lakott, a kosztot és a kvártélyt édesanyja fizette. 1905-ben gyenge

1900
Reáliskola

1903
Az apa halála

1905
Az iskola vége

záróeredménnyel hagyta el a reális-
kolát. Ebből az időből maradt fenn
egy portré, amelyet egy iskolatársa
rajzolt róla. Hitler tizenhat éves volt
akkor.

Nagyon jó kezű rajzolóként festő-
művész szeretett volna lenni. A *Mein
Kampf*-ban arra is utal, hogy a reál-
iskola elvégzése után komolyan
készülni kezdett a bécsi Művésze-
ti Akadémia felvételi vizsgájára –

a valóságban azonban végtelenül
lusta volt, anyja elkényeztetett gyer-
meke. A család – Hitler és húga,
Paula, valamint az édesanyjuk – idő-
közben egy linzi lakásba költözött

anyjuk húgával, Hani néniel együtt. Hitler idősebb féltestvére,
Angela már férjhez ment és elköltözött otthonról.
Hitler később azt írta, „legboldogabb éveit” töltötte Linzben.
Nem csoda: megvolt mindene. Klara Hitler, aki jól megélt özvegyi
nyugdíjából, még egy zongorát is vásárolt, amelyen aztán a fia
néhány hónapig zongorázni tanult. Sokáig azonban a zene sem
kötötte le az érdeklődését. Éjszakánként sokáig ébren maradt,
olvasott, rajzolt, álmodozott a bizonytalan, de mindenképpen
dicsőséges jövőről. Reggel sokáig aludt és csak késő délelőtt kelt
fel. Ezek a szokások később is, többé-kevésbé egészen a haláláig
meghatározták a napirendjét.

Legnagyobb örömét a gyakori operalátogatások jelentették:
Hitler 1905-től a Linzi Opera rendszeres látogatója volt. Jó házból
való fiatal úrként öltözködött, keskeny bajuszt növesztett, sötét
kabátban és sötét kalapban, kezében elefántcsont-markolatú
fekete sítabattal járt az Operába.

1905
Barátság
August
Kubizekkel

Az Operában ismerkedett meg és barátkozott össze a nála néhány
évvel idősebb August Kubizekkel, egy linzi kézműves hivatásos
zenészi pályára készülő fiával. Barátságukban minden tekintetben
Hitler volt az aktív, Kubizek a passzív fél, aki készségesen hallgatta
Adolf parttalan monológjait és álmodozását a dicső jövőről.

Hitler tizenhat évesen,
reáliskolai tanulóként

Egy iskolatárs rajza, 1905

Ezek az álmok közben új példaképet találtak: Richard Wagnert.
Az 1883-ban elhunyt Wagnert nagy operaszerzőként ünnepelték
a századfordulón. Rajongói zseninek tartották és hősi legendá-
kat szöttek köré. Pontosan Hitler ízlésének megfelelő ember volt.
Kubizek később elmondta, hogy barátja vallásos üzenetként hall-
gatta Wagner zenéjét, amely teljesen a hatalmába kerítette. Külö-
nösen a Lohengrint szerette. Az NSDAP későbbi birodalmi párt-
napjai nem véletlenül idézték a Wagner-operák világát.

Hitler szexuálisan éretlen volt. Nem tudjuk biztosan, volt-e
életében valaha is beteljesedett szexuális kapcsolata nővel. Linz-
ben távolról rajongott egy Stefanie nevű ifjú hölgyért, de a női
nemmel való találkozások elől inkább kitért. Nőkhöz való hozzá-
állása egyszerre volt félénk, fensőbbiséges és megvető. Számára
az ideális nő csinos, buta és készséges kellett legyen.

Későbbi szerzők hajlamosak voltak rejtett homoszexualitás-
ként értelmezni Hitler önmegtartóztató életmódját. Tény, hogy
voltak nyíltan homoszexuális barátai, mint például az SA veze-
tője, Ernst Röhm, akinek életvitelét Hitler szó nélkül tudomásul
vette, pedig abban az időben a homoszexuális aktusokat még
a törvény is büntette. Hitler homoszexualitására ugyanakkor
nincs semmiféle bizonyíték. Nem tekinthető biztos forrásnak
egy első világháborús katonatárs állítása, amely szerint Hitler-
nek férfiakkal voltak kapcsolatai, mivel ez az egykori katonatárs
egy csalásért éltelt bűnöző volt.

A jobboldali radikálisok közül, akiknek eszméivel Hitler a
Bécsben töltött évei során ismerkedett meg, többen is azt hirdet-
ték, egy „germán” vezér önmegtartóztató életet kell éljen, még
az alkohol és a dohány élvezetéről is le kell mondjon. Talán ez
is közrejátszott abban, hogy Hitler nem ivott és nem dohány-
zott. A nagy Wagner operahősei, Lohengrin és Parsifal maguk is
önmegtartóztató életet élő megváltók voltak.

A legvalószínűbb azonban, hogy Hitler egyszerűen nem ér-
deklődött a szexualitás iránt. Számára az élvezetet a tömegek
elvarázsolása jelentette. A *Mein Kampf*-ban szemléletesen egy
„nőszemélyhez” hasonlította ezeket a tömegeket.

1905-től
Megismerkedés
Richard Wagner
művészetével

Kudarcok

Modern idők

Hitler politikai nézetei a Bécsben töltött idő alatt alakultak ki markánsan. Gondolkodása a századforduló gondolkodása volt.

A polgári társadalom Európa-szerte válságban vergődött. Az előző század utolsó évtizedében világszerte hatalmas gazdasági növekedés kezdődött, amely egészen az első világháborúig eltartott. Németország egyetlen nemzedék alatt elsősorban mezőgazdasági országból modern ipari nagyhatalommá vált. A természettudományok és a technika fejlődése a villamos- és a vegyipar fejlődésén is hatalmasat lendített. Előbb csak a városokban, aztán egyre több kis településen jelent meg a villanyvilágítás. Az Egyesült Államokban az automobil lett az új korszak jelképe, Németországban egyelőre a kerékpár. Az orvostudomány is gyorsan fejlődött, sok addig rettegett betegség, mint a tüdővész, legyőzhetővé vált. A jobb életkörülmények és a halálos betegségek visszaszorítása a lakosság szám növekedését eredményezte.

Elsősorban a városok növekedtek hihetetlen mértékben. A vidéki, addig mezőgazdaságból élő népesség számára jobb munkalehetőséget jelentett az ipar. A nagyvárosok az egyén számára is sokkal több önmegvalósítási lehetőséget ígértek. Berlin 1890 és 1913 között egyenesen megduplázta lakosainak számát, s az első világháború előtti évekre már kétfélmillióan lakták a fővárost. A gazdagok és a szegények közötti szakadék azonban folyamatosan tágult. Néhány dúsgazdag gyárossal összehasonlítva, akik fejedelmekként éltek, a polgárság nagy része sokkal szerényebb anyagi helyzetben volt, s úgy a városokban, mint a falvakban, rengeteg volt a kifejezetten nagyon szegény ember. A városok határában szabályos nyomornegyedek alakultak ki, ahol tömegek éltek elképzelhetetlen zsúfoltságban és szegénységben.

Ezzel egy időben viszont egymás után nőttek ki a földből az amerikai mintára épült hatalmas áruházak, a fogyasztás templomai. Megnyitottak és máris tömegeket vonzottak az első mozik. Villamosok és földalatti vasutak szállították a nagyvárosok népét. Az elmaradottabb vidékekről érkezők számára ezek a kivilágított,

nyüzsgő városok lenyűgöző élményt jelentettek – úgy érezhették magukat, mint akik hirtelen a jövőbe csöppentek.

A társadalmi változások során az addig megszokott életmódok elvesztették jelentőségüket. Vidéken ugyan részben még fennmaradt a régi rend, a szexuális erkölcs és a nemi szerepek hagyományos felfogása azonban már megkérdőjeleződött. A pörgő nagyvárosi életstílust sokan üdvözölték, mások elutasították.

A polgárság nem volt egységes. A gyors ugrás a modern társadalomba egyfelől olyan vívmány volt, amelyben vezető szerepet játszottak, s erre büszké is lehettek, másfelől viszont egyre erősödtek a kétségek is a változások gyorsaságával és eredményeivel kapcsolatban. Felértékelődött a hagyományokhoz való kötődés. A lecsengő XIX. század építészetét még a nagyvárosokban is – sőt kiváltképpen a nagyvárosokban – a múlt felé fordulás határozta meg.

Számos német művész és értelmiségi bírálta az ipart, a városokat és a tömegtársadalmat, mint a német léleknek ellentmondó jelenségeket. Éles kritikákat fogalmaztak meg a „reklámokkal”, a prostitúcióval és a homoszexualitással szemben. Az ellenkép a tiszta művész képe volt, aki megváltja szenvedéseitől a világot. Ebben gyökerezett a Richard Wagner köré szőtt kultusz is – a kultusz, amely valójában a mélységes elbizonytalanodás kifejeződése volt.

A politikai beszéd művészetének értéke is megváltozott. A politikai szónoklat korábban nem lépett ki a parlament falai közül, ahol egymás között maradtak az uralkodó rétegek. Az új korszakban a politikusok már a lakosság széles köreit szólították meg, ezzel növelve esélyeiket a következő választásokon. Modern ideológiák adtak radikális válaszokat a polgári társadalom kezdődő válságára. Ezek az ideológiák egyszerű képletek szerint értelmezték a világot, olyan feladatokat véve át ezzel, amelyeket addig a vallás volt hivatott kielégíteni.

A szocialisták a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak közötti osztályharc eredményeként fogták fel a fennálló társadalmi rendet. Karl Marx és Friedrich Engels munkáira hivatkozva hitték és hirdették, hogy az osztályharc világméretű forradalomhoz

és a szocializmus győzelméhez vezet majd az egész világon. A munkásság helyzete azonban a XIX. század végére forradalom nélkül is jelentős javuláson ment át. A német szociáldemokraták készek voltak együttműködni az állammal annak érdekében, hogy a társadalmat ne forradalmak, hanem folyamatos reformok útján alakítsák át. A Szociáldemokrata Párt egyre nagyobb sikereket ért el a birodalmi választásokon, sőt 1912-re a maga kerekén harmincöt százalékkal a legerősebb politikai párttá emelkedett. Minden abba az irányba mutatott, hogy az 1871-ben alapított Német Császárság nemsokára új, több szabadságot biztosító alkotmányt is kap.

A birodalmi kormányra és ellenfelére, a szociáldemokrata pártra azonban egyaránt nagy nyomás nehezedett. A századfordulóra a szociáldemokrata pártban a folyamatos küzdelmek hatására kialakult egy radikális, baloldali szárny, amely már azt tűzte ki célul, hogy a remélt szocialista forradalom után a munkásosztály legyen egyeduralkodó a társadalomban. Ez a marxista ideológia külföldön elsősorban Oroszországban hullott termékeny talajra, ahol a titkosrendőrség kegyetlenül üldözte a szocialistákat. Németországtól eltérően a cári birodalomban nem sok remény volt rá, hogy reformok útján sikerül eredményeket elérni, az orosz szociáldemokraták ezért radikálisabbak voltak német elvtársaiknál. Oroszország gazdasági és politikai értelemben egyaránt elmaradott volt, a szociáldemokraták szemében az önkényuralom és az elnyomás megtestesítője.

Vlagyimir Iljics Uljanov – Lenin – 1903-tól volt a orosz szociáldemokraták balszárnyának vezetője. Két évvel később, a cári birodalom Japántól elszenvedett megsemmisítő veresége nyomán forradalom tört ki Oroszországban. Lenin már akkor a „proletariátus diktatúráját” követelte, s az általa vezetett „bolsevikok” 1912-ben le is váltak az Orosz Szociáldemokrata Párttól. Belőlük alakult meg az első világháború végéhez közeledve Európa első kommunista partja.

A szocializmusnál azonban sokkal jelentősebb hatást gyakorolt a tömegekre a nacionalizmus. Németországban a nacionalizmus kezdetben azok ellen az uralkodók, fejedelmek, hercegek ellen irányult, akik a rengeteg kis német állam demokratikus szövetségi

állammá való alakulását elleneztek és gátolták. Az 1848-as „egyesítő” forradalom még elbukott. Az évtizedekkel később létrejött Német Császárság kockázatos háborúk eredménye volt, amelyeket Otto von Bismarck porosz miniszterelnök robbantott ki. A leendő német nemzeti állam vezető szerepéért vívott porosz-osztrák „testvérháború” már 1866-ban Ausztria vereségével zárult. 1870-ben porosz és délnémet csapatok arattak győzelmet Franciaország ellen a Bismarck által kiprovokált háborúban.

A császárság 1871 januárjában történt kikiáltása után a nacionalizmus a birodalom vélt belső ellenségei ellen fordult, elsősorban a szocialisták és a katolikusok ellen. A nacionalisták azt állították, a császárság egy hosszú, még az ősidőkben kezdődött társadalmi fejlődés eredménye. Az ilyen üzenetekre különösen fogékony művelt polgárság körében a legnépszerűbb olvasmányok közé tartoztak az északi sagák és a középkorról szóló irodalmi alkotások. Nem véletlenül választott ilyen témákat operáihoz Richard Wagner, megkísérelve a zenét és a színpad művészetét egyetlen „összművészeti alkotássá” „Gesamtkunstwerkke” egyesíteni.

A birodalmi német nacionalizmus a külföld felé is egyre agresszívebb formákat öltött. A növekvő radikális jobboldali táborban már nem csak azt követelték, hogy a „nemzet” a határokon belül tartson össze, hanem azt is, hogy a „nép” minden tagját, határokon kívül és belül, foglalják egy államba. A „nép” fogalma ebben az értelmezésben „rasszikus” származási közösséget jelentett, amelybe a német nyelvű osztrákokat is beleértették.

A „népi” üzenet egyidejűleg a zsidók ellen is irányult, akiket minden modern baj forrásainak bélyegeztek. A kis zsidó kisebbség különösen becsvágyó volt és a keresztény többségnél jóval erőteljesebben használta ki az esélyeket, amelyeket a kor kiemelkedő oktatási rendszere kínált. A bankvilágban, a kereskedelemben, a sajtóban és az ún. szabad foglalkozásokban (orvosok, ügyvédek, stb.) felülreprezentáltak voltak. A modern világ kritikusai kiváló bűnbakot találtak a zsidósággal.

A keresztény zsidóellenesség már a középkor óta létezett; új volt azonban a radikális antiszemiták azon állítása, hogy a zsidóság külön „faj”, megváltoztathatatlanul rossz tulajdonságokkal,

függetlenül attól, hogy vallásilag a zsidó közösséghez tartozik-e valaki. Paul de Lagarde filozófus, egyetemi professzor már 1887-ben megsemmisítendő „bacilusokhoz” hasonlította a zsidókat.

A zsidó kisebbség emberi mivoltának tagadása szorosan összefüggött a természettudományok fejlődésével. Charles Darwin angol természettudós felfedezését ugyanis, amely szerint a fajok eredete a környezethez való sikeres alkalmazkodásban rejlik, s a fennmaradásért folytatott harcból a legjobban alkalmazkodni képesek kerülnek ki győztesen és maradnak ezért fenn, a XIX. század végéhez közeledve elkezdték az emberi társadalomra is vonatkoztatni. A legjobban alkalmazkodók fennmaradása helyett azonban már a legerősebbek túléléséről beszéltek.

Az új fajelmélet képviselői arról értekeztek, hogy a modern társadalom a maga fejlettebb körülményeivel, egészségügyi rendszerével és szociális gondoskodásával sajnálatos módon kiiktatta ezt a természeti törvényt, s így már nem a legerősebbek, hanem éppen a leggyengébbek lettek a „túlélők”. Az államnak kell tehát gondoskodnia arról, hogy a „természetes kiválasztódás” újra érvényre juthasson és az „alacsonyabb rendűek” eltűnjenek. Csak a gyengeelműek, az „aszociálisak” és a többi alacsonyabb rendű lény kiiktatása, valamint ezzel egyidejűleg a zsidók kirekesztése biztosíthatja a „germán faj” jó tulajdonságainak megőrzését és a faj győzelmét a fennmaradásért vívott küzdelemben.

Az ilyen tanítások gyakran összekapcsolódtak az „élettér” kelet felé vagy a tengerentúlra történő kiterjesztésének követelésével. Bismarck német birodalmi kancellár bonyolult szövetségi rendszere útján elszigetelte Franciaországot, ugyanakkor erőteljesen képviselte azt a nézetet, hogy Németországnak nincs szüksége további területekre. 1890-ben azonban a fiatal II. Vilmos császár menesztette Bismarckot. A császár maga akart uralkodni és meg akart szabadulni a nagyhatalmú kancellár befolyásától.

II. Vilmos alatt a Német Birodalom már világbirodalmi igényekkel lépett fel. Gyarmatokat követelt Afrikában és Ázsiában. A technikai fejlődés szárnyalását kihasználva erőteljes fegyverkezés kezdődött, a háború veszélye egyre nőtt. A Nagy-Britanniával való összeccsapásra készülve hatalmas hadiflotta épült.

Az Angliához és Franciaországhoz való viszony egyre feszültebbé vált. Az első világháború előestéjén Franciaország, Anglia és Oroszország állt szövetségben egymással, miközben Németország az Osztrák-Magyar Monarchiával és Olaszországgal épített ki szövetséget.

A radikalizálódás és a háborúra készülődés folyamata nem korlátozódott Németországra. Ausztriában például a szélsőjobb oldali nacionalizmus és a faji alapú antiszemitizmus még erősebb is volt, mint Németországban. Bécs akkoriban Európa leggyorsabban növekvő városa volt. 1850-ben még ötszázezer lakost számlált, 1910-re már négyszer annyit. Minden második lakója bevándorló volt. A zsidóság aránya is egyre növekedett. Miközben 1857-ben még csak kereken háromezer zsidó vallású lakosa volt a városnak, 1910-ben már százhetvenötezer, ami a teljes városi lakosság szűk kilenc százalékát jelentette.

A zsidók részben a Monarchia más vidékeiről, Magyarországról, cseh és morva földről, Galíciából érkeztek, részben pedig Oroszországból, ahol a XIX. század nyolcvanas éveitől rendszeresen sor került erőszakos támadásokra és pogromokra. A nagyrészt szegény kelet-európai zsidók nem illettek a „régii” bécsiek közé. Őseik Németországból vándoroltak ki a középkorban a kereszteslovagok elől menekülve, akik a Szentföldre vezető útukon rendszeresen rátámadtak a zsidó közösségekre. Sok kelet-európai zsidó egymás között a „mittelhochdeutsch”-ből származó jiddis nyelven beszélt, sötét felöltőt és kalapot hordtak, már megjelenésük alapján is azonnal felismerhetőek voltak. Létfenntartásukat többnyire kiskereskedőként teremtették elő, sokan házalóként árusítottak mindennapi használati cikkeket.

A politikai jogokkal alig rendelkező osztrák munkásság körében közben egyre nőtt az érdekvédelem iránti igény, így a szociáldemokrata eszmék is egyre több követőre találtak. Németországtól eltérően azonban Ausztriában a munkásmozgalom tömegmozgalommá válása szorosan összefonódott a nemzetiségi kérdéssel. Az Osztrák-Magyar Monarchia soknemzetiségű állam volt, különböző anyanyelvű, különböző történelmi hátterű népek lakták. A Monarchia területén beszéltek magyarul, lengyelül, csehül, horvátul, szlovákul, románul, ukránul és olaszul is.

Abban a korban, amelyben Adolf Hitler felnőtt, már recsegett-ropogott az Osztrák-Magyar Monarchia. A különböző nemzetiségek egyre erőteljesebben követelték saját nemzeti államukat. Nemcsak a szlávok akarták kiválni a birodalomból, hanem igen sok osztrák is, akik attól tartottak, hogy alulmaradnak a számbelileg fölényben lévő szlávokkal szemben.

A magukat „Alldeutsch”-nak nevező osztrák népiek Német-Ausztria csatlakozását szorgalmazták a Német Birodalomhoz. 1848-ban még elszalasztották az esélyt „Nagy-Németország” megteremtésére, most azonban egyre erőteljesebben küzdöttek érte. Az „Alldeutsch”-ok elítélték a marxistának bélyegzett szociáldemokratákat és azt hangoztatták, hogy a pártot a zsidók uralják. Bismarck elkötelezett követői voltak, és közülük sokan rajongtak Richard Wagnerért. Német eszmetársaikhoz hasonlóan ők is hitték a „faj” és a „vér” fontosságában, s fennen hirdették, hogy minden „német vérű” embernek egyetlen közös államban a helye, az osztrák németiséget csak a Német Birodalomhoz való csatlakozás mentheti meg a szlávok özönétől.

Az osztrák nacionalizmus elsősorban a polgárságot képviselte. Minél jobban tolódtak azonban a jobbszélre a nacionalisták, annál inkább igyekeztek a „kisemberek” tömegeit is megszólítani. Kézműveseket, kisvállalkozókat, boltosokat, fogadókat, kishivatalnokokat és alkalmazottakat, akik közül sokakat elbizonytalanított a modern világ, féltek anyagi egzisztenciájuk elvesztésétől és féltek a bevándorlástól. Az idegenektől való félelem és az idegengyűlölet még ma is az egyre kisebbé váló világ legsürgetőbb problémái közé tartoznak.

Bécs
Adolf Hitler azon sok százezernyi fiatal ember egyike volt, akiket a szabadság és a siker álma csalogatott Bécsbe. Hitler ekként maga is a hatalmas lakosság-vándorlásokkal járó modern kor része volt, aki azonban nagyon gyorsan meggyűlölte a modern világot. Céljait nem sikerült elérnie, s ezért bűnbakokra volt szüksége, akiket felelőssé tehetett személyes kudarcáért.

Első, kéthetes bécsi tartózkodását az édesanyja finanszírozta 1906 májusában. A tizenhét éves fiú saját állítása szerint

a nagy képgalériákat akarta végiglátogatni, hogy felkészüljön saját művészi pályájára. A valóságban két héten át céltalanul kóborolt a városban, amely egyszerre nyugőzte le és töltötte el félelemmel. Az Operában több Gustav Mahler által rendezett Wagner-előadást is megnézett, amelyek lebilincselő hatással voltak rá. A XIX. század utolsó harmadában a középkori városfal helyére épített pompázatos körút, a Ring is lenyűgözte fényűző, a múlt felé forduló, „historizáló” stílusú épületeivel. A századforduló óta már villamos is közlekedett a Ringen, s a közvilágítást villanylámpák biztosították. A Ring a múltba öltöztetett modern városfejlődés mintapéldája volt.

1907 nyarán Hitler újra Bécsbe utazott, hogy felvételizzen a Művészeti Akadémiára. Édesanyja időközben mellrákban megbetegedett, mégis elengedte maga mellől fiát. Klara Hitlert az a meggyőződés vezérelte, hogy fia előtt komoly művészi pályafutás áll, amely véget vet majd céltalan kóborlásainak. Klara húga, „Hani néni” nagy összegű kölcsönt – egy fiatal tanár egy évi teljes jövedelmének megfelelő összeget – biztosított unokaöccse terveinek megvalósításához, s nem titkolta, hogy nem ragaszkodik a pénz visszafizetéséhez. Ilyen komoly tőkével Hitler, ha nem is fényűzően, de gondtalanul élhetett Bécsben anélkül, hogy dolgoznia kellett volna.

A Westbahnhof közelében egy cseh asszonynál bérelt szobát a Mariahilf városrészben, amely sűrűn lakott bevándorlónegyed volt. Olyan biztos volt akadémiai felvételében, hogy a szobát már a vizsga letétele előtt hosszú távra kibérelte. Sok mappányi rajzzal érkezett a fővárosba, mivel az Akadémia felvételi eljárása két lépcsőből állt: a jelentkezőnek először be kellett mutatnia a munkáit, s csak akkor vehetett részt a tulajdonképpeni felvételi vizsgán, ha műveivel már előzetesen bizonyította tehetségét. Hitler sikeresen túljutott az első lépcsőn, és a vizsga során próbarajzokat kellett készítenie felügyelet alatt. 1907. október 2-án került sor a vizsgára. A jelentkezők kétharmada elbukott. Közöttük volt Adolf Hitler is.

Egész regényeket írtak a kérdésről, vajon hogyan alakult volna a történelem, ha Hitlert felvették volna az Akadémiára. Ő maga előzetesen annyira biztos volt a sikerében, hogy teljesen

1907
Költözés
Bécsbe

1907. október
Sikertelen
felvételi
a Művészeti
Akadémiára

összetört az elutasítás súlya alatt. Sokat elárul, hogy mind édesanyja, mind barátja, Kubizek elől eltitkolta, hogy nem vették fel.

Klara Hitler egészsége közben rohamosan romlott, s nemsokára Hitler haza is utazott Linzbe, hogy édesanyja mellett legyen. Zsidó háziorvosuk, dr. Bloch tájékoztatta a fiút, hogy anyja nem fog felgyógyulni a rákból. Hitler az elkövetkező hetekben odaadó szeretettel ápolta édesanyját. Klara nem sokkal 1907 Karácsonya előtt halt meg, mindössze negyvenhét évesen. Férje mellé temették Leondingben. Dr. Bloch emlékeiből tudjuk, milyen mélyen érintette Hitlert anyja elvesztése. A Mein Kampf-ban is megemlékezik róla, rettenetes veszteségként írva le a halálát, s nincs okunk rá, hogy kételkedjünk mély gyászának őszinteségében.

Anyja halála után Hitler egy ideig még Linzben maradt, ellentétben azzal, amit a *Mein Kampf*-ban állított, hogy azonnal visszautazott volna Bécsbe építészeti tanulmányokat folytatni. Állítása szerint a magas orvosi és temetési költségek miatt teljesen elszegényedett, s rá volt szorulva, hogy munkával keresse meg a kenyerét. A valóságban azonban egyáltalán nem volt olyan szegény, mint amilyennek feltüntetni igyekezett magát. Hajadon testvérével, Paulával együtt, aki ebben az időben féltestvérükénél, a férjezett Angelánál lakott, mindketten kaptak árvaellátást, bár annak összege kétségkívül nem volt magas. Édesanyjuktól is maradt rájuk örökség, amit egyenlő arányban osztottak el Paulával, s a nagynénitől kapott egykori kölcsön sem fogyott még el egészen.

Hitler így még egy teljes évig élélhetett Bécsben az apai örökségére várva, amelyhez csak a huszonnegyedik születésnapján juthatott hozzá, mivel az osztrák törvények szerint addig kiskorúnak minősült, és testvérével, Paulával együtt a leondingi polgármester hivatalos gyámsága alatt állt. A polgármester megpróbálta rábeszélni a fiút, hogy tanulja ki a pékmesterséget, de Hitler ellenállt és 1908 februárjában visszatért Bécsbe. Családja ezután hosszú ideig nem hallott felőle.

Nem sokkal később August Kubizek is megérkezett Bécsbe. Hitler rábeszélte barátja szüleit, hogy fizessék a fiuk zenei tanulmányait. Kubizek beköltözött Hitler szobájába, a lakbért ezen túl együtt fizették. Hitlerrel ellentétben Kubizek sikerrel vette a

felvételi vizsgát és komolyan tanulni kezdett. Kibérelt egy zongorát is, amely szinte a teljes szobájukat elfoglalta. Hitler hosszas előadásokat tartott Kubizeknek a művészetről, a zenéről, a bécsi életéről, a szexualitás és a prostitúció veszélyeiről, valamint saját nagyszabású terveiről, s miközben beszélt, foglyul ejtett tigrisként járkált fel-alá a szűk helyiségben.

A két barát gyakran járt az Operába, olcsó állóhelyekről nézték a Wagner-előadásokat. Hitler szinte naponta ott volt, s a zene iránti szenvedély hamarosan felemésztette megtakarításait. Kábítószerként szívta magába Wagner műveit, kedvence a Lohengrin volt. Wagner zenéje Kubizek elmondása szerint valósággal földönkívüli állapotba juttatta Hitlert, aki mintha „misztikus álomvilágban” lebegett volna a zene hatására.

A mindennapokban Hitler későn kelt és ideje nagy részét a szobájukban töltötte, olvasott és késő éjszakáig rajzolt. Kubizek egyszer megkérdezte tőle, hogyan marad ilyen sok szabad ideje a művészeti tanulmányai mellett, mire Hitler dühkitöréssel reagált és azt állította, hogy kidobták az Akadémiáról. Kubizek kérdésére, hogy mi lesz így belőle, nem tudott választ adni. Ettől fogva egyre nagyobb feszültség uralkodott közöttük, Hitler apróságoktól is dühbe gurult, és féktelen, gyűlölködő szónoklatokat tartott Isten és a világ ellen, az Akadémia ellen, minden és mindenki ellen, aki szerinte akadályozta a felemelkedését.

Nemsokára a szakításra is sor került az egykori barátok között. Amikor Kubizek egy otthoni látogatás után 1908 novemberében visszatért Bécsbe, Hitlert már nem találta közös szállásukon. Még háziasszonyuk sem tudta, hová költözött. Hitler új szállást bérelt, nem messze a régitől, de senkinek nem hagyta meg új címét. Hirtelen eltűnésének egyszerű oka volt: másodjára is megbukott az Akadémia felvételi vizsgáján, s nem akarta, hogy erről Kubizek tudomást szerezzen.

Hitler egyébként néhány rajzórától eltekintve semmilyen módon nem készült a felvételire, semmit nem tett, hogy növelje az esélyeit. Ezúttal, 1908 októberében, már az első körben elbukott, a tulajdonképpeni felvételi vizsgán már részt sem vehetett. A festőművészi karrier álma ezzel végleg szertefoszlott. A bíráló professzorok egyikének ugyanakkor feltűnt, hogy Hitler igen

1908. október
Végleges
elutasítás
az Akadémián

1907. december
Az anya halála

1908. február
Visszatérés
Bécsbe

tehetséges építészeti rajzoló, és azt tanácsolta a fiatalembernek, próbálkozzon inkább az építészeti pályával.

Ahhoz azonban, hogy műszaki tanulmányokat folytathasson, Hitlernek előbb le kellett volna érettségiznie, amihez semmi kedvet nem érzett. Egy további esélyt is kihasználatlanul hagyott: egy linzi ismeróstől ajánlólevelet kapott az ismert bécsi művészhez, Alfred Rollerhez, aki az Opera Wagner-előadásainak díszleteit tervezte. Hitler azonban nem kereste meg Rollert.

1908 őszén a tizenkilenc esztendőes Hitler álmai és fantáziái romhalmaza előtt állt. A professzorokat mélyen megvetette, és magát fel nem ismert zseninek tartotta.

Hitler sok olyan tapasztalatot szerzett Bécsben, amely később „világnézete” részévé vált. „Végtelenül sokat” és „alaposan” olvasott, néhány év alatt, mint a *Mein Kampf*-ban írta, „megteremttem a tudás alapjait, amelyekből máig is táplálkozom. Ebben az időben alakult ki bennem az a világnézet és világnézet, amely jelenlegi cselekedeteim gránitalapját képezi.”

Nem tudjuk, milyen könyveket olvasott Hitler. Nyilvánvalóan sokat foglalkozott az építészettel, de ismereteit elsősorban olcsó, újságosbódékban kapható kis füzetekből szedte össze. A tudás „gránitalapját” nem kell nagyon komolyan venni. Hitler nem szerette az alapos olvasmányokat. „A helyes olvasás művészete”, mint írta, nem jelent mást, mint „megtartani a lényegit, elfeledni a lényegtelenit”. Másképpen fogalmazva kimondhatjuk, hogy Hitler nem olvasta ki alaposan a könyveket, hanem kikereste belőlük azt, ami tetszett neki. Kiváló emlékezőtehetsége révén minden alkalomra elő tudott húzni egy-egy megfelelő idézetet, rendkívül művelt ember benyomását keltve a környezetében.

A kudarcot vallott kispolgárfiú Hitler szinte törvényszerűen került a radikális jobboldali eszmék bűvkörébe. Szenvedélyes *Allddeutsch* volt és gyűlölte az osztrák államot, amely megakadályozta a német-osztrákokat, hogy csatlakozzanak a feltörekvő Német Császársághoz. Gyűlölettel és félelemmel teli, intelligens, de éretlen elméje szivacsként szívta magába a radikális jobboldali és antiszemita üzeneteket.

A *Mein Kampf*-ban a „népek Babilonjaként” írja le Bécset: „Visszataszító volt számomra a fajok konglomerátuma, amelyet a

birodalom fővárosa mutatott, visszataszító volt a csehek, lengyelek, magyarok, ruténok, szerbek, horvátok és mások keveréke, mindannyiuk között pedig az emberiség örök városi gombája – zsidók és megint csak zsidók. Ez a hatalmas város a vér meggyalázásának megtestesülése.”

Az ilyen és ehhez hasonló zsidóellenes kirohanások akkori-ban a bécsi polgármester, dr. Karl Lueger Keresztény-szocialista Pártjára voltak jellemzőek. Ez az alakulat volt a politikai jobboldal első tömegpártja. Választói a kispolgárság köreiből kerültek ki, s programjuk lényegi elemét képezte az antiszemizmus. Lueger ugyanakkor számos intézkedéssel javított is a bécsiek életén, jelentősen javult a víz- és az áramellátás, a városi közlekedés (Lueger indította be a villamosközlekedést Bécsben) és a szociális ellátás.

Amikor Lueger 1910-ben meghalt, Hitler ott állt a Ringen összegyűlt hatalmas tömegben, amely utolsó útjára kísérte „Bécs királyát”. Hitler csodálta Luegert, s tőle tanulta el, hogyan lehet tömegeket megszólítani a gyűlölködés és a szociális intézkedések ügyes kombinációjával.

Hitler alkalomszerűen beült hallgatónak a Birodalmi Tanács, azaz az osztrák parlament kaotikus üléseire is. A parlament képtelen volt hatékonyan működni, mivel házirendje ezt egyszerűen nem tette lehetővé, a felszólalások például nem voltak időbeli korlátok közé szorítva. A soknemzetiségű állam minden képviselője jogosult volt továbbá anyanyelvén felszólalni, ami ahhoz vezetett, hogy sok képviselő egyszerűen nem értette, mit mond a másik. A Birodalmi Tanács ülésein nyert benyomások megerősítették Hitler megvetését a parlamentarizmus, a demokrácia és a szocializmus iránt.

A Bécsben minden utcáson kapható politikai kiadványok és propaganda-füzetek között szép számmal fordultak elő radikális jobboldali és rasszista írások. Lehetséges, hogy Hitler olvasta például az „Ostara” c. kiadványt, a félbolond egykori szerzetes, a magát Lanz von Liebenfelsnek nevező Jörg Lanz zavaros eszmefuttatását. Lanz számára a világtörténelem a szőke felsőbbrendű ember, az Übermensch és a majomhoz hasonlatos alacsonyabbrendű ember, az Untermensch harcának története volt,

amelyben az Untermenschek szőke nőket raboltak el, hogy fajkeveredés útján taszítsák a mélybe a világot.

Lanz a maga részéről a csaknem hasonló mértékben őrült osztrák író, Guido von List követője volt. List volt az, aki a horogkeresztet, a Nap-kerékének eredetileg hindu jelképét a germán kultusz ismertetőjelévé tette. List a szexuális önmegtartóztatást, a természetközeli életet és a „faji higiéniát” hirdette, azaz, hogy „árják” csak „árjakkal” házassodjanak össze. Az „árják” eredetileg a történelem előtti időkben Indiában és a mai Irán területén élő népek voltak. Az olyan rasszisták, mint Lanz, List, később pedig maga Hitler is, ezzel szemben azt állították, hogy az „árják” Északról származnak, s ők a germánok ősatyjai. List „össznémet” birodalom alapítását követelte, amelynek csak tiszta fajú germánok lehetnek teljes jogú polgárai. Az árjáknak ebben az államban joguk van a lustasághoz, a munka a nem-árják kötelessége. List elmélete szerint ennek a birodalomnak a megteremtése egy erős vezér küldetése, egy vezéré, aki „fentről” érkezik majd. Ha a későbbi nemzeti-szocialista állam szellemi atyjait akarjuk számba venni, Listet teljes bizonyossággal közéjük sorolhatjuk.

Hitler azt állítja a *Mein Kampf*-ban, hogy a zsidók iránti gyűlölete egészen konkrétan egy kelet-európai zsidóval való bécsi találkozásának következménye, ez azonban valószínűleg élete sok költött elemének egyike. Sokkal valószínűbb, hogy mindig is rokonszenvezett a bécsi rasszizmussal, s a rengeteg zavaros ideológiájú antiszemita röplapban megnyugtató magyarázatot talált saját kudarcaira. A Bécsben tanultak csak az első világháború végét követően alakultak át a fejében faji alapú antiszemita „világnézetté”.

Guido von List: A rúnák titka. Címlap, 1914

Férfitthon

1909 augusztusára Hitlernek elfogyott a pénze. Elköltözött, más-hol bérelt szobát, azt sem tudta fizetni, így négy hét után onnan is ki kellett költöznie. Ősztől már a szabad ég alatt lakott, gyakorlatilag hajléktalanná vált. Píszkosan, tetvesen végül egy hajléktalan-menhelyre húzódott Meidlingben, Bécs egyik elővárosában. Ott megmosdhatott, fertőtlenítték a ruháit és szállást adtak neki éjszakára. Napközben a lakók nem tartózkodhattak a menhelyen, kint kellett lenniük az utcán. Hitler a menhelyen és egy közeli apácakolostorban kínált ingyenlevesen élt. Eddigi életének mélypontját jelentették ezek a napok.

Helyzete azonban nemsokára javult. Pénzhez jutott, feltehetően Hani nénitől, aki még mindig abban a hiszemben volt, hogy unokaöccse tanul a fővárosban. A pénzből Hitler először egy hosszú télikabátot vásárolt, kinézete azonban még így is meglehetősen kalandos lehetett. Ugyanaz a fiatalember, aki nemrégiben még ápoltan, rendes ruhában járt az Operába és jómódú bécsi diák módjára szórta a pénzt, most elvásott cipőben, hosszú hajjal, szakállasan róttá az utcákat.

Életének jobbra fordulását egy pitiáner bűnözővel, Reinhold Hanisch-sal való találkozásának köszönhetette. Hanisch felvetette, hogy Hitler, aki egykori akadémistának mondta magát, fessen bécsi tájképeket, amelyeket ő majd elad, a vételárat pedig elosztják egymás között. Hitler megvásárolta a festéshez szükséges felszerelést, majd Hanisch-sal 1910 februárjában beköltözött egy férfitthonba a Meldemann utca 27. szám alatt. A belvárostól északra fekvő Brigittenau városrészben működő otthont csak öt évvel korábban alapították, s csekély pénzért jóval nagyobb komfortot kínált a lakóknak, mint a hajléktalan-menhelyek.

Brigittenauban akkoriban a bécsi átlagnál jóval magasabb volt a zsidó lakosság aránya. A férfitthon építéséhez szükséges pénzt többek között zsidó adományozók adták össze. Itt kapott az antiszemita Hitler egy szobát, amelyet ugyan napközben el kellett hagynia, de estére visszatérhetett. Az otthonnak konyhája, írószobája, könyvtára és olvasóterme is volt, ahol újságokhoz is hozzá lehetett jutni.

1909
Hajléktalan-
szálló
Meidlingben

1910
Férfitthon
a Meldemann
utcában

Hitler idejét az újságolvasás és a szenvedélyes politikai viták mellett a festés töltötte ki, kis alakú akvarelleket készített bécsi látképekről. Pontos ábrázolást nyújtó, de csekély művészi értékkel bíró művek voltak ezek, olyan jellegtelenekek, hogy később tömegesen hamisították őket anélkül, hogy a másolatokat meg lehetett volna különböztetni a Hitler által festett eredetiektől.

Hanisch a környékbeli fogadókban árusította Hitler képeit, s sokat eladott belőlük képkeret-árusoknak is, akik olcsó képeket kerestek, amelyekkel jobban el tudták adni a kereteket. Közülük a legtöbben zsidó kereskedők voltak, akikkel Hitler állítólag még baráti viszonyt is kialakított. Velük szemben természetesen titkolta zsidóellenes meggyőződését, azonban előlük sem rejtette véka alá, mennyire megveti a „vörösöket” és a cseheket.

1911-re Hitler már keresett annyit, hogy nagylelkűen lemondhatott az árvaellátás rá eső részéről Paula húga javára, akit féltestvérük, Angela nevelt. Ugyanakkor Hanisch-sal nagyon gyorsan megromlott a kapcsolata egy kép miatt, amelynek kifizetése során Hanisch állítólag becsapta Hitlert. Üzlettársi viszonyuk megszűnése után Hitler más közvetítőket keresett a képei értékesítésére.

Takarékosan élt, rendben tartotta a ruházatát, és nagy hangsúlyt fektetett rá, hogy megkülönböztesse magát az otthon többi lakójától. Hitler úrnak szólította magát, s állandó helyet igényelt az írószobában. Továbbra is hajlamos volt a dühkitörésekre, s egyre jobban frusztrálta a tény, hogy képeslapfestőként kell fedeznie a létfenntartását. Ez a foglalkozás cseppet sem illett a lelke mélyén érzett nagyságához. A férfitthonban töltött, kínosnak érzett korszakát később természetesen következetesen elhallgatta.

A *Mein Kampf*-ban azt állítja, 1912-ben elhagyta Bécsset. A valóságban csak 1913. május 24-én szállt fel a müncheni vonatra, nem sokkal azután, hogy végre hozzájuthatott apai örökségéhez. Bécsből történő elutazását később valószínűleg azért tette egy évvel korábbra, mert el akarta titkolni, hogy kivonta magát az osztrák hadkötelezettség alól. Megérkezett ugyanis a behívója, amely elől inkább Münchenbe menekült. Ausztriában ezért katonaszökevénynek számított, börtönbüntetés fenyegette.

Az osztrák hatóságok előtt nem maradt sokáig ismeretlen Hitler holléte, és 1914 januárjában már a bűnügyi rendőrség kópgatott müncheni szobájának ajtaján. Őrizetbe vették és köölték vele, hogy meg kell jelennie a sorozáson Linzben. Hitler azonban nem maradt sokáig fogoly. Levelet írt Linzbe, drámai szavakkal ecsetelte sanyarú életét Bécsben, és azt állította, hogy ő igenis már a fővárosban jelentkezett a sorozási bizottságnál.

A linzi hatóságok váratlanul nagylelkűen jártak el vele szemben, és engedélyezték, hogy csak február elején jelenjen meg a sorozáson, s akkor se kelljen messzebbre utaznia a német-osztrák határ melletti Salzburgnál. A sorozáson aztán alkalmatlannak nyilvánították, többek között rossz testi állapota miatt. Megint csak szerencséje volt, az utókor pedig megint csak fel kell tegye a kérdést: vajon valaha is Führer vált volna-e belőle, ha akkor a hatóságok a törvénynek megfelelően katonaszökevényként börtönbe zárják.

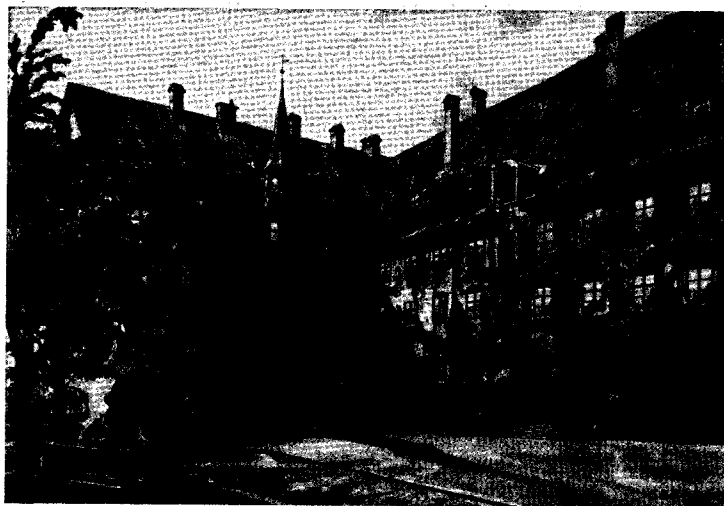
München

Hitler egy új, a bécsi férfitthonban szerzett ismerőse, Rudolf Häusler társaságában költözött Münchenbe. Együtt béreltek szobát a városi északi részében, Schwabingban, egy szabó családjánál. A szegényes körülmények nem sokban különböztek attól, amit Hitler már Bécsben megtapasztalt. Életmódja sem sokat változott. Postai képeslapokról másolva akvarelleket készített híres müncheni épületekről, és a schwabingi fogadókban és kávéházakban kínálta őket eladásra. Esténként továbbra is sokáig olvasott, ami annyira idegesítette Häuslert, hogy 1914 februárjában külön szobát bérelt magának Hitleré mellett, majd májusban végleg el is tűnt Hitler életéből.

Hitler múzeumokba és galériákba járt, csodálta a XIX. századi Königsplatz klasszicista épületeit, és könyveket kölcsönzött ki a Bajor Állami Könyvtárból. A *Mein Kampf*-ban „életem legboldogabb és messze legegésztettebb” idejeként említi Münchent, ami egyben linzi éveiről is sokat elárul.

Ahogy korábban Bécsben, Hitler Münchenben is valószínűleg leginkább újságokat és alacsony minőségű füzetes kiadványokat olvasott. Sok időt töltött kávéházakban és fogadókban, s

1914. január
A katonaszökevény
letartóztatása

Adolf Hitler: München, Alter Hof, akvarell, 1914
Utólag kiszínezve egy Hitler-akvarelleket tartalmazó gyűjtemény számára, amelyet Heinrich Hoffmann 1935-ben dobott piacra

még bécsi idejénél is jobban kapható volt heves politikai vitákra. A külpolitikai eseményeket ugyanakkor alig kísérte figyelemmel, így az első világháború kitörése teljes meglepetésként érte.

Háború

1914. június 28-án Szarajevóban, Bosznia fővárosában egy szerb nacionalista meggyilkolta a Monarchia trónörökösét, Ferenc Ferdinándot és feleségét. Bosznia 1908 óta tartozott az Osztrák-Magyar Monarchiához. A boszniai szerb kisebbség az osztrák megszállók ellen a szomszédos Szerb Királyság védelmét kereste, amely pedig a maga részéről az orosz cári birodalom védelme alatt állt. Az osztrák kormány nem alaptalanul feltételezte, hogy a trónörököspár elleni merényletet Szerbiából irányították, s ezért katonai csapást tervezett az ország ellen, amely nyilvánvalóan terroristáknak nyújtott menedéket.

A német birodalmi kormányzat tudta, ha Ausztria háborút indít Szerbia ellen, az az orosz beavatkozás közvetlen veszélyével jár. Mivel pedig Oroszország Franciaország szövetségese volt, sok résztvevő, nagy háború kitörésére lehetett számítani. A német katonai vezetés már régóta figyelmeztetett az Oroszország és Franciaország általi „bekerítés” veszélyére, és megelőző csapást sürgetett a szerintük közvetlenül fenyegető keleti és nyugati támadások ellen. A háborús készültség Franciaországban és Oroszországban is egyre nőtt, az összes európai állam diplomáciája a tömeges nacionalizmus nyomása alatt állt.

A háború kitörésében komoly felelősség terheli Németországot is, hiszen II. Vilmos császár biztosította az osztrák császárt szövetségi hűségéről. Ausztria ultimátumot intézett Szerbiához követelések egész sorával, s bár Szerbia ezeknek nagyrészt eleget tett, Ausztria mégis hadat üzent. II. Miklós orosz cár erre azonnal hadat üzent a Monarchiának, és elrendelte az orosz hadsereg mozgósítását.

A Kelet-Poroszországba történő orosz benyomulást megelőzendő II. Vilmos császár 1914. augusztus 1-én hadat üzent Oroszországnak. Két nappal később Németország hadat üzent Franciaországnak is.

Hitler a nyugati fronton

A *Mein Kampf*-ban Hitler „lázás trópusi tűzként” ír 1914 júliusáról, a tisztító vihar kitörésének reményéről. Akkoriban nem volt egyedül azzal a nézetével, hogy egy háború megoldhatja a kezdődő évszázad problémáit. „Számomra az akkori órák megváltásnak tűntek a fiatalság bosszantó tapasztalásaiból”, írta. Lelkesedésének megvolt az alapja: már huszonöt éves volt, addigi életét alaposan elrontotta, és még mindig nem tudta, mit kezdjen magával. A háborútól életének jobbra fordulását remélte. Döntéseinek politikai alapjai is voltak: Ausztriáért nem akart harcolni, Németországért annál inkább.

A német Szociáldemokrata Párt, abban az időben a Birodalmi Gyűlés második legerősebb pártja, beállt a császár és a kormány mögé, mivel a Németországra támadó cári birodalomban a munkásság egyik legnagyobb ellenségét látták.

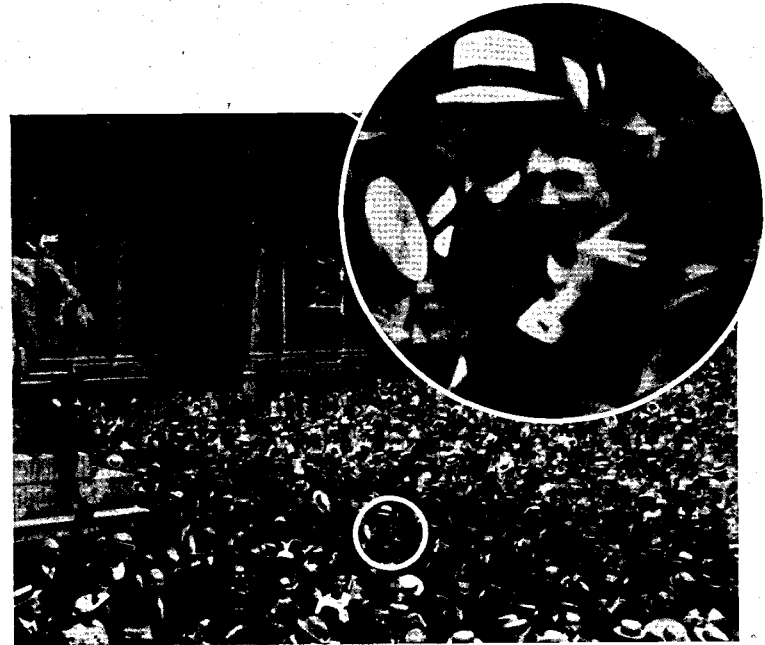
A szociáldemokraták egyben azt is bizonyítani akarták, hogy nem „hazátlanok”, ahogyan gyakran szidalmazták őket. A pártban csak a kisebbség utasította el következetesen a háborút és állt ellen a nacionalizmusnak.

Az összes párt és társadalmi osztály – még a munkásosztályt is beleértve – vélt egységét később mint „augusztus élményét” tartották számon, és jelentős kapcsolódási pontot jelentett a nemzeti-szocialista „népközösség” propagandája számára. A birodalom nagyvárosaiban lelkes tömegek vonultak fel a háborút éljenezve. Az egyik ilyen demonstráció a müncheni Odeon téren zajlott augusztus 2-án. Később felbukkant egy fénykép, amelyet Heinrich Hoffmann müncheni fényképész készített ezen a napon, s amely Hitlert ábrázolja a tömegben, rárajzolt fehér körrel kiemelve. Lehetséges, hogy a náciakkal tartó Hoffmann utólag hamisította a képet, beemelve az eredetibe Hitler egyik képét, abban azonban biztosak lehetünk, hogy Hitler valóban lelkesen fogadta a háború kitörését.

Önként jelentkezett katonai szolgálatra a német hadseregbe. A lelkes, szenvedélyes augusztusi napok hevében a müncheni katonai hivatalok elsiklottak felette, hogy Hitler osztrák állampolgár, így tulajdonképpen nem harcolhatna a német hadsereg kötelékében. 1914. október 20-áig le is zajlott katonai kiképzése, s a 16. számú, parancsnoka után List-ezrednek is nevezett bajor tartalékos gyalogezred tagjaként elindították a nyugati front felé. Az ezred nagyrészt idősebb, rosszul kiképzett és még rosszabbul felszerelt katonákból állt.

A német katonai vezetés mindenáron el akarta kerülni a kétfrontos, Franciaország és Oroszország ellen egyszerre vívandó háborút. Alfred von Schlieffen vezérkari főnök terve az volt, hogy néhány hét alatt legyőzik Franciaországot, utána pedig vonattal a keleti frontra szállítják át a katonákat. Mivel Franciaország a Németország ellen 1870/71-ben elvesztett háború után jelentősen megerősítette határa védelmét, a terv szerint a német hadsereg a semleges Belgiumon átvonulva vonul be Franciaországba, elfoglalja Párizst, majd hátba támadja a határ mentén állomásozó francia csapatokat. Belgium semlegességének megsértését annak ellenére vállalták, hogy Anglia már

1914. augusztus
Önkéntes
jelentkezés
a német
hadseregbe

A háborút eltető tömeg a müncheni Odeon téren
Fénykép, 1914. augusztus 2.
Évtizedekkel korábban garanciát vállalt a kis ország semlegességének megvédelmezésére. Ennek megfelelően röviddel azután, hogy az első német katonák belga földre léptek, 1914. augusztus 2-án Anglia hadat üzent Németországnak, és csapatokat küldött a kontinensre Belgium és Franciaország megsegítésére.

A német haditerv kulcsa az időfaktor volt. Ha nem sikerül gyorsan vereséget mérni Franciaországra, hosszú kétfrontos háborúra lehet számítani. Belgium ellenállásával egyáltalán nem számoltak, a belga katonák azonban keményen küzdöttek. 1914 szeptemberének második hetében a francia és angol csapatok nem egészen húsz kilométerre Párizstól megállították a német előrenyomulást. Az ellenséges haderők lövészárkokat és bunkereket építettek. Ilyen védelmi állásokból álló vonal húzódott az Északi-tenger partjától Belgiumon keresztül szinte egész Franciaországon át. Az újabb és újabb támadási hullámokban egyik oldal sem tudott jelentős sikereket elérni. A német, francia és angol csapatok a következő hetekben és hónapokban váltakozva indultak meg egymás ellen.

A háborúban részt vevő hatalmak kivétel nélkül az 1870/71-es háborúhoz hasonlóan képzelték el az új háborút. Nyíltmezős csatákban és viszonylag kis veszteségek árán elérhető győzelemben gondolkodtak. Azzal, ami aztán bekövetkezett, senki nem számolt: az első világháború a történelem első gépesített háborúja lett, soha nem látott méretű tömegek rettenetes pusztulásához vezetve. A gépfegyverekkel egyetlen bevetés alkalmával több száz ellenséges katonát lehetett megölni. Nagy távolságokra kilőtt, halálos gránátok robbantak. Az elesett katonák többsége tüzéségi támadásban halt meg, s sokkal kevesebben estek el szemtől szembeni harcban. A nyugaton kialakult állóháború katonák millióinak halálához vagy megnyomorodásához vezetett. Az ellenséges vonalak között nemritkán heteken át heverték a halottak és a szétrobbant testrészek, a bűz állandó volt. Ennyi halottat már eltemetni sem lehetett.

Gránátokba töltött, vagy különleges eszközökkel az ellenség irányába fújt mérges gázt is bevetettek. Ez a gáz német vegyszerek találmánya volt, és a német hadsereg 1915-ben vetette be első ízben. Nemsokára már minden hadban álló fél használt vegyi fegyvereket.

1916-ban megjelentek a tankok is. Ezeket a páncélozott, felfegyverzett, lánctalpas járműveket a britek vetették be először. A későbbi páncélosoknak ez az előfutára arra kellett, hogy áttörjék vele az ellenséges vonalakat, és újra mozgó háborúvá változtassák az állóháborút.

Ha lehetett egyáltalán „lovagias” háborúról beszélni, az a légierőre vonatkozott. Magasan a lövészárkok és csatamezők fölött vadászrepülőök csaptak össze. A háború egyik legnépszerűbb hőse Manfred von Richthofen pilóta volt. Amikor ő nem sokkal a háború vége előtt elesett, Hermann Göring hadnagy lépett a helyébe, a későbbi náci állam egyik vezető politikusa.

1914. október 23-án Hitler ezrede megérkezett a francia-belga határhoz közeli Lille városába. Hat nappal később a belgiumi Ypern közelében rettenetes „tűzkeresztségen” estek át, amelyről Hitler így írt a *Mein Kampf*-ban: „Azután jön egy nyirkos, hideg éjszaka Flandriában, amelyen végigmenetelünk némán, s amikor a ködből lassan kibontakozik az új nap, hirtelen vasból öntött

üdvözlő vágódik a soraink közé sziszegve, felverve a nedves talajt; a kis felhő még el sem oszlik a nyomában, amikor már kétszáz torokból harsan az első hurrá a halál első követének.”

Már ez a legelső támadás megölte az ezred katonáinak többségét, közöttük Hitler parancsnokát is. Háromezer-hatszáz katonából kereken hatszázan maradtak életben. „A tizenhét éves fiúk immár férfiakhoz hasonlítottak”, írta Hitler. „A List-ezred önkéntesei talán nem tanultak meg jól harcolni, de meghalni már úgy tudtak, mint az öreg katonák.”

Hitlert, aki sérülés nélkül vészelté át a támadást, örvezetővé léptették elő – ennél magasabb rangot később sem ért el soha. Nem mintha akart volna, hiszen így egy olyan parancsnokságra osztották be, amely a harc vonal mögött helyezkedett el. Hét társával együtt futárnak jelölték ki, híreket és parancsokat kellett hozniuk-vinniük a „stáb” és a front között. Ha a szemben álló felek között éppen tűzszünet uralkodott, a futároknak nem volt semmi dolguk, és Hitlernek bőven jutott ideje rajzolásra, festésre és olvasásra.

A *Mein Kampf*-ban Hitler elhallgatta futári beosztását, ezzel pedig azt a tényt is, hogy sokkal jobb élete volt a lövészárkokban szenvedő szerencsétlen bajtársainál. Az igazság helyett inkább azt írta: „Így ment ez tovább évről évre, a csata romantikájának helyébe azonban a rettenet lépett. A lelkesedés lassan kihűlt, és a túláradó ünneplés halálfélelembe fulladt. Eljött az idő, amikor mindenkinek meg kellett vívnia a maga harcát az életösztön és a kötelességtudat között. Én sem menekültem meg ettől a küzdelemtől, amely 1915/16-ra már el is dőlt bennem. Az akarat teljes győzelmet aratott. Az ifjú önkéntesből öreg katona lett.”

Hitler gyáva lett volna? Aligha. A futárookra is sokféle veszély leselkedett, 1914. november 15-én hárman is meghaltak közülük, két nappal később pedig, nem sokkal azután, hogy Hitler éppen elhagyta a főhadiszállást, gránát csapódott be és ölte meg a katonák többségét. December 2-án Hitler megkapta a Vaskereszt II. Osztálya kitüntetését. Az ezen a napon kitüntetett hatvan katona közül egyedül ő teljesített futárként szolgálatot.

Az akkoriban nagy bajuszt viselő Hitlert a felettesei elismerték, s szót értett a bajtársaival is, akik között nagy tiszteletnek örvendett. Ugyanakkor „Adi” nem volt társaságkedvelő katona,

1914. október
Érkezés
a nyugati
frontra

gyakran félrehúzódott a társaitól. Legjobb barátja egy Foxl nevű kutya volt, amely az angol állásokból futott át a németekhez és csapódott Hitler mellé, akinek kezdettől hűségesen engedelmeskedett. A katonák között gyakori szexuális tartalmú célozgatásokra, illetve a felhívásokra, hogy tartson velük valamelyik bordélyba, Hitler mindig azzal tért ki, hogy francia nőkkel lefeküdni nem méltó egy német férfihoz.

Hitler az óriási veszteségek ellenére is teljességgel kizárt-nak tartotta, hogy Németország elveszítheti a háborút, s ebben a meggyőződésében osztozott a németek többsége, valamint a katonai parancsnokok is. Hiszen ha vereséget szenvednek, hiába áldozták közülük ilyen sokan az életüket... Már csak az áldozatok óriási száma miatt sem volt esély a békére, hiszen a békekötés azt jelentette volna, hogy a katonák a semmiért haltak meg.

Egy levelében, amelyet 1915 februárjában írt egy müncheni ismerő-sének, Hitler élesen kikelt azok el-len, akik szándékosan gyengítik a németek győzelembe vetett hitét. „Idegenszívűség”-ről írt, amelynek a német győzelem remélhetőleg vé-get vet majd. A szociáldemokráciát le kell rombolni, az önálló Auszt-riának pedig végre el kell tűnnie. Egy bajtársának olyan kijelentést is tett, hogy „minden szerencsétlen-ség mozgatói” a zsidók. Hitler tehát

Hitler (jobb oldalt hátul)

továbbra is, akárcsak korábban Bécsben és Münchenben, a szélső-
jobboldali táborhoz tartozott. Fournes-ban Foxl kutyával

1915/16-ben az ezred angol csa-
patokkal keveredett súlyos harcok-
ba Fromelles-nél, majd a Somme melletti frontra küldték őket, ahol egymilliónál is több katona lelte halálát. Hitler egy gránát megsebesítette a bal combján, ezért a Berlin melletti Beelitz katonai kórházába került, ahol 1916 decemberéig ápolták. Később egy tartalékos egységhez küldték Münchenbe, ahol 1917 elejéig tartózkodott.

1916. október
Sebesülés
és tábori
kórházi ápolás

Az 1914 augusztusában még össznépinek mondható háborús lelkesedésből 1917-re semmi nem maradt. A brit haditengerészet hadihajókkal zárta le az Északi-tengert, így alig jutott el élelmi-szer Németországba. Az élelmiszerhiány volt az egész Német-országra kiterjedő elégedetlenség egyik legfőbb oka – Hitler azonban a zsidókat tette felelőssé a németység lelkesedésének kifáradásáért. Azt állította, hogy a zsidók a jó meleg, száraz otthonukban ülnek, jó üzleteket csinálnak a mesterségesen megdrágított csempészárakkal, s a front ellen lázítják a hazát. Az ilyen előítéletek igen elterjedtek voltak Németországban. Hitlernek is tudnia kellett, milyen igazságtalan volt a zsidó „kibúvás” vádja, hiszen az ő ezredében is sok zsidó katona harcolt és esett el.

1917 márciusában Hitler visszatért az ezredéhez. A nyáron már Ypern mellett vívták védekező harcukat az angolok ellen. Az ezredet az elszenvedett óriási veszteségek miatt nemsokára visszavonták, és augusztus elején Elzászba vezényelték rövid pihenőre. Hitler két hét szabadságot kapott, amelyet Berlinben töltött. Egy levelezőlapból kiderül, mennyire lenyűgözte a város és a sok múzeum. Októberben a franciaországi Champagne-ban csatlakozott újra az ezredéhez, amely 1918 elején újra súlyos veszteségeket szenvedett el.

Forradalom és győzelem Keleten

A nyugati fronttal ellentétben keleten, az oroszok ellen kezdetben sikereket könyvelhetett el a német hadsereg. Paul von Hindenburg vezérezredesnek és vezérkari főnökének, Erich Ludendorff vezér-őrnagynak sikerült visszaverni a Kelet-Poroszország elleni orosz támadást. A Mazuri-tavaknál 1914 augusztusában vívott győztes csata megalapozta Hindenburg hadvezéri hírnevét, amelyből még jóval később, a Weimari Köztársaság elnökeként is megélt. Később Ludendorff is döntő szerepet játszott Hitler pályafutásában.

A szorongatott helyzetben lévő osztrák szövetséges megsegítésére küldött német csapatok 1915 szeptemberére ellenőrzésük alatt tartották egész Lengyelországot és behatoltak a Baltikumba. Amikor azonban Olaszország az antant – Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország szövetsége – oldalán belépett a hábo-rúba és lekötötte délen az osztrák haderőt, a helyzet kritikussá

1917. március
Visszatérés
az ezredhez
Ypernbe

1916. augusztus
Hindenburg
és Ludendorff
átveszik
a parancs-
nokságot

vált. 1916 nyarán az orosz hadsereg sikeres ellentámadást indított Lengyelország déli területein, és az osztrák hadsereg egyes részeit teljesen felmorzsolta.

Ebben a helyzetben vette át Hindenburg és Ludendorff a német hadsereg vezetését, s vezetett be gyakorlatilag katonai diktatúrát az országban. A legfelsőbb hadvezetés mögött a szélső-jobboldali politikai erők álltak, amelyek már a háború kezdetén a birodalom területének kiterjesztését követelték Nyugat- és Kelet-Európa felé egyaránt.

1917 áprilisában az Egyesült Államokból is megérkezett a hadüzenet Németországba. Az amerikai hadbalépést a németek korlátlan tengeralattjáró-háborújának újakezdése váltotta ki, amelyel a német hadvezetés át akarta törni a brit tengeri blokádot és térdre akarta kényszeríteni Angliát. A német tengeralattjárók most már minden kereskedelmi hajót megtámadtak, amely felbukkant Anglia körül az Északi-tengeren, függetlenül attól, melyik állam zászlaja alatt futott, ellenséges vagy éppen semleges államhoz tartozott-e. Belátható volt, hogy az emberben és anyagiakban egyaránt meglévő amerikai túlsúly végleg eldönti majd a háborút.

Németországban a Szociáldemokrata Párt a háborús évek alatt egyre jobban a balszárny befolyása alá került. 1914-ben a párt még megszavazta a háborút, utána azonban pártszakadás következett be. A levált balszárny megalakította a Független Szociáldemokrata Pártot. A Többségi Szociáldemokrata Párt 1917 júliusában „kierőszakolt területnövekedés” nélküli igazságos béke megkötésére tett javaslatot a Birodalmi Gyűlésben. A legfelsőbb hadvezetés válaszul megalapította a Német Haza Pártját, amelynek segítségével felléphetett a parlamentben a békétörekvések ellen, s saját propagandáját is terjeszthette. A hangsúlyosan antiszemita és demokrácia-ellenes Német Haza Pártja volt az első radikális jobboldali párt a német történelemben, sok tekintetben Hitler későbbi Nemzeti-szocialista Német Munkáspártjának (NSDAP) előfutára.

A német vezetés meglepetésére Oroszország 1917-ben kilépett a háborúból. Az orosz katonák, többségükben egyszerű parasz-
tok, halálosan kimerültek, belefásultak a háborúba. Februárban

forradalom döntötte meg II. Miklós cár uralmát, akkor azonban az ideiglenes kormány még folytatta a háborút. Velük szemben Lenin bolsevikjei a háború azonnali befejezését és a parasztnak kedvező, átfogó földreformot követeltek. Ludendorff segített svájci emigrációjából Szentpétervárra csempészni Lenint, mivel a német törekvéseknek megfelelt a háború befejezése a keleti fronton. November 7-én a bolsevikok megdöntötték az ideiglenes kormányt, és átvették a hatalmat az orosz fővárosban.

Lenin tudta, hogy a kommunista uralmat csak hosszas polgárháború árán tudja győzelemre juttatni a hatalmas birodalomban, ezért számára nagyon fontos volt a külső háború gyors befejezése. Az új orosz kormány azonnal békeajánlatot tett az összes velük hadban álló államnak. A népek önrendelkezési jogára alapozva semmilyen területi igényt nem terjesztettek elő, senkitől nem kértek semmilyen jóvátételt.

1918 januárjában Woodrow Wilson amerikai elnök nyilvánosságra hozta a béké azon feltételeit, amelyek alapján liberális rendet honosított volna meg az egész világon. A „Tizennégy Pont” egyformán irányult a német rendszer és az orosz bolsevizmus ellen. Az amerikai elnök is megszállások nélkül akart békét kötni, pártolta a népek önrendelkezési jogát, kiállt a szabad világkereskedelem mellett, és olyan szövetség kialakítását szorgalmazta, amelynek minden nép a tagja, s amelynek célja a konfliktusok békés megoldása. A terv szerint Németországnak vissza kell adnia minden keleti és nyugati megszállt területet, ettől eltekintve azonban nem kell legyőzöttként befejeznie a háborút. Wilson ezekkel a békefeltételekkel közvetett módon a német Birodalmi Gyűlés képviselőinek többségét szólította meg, akiknek nem tetszett a katonák uralma. A hadvezetés ugyanis folytatni akarta a háborút, és eszébe sem jutott lemondani a megszállt területekről.

1918 januárjában kéreken egymillió ember vett részt a német fegyveripari dolgozók sztrájkjában. Jobb munkafeltételeket, a háború azonnali befejezését és demokratikus alkotmányt követeltek. A sztrájkokat a Szociáldemokrata Párt balszárnya szervezte, amelynek önbizalmát nagyban megnövelte az 1917-es orosz forradalom sikere. Fellépésük meglepte a Többségi Szociáldemokraták

1917. október / november

Az orosz bolsevikok hatalomátvétele

1918. január

vezetését, s a később kitörő novemberi forradalomban megjelenő törésvonalak már ekkor kirajzolódtak.

1918. március

A breszt-litovszki német-orosz béke

1918 márciusában az orosz kormány kényszerűen elfogadta a német követeléseket. A Breszt-Litovszk-i béke nem kialakult, hanem kikényszerített béke volt. A nyugati orosz határ mellett német bábállamok alakultak (Finnország, a balti államok, Lengyelország, Ukrajna egyes részei). Oroszország a területe egyharmadát, iparának felét és ásványolaj-forrásainak kilencven százalékát elveszítette. Németországnak azonban még ez sem volt elég: augusztusig német megszállás alá került Dél-Oroszország és az Elő-Kaukázus vidékének nagy része, s erre alapozva további visszavonulást és fizetéseket követeltek Oroszországtól.

A megszállt területeken katonai igazgatást vezettek be, s egyfajta Európán belüli német gyarmatbirodalom kialakítását kezdték meg a Baltikumban és a dél-orosz területeken. A német katonák körülbelül azon a vonalon álltak, amelyet egy nemzedékkel később Hitler Wehrmachtja akart elérni – abban az időben még élénken élt a német emlékezetben az első világháború keleti hadjárata.

1914. augusztus

Német csapatok Oroszország nagy részein

Vereség és novemberi forradalom

A Breszt-Litovszk-i béke jelentősen csökkentette Németország esélyeit, hogy a „Tizennégy Pont” alapján viszonylag jó feltételekkel köthessen békét a nyugati hatalmakkal. 1918 márciusának végén a hadvezetés egy utolsó kísérletet tett a nyugati fronton történő előretörésre, még mielőtt az amerikai katonák megjelenének az európai hadszíntéren. A keleti fronton feleslegessé vált német katonákat mind a nyugati frontra irányították át.

1918. március

Utolsó német offenzíva nyugaton

A német hadsereg 1918 elejétől jelentős előrenyomulást tudott végrehajtani, s a tavasz kezdetére nagyjából újra ott állt, ahol 1914 szeptemberében megtorpant. Talán sikerült is volna az áttörés, ha a hadvezetés nem vet be egyidejűleg Oroszországban is csapatokat, amelyek nagyon hiányoztak a nyugati frontról.

Az 1918. júliusi utolsó német offenzívában szerezte meg második, ezúttal I. osztályú Vaskeresztjét Adolf Hitler. Őrvezetők nagyon ritkán kapták meg ezt légmagasabb német háborús kitüntetést. Hitlert egyébként egy zsidó tiszt terjesztette fel a Vaskeresztre.

A későbbi nemzeti-szocialista tankönyvekben olvasható legendák szerint Hitler egymaga ejtett foglyul tizenöt francia katonát, a valóságban azonban azért kapta második kitüntetését, mert ellenséges tűz alatt sikerült eljuttatnia egy fontos üzenetet a frontra.

Augusztustól azonban ismét az ellenség nyomult előre. A kimerült német haderő tehetetlen volt az angol páncélosok és az amerikai csapatok túlerejével szemben. Szeptember végére a németeket nagy területen visszaszorították. A vereség tényét már nem lehetett vitatni.

Hitler ezréde 1918 szeptemberében Cambrai mellett, majd Flandriában, Yperntől délre került újra bevetésre. Az október 13. napjáról 14. napjára virradó éjszakán Hitler és néhány bajtársa egy angol mustárgáz-támadásnál Ypern és Lille között súlyosan megsebesült. A mustárgáz súlyos szemkárosodást, akár vakságot is okozhat. Hitlert, aki megsérült ugyan, de nem veszítette el a szeme világát, 1918 októberében a pomerániai Pasewalkban berendezett katonai kórházba szállították.

Bár a háború elveszett, a megtevesztett német polgárság még 1918 őszén is hitt a végső győzelemben. Hiszen hatalmas területeket hódítottak el Oroszországtól, pompás katonai sikereket arattak Belgiumban és Franciaországban! A hadvezetés a valóságos helyzetet elhallgatva erősítette ezeket az illúziókat. Amikor augusztus végén a Birodalmi Gyűléshez végre eljutott a tényleges helyzet híre, a képviselőket párhovatartozástól függetlenül sokkolták a tények. A munkások és az egyszerű katonák a politikusoknál és a polgároknál sokkal kevésbé voltak derűlátók: Hitlerrel ellentétben 1918-ban már nem sokan hittek a győzelem lehetőségében.

1918. szeptember 29-én Hindenburg és Ludendorff azonnali fegyverszünet kötésére szólította fel a birodalmi kormányt, feltárva, hogy a végleges vereség már nem kerülhető el. A fegyverszünet alapjának Wilson „Tizennégy Pontját” szánták. A vereségért Hindenburg és Ludendorff a baloldalt tette felelőssé, mondván, hogy ők gyengítették meg a katonák harci morálját. A nép várható haragját a katonai vezetők is a kibontakozó parlamentáris demokrácia ellen igyekeztek fordítani. Megszületett a „Tördöfés-legenda”, amely kezdettől fogva terhelte a demokratikus újrakezdést,

1918. október
Sebesülés
a gáztámadás
során

1918. október
Hitler a hadi-
kórházban, távol
a forradalomtól

s mindvégig megmérgezte a Weimari Köztársaság politikai légkörét.

Ugyanakkor az is előrelátható volt, hogy a szélsőbal orosz mintájú forradalom kirobbantására akarja kihasználni a vereséget. Ennek megelőzése és a baloldal sakkban tartása érdekében még a polgári pártok is szorgalmazták a Többségi Szociáldemokraták belépését a kormányba, a parlamentáris demokrácia irányába mutató demokratikus reformok reményében, hiszen ezek nélkül esélyük sem lehetett, hogy a Tizennégy Pont alapján köthessenek gyors békét.

1918 október elejétől így első ízben szociáldemokraták is ültek a birodalmi kormányban, amely hivatalosan fegyverszüneti tárgyalást kért Wilson elnöktől. Az amerikai elnök azonban határozottan közölte, csak akkor hajlandó tárgyalásokra, ha előzőleg megszüntetik a katonák uralmát és demokratizálják Németországot. A katonai diktatúrát hatalmának elvesztése fenyegette, amire válaszul visszaléptek a békétárgyalásoktól és a hadműveletek folytatásával fenyegetőztek.

Október 24. napjától azonban szinte követhetetlenül felgyorsultak az események. Az új birodalmi kormánynak sikerült rávennie Vilmos császárt Ludendorff menesztésére, maga a császár azonban továbbra is elzárkózott a lemondás elől. November 3-án fellázadtak a flotta matrózai. Nem akartak tovább harcolni, partra szálltak és forradalmi munkás- és katonai tanácsokat alakítottak. A forradalom szikrája Németország-szerte gyorsan terjedt.

Az egyes német államok uralkodói Bajorországgal az élen ellenállás nélkül lemondtak a trónjukról, II. Vilmos azonban még mindig ragaszkodott a koronájához. November 9-én végül Max von Baden herceg, birodalmi kancellár önhatalmúlag bejelentette a császár lemondását, saját tisztségét pedig átadta a szociáldemokrata Friedrich Ebertnek. II. Vilmos hollandiai száműzetésbe vonult. Ebert a Népi Megbízottak Tanácsa néven ideiglenes kormányt alakított, párttársa, Philipp Scheidemann pedig kikiáltotta a köztársaságot.

Eseményekben gazdag nap volt ez a november kilencedike. Scheidemann ugyanis tudta, hogy a korábban a szociáldemokraták

balszárnyához tartozó Karl Liebknecht is a köztársaság kikiáltását tervezi a délutáni órákra, s ezért mindenképpen meg akarta előzni egykori párttársát. Liebknecht azon kevés szociáldemokrata közé tartozott, akik már 1914-ben is ellenezték a háborút, s később megalakította az ún. Spartakus csoportot, a Németországi Kommunista Párt egyik előfutárát. Scheidemanntól eltérően ő a „szocialista köztársaságot” kiáltotta ki aztán ugyanazon a napon, november 9-én, s a tömegeket bolsevista minta szerinti forradalomra szólította fel. A munkás- és katonai tanácsok, orosz nyelven a szovjetek kezébe akarta adni a vezetést, míg Ebert egy liberális alkotmány alapjain nyugvó parlamenti demokráciát akart felépíteni.

Két nappal később Matthias Erzberger keresztény politikus vezetésével egy német küldöttség a Párizs melletti Compiègne-ben aláírta a fegyverszüneti megállapodást. A világháború ezzel véget ért.

Politika

Trauma

Az első világháború utáni újrakezdés kezdettől fogva rossz csilagzat alatt állt. Amint láttuk, a németországi polgári társadalom válsága nem a háborúval, hanem sokkal korábban, a századforduló táján kezdődött. A németeknek sokkal több időre lett volna szükségük, hogy megismerkedjenek a kialakuló modern társadalommal, majd alkalmazkodjanak hozzá – csak hogy ezt az időt nem kapták meg. A megszokás, az alkalmazkodás lehetősége helyett jött a háború, majd a húszas évek erőszak-hullámai. Az erőszakot a pénz drámai elértéktelenedése követte, végül pedig néhány rövid nyugodtabb esztendő után az évtized végén jött a világgazdasági válság.

1914-ben még nagyon ritka volt a politikai ellenfelek erőszakos összececapása, 1918 után azonban nagyon megváltozott, erőszakkal telt meg a politika légköre. Még kísértettek az első világháború emlékei, amikor az emberélet nem sokat ért. A győztes

1918.
november 9.
A köztársaság
dupla kikiáltása
Berlinben

hatalmak Németország lefegyverzésére irányuló, elhúzódó intézkedései ráadásul ahhoz vezettek, hogy országszerte kisebb-nagyobb titkos fegyverraktárak jöttek létre, amelyekből a bal- és jobboldali radikálisok egyaránt kiszolgálhatták magukat. A szélsőségesek már a polgárháborúra fegyverkeztek.

Elemezzük először 1919 nyarának eseményeit, mivel ezek nagyban hozzájárultak Hitler karrierjéhez. A német „novemberi forradalom” háttérét az 1917-es orosz októberi forradalom jelentette. Oroszországban 1918 elejétől véres polgárháború dúlt Lenin bolsevikjei és ellenfeleik között. Az orosz kommunisták diktatórikus uralmát a Vörös Hadsereg és a titkosrendőrség segítette, amely valóságos rémuralmat valósított meg. A polgárháborúnak emberek milliói estek áldozatul, többségük nem harcban, hanem éhínség következtében.

Az egykori cári birodalom keleti határállamaiért is folyt a harc. Lengyelország, amelyet a XVIII. században Oroszország, Ausztria és Poroszország felosztott egymás között, az első világháború után újjáalakult. A Vörös Hadsereg és a lengyel hadsereg elkeseredett összecsapásai után Lengyelország végül nagyobb korábbi orosz területekre kiterjesztette keleti határait. A Baltikumban is egyszerre tombolt háború és polgárháború.

Német katonák és szabadcsapatoknak nevezett önkéntesek is részt vettek ezekben a harcokban. A szabadcsapatok többsége olyan frontkatonákból állt, akiket formálisan nem bocsátottak el a hadseregből, s akik bosszúra szomjaztak a német vereségért. Mellettük harcolt sok olyan radikális nacionalista diák, aki a háborúban még túl fiatal volt ahhoz, hogy katonai szolgálatot teljesítsen. A Baltikumban ilyen vegyes összetételű haderő küzdött a Vörös Hadsereg ellen. Hasonló harcok zajlottak Felső-Sziléziában is lengyel felkelők és német szabadcsapatok között. A szabadcsapatok tagjai a harcok befejezte után a szlávok, a bolsevikok és a zsidók elleni mélységes gyűlölettel tértek vissza Németországba. Hangosan hirdették, hogy a szovjet kommunisták és a szovjet titkosrendőrség vezetői mind zsidók. Megszületett a „zsidó bolsevizmus” ellenségkép. A náci párt későbbi főideológusa, a ma Tallinn nevet viselő Revalból származó Alfred Rosenberg olyan művei, mint a „Pestis Oroszországban – a bolsevizmus, vezetői,

végrehajtói és áldozatai” nagyban hozzájárultak Hitler antisemitizmusának folyamatos erősödéséhez.

A szabadcsapatok szabályos kultuszt alakítottak ki az erőszakos férfiasság körül, míg a „nyárspolgári” társadalmat csak megvetéssel emlegették. Nem csoda, hogy ezek az alakulatok gyorsan a szélsőséges jobboldal táborához csatlakoztak. Gyakorlatilag polgárháborús hadsereggént működve a legkegyetlenebb módon üldözték és gyilkolták a kommunistákat.

Az oroszországi fejleményeket a német kommunisták és a szociáldemokraták is fürkésztek intettel figyelték. A kommunisták számára az októberi forradalom volt a követendő példa, míg a Többségi Szociáldemokraták éppen ellenkezőleg úgy gondolkodtak, hogy az oroszországihoz hasonló állapotok kialakulását német földön mindenképpen meg kell akadályozni, különben Németország soha nem fogja sem politikailag, sem gazdaságilag kiheverni a háború pusztításait. Friedrich Ebert és párttársai számára nem létezett alternatívája a parlamentáris demokraciának.

Szovjetoroszország félelmetes fenyegetést jelentett a polgári táborban és a konzervatív vezetői körökben is. Az orosz polgárháborúból rettenetes hírek érkeztek, s olyan félelemmel töltötték el a politikai jobboldalon állókat, hogy inkább a kisebbik rossznak tartott szociáldemokratákat kezdték támogatni.

A következő hónapban Ebert megnyerte magának a Munkás- és Katonai Tanácsok Általános Kongresszusát a forradalom lezárásához, és egy új, alkotmányozó nemzetgyűlés megalakításához. A baloldal keserű szájjal szemlélte az eseményeket, mivel a politikai hangadók továbbra is a császári társadalom pillérei, a hivatalnokok, a katonaság, és a nemesi nagybirtokosok maradtak. A kommunisták az alkotmányozó nemzetgyűlés 1919. január 10. napjára kitűzött megalakulását megelőzendő felkelést kíséreltek meg, amelyet azonban a szociáldemokraták tudtával véresen levertek a hadsereg és a szabadcsapatok együttese. Ettől fogva a kommunisták és a szociáldemokraták közötti ellentét kibékíthetetlen ellenségességgé változott.

Szabadcsapatok gyilkolták meg a Spartakus csoport/Kommunista Párt vezetőit, Karl Liebknechtet és Rosa Luxemburgot is.

1918/19
Német
szabadcsapatok
Kelet-Európában

1919. január
Kommunista
felkelés
Berlinben

Luxemburg, mint lengyel zsidó származású nő, egy személyben testesítette meg a radikális jobboldal minden ellenségségét.

A berlini zavargások miatt a Nemzetgyűlés Weimarban ült össze. A Többségi és a Független Szociáldemokraták megszerezték ugyan a többséget, de össze kellett fogniuk a katolikus Centrum Párttal és a baloldali-liberális Német Demokratikus Párttal. Ezek a pártok képezték az alkotmányhú „Weimari Koalíciót”, amellyel szemben a Kommunista Párt, a Német-nacionalista Néppárt és időlegesen a Német Néppárt az alkotmánnyal ellentétes célokat követett. A Nemzetgyűlés a birodalom első köztársasági elnökévé Friedrich Ebertet, első kancellárjává Philipp Scheidemannnt választotta meg.

1919. július

A Weimari
Birodalmi
Alkotmány

1919 júliusában fogadták el a Weimari Birodalmi Alkotmányt. A köztársaság a mai szövetségi köztársasághoz hasonlóan saját parlamentekkel rendelkező tartományokból állt, s a parlamentek delegálták a küldötteket a „tartományok kamarájának” szerepét betöltő Birodalmi Tanácsba, amelyben Poroszország már mérete folytán is fontos szerepet játszott. A továbbra is a Birodalmi Gyűlés (Reichstag) nevet viselő parlament számára az alkotmány tájékozott biztosított. A nemzetgyűlési választások óta már a nők is rendelkeztek aktív és passzív választójoggal egyaránt. Arányos választási rendszert vezettek be. A pártok listákkal indultak, s a kapott szavazatok arányában küldhettek képviselőket a Reichstagba. A maihoz hasonló eredményküszöb nem létezett.

A Parlamenttel szemben a köztársasági elnöknek az ellensúly szerepe jutott. Ő nevezte ki és mentette fel a minisztereket a parlament többségi határozata alapján. Az elnököt közvetlen választás útján hét évre választották. A Reichstag felosztatásához és új választások kiírásához csak meghatározott feltételek teljesülése esetén volt joga, ugyanakkor rendelkezett a rendkívüli állapot kihirdetésének jogával (48. cikk). Belső zavargások esetén jogosult volt időlegesen felfüggeszteni a polgári alapjogok (szólásszabadság, sajtószabadság, gyülekezési jog, stb.) biztosítását, ugyanakkor köteles volt utólag megszerezni a Reichstag többségének támogatását.

Miközben a Weimari Köztársaság minden erejével az ország újjászervezésén dolgozott, a győztes hatalmakkal is folytatni

kellett a béketárgyalásokat. A győztesek Németországgal, Ausztriával és Magyarországgal tárgyaltak a legyőzöttek oldalán, s végül 1919. júniusában a franciaországi Versailles-ban írták alá a békeszerződést. Közép-Kelet-Európában új államok egész sora alakult meg, nemzeti államok léptek az addigi soknemzetiségű birodalmak helyébe: Finnország, Észtország, Lettország és Litvánia, Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Magyarország – utóbbit jelentős területek Romániának történő átadására is kötelezték.

A wilsoni „Tizennégy Pont” sarkalatos pontja, a Népszövetség a svájci Genfben alakult meg, azonban kezdetől fogva nem volt több „papírtigrisnél”, mivel az amerikai kongresszus megtagadta a jóváhagyását a belépéshez, így a kezdeményező Egyesült Államok maga soha nem volt a Népszövetség tagja.

Németország jövőjét illetően sem volt egyetértés a győztesek között. Franciaország 1914-ben néhány évtized alatt már a második német támadást szenvedte el, s biztosítani akarta, hogy soha többé ne fenyegethesse ilyen veszély. A területén okozott háborús károk jóvátétele mellett a Rajnától balra eső területet is kérte, mintegy biztonsági zónaként Németország felé.

Nagy-Britannia támogatta ugyan a francia követeléseket, de arról is gondoskodni akart, hogy Franciaország ne emelkedhessen európai nagyhatalommá. A Német Birodalmat végül Elzász-Lotharingia és Eupen-Malmedy átadására kötelezték, a Saar-vidéket pedig francia igazgatással a Népszövetség felügyelete alá helyezték. A tervek szerint 1935-ig bezárólag népszavazással akarták rendezni ennek a vidéknek a végleges hovatartozását.

A Rajnától balra eső területeket ideiglenesen angol, francia és belga csapatok szállták meg, kezdetben amerikai csapatokkal együtt. A Rajnától jobbra demilitarizált övezetet alakítottak ki, amelynek területén sem a német, sem a győztes országok haderői nem állomásozhattak. A Német Birodalomnak keleten is nagy területet kellett feladnia: nagyrészt lengyelek lakta területeket kellett átengednie az újjáalakuló Lengyelországnak. A német többségi lakosságú Danzig (Gdansk) kikötőváros és a Memel környéki terület Kelet-Poroszország és Litvánia között

1919. június
A Versailles-i
Szerződés

szintén a Népszövetség igazgatása alá került. A Danzig környéki terület „lengyel folyosóként”, általánosan használt nevén „a korridorként” választotta el Németországot Kelet-Poroszországi területeitől.

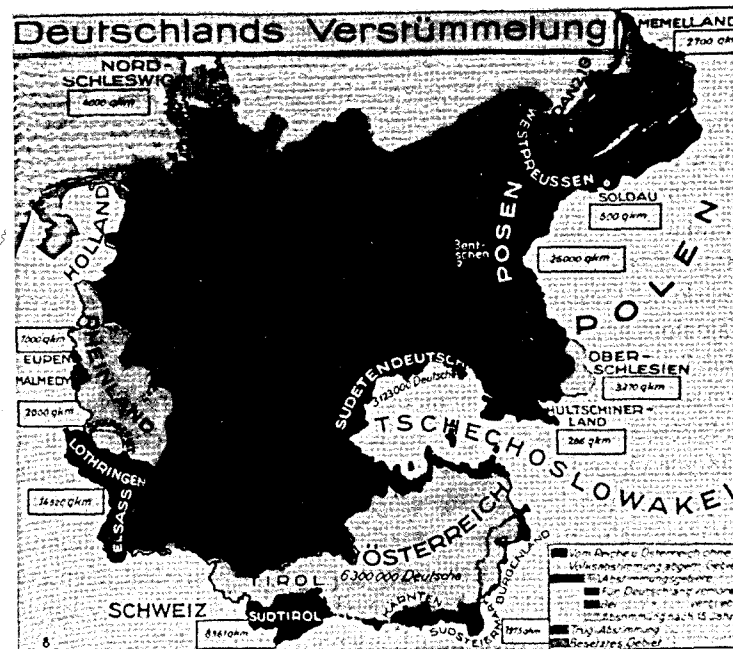
Németország katonai erejét szinte teljesen felszámolták. A légierőt, a tengeralattjárókat és a tengeri flottát át kellett adnia a győztes hatalmaknak, s a jövőben mindössze egy száz-ezer katonából álló hivatásos hadsereget tarthatott fenn.

Az országot mindezen felül nagy összegű, kezdetben nem is számszerűsített jóvátétel fizetésére kötelezték. Franciaország és Nagy-Britannia a háború alatt súlyosan eladósodott az Egyesült Államok felé, adósságaikat pedig minél előbb szeretnék volna visszafizetni. Ehhez jelentett volna forrást a háborús jóvátétel. A jóvátételre kötelezés forrása a békeszerződés 231. cikkelye volt, amely az első világháborúért Németországot jelölte meg egyedüli felelősnek.

A német közvélekedéssel ellentétben a békeszerződés nem fosztotta meg az országot a létfenntartásától, sőt, lehetővé tette, hogy Németország újból nagyhatalommá emelkedhessen, amivel a győztesek számoltak is. Amikor azonban 1919 májusában közzétették a békefeltételeket, a német politika minden táborán óriási felháborodás söpört végig. Azzal vádolták a győzteseket, hogy „meg akarják semmisíteni”, „szolgaságba akarják taszítani” Németországot.

A német közvélemény hozzáállása nem volt más, mint a vereséggel való józan szembenézés megtagadása. Sok német elhitte a tördőfés-elméletet, elhitte, hogy a győzedelmes sereg a baloldaliak ármánykodása miatt bukott el. A háborúért való német felelősséget kimondó 231. cikkelyt felháborodottan utasították vissza ahelyett, hogy komolyan szembenéztek volna Németország felelősségével a háború kirobbanásában.

A békeszerződés elfogadását azonban kikényszerítette, hogy az aláírás megtagadása esetére a győztes hatalmak egész Németország megszállását helyezték kilátásba. Németország tehát elfogadta ugyan a békeszerződést, de a következő évtizedekben a Weimari Köztársaság minden egyes kormánya kulcsfontosságú feladatnak tartotta a Versailles-i Szerződés felülvizsgáltatását.

„Németország megcsonkítása”, 1919-es térkép

A Weimari Köztársaság tankönyveiben „Németország megcsonkításáról” írtak, s már a legifjabb nemzedéket is a békeszerződés ellen nevelték.

A Versailles-i Szerződés a jobboldali szélsőségesek malmára hajtotta a vizet, akik mindig is azt hirdették, hogy a külső és belső ellenség Németország tönkretételére törekszik. 1919 júniúsától hecckampányt indítottak a kormány és mindenki ellen, aki a szerződés aláírását támogatta. A fegyverszüneti egyezményt aláíró Matthias Erzbergert közellenségnek nyilvánították. A társadalmat teljesen áthatotta a szegény, a düh és a bosszúvágy tombolása.

Az ébredés élménye?

Hitler a pasewalki hadikórházban fekvve semmit nem tudott az 1918 októberi eseményekről. A vereség és a forradalom hírére egész világa összeomlott. A *Mein Kampf*-ban azt írta, végre kezdte

1918. november
Állítólagos
„ébredés”

viSSZanyerni a látása élességét, azonban a császár lemondásának hírére állapotja újra rosszabbra fordult. „November 10-én eljött a lelkész a kórházba és kis beszédet tartott. Így tudtunk meg mindent.” Később így folytatja: „Miközben a szemem előtt újra feketébe borult minden, tapogatózva botladoztam vissza a hálóterembe, levettem magam az ágyamra, és a párnába és a takarómba fúrtam égő fejemet. Nem sírtam az óta a nap óta, amikor anyám sírja mellett álltam. Most azonban nem tehettem másként. Most éreztem át először, milyen kicsiny a személyes fájdalom hazánk szerencsétlensége mellett. Hiába volt hát minden.” A „zsidók” és „marxisták” elárulták a frontot.

Nem kérdés, hogy a német vereség traumatizálta Hitlert, aki teljesen elkötelezte magát a háború és céljai mellett. Életében először a háborúban élte át az összetartozás élményét. Végre volt célja az életének. A vereség szörnyű sokkot jelentett a számára, akárcsak a nacionalista érzelmű polgárság nagy része számára. Könyvében Hitler azt írja, a vereség egyfajta ébredést jelentett a számára. „A zsidókkal nincs egyezkedés, csak kemény vagy-vagy. Én pedig elhatároztam, hogy politikus leszek.”

Amennyire élénken írja le eszmélését, olyan kevés körülmény utal rá, hogy mindez igaz is volt. Az eszmélés élményének leírásában jól felismerhető az irodalmi példa, amelyből Hitler nyilvánvalóan táplálkozott. Guido von List, akinek műveit Hitler is olvasta, szintén azt állította, hogy az évszázad kezdetén hirtelen megvakult, de vakságával egyidejűleg meg is világosodott. Ha pedig Hitler 1918 novemberében valóban a politikai pálya mellett döntött volna, a forradalom körüli zűrzavarban bőséges terep kínálkozott volna a számára. Ő azonban nem lépett ki a politika színpadára. Sokkal valószínűbb, hogy továbbra is a hadsereghez tartozónak érezte magát, ráadásul a hadseregben a létfenntartása is biztosított volt. Ha elbocsátották volna a seregből, újra képeslapok festegetéséből kellett volna megélnie. Huszonkilenc éves volt, meglehetősen borús kilátásokkal.

„Képes voltam szólni!”
1918. november 19-én Hitlert kiengedték a pasewalki hadikórházból és a Münchenben állomásozó 16. tartalékos gyalogezredhez

irányították, ugyanahhoz az alakulathoz, amellyel 1914 októberében a frontra indult. Az ezred katonáira a leszerelés várt, Hitlert azonban nem vonzotta a civil élet. A csapatával akart maradni, s még akkor is a kaszárnyában élt, amikor Münchenben kitört a forradalom.

A bajor fővárosban a szociáldemokraták balszárnyához tartozó Kurt Eisner 1918. november 8-án a Müncheneri Munkás- és Katonatanács nevében kikiáltotta a bajor „szabadállamot”. Mérsékelt és baloldali szociáldemokratákból kormányt alakított, és saját magát jelölte ki miniszterelnöknek.

A szélsőjobb tombolt, és mindenképpen meg akart szabadulni „a zsidó Eisnertől”. Közöttük volt egy „népi” könyvkiadó vezetője, Julius Lehmann is, aki szorosán együttműködött az ún. Thule Társasággal. Az antiszemita egyesület a horogkeresztet használta jelképeként, s Eisner erőszakos megbuktatására törekedett. A tervben olyan emberek vettek részt, akik később Hitler környezetében is felbukkantak, közöttük a már említett Hans Frank, Rudolf Hess, és a fajelmélet fanatikusa, Alfred Rosenberg. A tervet azonban elárulták, Lehmann és emberei rövid időre börtönbe kerültek.

1918 decemberének közepén Hitlert, aki még mindig a hadsereg tagja volt, néhány társával egy hadifogolytábor őrzésére vezényelték ki Traunstein bajor városba. A táborban angol és orosz hadifoglyokat őriztek. Hitler nagy valószínűséggel 1919 januárjának végén tért vissza innen Münchenbe. A január 12-én megtartott bajor választásokon Eisner miniszterelnök és pártja, a Független Szociáldemokrata Párt (USDP) súlyos vereséget szenvedett.

Február 21-én Eisnert lelőtte a jobboldal egyik szélsősége híve. Válaszul a müncheni kommunisták ismét forradalomra szólítottak fel, de a lakosság nem csatlakozott hozzájuk. Az újonnan megválasztott bajor tartományi gyűlés összeült és a szociáldemokrata Johannes Hoffmann-t választotta meg miniszterelnöknek. Hoffmann célja a parlamentáris demokrácia bajorországi kiépítése volt.

Az USDP, azaz a Független Szociáldemokraták ezzel szemben tanácsköztársaság kiépítését szorgalmazták, amelyet végül 1919.

1918. november
Visszatérés
az ezredhez
Münchenbe

1919. február
Forradalmi
katonai tanácsok
tagja

április 6-án ki is kiáltottak. Johannes Hoffmann és megválasztott kormánya Bambergbe menekült és onnan szervezte az ellenállást a müncheni Tanácsköztársaság ellen, amelynek élén politikailag tapasztalatlan írók álltak. Bajorország káoszba süllyedt.

Február közepén Hitlert a csapatteste „bizalmivá” választotta és az Eisner-féle Munkás- és Katonatanácsba delegálta. A meggyilkolt miniszterelnök temetésén a kapott parancsnak engedelmeskedve Hitler is részt vett. Ebben az időben valószínűleg ő is vörös, szocialista karszalagot hordott. Egyszerűen megfogalmazva: Hitler alkalmazkodott a rendszerhez, nem egyedülként a későbbi náci vezetők közül, akik több-kevesebb ideig maguk is együttműködtek a szocialistákkal és a kommunistákkal.

A Kommunista Párt nem sokkal később kikiáltotta a még radikálisabb Kommunista Tanácsköztársaságot, amire azonban már a berlini birodalmi kormány is megmozdult. A szociáldemokrata birodalmi védelmi miniszter, Gustav Noske a kommunistákkal szembeszállva kiadta a parancsot „a rend helyreállítására” Münchenben. A katonai egységek és az őket kísérő szabadcsapatok 1919. május 1-én érkeztek meg Münchenbe, s bevonulásuk során már a város környékén számos vöröskatonát és egészségügyi szolgálatot ellátó személyt legyilkoltak. Válaszul a kommunisták csapata agyonlőtt tíz korábban elfogott túszt, közöttük a Thule Társaság több tagját. A túsztok meggyilkolása újabb felháborodást és újabb erőszakot szült.

A birodalmi csapatok több mint háromszáz embert végeztek ki többé-kevésbé önkényesen, a „vörösök” megsemmisítésére törekvő szabadcsapatok tombolása pedig ugyancsak számtalan áldozatot szedett.

Hitler maga nem vett részt a Tanácsköztársaság leverésében. Éppen ellenkezőleg, őt egy, a kommunisták által elrendelt újabb müncheni katonatanács-választáson ismét tanácsstaggá választották, ami arra utal, hogy társai megbíztak benne. Hitler óvatos maradt.

A lakosság többsége egyértelműen ellenezte az újabb és újabb forradalmi kísérleteket, így többé-kevésbé nyíltan üdvözölték a szabadcsapatok által alkalmazott erőszakos „rendteremtést”. Bajorország és különösen München 1919 óta gyűjtőpontja volt a

Kurt Eisner temetése Münchenben, 1919. február 26-án: A gyászmenetben felvonultatott orosz hadifoglyok csoportja szélén Hitler egyenruhában

német jobboldali radikalizmusnak, amely itt szinte akadálytalanul bontakozhatott ki.

Miután a „vörösöket” legyőzték, a birodalmi csapatok 1919 májusában ún. vizsgáló-bizottságokat állítottak fel, amelyek feladata a kommunisták felkutatása volt a hadsereg soraiban. Mit tett ekkor Hitler? Két katonatársával együtt maga is vizsgáló-bizottságot alakított és saját bajtársaikat kezdték feljelentgetni, tudva, hogy azok akár az életükkel is fizethetnek. Azt Hitler érthető módon elhallgatta, hogy korábban maga is laktanyabizalmi volt. Kellemetlen jellemvonásai felszínre törtek: felfelé hajlongott, lefelé taposott – röviden így foglalható össze 1919-es viselkedése.

A vizsgáló-bizottságokban való közreműködése megmen-tette Hitlert attól, hogy le kelljen szerelnie a hadseregből. Még szükség volt rá: A bajor hadsereg 4. számú csapatfőnöksége a kommunisták üldözése mellett ún. felderítő- és propaganda-részleget állított fel, amelynek feladata a katonák és a lakosság titkosszolgálati megfigyelése és a bolsevizmus-ellenes hangulatkeltés volt. E célból „összekötőket”, ún. V-embereket (Verbindungsmann, azaz összekötő) kerestek, akik besúgóként teljesítették szolgálatot.

1919. május
Feltételezett
kommunisták
feljelentője

1919. május
A Bajor
Hadsereg
„Felvilágosító
és Propaganda-
részlegének”
besúgója

A Felderítő- és Propaganda-részleg vezetője a szélsőjobboldali elkötelezettségű Karl Mayr kapitány volt. Ő volt az, aki elindította Hitler politikai karrierjét. Május végén összekötőnek, azaz besúgónak alkalmazta Hitlert, aki a kapitány visszaemlékezései szerint akkoriban „gazdát kereső kóbor kutyára hasonlított”. Mayrban és a hadseregben Hitler megtalálta ezt a gazdát.

Nem sokkal szolgálatba állítása után egyhetes képzésen vett részt a Münchener Egyetemen. Az oktatáson különböző szakértők tartottak előadásokat a német történelemről, a háborúról, Németország gazdasági helyzetéről, a szocializmusról és a külpolitikáról. Karl Alexander von Müller, a köztisztviselő álló professzor volt az, aki egy előadás után felfedezte Hitler szónoki adottságait. Az előadás után ugyanis a professzor véletlenül meghallotta, ahogyan Hitler a körülötte állókhoz beszélt és láthatóan lebilincselte őket. Müller ezért felhívta Mayr kapitány figyelmét Hitler tehetségére.

Hitler nemsokára meg is kapta a lehetőséget a bizonyításra: Mayr huszonöt másik beosztottal együtt kiküldte egy Augsburg melletti katonai táborba. A feladat a Lech folyó mentén állomásozó katonák bolsévizmus-ellenes oktatása volt öt teljes napon át. A legtöbb előadást Hitler tartotta, s mély benyomást tett hallgatóságára. Egyikük úgy fogalmazott, Hitler „született népszónok, aki fanatizmusával és népszerű fellépésével lebilincseli és együtt-gondolkodásra serkenti hallgatóit.”

Ez a hirtelen siker magát Hitlert lepte meg a legjobban. „Szívvel-lélekkel kezdtem. Egyszerre megnyílt előttem a lehetőség, hogy nagyobb hallgatóság előtt beszélhessek, s amit megérzéseimben korábban is sejtettem, de nem tudtam bizonyosan, bekövetkezett: Képes voltam „szólni”. Mayr szemében nagyot nőtt Hitler becsülete, s nemsokára már legszűkebb munkatársai közé sorolta.

1919. szeptember 12-én Hitlert, mint V-személyt kiküldték megfigyelőnek a népi-jobboldali szélsőséges Német Munkáspárt (DAP) gyűlésére, amelyet a Thule Társaság két tagja, Karl Harrer és Anton Drexler alapított az év elején. A párt egy müncheni sörözőben, a Sterneckerbräu-ban tartotta üléseit. Ezen az estén Gottfried Feder üzletember beszélt, akit egy korábban kiadott antiszemita könyve alapján már jól ismertek a szélsőséges körökben,

s akit Hitler is csodált. Hitler megfigyelte a jelenlévőket, és arra a következtetésre jutott, hogy a párt „bénák gyülekezete”.

Nem sokkal a rendezvény vége előtt azonban egy vendégként jelenlévő professzor erőteljesen bírálni kezdte Federt, és Bajorország kiválását követelte a Német Birodalomból. Hitler erre izgatottan szót kért és minden tisztelet nélkül a sárga földig lehordta a professzort, lenyűgözve a párt jelenlévő vezetőjét, Anton Drexlert, aki azonnal lecsapott a jóbeszédű, merész fiatalemberre, és felajánlotta neki, hogy lépjen be közéjük, amit Hitler 1919 szeptemberének második felében meg is tett. Később azt állította, ő volt a párt 7. számú tagja. A valóságban az 555-ös számú tagkönyv lett az övé, s az sem igaz, hogy saját elhatározásából lépett volna be a Német Munkáspártba. Mayr kapitány legalábbis mindig azt állította, hogy ő adta parancsba Hitlernek a belépést.

Ma is előfordul, hogy a titkosszolgálatok ügynökei titokban támogatják azokat a szélsőjobboldali csoportokat, amelyeket meg kellene figyelniük. Hitler esetében ez még rosszabb volt: egy szélsőjobboldali titkosszolgálat radikális jobboldali tagját gyakorlatilag kivezenyelték egy radikális szélsőjobboldali pártba abból a célból, hogy tovább erősítse a párt radikalizmusát.

Hitler egy ideig még a hadsereg kötelékéhez tartozott, zsoldja mellett pedig külön fizetést kapott a pártban tartott propaganda-beszédeiért. Csak 1920 márciusában szerelt le. A DAP neve ekkor már NSDAP volt, legfontosabb embere pedig – Adolf Hitler.

1919. szeptember
Belépés
a Német
Munkáspártba

A FELEMELKEDŐ

Hitler a berlini Reichstagban, 1932. január 30-án. A képen látható a Führer a parlamentben, ahol a NSDAP képviselői előtt beszélt. A képet a Reichstagban tartott sajtótájékoztatón készítették. A képen a Führer a berlini Reichstagban, 1932. január 30-án. A képen látható a Führer a parlamentben, ahol a NSDAP képviselői előtt beszélt. A képet a Reichstagban tartott sajtótájékoztatón készítették.

Hitler a berlini Reichstagban, 1932. január 30-án. A képen látható a Führer a parlamentben, ahol a NSDAP képviselői előtt beszélt. A képet a Reichstagban tartott sajtótájékoztatón készítették.

Hitler a berlini Reichstagban, 1932. január 30-án. A képen látható a Führer a parlamentben, ahol a NSDAP képviselői előtt beszélt. A képet a Reichstagban tartott sajtótájékoztatón készítették.

Agitátorból puccsista

Agitátor	66
„Führer” és „bajor Mussolini”	70
Az SA	72
Környezet	76
Puccs	79
„...tisztá hazafias szellem”	84
A Führer-pártig	84
Per	85
Landsberg	89
Az NSDAP újraelépítése	98
Hitler, a magánember I.	98
Önalakítás	99
Szokások	103
Nők	108
Játék a hatalomért	108
Áttörés	110
Az 1932-es választások	114
Végjáték	118
Elkerülhetetlen volt?	118

Hitler a berlini Reichstagban, 1932. január 30-án. A képen látható a Führer a parlamentben, ahol a NSDAP képviselői előtt beszélt. A képet a Reichstagban tartott sajtótájékoztatón készítették.

Hitler a berlini Reichstagban, 1932. január 30-án. A képen látható a Führer a parlamentben, ahol a NSDAP képviselői előtt beszélt. A képet a Reichstagban tartott sajtótájékoztatón készítették.

Agitátorból puccsista

Agitátor

Hitler tehát 1919 szeptemberében belépett a Német Munkáspártba. Már akkor a „zsidókérdés” specialistájaként tartották számon. Mayr kapitány Hitlerhez továbbította megválaszolásra a kurzusaiakon résztvevők olyan kérdéseit, hogyan értékelendő a Szociáldemokrata Párt viszonyulása a „zsidókérdéshez”, vagy hogy veszélyt jelentenek-e a zsidók a népre. Hitler határozott választ adott. A zsidóság faj, nem pedig vallás. A zsidók voltak a forradalom mozgatói. A nemzetnek össze kell fognia a zsidók ellen. „Az értelem antiszemitizmusára” van szükség, s „a végcél a zsidók visszavonhatatlan eltávolítása kell legyen”.

A Német Munkáspárt (DAP) akkoriban csak egy volt a sok népi-szélsőjobboldali müncheni egyesülés közül, de nagyon gyorsan támogatókra talált. Karl Mayr kapitány a pártra saját teremtményeként, Hitlerre a saját embereként tekintett. Vezérelvük volt a feltűnés-keltés. Hitler 1919-ben tartotta első, mintegy fél órás beszédét a pártban, nagy sikert aratva.

1920. február 24-én kerekén kétezer ember gyűlt össze a DAP rendezvényére a müncheni Hofbräuhaus dísztermében. Közöttük néhány százan a párt szocialista ellenfelei voltak. A DAP tudatosan vörös plakátokon reklámozta magát, a szocialisták színével provokálva az ellenfeleket. Ezt a cél szolgálta a Hitler által tervezett pártlobogó, a horogkeresztes zászló is, amely vörös alapon fehér kört, a kör középpontjában pedig enyhén jobbra forduló horogkeresztet ábrázolt.

A horogkeresztet Hitler már Bécsből ismerte. Használták a szabadcsapatok, valamint a Thule Társaság is, de a vörös és a fehér szín kombinációja Hitler újítása volt. „A vörös színben mozgalmunk szociális elveit, a fehérben a nacionalista gondolatot, a horogkeresztben az árja ember győzelméért vívott harc és a teremtő munka küldetését látjuk, amely örökké antiszemita volt és antiszemita lesz”, írta a *Mein Kampf*-ban.

Hitler és a pártelnök Drexler attól tartottak, hogy kevesen jönnek majd el a párt rendezvényére, ezért huszonöt pontból álló pártprogram kihirdetését ígérték, hogy felkeltsék a

kíváncsiságot. A program nem sokban különbözött a többi radikális szélsőjobboldali csoportosulás követeléseitől, a zsidók iránti gyűlölet azonban vörös vonalként futott végig rajta. A Hofbräuhausban tartott összejövetelen Hitler kihirdette a huszonöt pontot, a párt nevét pedig Német Munkáspártról Nemzeti-szocialista Német Munkáspártra (NSDAP) változtatták. A *Mein Kampf*-ban Hitler azt állította, hallgatósága egy emberként fogadta el a programot és zajosan ünnepelte őt. A valóságban csaknem tettelegesséig fajult a vita az ellenfelek között, s Hitler ebben a zajos tumultusban olvasta fel egyre erősödő taps közepette a pártprogramot.

1920 januárjában hatályba lépett a Versailles-i Szerződés, amelynek lefegyverzési és leszerelési előírásai elsősorban a szabadcsapatok állományát érintették. Májusban Berlinben szélsőjobboldali radikálisok a politikus Wolfgang Kapp vezetésével megkísérelték puccsal megbuktatni a birodalmi kormányt. Kapp a Ludendorff által alapított Német Haza Párt tagja volt, a puccs támogatói pedig az Elbától keletre fekvő porosz területek nagybirtokosai.

A Kapp-puccsban a hadsereg, a Reichswehr alakulatai is részt vettek, a vezető szerepet azonban az Ehrhardt Haditengerész Brigád, egy volt haditengerészekből álló, hírhedten erőszakos szabadcsapat játszotta, amely más szabadcsapatokkal együtt részt vett az előző évben a Münchener Tanácsköztársaság leverésében. A Bajor Birodalmi Véderő, azaz a bajor hadsereg szoros kapcsolatban állt Kapp embereivel. Karl Mayr kapitány Hitlert és egyik korai támogatóját, Dietrich Eckart költőt el is küldte Berlinbe, hogy első kézből informálják a puccsistákat a bajorországi helyzetről. A bőkezű támogató Eckart által bérelt repülőgépen utaztak Berlinbe – ez volt Hitler első utazása az akkoriban ultramodernnek számító közlekedési eszközzel.

Mire azonban megérkeztek Berlinbe, a puccs már elbukott. Az államcsíny elleni tiltakozásul általános sztrájkba lépő munkások, alkalmazottak és hivatalnokok megmentették a köztársaságot. Wolfgang Kapp Svédországba szökött, Hitler és Eckart pedig dolgvégezetlenül tért vissza Münchenbe az Ehrhardt Haditengerész Brigáddal együtt.

1920. március
A Kapp-puccs

A német radikális jobboldal levonta a tanulságot a Kapp-puccs bukásából. Felismerték, hogy pusztán a császári idők visszaállítása nem elegendő „program”, s hogy az összezáró munkásság ellenállásával szemben nincs esély a sikerre. Részleges irányváltást kell tehát végrehajtani, s a munkásokat fel kell sorakoztatni egy radikális nacionalista program mögé.

A jobboldal figyelme ezért Bajorországra összpontosult. Hoffmann szociáldemokrata kormánya a hadsereg nyomására 1920 márciusában lemondott, s a jobboldali konzervatív Gustav Ritter von Kahr lett a bajor miniszterelnök. Kahr tudatosan a birodalmi kormány ellenében építette fel Bajorországot, ahol valósággal nyüzögtek a szélsőjobboldali csoportosulások, közöttük Hitler NSDAP-ja.

A köztársaság radikalizálódása gyorsan érezhetővé vált: a köztársasághű pártok (a szociáldemokraták, a Centrum és a Német Demokrata Párt) már az első birodalmi választáson, 1920 júniusában elvesztették a többségüket, amelyet soha többé nem is tudtak visszanyerni. Ugyanennek az évnek az őszén Mayr egy levélben arról tájékoztatta a svédországi emigrációban élő Kappot, hogy a „népi ügy” jól halad Münchenben, Hitler pedig elsőrangú népszónokként igazi mozgatórugóvá vált.

Adolf Hitler kétségtelenül kivételesen tehetséges szónok volt. Ha ma nézzük meg a filmekben fennmaradt beszédeit, inkább nevetségesnek vagy visszataszítóknak érezzük ordítózását, felső-ausztriai tájszólását, kapkodó, széles kar- és kézmozdulatait. Akkoriban azonban nem tévesztették el a hatásukat. Ha kisebb kör előtt kellett beszélnie, inkább halkán, mély, kellemes hangon beszélt – a nyilvánosság azonban ebből szinte semmit sem látott.

Hitler az évek során tudatosan finomította technikáját. Beszédeit általában visszafogottan kezdte, aztán fokozatosan emelte a hangját, a végére szabályos tombolásba hajszolva önmagát és közönségét egyaránt. A szónok és a hallgatóság viszonya kölcsönös volt: Hitlernek szüksége volt az általa kiváltott izgalomra, hogy betöltse vele belső ürességét, hallgatóinak pedig órá volt szükségük, hogy elragadtassa őket, s azt érezhessék, valaki megérti őket.

Általában két órán át beszélt, gyakran még ennél is hosszabb beszédeket mondott. Írásos vázlatot ritkán használt, néhány

rövid jegyzetnél többre nem volt szüksége. Később, már birodalmi kancellárként előzetesen lediktálta és gondosan átdolgozta beszédeit, agitatori múltjához azonban ekkor is hű maradt. Titkárnöje elmondása szerint Hitler a beszédei diktálása közben fel-alá járkált és olyan dühös izgalomba hergelte magát, hogy a titkárnö nem egyszer kifejezetten félni kezdett tőle.

Hitler beszédeinek értelme és célja az volt, hogy minden alkalommal ugyanazt az üzenetet sulykolja hallgatóinak fejébe és szívébe: hogy csak az NSDAP képes biztosítani Németország újjászületését. Az NSDAP ugyanis több, mint párt, ők igazi népmozgalom. Az NSDAP vezetése alatt sikerülni fog kiiktatni a nemzet belső ellenségeit, helyreállítani az egységet, visszaállítani Németország hatalmát és dicsőségét. Az egyesült nemzet, a „népközösség” felül fog emelkedni minden társadalmi ellentétben, s minden német elnyeri majd a képességeinek megfelelő helyet az új társadalomban.

Hitler beszédeinek meghallgatására egyre többen gyűltek össze az NSDAP rendezvényein. Szinte mindig sörpincékben és a bajor főváros nyilvános termeiben beszélt. Közönsége kezdetben többnyire alsó középosztálybeli iparosokból, kishiválnokokból, alkalmazottakból állt, közöttük sok nővel. Az idő múlásával aztán megjelentek közöttük az úgynevezett jobb körök hölgytagjai is, akiket vonzott a faragatlan szónok nyers modora. A jelenlévők nem bonyolult előadásokat vártak el, hanem a bennük feszülő dühre adott egyszerű válaszokat. Hitler öntudatosságát tovább táplálták szónoki sikerei. Igazi, vérbeli agitátor volt.

Szónoklatai hatására egyre többen léptek be a pártba. A januári százkilencven tagból 1920 őszére kétezer lett. A siker receptje egyszerű volt: Hitler pontosan azt mondta, amit a közönség hallani akart. Amit pedig hallani akartak, az elsősorban az antiszemitizmusuk megerősítése volt. Ehhez Hitler már Bécsben megszerezte az eszköztárat, amelyet most végre bevetethet.

Már az Augsburg melletti katonai táborban is olyan hévvel uszított a zsidók ellen, hogy a tábor parancsnokának meg kellett kérnie, mérsékelje antiszemita kirohanásait. A müncheni sörpincékben már leírhatatlan brutalitással uszított. A zsidókat táborba kell zárni, a zsidó üzéreket fel kell akasztani, a zsidó

1920. augusztus
Hitler „Miért
vagyunk
antiszemiták?”
c. beszéde

kisebbséget nyomtalanul el kell tüntetni Németországból. Tudta, hogy hallgatósága egyetért vele. 1920 augusztusában a Hofbräuhausban „Miért vagyunk antiszemiták?” címmel meghirdetett előadását kétezer ember hallgatta végig, s összesen ötvennyolc alkalommal szakították félbe ujjongó tapsviharral a szavait.

Hitler villámgyors felemelkedése „kóbor kutyából” (Karl Mayr) az NSDAP sztárszónokává az eszméit és az önképét is átalakította. Idővel már maga is teljes mértékben elhitt mindent, amit mondott. Mivel pedig elsöprő sikereket aratott, nemsokára már a magasabbra törő elhivatottságot is megérezte magában. Fel akart emelkedni – Führerré akart válni.

„Führer” és „bajor Mussolini”
Az NSDAP-t egyértelműen Hitler-pártként azonosította a nyilvánosság, hiszen Hitler volt a mozgatórugója. Nemsokára azonban váratlan konkurenciával kellett szembesülnie: Dr. Otto Dickel augsburgi tanár ugyancsak tehetséges szónok volt. Hitler veszélyeztetve látta a helyzetét és végtelenül reagált: kilépett a pártból. A pártelnök Drexler természetesen nem akarta elveszíteni legfontosabb szónokát. Kérdésére, hogy mivel vehetnék rá a visszatérésre, Hitler a párt legfelsőbb vezetőjének tisztét követelte „diktatori felhatalmazással”.

1921. július
Hitler
az NSDAP
„Führere” lesz

Elérte a célját. Miután visszalépett az NSDAP-ba (3680. számú tagként), 1921. július 29-én a Hofbräuhausban mindössze egyetlen ellenszavazattal az NSDAP diktátorává választották.

A döntés komoly következményekkel járt. Az NSDAP „Führer-párttá” lett. Egész Németországban nem történt még ilyen, bár az „erős ember” és a „zseniális politikus” iránti igény máshol is létezett. Az NSDAP tagjai nemsokára egyenesen isteníteni kezdték Hitlert, s meggyőződéssel vallották, hogy Hitler mindig mindent helyesen tesz. A valóságban azonban a vezér egyáltalán nem volt biztos a döntéseiben. A párton belüli hatalomra jutása egyben el is bizonytalanította. A pártból való kilépésekor mindent egy lapra tett fel, de tudta, ha Drexler akkor nem enged neki, politikai karrierje talán véget is ért volna.

Amikor 1921 nyarán átvette az NSDAP vezetését, még nem gondolt rá, hogy egész Németország vezére legyen. A nacionalista

tábor „dobosának” tartotta magát. 1922 őszén azonban ez is megváltozott. 1922 októberében ugyanis Benito Mussolini lett az Olasz Királyság miniszterelnöke.

Mussolini az első világháború előtt az olasz szocialisták egyik vezető politikusa volt, akit azért zártak ki a pártból, mert a háborúellenes többséggel szemben buzgón pártolta a háborút. A baloldali politikusból a radikális jobboldali Fasci di Combattimento (Hadviseltek Szövetsége, más fordításban Harci Szövetség) vezére lett, amelynek elnevezéséből a „fasizmus” német fogalma származott. A mai történészek ezzel a fogalommal jelölik az egyetlen „Führert” követő szélsőjobboldali mozgalmakat, amelyek a demokrácia és az emberi jogok ellen harcolnak, s erőszakos tömegek útján törnek politikai hatalomra. Így tekintve az olasz fasizmus és a német nacionalizmus valóban hasonlított egymáshoz.

Bár a két párt nem ismerte egymást, a „Fasci” tagjai sok tekintetben hasonlítottak az NSDAP-hoz. A fasiszták fekete inget hordtak, a háborút és az erőszakot éltették, s a római világbirodalom visszaállításáról álmodoztak. Jelképként egy vesszőnyalábot választottak, amelyből egy élével felfelé mutató bárd állt ki. Az ókori Rómában a legmagasabb rangú tisztségviselők hordtak ilyen fasces-eket hatalmuk jelképeként. A fasiszták kinyújtott jobb karral köszöntötték egymást, ugyancsak ókori római mintát követve. Az ő „Führerjük” – olaszul a „Duce” – Mussolini volt, aki 1921 novemberében Nemzeti-Fasiszta Párttá alakította át a Hadviseltek Szövetségét.

Szűk egy évvel később a fasiszták egyfajta államcsíny keretében átvették a hatalmat Olaszországban. Mussolini kezdetben többpárti kormányt vezetett, 1926-tól azonban már Olaszország diktátora volt, bár az állam feje hivatalosan továbbra is a király maradt. Mussolinist nemsokára olyan barátság fűzte Hitlerhez, amely egészen a második világháború végéig kitartott közöttük.

A „Duce” 1922 októberi diadala gyújtó hatással volt a német nemzeti-szocialistákra. Hitler legelvakultabb követői már néhány héttel később „bajor Mussoliniként” emlegették vezérüket. A nemzeti-szocialisták a külsőségekben is a fasiszták stílusát kezdték utánozni. Mussolini szervezete szolgált az SA mintájával,

1922. október
Fasiszta
„Menetelés
Rómába”:
Benito Mussolini
Olaszország
miniszterelnöke
lesz

1926
A „római
üdvözlés”
bevezetése az
NSDAP-ben

a fasiszták által újjáélesztett római köszöntés lett az NSDAP pártköszöntése. 1926-ban már kötelező jelleggel írták elő, hogy a római karlendítés közben „Heil Hitler!” kiáltandó. Ahogyan a fasiszták Mussolinin, úgy a nemzeti-szocialisták Hitlerre öveztek mértéktelen személyi kultusszal.

Egy valamivel önkritikusabb ember visszautasította volna ezt a hízelgést, Hitler azonban még olasz példaképénél is fogékonyabb volt a hódolatra. Jézus Krisztushoz hasonlította és nagy embernek tartotta magát, akinek küldetése, hogy megfordítsa Németország sorsát.

Az SA Hitler 1919. őszén Mayr kapitányon keresztül ismerkedett meg Ernst Röhmme, aki nem sokkal Hitler után lépett be a Német Munkáspártba. Az első világháborúban súlyos arcsérüléseket szenvedett Röhm egy szabadcsapat tagjaként vett részt a Münchener Tanácsköztársaság leverésében. Sebhelyes arcával elrettentő látványt nyújtott. Az ő közvetítésével kapcsolódott be Hitler a paramilitáris politikába, amely felfegyverzett katonai egyesülésekre támaszkodott.

A Versailles-i Szerződés kötelezte Németországot, hogy száz-ezer hivatásos katonára csökkentse haderejét. Bajorországban azonban ennek a létszámnak a négyszerese volt a különböző „lakossági véderők” tagjainak száma, amelyek a „vörösök” elleni harc során mintha a földből nőttek volna ki. A lakossági véderőket hosszas huzakodás után végül 1921 júniusában feloszlatták és lefegyverezték, az ügy felelőse azonban Röhm lett, akit ezért „géppuskakirálynak” is neveztek, s aki igen jó kapcsolatokat ápolt a bajor jobboldallal. Röhm a beszolgáltatott fegyverek egy részét egyszerűen elrejtette, hogy ne szegje meg nyíltan a Versailles-i Szerződés követelményeit. A lakossági véderők helyébe számtalan paramilitáris egyesülés lépett, közöttük a Sturmabteilung („Rohamosztag”), rövidítve SA.

Az SA egykori szabadcsapat-tagokból és hivatásos katonákból szerveződött, s már a párt kezdeti időszakában erősen kötődött a szervezethez, a pártrendezvényeken például rendszeresen ők látták el a rendfenntartás feladatát. Miután Hitler átvette a

párt vezetését, ezt a védelmi feladatot az ártalmatlanul hangzó „Torna- és Sportegység” megjelöléssel bővítette ki. 1921 késő őszen már háromszáz fiatal férfi tartozott az egységbe, amelyet Hitler az ellenfelei által tartott rendezvények megzavarására is bevetett.

November elején vad verekedés tört ki Hitler egyik beszéde alatt a Hofbräuhausban a jelenlévő szocialisták és az SA között. Söröskorsók repültek lövedékként Hitler felé, aki azonban rendületlenül beszélt tovább, miközben az SA kiverte a számbelileg állítólag nagy fölényben lévő ellenséget a teremből. Hitler a *Mein Kampf*-ban „a hofbräuhausi csataként” dicsőíti ezt az eseményt, az SA tulajdonképpen megszületésének óráját.

1922 októberének közepén rendezték meg az északbajor Coburg városban a „Német Nap”-ot. Hitler a Birodalmi Vasúttól egy egész különvonatot bérelt, amelyen kíséretével, közöttük nyolcszáz SA-taggal utazott Coburgba. A csapat a rendőri tiltás ellenére zárt alakzatban menetelt be a városba, az SA tagjai pedig minden útjukba kerülő szocialistát és kommunistát összeverték, aki csak provokálva érezte magát a náci felvonulás által. A rendőrség határozottan lépett fel – csak éppen ahelyett, hogy Hitleret tartóztatta volna le, az SA embereihez csatlakozva segített a baloldaliak bántalmazásában. A nemzeti-szocialisták átvették a hatalmat Coburg utcáin.

Ez a „győzelem” nagyon megnövelte az NSDAP tekintélyét a jobboldali táborban. Nem sokkal később a Hitler vetélytársa, Otto Dickel által alapított rivális szervezet müncheneri helyi csoportja testületileg átlépett az NSDAP-be. A helyi csoport vezetője Julius Streicher volt, egy visszataszító antiszemita, aki később „Stürmer” című lapjában uszított a zsidók ellen. Streicher embereivel az NSDAP létszáma megduplázódott és elérte a húszezret.

Hitler számára ugyanilyen fontossággal bírt, hogy Frankföldre különösen kedvező kibontakozási lehetőségek kínálkoztak a nemzeti-szocializmus számára. A protestáns Frankföld lényegesen vidékiebb terület volt, mint a katolikus Felső-Bajorország. Az evangélikus egyház mindig is közelebb állt az államhoz, mint a császárságban „a birodalom ellenségeinek” bélyegzett katolikusok. Frankföldre az antiszemitizmus is széles körben

1922. október
„Német Nap”
Coburgban

Német Nap, 1922. október 14-15. NSDAP-küldöttség a horogkeresztes zászlóval. Balról a második Hitler, testőrei körében. A város a középkori Német-Római Birodalom szimbóluma volt. Később Hitler ott rendeztette meg az NSDAP pártnapjait.

Az SA tovább növekedett. 1922 ősze óta Hitler legszűkebb munkatársai közé tartozott Hermann Göring, az első világháború hős pilótája. Göring, aki a legmagasabb porosz háborús kitüntetést, a „Pour le mérite”-et is megkapta, a gazdag Carin von Kantzow bárónő férje volt, akivel egy svédországi hivatalos útján ismerkedett meg. Göring történelmet tanult a müncheni egyetemen, de miután meghallgatta Hitler egyik beszédét, sokkal izgalmasabbnak találta a politika világát. Hitler számára hasznos, jó kapcsolatait voltak a német nemesi körökkel. Szeptemberben Hitler Göringet nevezte ki az SA vezetőjének.

Az SA-n belül 1923 májusa óta létezett egy testőrcsapat is Hitler védelmére „Stosstrupp Adolf Hitler” néven. A Stosstrupp különösen erőszakos fiatal férfiakból állt, akik halálfej-jelvényes fekete sapkát viseltek. Kezdetben a csoport létszáma még a húsz főt sem érte el, 1923 novemberére azonban már kereken százan voltak. Vezetőjük ebben az időben Julius Schreck színész,

A „Stosstrupp Adolf Hitler” 1922-ben. A kép közepén Hitler sofőre és testőre, Julius Schreck, akit később az SS „atyjaként” tiszteltek.

helyettese Emile Maurice óras volt. Maurice és Schreck később Hitler sofőrjeiként és egyben testőreiként szolgáltak. További tag volt a csoportban Julius Schaub gyógyszerészsegéd, aki később Hitler segédtisztje lett, valamint a közigazgatásban dolgozó Karl Fiehler, akit a nácik később München főpolgármesterévé tettek. Ugyancsak a tagok között volt Walter Buch egykori őrnagy, akit Hitler 1933-ban az NSDAP fő pártbírájává nevezett ki. Buch veje pedig Martin Bormann volt, akiről később még bővebben is szólunk majd.

A Stosstruppból fejlődött ki a „Véderő”, a Schutzstaffel, a rettegett SS, amelynek vezetője 1929-től Heinrich Himmler volt. Ő néhány hónappal Göring után lépett be az NSDAP-be, Ernst Röhm rábeszélésére. A mezőgazdasági tanulmányokat végzett Himmler egy megbecsült müncheni tanár fia volt. Sovány alkatával, kerek, fémkeretes szemüvegével és kis bajuszkájával külsőre jelentéktelen hivatalnoknak tűnt, valójában azonban fanatikus, harcias antiszemita és rasszista volt. A pártban szervezőkészségének és Hitler iránti feltétlen hűségének köszönhetően gyorsan emelkedett felfelé a ranglétrán.

1929. január
Heinrich Himmler
a „Schutzstaffel”
(SS) vezetője le

Környezet

Hitler körül időközben hűséges hívek köre alakult ki. A legszűkebb kört a testőrei alkották, a hentes Ulrich Graf és a lókereskedő Christian Weber, de szinte folyamatosan Hitler közelében volt a fiatal egyetemista Rudolf Hess is, aki Göringgel járt együtt egyetemre Münchenben. Hess Hitler szenvedélyes csodálója és ugyanolyan szenvedélyes zsidógyűlölő volt, aki jó kapcsolatokkal rendelkezett a népi táborban. Hitler legszűkebb munkatársai közé tartozott még a fényképész Heinrich Hoffmann, az újságíró Hermann Esser (Mayr kapitány egykori sajtófőnöke), valamint Max Amann, Hitler egykori előjárója az első világháborúban. Ő irányította az NSDAP üzleti ügyeit, felügyelte a Völkischer Beobachter című lapot, valamint az Eher Kiadót, amelyet a párt az újsággal együtt vásárolt meg. Gyakran megfordult Hitler körül Ernst Röhm is, aki azon kevés kivételezett közé tartozott, aki tegezhetette Hitlert.

1922/23

Hitler és
a müncheni
„társaság”

1922-23 folyamán Hitler az előkelő müncheni társaság körébe is bebocsátást nyert. Ernst („Putzi”) Hanfstaengl 1922-ben Hitler egyik beszédének hatására lépett be az NSDAP-be. Hanfstaengl jómódú müncheni kiadócsaládból származott, az Egyesült Államokban tanult, szépen zongorázott. Hitler nagyon szerette, ha Hanfstaengl Wagner-darabokat játszott neki, ezért gyakori vendég volt a házukban. Hanfstaengl, aki kapcsolatokkal és pénzzel is segítette Hitlert, gyorsan észrevette, milyen illetlenül viselkedik vendége az asztalnál. A Führer ugyanis cukrozta az akkoriiban még szívesen fogyasztott borát, a tejszínes tortákat pedig habzsolvá tömte magába.

Hitler Hanfstaenglen keresztül ismerkedett meg az antiszemita könyveket kiadó Hugo Bruckmannal és feleségével, Elsával. Az előző évben Edwin Bechstein berlini zongoragyárost és feleségét, Helenét is megismerte, akik rendszeresen Münchenben és az Alpokban töltötték a nyarat. Helene Bechstein közvetítésével ismerkedett meg aztán Winifred Wagnerrel, Richard Wagner Angliában született menyével.

Hitler 1923-ban már meghívást kapott Bayreuthba, ahol Richard Wagner 1876-ban nyitotta meg a Festspielhaust. Winifred azonnal Németország megmentőjét látta Hitlerben és fenntartások

Hugo és Elsa Bruckmann egy NSDAP-rendezvényen a müncheni Krone Cirkuszban 1930-32 körül. Bruckmann mögött a párt Hitler utáni második embere, Rudolf Hess ül. Két sorral Hess mögött Adolf Hitler.

nélkül isteníttette. Elsa Bruckmann, Helene Bechstein és Winifred Wagner alkották az első női Hitler-rajongó csoportot, fan klubot, ahogyan ma mondanánk. Anyáskodtak Hitler felett, megtanították a felsőbb körök viselkedési szabályaira, valamint nem kevés pénzt ajándékoztak neki saját és a párt céljaira.

További adományozó és fontos közvetítő volt a kereskedő Kurt Lüdecke. Valószínűleg ő volt az, aki először felhívta Hitlerre a Münchenben élő Ludendorff tábornok figyelmét. A birodalmi hadsereg egykori főparancsnoka időközben a német szélsőjobb oldal egyik legfontosabb személyisége lett. A Ludendorffhoz fűződő kapcsolat nemsokára anyagilag is kifizetődővé vált Hitler számára, a tábornokhoz ugyanis rendszeresen érkeztek adományok jómódú oroszoktól, akik a hazájukban kitört polgárháború elől Münchenbe menekültek. Ludendorff különböző szélsőjobb oldali szervezetek között osztotta szét a pénzt. A dúsgazdag acélmágnás, Fritz Thyssen is Ludendorffon keresztül támogatta az NSDAP-t. A szerényen fellépő Hitler újra és újra hangoztatta, hogy ő nem kap pénzt a párttól, de biztosak lehetünk benne, hogy az adományokból az ő zsebébe is jutott.

Hitler, Helene és Edwin Bechstein Berchtesgadenben. Az 1920-as évek közepén készült fénykép.

Hitler Winifred Wagnerrel 1933 után. A kép bal szélén Hitler segédtszije, Brückner látható, Brückner és Winifred Wagner között, valamint a kép jobb szélén Winifred Wagner fiai. Középen SS-egyenruhában Heinz Linge, Hitler inasa és testőre.

Puccs

Az 1923-as év a Weimari Köztársaság legsúlyosabb válságának éve volt. Csúcsokat döntött az infláció, s ebben az évben került sor a Hitler-Ludendorff-puccsra.

A pénz leértékelődése nem volt váratlan. Az első világháború végére Németország súlyosan eladósodott, 150 milliárd birodalmi márkát tett ki a tartozása. Ennek az összegnek már a kamatai is olyan óriási összeget jelentettek, hogy szinte a teljes állami bevételt elvitték. A tartozásokon felül Németországot még súlyos jóvátétel-fizetési kötelezettség is terhelte, amelyet azért szabtak ki rá, hogy a győztes hatalmak a maguk adósságaiból kilábalhassanak. Senki nem tudta, hogyan lehet ezt valaha is teljesíteni, s képes-e egyáltalán elviselni ilyen terhelést a német népgazdaság.

A magas háborús tartozások már a Weimari Köztársaság első éveiben a pénz leértéktelenedéséhez vezettek. Az inflációt erősítette, hogy az ország újabb kölcsönökből próbálta fizetni a háborús jóvátételeket. A győztes hatalmak 1921 januárjában először 226 milliárd aranymárkában állapították meg a fizetendő jóvátételt. Ez össz nemzeti felháborodást váltott ki Németországban, a radikálisok malmára hajtván a vizet. Hitler már a következő hónapban hatezer fős hallgatóság előtt beszélhetett München legnagyobb rendezvényhelyszínén, a Krone Cirkuszban. A nemzeti-szocialista képes propaganda a világos és sötét hatásos ellentétével, Hitler nézőpontjából ábrázolta a „hívők” tömegét. 1922 áprilisában a győztes hatalmak 132 milliárd aranymárkára mérsékeltek követelésüket, amelyet Németországnak hatvanhat év alatt (tehát 1988-ig) kellett volna megfizetnie. Még ez is hatalmas összeg volt, mai értéke szerint körülbelül hétszázmillárd eurónak felelne meg.

A Joseph Wirth kancellár vezette kormány, benne Walther Rathenau külügyminiszterrel azonban nem látott más utat, mint a követelések teljesítését; vagy legalábbis mindent megtenni a jóvátételek kifizetése érdekében, hiszen ellenkező esetben a Ruhr-vidék megszállása fenyegetett. Wirth és Rathenau hiába cselekedett felelősen, a jobboldal következetesen a győztesek kiszolgálóinak tartotta őket.

1921 augusztusában szélsőjobboldaliak meggyilkolták a német kapitulációt aláíró Matthias Erzbergert. 1922 júniusában

ugyanez a sors érte el Rathenau külügyminisztert, aki zsidóként, az AEG Villamosipari Konzern vezetőjeként és az első világháborús német hadigazdaság megszervezőjeként az ifjú köztársaság szimbolikus alakja volt. Rathenau meggyilkolásától megriadva a birodalmi kormány ún. köztársaság-védelmi törvényeket fogadtatott el, amelyeket azonban inkább a baloldallal szemben alkalmaztak szigorúan. Bajorországban, ahol a gyilkos merényletek tervét kidolgozták, egyszerűen figyelmen kívül hagyták ezeket a törvényeket, a birodalmi kormány pedig nem lépett fel az ellenszegülés ellen.

1923
A Ruhr-vidék
megszállása,
„passzív
ellenállás” és
száguldó infláció

1923 januárjában francia és belga csapatok szállták meg a Ruhr-vidéket, Németország legfontosabb iparvidékét, több nagy acélvállalat, közöttük az esseni Krupp konzern székhelyét. A megszállás formálisan jogos volt, hiszen Németország késedelembe esett a jóvátétel fizetésével, gyakorlatilag azonban Franciaország befolyási területének kiterjesztését szolgálta. Németországban ismét magasra csaptak a felháborodás hullámai. A birodalmi kormány passzív ellenállásra szólított fel, mire a Ruhr-vidék munkásai és hivatalnokai általános sztrájkot hirdettek. Az ő fizetésüket a kormánynak kellett állnia, s mivel egyidejűleg a Ruhr-vidékről származó adóbevételek is eltűntek, a birodalmi márka gyakorlatilag összeomlott. Széles rétegek megtakarításai értéktelenedtek el szinte napok alatt, az árak pedig csillagászati magasságokba szöktek.

A száguldó infláció megsemmisítő hatással volt a németek hangulatára. Az első világháború előtt még virágzó gazdaság tíz év alatt lenullázódott. A háború előtti haladó szociális törvénykezés és a működő jogállam eltűnt. Mintha az egész világ kifordult volna a sarkaiból. Már semmi nem volt biztos, a kiszámíthatóság teljesen megszűnt. A népgazdasági összefüggéseket nem értő nagy tömegek pedig elsősorban a zsidó üzletembereket hibáztatták, akik szerintük csak kerestek az infláción. A gazdasági válság nem zsidó nyerteseiről lényegesen ritkábban esett szó.

Szeptember végén Gustav Stresemann kancellár megtörte a passzív ellenállást, felismerve, hogy az infláció és az emberek nyomora lehetetlenné teszi a kitartást az ellenállás mellett. Ezzel a német fizetőeszköz végre stabilizálódni kezdett, a válság túljutott a csúcspontján. A szélsőjobb oldali táborban azonban

Stresemann lépése ennek ellenére újabb közfelháborodást váltott ki. Az SA időközben két másik paramilitáris szervezettel közösen megalakította a „Német Harci Szövetséget” (Deutscher Kampfbund). Stresemann lépése után Hitler átvette a Kampfbund vezetését, s azonnal olyan hírek kezdtek keringeni, hogy Berlinbe akar vonulni, hasonlóan Mussolini előző évi „Menetelés Rómába” akciójához. A nemzeti-szocialistáknak nem kedvezett a passzív ellenállás befejezése, hiszen az ő propagandájuk igazi táptalaja a válság volt.

Egy nemzeti-szocialista puccsot megelőzendő a megriadt bajor kormány rendkívüli állapotot hirdetett és gyakorlatilag diktatúrát vezetett be Bajorországban. Gustav von Kahr miniszterelnök „legfőbb államvezető” lett. A bajor politika erős embereivé Kahr mellett Otto von Lossow tábornok, a bajor hadsereg parancsnoka, valamint Hans von Seisser, a bajor rendőrség vezetője váltak. A római hagyományokhoz visszanyúlva triumvirátusnak nevezték magukat.

A triumvirátus nemcsak egy esetleges Hitler-puccsot akart kivédeni, hanem maga akart államcsínyt végrehajtani. A három vezető titokban kapcsolatba lépett a birodalmi hadsereg berlini főparancsnokságával támogatást kérve, a válasz azonban elutasító volt. Az állami vezetőkkel párhuzamosan Hitler Kampfbundjának is megvoltak a maga tervei, amelyek München korábbi rendőrfőnökét, Ernst Pöhnert akarták a bajor miniszterelnöki székbe juttatni, utána pedig Berlinbe menetelni, megdönteni a birodalmi kormányt, és a Hitler-Ludendorff párost emelni vezetővé. Kahr, Lossow és Seisser tudtak ezekről a tervekről, de semmit nem tettek ellenük.

Hitlerre bátorítóan hatott a triumvirátus tétovázása. Érezte az SA egyre növekvő izgatottságát is, több irányból is cselekvési kényszer nehezedett rá, s úgy érezte, a további késlekedés már ellene fordítaná a csapatokat. Megint egy lapra tett fel hát mindent – ez a lap ezúttal az NSDAP elhamarkodott puccsát jelentette. Abban reménykedett, hogy a triumvirátus nem fog komoly ellenállást tanúsítani.

Hitler előkészületei gyengék voltak. Nagyon kevés társát avat- ta be a terveibe, Ludendorff és az SA-vezető Göring mellett alig

néhányan tudtak a tervezett államcsínyről. Hitler még a saját testőrének is csak előző este szólt róla: „Graf, holnap nyolc órakor kezdünk.” A puccsra 1923. november 8. napjának estjén került sor. Másnapra esett a gyűlölt köztársaság kikiáltásának ötödik évfordulója. Gustav von Kahr november 8-ára beszéddel készült a Bürgerbräukellerbe. Az NSDAP vezetése attól tartott, hogy Kahr a beszédében a saját puccsát fogja kihirdetni, elébe akarván menni a Kampfbund államcsíny-kísérletének.

1923.
november 8.
A puccs
kezdete

November 8. napjának estjén fél kilenc óra körül Adolf Hitler Stosstruppja az SA embereivel együtt körbevette a Bürgerbräukellert, ahol Kahr kereken háromezer támogatója gyűlt össze. Először egy géppuskát toltak be a terembe, majd testőreivel bevonult Hitler. Feltolakodott a színpadra, felállt egy székre és pisztolyával a mennyezetbe lőtt, hogy elnémítsa a jelenlévőket. Izgatottan kihirdette, hogy nemzeti forradalom tört ki, a bajor kormányt leváltják és ideiglenes új kormányt alakítanak. Az épületet körbevették, és aki ellenállást tanúsít, arra tüzet nyitnak. Hitler beszéde után Göring inkább nyugtatni igyekezett a jelenlévőket, mondván, iszogassanak csak tovább.

Most kezdődött a puccs Hitler szemszögéből legfontosabb része, a triumvirátus együttműködésre kényszerítése. Pisztolyával hadonászva egy mellékterembe parancsolta Kahrt, Lossow-t és Seissert, s közölte velük, hogy saját vezetése alatt fog birodalmi kormányt alakítani. Ha elbukna, agyonlövi mind saját magát, mind harcostársait. A három úriember erre beleegyezett, hogy részt vesz Hitler államcsínyében.

Hitler a nagyterembe visszatérve kinyilvánította, hogy fellépése nem a bajor, hanem csak a berlini „zsidó kormány” ellen irányul. A „nemzeti forradalom” másnapra vagy sikert arat, vagy ő maga már halott lesz – Hitler tehát nagy tömeg előtt jelentette be a puccs bukása esetére tervezett öngyilkosságát. Utána a császári egyenruháját viselő Ludendorff lépett elő, Hitler pedig előhívta a triumvirátus tagjait és maga mellé állította őket a színpadra. A közönség ünneplése közepette Kahr, Lossow és Seisser kinyilvánították támogatásukat Hitler tervéhez. Hitler végül mind a négy férfival kezét rázott. A színi előadás kiválóan sikerült.

Az államcsíny már közel sem haladt ilyen zökkenőmentesen. A puccsisták ugyan Röhme vezetése alatt elfoglalták a bajor hadügyminisztériumot és a rendőrkapitányságot, de tovább már nem jutottak. Hitler pedig nagy hibát követett el: elhagyta a Bürgerbräukellert, hogy a helyszínen bátorítsa embereit, magára hagyva Ludendorffot a triumvirátus tagjaival. Bár Kahr, Lossow és Seisser a becsületszavukat adták Ludendorffnak, hogy nem próbálják megakadályozni az államcsínyt, Hitler távozása után azonnal visszavonták támogató nyilatkozatukat és telefonon mozgósították a rendőrséget.

Másnap reggelre Hitler és Ludendorff számára világossá vált, hogy vesztek. Harci alakulataik az éjszaka hatalmas ivászat-tal ünnepeltek, s reggelre még mindig részegen, vagy legalábbis másnaposan üldögéltek székeiken a teremben. Valószínűleg nem Hitler, hanem Ludendorff állt elő a javaslattal, hogy vonuljanak át embereikkel a városon a hadügyminisztériumhoz Röhme embereinek megsegítésére, akik még mindig megszállva tartották a minisztériumot. Kétezer, részben felfegyverzett ember kerekedett fel a Bürgerbräukellerből. Az első sorban, közvetlenül a zászlóvivők mögött Ludendorff és Hitler menetelt.

Amikor a puccsisták elérték a város szívének számító Odeon teret, váratlanul egy rendőri egység állta útjukat. Tűzharc kezdődött, amelyben tizennégy puccsista és négy rendőr meghalt. A puccsisták oldalán lelte halálát az NSDAP egyik akkoriban fontos vezetője, Max Erwin von Scheubner-Richter. Az őt eltaláló golyó alig vettette el Hitlert, aki közvetlenül Scheubner-Richter mellett állt, de még idejében a földre vetette magát, vagy a társai rántották le. Ha az a golyó akkor csak fél méterrel arrébb csapódik be és Hitlert találja el, az egész világtörténelem másként alakult volna. A következő lövésektől a testőre, Ulrich Graf a saját testével védte meg Hitlert, halálmegvető bátorsággal fedezve őt. Grafot több golyó is eltalálta, de végül életben maradt. Hitler az esésnél kifordult vállától eltekintve nem sérült meg.

Göringet a combján találták el. Ludendorffra valószínűleg szándékosan nem lőtték a rendőrök, ő pedig szállaegyenes tartással menetelt tovább előre, majd ellenállás nélkül hagyta elfogni magát. Nemsokára elengedték, mivel becsületszavát adta, hogy

1923.
november 9.
Hitlert kishíján
lelővik

nem fog elszökni. Sok olyan puccsistát letartóztattak, aki később a náci állam vezetői közé tartozott. Közöttük volt Wilhelm Frick a müncheni rendőrségtől, a nürnbergi Julius Streicher, Max Amann, Ernst Röhm és Wilhelm Brückner.

Más puccsistáknak sikerült elmenekülni, Göring Ausztriába szökött, ahol a lött sebe okozta fájdalmait morfiummal kezelték. A következmény Göring kábítószer-függősége lett. Feleségével az asszony hazájába, Svédországba ment elvonókúrára, aminek eredményeképpen azontúl gyógyszerfüggőségben élt. 1926-ban elnöki amnesztia folytán térhetett vissza Németországba, ahol gyorsan újra Hitler bizalmasává vált.

Hitler nem váltotta be öngyilkossági ígéretét. Társai egy autóbába tuszkolták és Ernst Hanfstaengl házába menekítették a felső-bajorországi Staffeltóhoz. Itt tartóztatták le 1923. november 11-én. A rendőrség a landsbergi erődbe szállította.

1923.
november 11.
Letartóztatás

„...tisztá hazafias szellem”

A pertől a Führer-pártig

A per
Az elbukott államcsíny után betiltották az NSDAP-t, az SA-t, Hitler Stosstruppját és a Völkischer Beobachter újságját. A Hitler, Ludendorff és társaik elleni per azonban kínosnak ígérkezett a bajor kormány számára, mivel a triumvirátus érthető módon nem akarta, hogy napvilágra kerüljön a Kampfbundnak nyújtott támogatásuk. A tárgyalást ezért a rendes szabályok szerint illetékes lipcei Birodalmi Bíróság helyett „hazai pályán”, Münchenben tartották.

Vádiratában az ügyész Hegler jelölte meg főbűnösnek. Kahr, Lossow és Seisser ezzel nagyon is egyetértettek, mivel ők maguk így kikerültek a tűzvonalból. Náluk jobban már csak maga Hitler értett egyet a váddal, hiszen a per így lehetőséget biztosított a számára, hogy valódi „Führer”-ként és a puccs kitervelőjeként állítsa be magát. Hitt benne, hogy nem eshet komolyabb bántódása, mivel a bíróság nyilván tart tőle, hogy beszámolhatna a triumvirátus államcsíny-terveiről.

A müncheni per a jog megcsúfolása volt. A vádlottak padján Hitler, Ludendorff, Frick, Röhm, Brückner, Pöhner és az időközben betiltott Kampfbund négy vezetője ült. Neithardt bíró gondoskodott róla, hogy Ludendorffot, akit mindenképpen fel akart menteni, a bizonyítás során tisztára mosdassák. Ludendorff egyébként császári egyenruhában, nagy autóval érkezett a tárgyalásra, az ítélethirdetés napján még sisakját is viselte.

Hitler, aki a Vaskeresztjét tűzte fel az öltönyére, teljes felelősséget vállalt a puccskísérletért, ugyanakkor nem vallotta bűnösnek magát. Többórás monológokat tartott a tárgyalóteremben politikai nézeteiről, Kahrt, Lossow-t és Seissert pedig valósággal vádlóként kérdezhetette ki. Ők az igazi árulók, hangsúlyozta Hitler, mivel vele együtt tervezték a puccsot, de a döntő pillanatban cserben hagyták őt, s ezzel magát a német népet.

A bíróság végül Ludendorffot felmentette, Hitlerrel, Pöhnerrel és két Kampfbund-vezetővel szemben pedig hazaárulásért öt-öt évi szabadságvesztést szabott ki azzal, hogy jó magaviseletük esetén már fél év múlva feltételes szabadságra bocsáthatók. Az ítélet minden vádlott esetében enyhítő körülményként értékelte „tisztá hazafias szellemüket és legnemesebb szándékaikat”. Nem csoda, hogy az ítélet kihirdetésének napján, 1924. április 1-én „Bravo!” és „Heil!” kiáltásoktól volt hangos a tárgyalóterem.

Rudolf Hess a Stosstrupp további huszonegy tagjával együtt egy második puccsista-perben ítélték el, s büntetésük végrehajtására őket is a Landsberg erődbe szállították. Az NSDAP kemény magja tehát újra együtt volt, egyfajta illegális pártközponttá téve Landsberget. Hitler fenntarthatta udvartartását.

Landsberg

A per gondoskodott róla, hogy Adolf Hitler a szélsőjobboldal szupersztárjává emelkedjen. Úgy élt Landsbergben, mintha csak egy szállodában lett volna. Tágas cellát kapott az emeleten, napközben pedig a puccsisták rendelkezésére bocsátott társalgóban üldögélt a hintaszékében. Kosárszámra kapta a rajongói leveleket, amelyeket egy külön neki biztosított íróasztalnál ülve válaszolt meg. Levelezését a börtön parancsnoksága nem ellenőrizte, így továbbra is erős befolyást tudott gyakorolni a bajor politikai életre.

1924. április 1.
Ítélethirdetés
a Hitler és
Ludendorff
elleni müncheni
perben

A puccsisták 1924. április 1. napján az ítélethirdetés előtt: Hitler mellett balra Ludendorff, jobbra hátul Wilhelm Brückner, jobbra Hitler előtt Ernst Röhm.

A börtön igazgatója a Führer titkos rajongója volt, s a lehető legnagyobb kényelmet igyekezett biztosítani a foglyoknak. Olyan kiváló ételeket hozattak Landsbergbe, hogy Hitler még fel is szedett néhány kilót. Társai szabadon dohányozhattak és ihattak. Kellően, vidáman teltek a napjaik. 1924. április 20-án virágküldemények és gratulációk tömege közepette ünnepelték meg Hitler születésnapját. A Führer látogatói egymásnak adták a kilincset – nem kevesebb, mint ötszáz látogatót fogadott börtönbeli tartózkodása alatt.

1924 októberében maga hirdette meg a látogatások korlátozását, mivel a *Mein Kampf* befejezésére akart összpontosítani. A könyv megírásának ötlete Max Amantól származott, aki elsősorban üzleti szempontokat tartott szem előtt, felismerve, hogy Hitler ismertsége nagyon jó pénzforrás lehet. A könyvírásához a papírt Hitler csodálója, Winifred Wagner küldte be a börtönbe, s egy írógépet is vásárolt a Führernek, aki június körül kezdett bele műve papírra vetésébe.

A könyv eredeti címe „Négy és fél harc a hazugság, a butaság és a gyávaság ellen – egy leszámolás” lett volna és már 1924 júliusára meghirdették a megjelenését. Hitler eredeti szándéka az volt, hogy könyvében „leszámol” a triumvirátussal, ahogyan azonban

A landsbergi várbörtön foglyai: Hitler, Emil Maurice (balról a második), Rudolf Hess (balról a negyedik).

egyre tovább haladt az írással, úgy vált a mű sokkal inkább Hitler önéletírásává és világnézetének bemutatásává. Hitler ugyanis most már teljes meggyőződéssel hitt saját führeri küldetésében, s ezt a könyvében is ki akarta bontani.

A német helyesírással és a nyelvtannal gondjai voltak. Az első kötetet olyan lehetetlen stílusban írta meg, hogy gondos segítőinek szinte mondatról mondatra át kellett dolgozniuk és ki kellett javítaniuk. A *Mein Kampf* azonban ennek ellenére is félreismertetlenül Hitler műve – olyannyira, hogy amikor az első kötet a piacra került, néhány újság egyenesen „Mein Krampf”-nak, azaz „Harcóm” helyett „Göröcsöm”-nek gúnyolta.

Az első kötetet a párt tulajdonában álló Eher Kiadó jelentette meg 1925 júliusában. A második kötetet, amelyet Hitler már nagyrészt szabadon bocsátása után írt meg, 1926-ban adták ki. 1930-ban a két kötet együtt adták ki újra, csaknem nyolcszáz oldalnyi terjedelemben. A *Mein Kampf* azonnal sikerkönyv lett, számtalan új kiadásban és fordításban megjelent, gazdaggá téve mind Hitlert, mind az Eher Kiadót.

Nem tudjuk, mekkora volt 1933 előtt a *Mein Kampf* tényleges olvasottsága, de aki elolvasta, pontosan tudhatta, mit gondol és

1925/26
Piacra kerül
a *Mein Kampf*

mit tervez Hitler. A húszas évek közepétől már nem sok új elem bukkant fel a Führer gondolatvilágában. Hitler osztotta a Weimari Köztársaság népi jobboldalának meggyőződését, amely szerint a történelmet nem az egyének és a társadalmi osztályok, hanem a „népek” írják. A német nép élethez való joga, a „Lebensrecht” erősebb az általános emberi jogoknál, amelyeket a francia forradalom hirdetett ki 1789-ben. Hitler szemszögéből a németiség „faji” adottság volt, amelyet belülről a modern társadalom elpuhulása, kívülről a Németország 1918 óta tartó válságát okozó zsidóság fenyegetett. A Versailles-i Szerződésben szerinte a zsidóknak a német nép elpusztítására törő szándéka nyert kifejezést.

Hitler nem volt egyedül ezzel a meggyőződéssel. A faji antiszemitizmus különösen az egyetemisták között terjedt el széles körben. A szélsőjobboldali diákok ahhoz a nemzedékhez tartoztak, amely már nem katonaként, hanem szabadcsapatokba szerveződve élte meg az első világháborút. Ezek a fiatalok nagy hangsúlyt helyeztek a „tárgyilagosságra”, elutasították a zsidók elleni fizikai támadásokat és a pogromokat, ahogyan egyébként Hitler is tette 1919-től. Meggyőződésük szerint az állami politika feladata, hogy a zsidó kisebbséget a törvény eszközeivel maradéktalanul „eltávolítsa” Németországból. Nem csoda, hogy 1933 után sok jogász és más diplomás ember vállalt munkát az állami és a pártapparátusban – különösen sokan léptek a Titkos Államrendőrség kötelékébe.

Köztudott volt, hogy Hitler a háborúban egy brit gáztámadás sérültje volt. A *Mein Kampf*-ban így írt a zsidókról: „Nem lett volna hiába a többmillió katonai áldozat a frontokon, ha a háború elején és alatt egyszer tizenkét-tizenötezer héber néprontót tartottak volna úgy a mérgezgáz alá, ahogyan azt legjobbjainknak, a minden rétegből és minden foglalkozásból érkezett német munkásainknak el kellett szenvedniük. Eppen ellenkezőleg: ha időben megszabadultak volna tizenkétezer gazembertől, talán meg lehetett volna menteni egymillió tisztességes, a jövő számára értékes német életét.”

Nem lehet közvetlenül összekötni a *Mein Kampf*-ot az európai zsidók meggyilkolásával, aki azonban így ír, az gyilkoltatni is képes. Hitler olyan kényszeres antiszemita volt, aki teljes meggyőződéssel hitte, hogy a zsidók szinte mindenhatók, akik az egyszerű

nép kizsákmányolása érdekében irányítják a bankokat és a vállalkozásokat. Ők a szovjetunióbeli bolsevista uralom mozgatói is. Egy ilyen szinte teljhatalmú ellenség ellen, hirdette Hitler, csak egyetlen ország lehet képes az ellenállásra: Németország, az ő vezetése alatt.

A későbbi náci állam külpolitikája számára komoly következményekkel járt ez az ideológia. Hitler értelmezésében a „zsidó bolsevizmus” elleni harc Németország világuralmának előfeltétele volt. Ezen a módon a Német Birodalom egyúttal „keleti életteret” is nyerhet, amire szükség van a gazdasági függetlenséghez. Németország tehát Európán belüli gyarmatbirodalmat kell kiépítsen Lengyelországban, különösképpen pedig a Szovjetunióban. A „népiek” nagy része azonban ekkor, a húszas évek közepén még abban hitt, hogy Németország a Szovjetunióval közösen letéteményese a jövőnek. Együtt fel tudják venni a harcot a nyugati hatalmakkal, Angliával és Franciaországgal. Hitler Szovjetunió elleni gyűlöletében akkoriban nem sokan osztoztak még.

Az NSDAP újraalakítása

Miközben Hitler Landsbergben ült, különböző csoportok és személyek viaskodtak egymással a népi tábor vezetéséért. Hitler a fogságból kezdetben még bele-beleszólt ezekbe a küzdelmekbe, később azonban teljesen visszavonult. Amikor nem sokkal 1924 karácsonya előtt szabadlábra bocsátották, a szélsőjobboldal olyan szétesett állapotban volt, hogy csak egyetlen ember egyesíthette újra: maga Hitler.

Hitler már hónapokkal korábban feltételesan szabadlábra kerülhetett volna, de a müncheni ügyészség elszántan küzdött a szabadítása ellen. Végül azért vesztettek, mert az illetékes felsőbíróság elhitte a börtönigazgató dicshimnuszát Hitler jó magaviseletéről. A Hitler-rémálmot azonban még ekkor is meg lehetett volna állítani: mivel Hitler osztrák állampolgár volt, a Németország területén elkövetett bűncselekményeiért nyomban szabadulása után vissza kellett volna toloncolni hazájába, Ausztriába.

Ez ellen azonban az osztrák kancellár tiltakozott. Esze ágában sem volt beengedni az országába egy ilyen rendzavarót, s azzal érvelt, hogy Hitler a német hadseregben töltött katonai

1924. december
Hitler
szabadlábra
kerül

szolgálatával németté vált. Ez persze képtelenség volt, de ugyanezt a képtelenséget tartalmazta a Hitler ellen hozott ítélet szövege is. Néhány hónappal szabadulása után aztán Hitler maga gondoskodott róla, hogy soha többé ne lehessen visszatoloncolni Ausztriába: kérelmezte elbocsátását az osztrák állampolgárság kötelékéből. Csekély illeték befizetése fejében kérését készséggel teljesítették. Hitler 1932-ig jogi értelemben hontalan volt.

Szabadlábba kerülésének idején a nemzeti-szocializmus erősen vesztésre állt. Ha még öt évet a börtönben kellett volna töltenie, vagy azonnal Ausztriába toloncolják, politikai karrierje minden valószínűség szerint véget ér. Mint tudjuk, nem így történt.

Hitler időközben eljutott a felismeréshez, hogy államcsíny útján nem juthat hatalomra. Az NSDAP-nek választásokon kell megszereznie a hatalmat. A körülmények azonban nem voltak éppen kedvezőek. Az 1923-ban még az elbukás szélén álló Weimari Köztársaság megerősödött, amiben nagy része volt annak, hogy a valuta stabilizálódott. Charles Dawes amerikai bankár vezetése alatt egy szakértői csoport új tervet dolgozott ki a jóvátétel megfizetésére, a német népgazdaság teljesítőképességéhez kötve azt. E szerint évente 2,5 milliárd aranymárka a fizetési kötelezettség. Ezzel egyidejűleg amerikai hitelek áramlottak Németországba. A gazdaság lassan talpra állt.

Az „amerikanizálódás” a kultúra területén is megmutatkozott. Berlinben nagy népszerűsége tett szert a jazz, a közönség a némafilm helyét átvevő hangosfilm amerikai és német csillagaiért rajongott. A mindenhol szóló rádiók mellé az emberek száz-ezerszámra vásárolták a hanglemezeket. A technika ilyen nagy szerepe a kulturális életben az első világháború alatti fejlődésben gyökerezett, s az újdonságok iránti lelkesedéshez hozzájárult a húszas évek amerikai életformájának egyre erősebb befolyása az egész világon.

Az autók is rohamosan terjedtek, de egyelőre kevés volt irántuk a fizetőképes kereslet. Felvirágzott viszont az autósport, amely, mint a sport általánosságban is, túllépett minden társadalmi és politikai tábor határain, többmilliónyi követőt szerezve. Amit Németországban „amerikai” jelzővel illettek, az a valóságban a modern kor kultúrája volt. A széles néprétegek támogatása

mellett természetesen elszánt ellenzői is szép számmal akadtak. A konzervatív és a népi körök, miként már az első világháborút megelőző fejlődés éveiben is, most is elszántan elutasítottak minden újdonságot.

A köztársaság külpolitikája is irányt váltott. 1925-ben Gustav Stresemann külügyminiszter aláírta a nyugati hatalmakkal a Locarnói Szerződést, amelynek értelmében Németország lemondott a rajnai határvonal erőszakos megváltoztatásáról, Franciaországgal és Belgiummal közösen elismerve azt. Nagy-Britannia és a fasiszta Olaszország katonái garanciát vállalt a nyugati határokért, azaz kötelezték magukat, hogy saját katonáikkal avatkoznak be, ha akár Németország, akár Franciaország és/vagy Belgium átlépi ezt a határvonalat (ahogyan utoljára 1914-ben történt), vagy Franciaország bevonul Németországba (mint a Ruhr-vidék megszállásakor).

1926-ban Németország ünnepélyesen belépett a Népszövetségbe. A német-francia enyhülési politika elismeréseképpen az első világháborúban győztes hatalmak beleegyeztek, hogy már 1930-ban kivonulnak a Rajna-vidékről. Stresemann ugyanakkor határozottan elzárkózott attól, hogy Németország keleti határait is elismerje, s ezért a német-lengyel viszonyt továbbra is a feszültség jellemezte.

Az 1924-es birodalmi és tartományi választásokon a népi tábor így komoly szavazatvesztéssel könyvelhetett el. A bajor kormány úgy ítélte meg, hogy most már nyugodtan feloldhatják az NSDAP és a Völkischer Beobachter újság betiltását – 1925-ben ezt meg is tették.

Nem sokkal később szakított Hitler Ernst Röhmrel. Röhm a szabadulása óta ismét paramilitáris politikát folytatott és felépítette a népi jobboldal „Fröntbann”-ját. Hitler azonban semmilyen puccsba nem akart többé belekeveredni. Röhm végül bedobta a törölközőt és Bolíviába utazott, ahol katonai tanácsadóként talált új feladatot magának.

Hitler 1925. február 27-én lépett első ízben újra közönség elé. Beszéde helyszínéül ügyes propaganda-húzással a Bürgerbräukellert választotta. Az új út ugyanott kezdődik, ahol a régi véget ért: Az NSDAP-t újraalapították, s Hitler ezúttal az 1. számú

1925. október
Locarnói
Szerződés
Németország
nyugati
határáról

1926. szeptember
Németország
belépése a
Népszövetségbe

1925. február 27.
Az NSDAP
újjaalakulása

párttagkönyv birtokosa lett. A teremben és a terem előtt ötezer ember szorongott. Hitler két órán át beszélt „Németország jövőjéről és mozgalmunkról”, beszéde végén pedig félreérthetetlenül világossá tette, hogy csak ő és senki más nem lehet a népi tábor vezére. „Nem fogom hagyni, hogy feltételeket írjanak elő nekem, amíg én személyesen viselem a felelősséget.” A jegyzőkönyv ezen a helyen azt jegyezte fel: „élénk taps, éljenzés.”

Ugyanakkor volt még egy nagyon is komolyan veendő vetélytárs a vezető szerepére: Erich Ludendorff. A tábornok Hitler fogvatartása alatt már megkérdőjelezte a Führer vezető szerepét. Hitler ügyesen kapcsolta ki ellenlábását. 1925-ben ugyanis meghalt Friedrich Ebert köztársasági elnök, s küszöbön állt az elnökválasztás. Hitler rávette Ludendorffot, hogy jelöltesse magát az NSDAP színeiben. Ludendorff ezzel kiváltotta egykori háborús bajtársa, az elnöki posztra ugyancsak kandidáló Paul von Hindenburg haragját. Hindenburg ellen egyébként Ludendorffnak semmi esélye nem volt, s az 1925 márciusának végén megtartott választáson mindössze a szavazatok alig több mint egy százalékát sikerült megszereznie. Politikai karrierje ezzel véget ért, és nemsokára teljesen el is tűnt a képből.

Paul von Hindenburg elnökké választása komoly terhet jelentett a köztársaságnak. Az egykori tábornagy ugyan ígéretet tett az alkotmány tiszteletben tartására és kezdetben tartotta is a szavát, mégis sokkal inkább a letűnt császárság, mintsem a demokrácia jelképe volt; ráadásul hivatalba lépésekor már hetvenhét esztendő. Politikai ítélőképessége korlátozott volt, s még látni fogjuk, elnökként mennyire függött a fülébe sugdosó tanácsadóktól, s milyen gyorsan kihasználta ezt Hitler.

Minél magasabbra ívelt Hitler csillaga, annál nagyobb tisztelet vette körül. Egy, a népiekhez tartozó író már Hitler fogvatartása alatt, 1924-ben „Volksbuch vom Hitler” címmel jelentetett meg könyvet, amelyben Hitlert „a nemzet vágyának élő megtestesüléseként” festette le. A párton belüli hívek még ennél is tovább mentek és egyenesen Hitler „isteni elhivatottságáról” beszéltek azt állítva, hogy Hitler egy felsőbb hatalom által világosodott meg!

A Führer mellett egy ideig Rudolf Hess látta el a magántitkári feladatokat. Hess Hitler odaadó híve volt és nagy része volt

a Führer-kultusz elterjesztésében. A „mozgalomnak” írta Hess: „fenntartások nélkül hinnie kell a Führer küldetésének feltétlen helyességében”. Hitler maga is egyre jobban meg volt győződve saját küldetéséről.

A bajor kormány viszont eltiltotta a nyilvános megszólalásoktól, s nemsokára több más tartomány is csatlakozott a tilalomhoz. Hitlert ez nem zavarta különösképpen. Éppen ellenkezőleg, hiszen így szabad időhöz jutott a *Mein Kampf* második kötetének megírására. A nagy munkához a Bajor Alpokba, Berchtesgadenbe húzódott vissza. Régóta ismerte már az Obersalzberget, ahol később nyaralója is lett. Az íráshoz most egy kis faházat kapott lakásként a Moritz Panzió mellett. 1925 júliusának végén Bayreuthba utazott a Wagner Játékokra és egy hetet töltött ott. Ettől fogva tegeződött Winifred Wagnerrel, aki Hitlert Wolfnak, azaz Farkasnak szólította. Az Ünnepi Játékok Hitler éves naptárának állandó részévé váltak.

A következő év nyarán Hitler a könyv befejezésére visszatért az Obersalzbergre. Augusztusra elkészült a kézirattal, benne a keleti politikáról, azaz a Szovjetunió és a „zsidó bolsevizmus” elleni háborúról szóló záró fejezettel.

1925 óta a párt a korábbinál jobb szervezeti keretekben, Gauk nevezett körzetekre tagozódva működött Gregor Strasser landshuti gyógyszerész tervei alapján. A Gauk élén Gauleiterek, azaz körzeti vezetők álltak. Strasser rövid ideig maga is Landsbergben raboskodott, azonban Hitlernél korábban szabadult, és időközben a Német Népi Szabadságpárt színeiben képviselőként a birodalmi parlament, a Reichstág tagjává választották. A Szabadságpárt a betiltott NSDAP egyik utódszervezete volt, s Észak- és Nyugat-Németországban is kiépült szervezettel rendelkezett. Strasser nem tartozott Hitler istenítői közé, erősen baloldali programja azonban alkalmas volt arra, hogy a munkásokat megnyerjék vele a nemzeti-szocializmusnak. Bár nem rajongott Hitlerért, mégis hatékonyan támogatta.

Fontos újonc volt még a pártban Joseph Goebbels. Ő germanisztikát tanult, doktori címet szerzett, majd íróként kísérelt meg – eredménytelenül – nevet szerezni magának. Az inkább kis növésű Goebbels torz jobb lábával mindig is kisebbségben és komplexusban szenvedett. Rendkívül intelligens és ugyanolyan

1925. április
Paul von
Hindenburg
köztársasági
elnök lesz

1926. június
Hitler az NSDAP
„birodalmi
szervezési
vezetőjévé”
nevezi ki
Gregor Strassert

becsvágyó ember volt. Fennmaradt naplójából tudjuk, hogyan viszonyult Hitlerhez. Miután elolvasta a *Mein Kampf* első kötetét, meggyőződésévé vált, hogy Hitler született népvezér és leendő diktátor. „Mennyire szeretem”, írta lelkesen a naplójába.

Goebbels azok közé a nemzeti-szocialisták közé tartozott, akik a szocializmust fontosabbnak tartották a nacionalizmusnál. Ebben erősen különbözött Hitlertől, viszonyuk azonban nemsokára megváltozott. Hitler felismerte Goebbels tehetségét, meghívta magához Münchenbe, s magasrangú, megbecsült vendégként bánt vele. Egy alkalommal Goebbels még beszédet is tarthatott, ami után Hitler könnyes szemmel ölelte át. Goebbels ettől fogva végleg az övé volt. „Meghajlok a nagyobb előtt, a politikai zseni előtt”, írta naplójába.

1926. október
Hitler berlini
Gauleiterré
nevezi ki
Joseph Goebbelst

1926 októberében Hitler berlini körzeti vezetővé, Gauleiterré nevezte ki Goebbelst. A fővárosban az NSDAP addig alig létezett, mindössze néhány száz tagot számlált. Goebbels feladata volt a nagy munkásnegyedek, a „Vörös Berlin” meghódítása. Propagandájának súlypontjait egyrészt a korabeli Berlinben virágzó modern kultúra elleni harcra helyezte, másrészt pedig antiszemita uszítást folytatott és rendszeresen felvonultatta az SA-t a „vörösök” és a zsidók ellen. A számtalan demonstráción általában ugyanolyan bőrkabátot viselt, mint sok kommunista, s stílusában is a kommunista propagandát utánózta.

Hitler harminchat éves volt ekkor, a Weimari Köztársaságban szokatlanul fiatal politikus. A pártprogramban az NSDAP „fiatalságát” külön is kiemelték. Nem véletlenül: a weimari demokrácia középső időszakában hosszas politikai küzdelem folyt az „ifjúság” meghódításáért. Valóságos ifjúság-mítosz bontakozott ki, amit Hitler ki akart használni a pártja számára. Mert a pártot jelenleg csak a Führerbe vetett hit tartotta össze: Hitler személye testesítette meg.

1926. július
Az NSDAP
birodalmi
gyűlése
Weimarban

Az újjáalakult NSDAP 1926 júliusában tartotta meg első birodalmi gyűlését. Weimarban rendezték meg, mert Thüringia nem tiltotta Hitler nyilvános fellépését. Nyolcezer tag gyűlt össze életetni Hitlert, a tagok fele SA-tag is volt. Az SA-n belül alakult meg az SS (Schutzstaffel, azaz Védőrség), Hitler korábbi Strosstruppja, a „legjobbak” legjobbjaiból.

Hitler azzal tüntette ki az SS-t, hogy rájuk bízta megőrzését a „Vérzászlót”. A „Vérzászló” az a horogkeresztes lobogó volt, amelyet a müncheni puccskísérlet során vittek a vonuló menet előtt, s amelyet az Odeon téren agyonlőtt nemzeti-szocialisták vérenek foltjai „ékesítettek”. A lobogó egyfajta ereklyévé vált, ezzel a zászlóval „szentelte fel” Hitler az SS újabb lobogóit és jelvényeit, megérintve őket a Vérzászlóval. Ez az ünnepélyes, a templomi szertartásokra emlékeztető rituálé lenyűgözte a párt és az SA tagjait, s a pártgyűlések állandó programpontja lett.

Az egy évvel később, 1927 késő nyarán Nürnbergben megtartott újabb pártrendezvény azonban már jóval kevesebb tagot vonzott, elárulva, hogy az NSDAP egyelőre nem tudta megnyerni magának a nemzeti érzelmű munkásságot. Hitler erre új irányt mutatott: elsősorban az alsó középosztályra kell összpontosítani, például a kiskereskedőkre, akik fenyegetve érzik magukat a „zsidónak” tartott áruházláncok konkurenciájától. Ugyancsak erőteljesebb propagandát kell kifejteni a parasztság irányában.

A párt azonban még mindig nem haladt előre a kívánt mértékben. Az 1928 májusában megtartott birodalmi választáson 2,6 százalékkal kifejezetten rosszul szerepeltek. A veszélyt alábecsülve most már utolsó tartományként Poroszország is feloldotta Hitler felszólalási tilalmát. Azt hitték, a nemzeti-szocializmus eltűnőben van. Nagy hibát követtek el. Hitler november 16-án első alkalommal szólalhatott fel a főváros legnagyobb rendezvényhelyszínén, a Berlini Sportpalotában. A terem tizenhatezer főnyi látogatóval zsúfolásig megtelt. A beszéd óriási sikert aratott, mindenki csak Hitlerről beszélt. Sokan a pártba is beléptek, 1928 végére már százezer fő fölé emelkedett a taglétszám.

Feltűnő, hogy Hitler ebben az időben visszafogta zsidóellenes kirohanásait. Tudta, hogy a polgári közönség megszólításához nem szabad túlságosan éles antiszemita hangot megütnie, ehelyett a „népközösség”-re helyezte a hangsúlyt. A köztársaság gazdasági helyzete ugyanis az évtized közepének rövid nyugalma után ismét jelentősen romlani kezdett. 1929 elején már kereken hárommillió munkanélküli élt az országban. A vesztesek és az elégedetlenek megszólításával Hitler a saját céljaira használta ki a gazdasági válságot és a társadalmi ellentéteket.

1926. november
Hitler első
beszéde a berlini
Sportpalotában

Hitler érkezése az NSDAP birodalmi gyűlésére Weimarban,

1926 júliusában

1929 nyaráig számos tartományi választást tartottak Németországban. A polgárokra szünet nélkül zuhogott a sok választási rendezvény és propaganda. A NSDAP a nyilvánosságban folyamatosan jelen volt, az energia és a tetterő üzenetét közvetítve. Rendezvényeik csúcspontjaként néhányszor maga Hitler is beszédet mondott. A párt választási eredményei az erőteljes propaganda eredményeként javultak ugyan, de még mindig nem sikerült meghaladniuk az öt százalékot.

Hitlert új fejleményként a polgári-konzervatív Német-nacionalista Néppárt is elismerte, amelynek élén a nagyhatalmú média-vállalkozó, Alfred Hugenberg állt. Az NSDAP a Német-nacionalistákkal és a nacionalista jobboldal más szervezeteivel közösen vett részt abban a mozgalomban, amely az ún. Young-terv ellen akart népszavazást kiharcolni. A Young-terv a háborús jóvátétel végleges szabályozásának terve volt, amely a jóvátétel fizetését ötvenkilenc évi részletben szabályozta volna. Bár a tervek Németország érdekeinek is megfelelt, Hitler és társai mértéktelen propagandát fejtettek ki ellene és a szociáldemokraták vezette birodalmi kormány ellen. A népszavazási kezdeményezés végül elbukott – Hitler ugyanakkor szinte egyik napról a másikra a

1929.
június-október
Az NSDAP és
a Német-nacio-
nalista Néppárt
együttműködése
a Young-terv
elleni „birodalmi
bizottságban”

nacionalista jobboldal egyik politikai nagyságává emelkedett. Többé nem a szélsőjobboldal müncheni „dobosa” volt. Immár a hatalommal, pénzzel és befolyással rendelkező körökbe is bebozsátást nyert.

1930 májusában az NSDAP megvásárolt egy XIX. századi villát a müncheni belváros egyik legjobb helyén, a Brienner utca 45. szám alatt. A vételár részben gyárosok támogatásából, részben egy minden párttagra kötelezően kivetett hozzájárulásból állt össze – a világgazdasági válság közepette. A villa átépítésével Paul Ludwig Troost építész bízta meg, aki nemrégiben Bruckmannéknál ismerkedett meg Hitlerrel és vált Hitler első kedvenc építészévé. A pártvezetés 1931 elején költözött be az új főhadiszállásra, amelyet ezentúl Barna Házként emlegettek, mivel az NSDAP-t az SA egyenruhájának barna színéről ugyancsak ezzel a színnel hozták kapcsolatba. Az épületben kialakításra került egy csarnok, amelyben a müncheni SA zászlóit és jelvényeit, közöttük az 1923-es „Vérzászlót” őrizték.

Hitler dolgozószobája egy nagy sarokszoza lett. A berendezéshez tartozott Benito Mussolini mellszobra, egy festmény, amely Hitler ezredének első világháborús harcát ábrázolta, valamint a porosz Nagy Frigyes király portréja, amelyet a Hitler íróasztala mögötti falra akasztottak fel. Hitler ezzel a porosz király utódaként határozta meg magát. Olyan történelmi példaképre akarta alapozni saját vezérségét, aki a konzervatív német polgárság köreiben is nagy tiszteletnek örvendett. Magával Poroszországgal egyébként az osztrák Hitler nem sokat tudott kezdeni, de II. (Nagy) Frigyeset tisztelte.

A nemzeti-szocialista pártpropaganda egy olyan pártvezér képét közvetítette a párttagok felé, aki folyamatosan az NSDAP érdekében dolgozik, és sok időt tölt az íróasztalánál. A valóságban Hitlert nagyon ritkán lehetett a dolgozószobájában találni. Az igazgatás, a szervezet működtetése nem érdekelte. Már hatalomátvétele előtt is viszolygott az aktáktól és a bürokráciától, s nem ritkán kergette kétségbeesésbe munkatársait.

1931 februárjától a pártnak Berlinben is volt főhadiszállása. A Wilhelmplatzon álló „Kaiserhof” szálloda legfelső szintjét bérelték ki, ahol egy magánlakosztály is Hitler rendelkezésére

1931. január
Beköltözés
a müncheni
„Barna Házba”,
az NSDAP új
központjába

1931. február
A Kaiserhof
Szálloda lesz
Hitler berlini
főhadiszállása

állt. A szálloda látótávolságon belül helyezkedett el a Birodalmi Kancelláriától. A NSDAP és Führere ezzel a szó szoros értelmében a hatalom kapujába költözött.

Hitler, a magánember I.

Önalakítás

Karrierje kezdetén Hitler még senkinek nem engedte meg, hogy fényképeket készítsen róla. Gyakorlatilag titkot csinált a megjelenéséből. A Simplicissimus politikai gúnylap 1923 májusában fel is tette a kérdést: „Hogyan néz ki Hitler?” A lap végül arra a következtetésre jutott, hogy „Hitler egyáltalán nem létezik. Ő egy állapot.” Találó megfogalmazás volt. Hitler ugyanis nem egyén akart lenni – ő be akart mutatni egy egyént. Bizalmasa, Heinrich Hofmann sajtófotós nemsokára el is kezdett nyilvánosságra hozni Hitlerről készült képeket – ezeket azonban gondosan előkészítették, beállították és retusálták, hogy megfeleljenek a „Führerről” alkotott képnek.

Hitler ismertetőjelei közé tartozott híres bajusza (Hitler-bajusz), és elválasztott hajának egy tincse, amely balról lógott az arcába. Ezt a tincset simította ki a homlokából jobb keze jellegzetes mozdulatával. Közelről nézve az arca nem volt kellemes. Politikai ellenfelei kimondottan csúnyának találták, amire hívei mindig a Führer ragyogó kék szemét hozták fel cáfolatként. Ennek elég egyszerű oka volt: Hitler a találkozások alkalmával tudatosan erős kézfogással és hosszú szembenézéssel nyerte meg magának az embereket. Ez a színészi trükk szinte soha nem maradt hatástalan.

Hitler, ahogyan életrajzának legjobb ismerője is hangsúlyozta, tehetséges színész volt. Környezetében többen úgy érezték, személyisége különböző szerepek sokaságából áll össze. Mindegyiket tökéletesen tudta játszani és szinte kedve szerint váltogatta őket. Az „igazi” Hitler rejtve maradt a szerepek mögött. Szinte mindig láthatatlan maszkot viselt és semmitől sem félt jobban, mint hogy kínos vagy előnytelen felvételek készülhetnek róla.

Nem sportolt – eltekintve jobb karjának edzésétől, amelyet órákon át képes volt folyamatosan „Hitleri üdvözletre” emelve tartani. Kétségtelenül fantasztikus fizikai teljesítmény, Hitler azonban soha nem engedte, hogy fáradságos gyakorlatnak tűnjön.

Szónoklatai alatt olyan erősen izzadt, hogy jelentős súlyvesztést is elszenvedett, ugyanakkor csúcsra volt képes porgetni magát beszéd közben. A nap végén aztán teljesen kimerülve csuklott össze – ezt azonban már senki sem láthatta. Környezete megvédte a kíváncsi pillantásoktól.

Kezdetben legtöbbször egyszerű kék öltönyt és sötét nyakkendőt, szabadidejében a legszívesebben bajor bőrnadrágot viselt. A legjobban azonban az egyenruhákat szerette, hasonlóan a Weimari Köztársaság legtöbb politikailag aktív polgárához. Pártrendezvényeken általában az SA barna egyenruháját viselte, de sapka nélkül. Lovaglónadrág, magasszárú csizma, horogkeresztes karszalag és bőr váll-lap tette teljessé pártkatonai fellépését. Soha nem mulasztotta el kitűzni az első világháborúban szerzett érdemérmeket. 1933 előtt a választási kortesbeszédei alkalmával sötét öltönyben állt ki, s akkor is öltönyben jelent meg, ha politikai tárgyalás várt rá, vagy a német gazdaság valamelyik vezető személyisége hívta meg beszédet tartani. Nyakkendőt is mindig kötött, tehát mondhatjuk, hogy hangsúlyt helyezett külső megjelenésére és a távolságtartásra környezetétől.

Szokások

Amikor Hitler éppen nem beszédeit írta vagy tartotta, a legszívesebben úgy élt, ahogyan fiatal korában megszokta. Sok időt töltött olvasással a lakásában, amely kezdetben még csak egy szegényes szobát jelentett a müncheni Thiersch utcában. Nagyon büszke volt a könyvgyűjteményére, amelynek többségét történelmi és katonai művek alkották. Az alapos olvasás azonban továbbra sem tartozott a szokásai közé. Újságokból informálódott és mindig megtalálta bennük, amit hasznosíthatott a beszédeiben.

A lakásán kívüli kedvenc helyei az éttermek és kávézók voltak, s már akkor az olasz konyha nagy barátja volt, amikor Németország még nagyon messze volt attól, hogy minden sarkon legyen egy pizzeria. Gyakran beült a Völkischer Beobachter

Hitler szónoki pózokban

Heinrich Hoffmann fényképsorozata, 1930

szervezőségéhez közeli „Osteria Bavaria” nevű étterembe. A kávéházak közül a Café Heck volt a kedvence. Ezen a két helyen minden alkalommal köré gyűlt egyre nagyobb létszámú udvartartása.

1930-tól ehhez a körhöz tartozott Wilhelm Brückner is, Hitler segédtisztje, aki együtt ült vele Münchenben a vádlottak padján. Brückner és Julius Schaub volt az a két ember, aki mindenhol elkísérté Hitlert.

Ha Hitler nagy néha úgy érezte, tanácsot kell kérnie, azt a legszívesebben ebben az odaadó, elkötelezett körben tette. Akkoriban még nem terjedt el a „Mein Führer”, azaz „Vezérem” megszólítás, helyette tiszteletteljesen Hitler úrnak szólították. Ő maga, mint a parancsoláshoz szokott emberek általában, csak a pusztá vezetéknévüket használta megszólításként! Alárendeltjei egymás között „Főnök” néven emlegették.

Ennek a belső körnek legtöbb tagja az SA kötelekébe tartozott. Esténként testőrként kísérték haza Hitlert a lakására. Hitler és kísérete, Christian Weber kutyakorbácsot hordtak magukkal fegyverként, Hitler pisztolyt is. Hosszú, sötét kabátba burkolózva,

mélyen a szemébe húzott, széles karimájú kalapban a pártvezér inkább tűnt gengszterfőnöknek – ahogyan az NSDAP is bűnöző csoport volt valójában.

1925/26 telén Hitler több időt töltött a Bajor Alpokban, mint müncheni lakásában. Ezt megkönnyítette, hogy időközben egy nagy Mercedes büszke tulajdonosának mondhatta magát, amelyvel könnyedén ingázhatott München és Berchtesgaden között. Autója sötét cabriolet volt két hátsó üléssel és kompresszoros motorral. Huszonhatezer birodalmi márkába került, és Hitler még landsbergi börtönéből rendelte meg, miközben fogalma sem volt róla, miből fogja kifizetni ezt a hatalmas összeget. Végül ajándékba kapta meg támogatóitól, a Bruckner házaspártól. Természetesen nem ő maga vezetett – soha nem szerzett jogosítványt – hanem illő módon sofőrrel közlekedett.

A vidéken testőrei kíséretében átrobogó Hitler jobban emlékeztetett amerikai gengszterfőnökre, mint valaha. Ez a fellépés is illett a korhoz. „Amerika” sok, elsősorban fiatal ember szemében a jobb jövő ígérését jelentette. A Führer maga is osztozott kortársai lelkesedésében a modern technika, elsősorban az autók iránt.

Hitlernek különös szokásai voltak. Már szóltunk róla, hogy későnkelő volt – kivéve természetesen a választási kampányidőszakot, amikor igazodnia kellett a Goebbels csapata által kidolgozott menetrendhez. Puccsát megelőzően még evett húst, és mértékkel alkoholt is fogyasztott. Csak landsbergi szabadulása után tért át a vegetáriánus táplálkozásra és mondott le teljesen az alkoholról. Táplálkozási szokásai megváltoztatásának egyszerű oka az volt, hogy jelentősen meghízott fogvatartásának ideje alatt. Ugyanakkor már-már függő módjára szerette az édességeket, ami nem igazán illett az általa folyamatosan prédikált egészséges életmódhoz.

A húszas évek vége óta szerette szerénynek mutatni magát, holott kifejezetten költséges életvitelt folytatott. Az ehhez szükséges pénzt kezdetben jómódú támogatói biztosították, 1930-tól pedig már jól keresett a könyve eladásával. Üzletemberek-től is rendszeresen kapott adományokat. Esténként szívesen járt koncertekre, kabarékba és moziba, természetesen testőrei

Hitler és kísérete egy 1931-ben készült fényképen: jobbra Rudolf Hess, Hess és Hitler között Julius Schaub, Hitlertől balra Wilhelm Brückner és Ernst Röhm.

kíséretében. Hitler maga is része volt annak a tömegkultúrának, amely különösen Berlinben virágzott fel ezekben az években.

Növekvő jólétét jelezték lakásváltásai is, amelyekkel a nagypolgárság elismerését is kereste. 1929-ben egy tágas, kilencszobás második emeleti lakásba költözött az elegáns müncheni Prinzregentenplatzon. A csengő felett azonban nem az ő neve, hanem házvezetőnőjéé, Winter asszonyé állt.

Saját nyaralót is bérelt az Obersalzbergen, a „Haus Wachenfeldet”, panorámával az Alpokra és Salzburg városára. Öt szoba és egy hatalmas, cserépkályhás nappali állt a rendelkezésére, továbbá konyha, kamra, fürdő és vécék.

Hitler kérésére a bérleti szerződésben nem az ő neve szerepelt, hanem féltestvéréé, az időközben megözvegyült Angela Raubalé, akit arra is megkért, hogy vezesse a háztartását a nyaralóban. Hitler részben adót akart megtakarítani, részben nem hívni fel a figyelmet arra, hogy villája van a Bajor Alpokban.

1932 nyarán Angela Raubal testvére képviselőként megbíztott egy építésszel az átépítéssel, amit közvetlenül Hitler hatalom-

átvétele után el is végeztek. Autófeljárót alakítottak ki a házhoz és garázst, amelynek teteje teraszként szolgált. A teraszt és a házat télikert kötötte össze egymással. A ház jobb oldala mellett Hitler egy faházat is építtetett, ahol testőreit, segédtisztjeit és orvosait szállásolta el.

Nem sokkal később meg is vásárolta a házat. A feljárót fakapuvall zárták le, az átjárást tiltó és harapós kutyákra figyelmeztető táblákat helyeztek ki. A Wachenfeld Ház ugyanis gyorsan zárándokhellyé vált, ahová látogatók tömegei gyalogoltak el, hogy hús-vér valójában láthassák a Führert. 1936-ig Hitler nagyszabású átalakítási munkák keretében újjáalakította a házat, s a Berghof nevet adta neki. Új formájában a nyaraló már reprezentatív fogadásokra, akár államfők vendégül látására is alkalmas volt. A „nagy csarnok” szolgált fogadóteremként és Hitler festménygyűjteményének kiállítótermeként. Gyorsan híre kelt a csarnok kereken harminc négyzetméter nagyságú; elektromosan lesüllyeszthető panorámaablakának is, ahonnan lenyűgöző kilátás nyílt az Alpokra.

A Berghofról készült fényképek – nem egyszer színes felvételek – széles körben terjedtek a náci időkben, s hatásosan segítették a Führer-kultusz kibontakozását. Az ún. „Obersalzbergi Érdeklődő” Martin Bormann igazgatta, s építette ki idővel a legszigorúbb biztonsági intézkedésekkel védett területté. Sorra épültek a kisebb építmények is. A telkek eredeti tulajdonosait, többnyire parasztbembereket, nem ritkán erőszakkal vették rá, hogy eladják a földjeiket.

Nők

Hitler szerette a fiatal nőket a környezetében. A legtöbbször kedvesen és előzékenyen viselkedett velük. Az illemtanoktatás, amelyben karrierje kezdetén részesült idősebb hölgytámogatóitól, meghozta az eredményét. Ebből azonban nem következethetünk arra, hogy Hitler tisztelte volna a nőket. Fiatal kora óta lenézte őket és gyakran viselkedett velük bántó, sértő módon. Többször kijelentette, neki magának nem szabad megnősülnie, mivel neki Németország a menyasszonya. Ez azonban csak figyelemelterelés volt a kötődéstől való félelméről és öntörvényűségéről.

1933

Az Obersalzbergen álló Wachenfeld-ház megvásárlása, majd 1936-ig tartó átépítése: a Berghof megszületése

1929
Új lakás
a müncheni
Prinzregenten-
platzon

1926
„Wolf”
és Maria Reiter

1926 nyarán, amikor Hitler a berchtesgadeni „Deutsches Haus” szállodában a *Mein Kampf* második kötetét írta, megismerkedett a tizenhat esztendő Maria Reiterrel. Udvarolni kezdett a fiatal lánynak, akinek hízelgett az ismert politikus figyelme. Hitler már 37 éves volt, amikor Maria Reiterrel találkozott. Karácsonyra a *Mein Kampf*-ot ajándékozta neki személyre szóló ajánlással. Leveleket váltottak, amelyekben Maria Reiter nagy valószínűséggel bevallotta Hitler iránti szerelmét. Hitler a válaszaiban leereszkedő stílusban „gyermek”-nek nevezte, és rendes keresztnév helyett mindig csak Mizzi-nek vagy Mizerl-nek szólította. Ő maga Wolfnak szólíttatta magát a leánnyal. Ezt a nevet használta fedőnévként az NSDAP korai éveiben, s amúgy is tetszhetett neki az erőt és ravaszságot sugalló név.

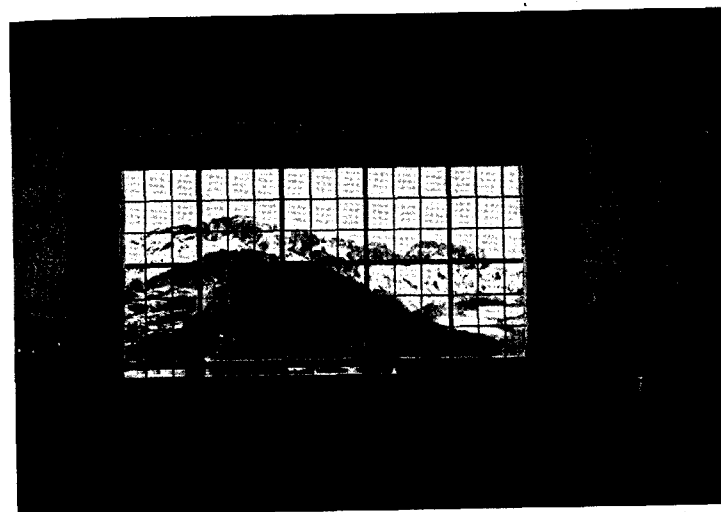
1926 végén Hitler így írt Maria Reiternek: „Igen, gyermek, te valóban nem tudod, mit jelentesz nekem és mennyire szeretlek.” A valóságban azonban bizonyosan nem táplált mély érzelmeket „Mizzi” iránt, s a következő év tavaszán véget is vetett a románcnak. A háború után Maria Reiter azt állította, jegyések voltak Hitlerrel, sőt egy szerelmes éjszakát is együtt töltöttek, ez azonban valószínűtlen, mivel Hitler mellett már nem sokkal később új nő tűnt fel.

1927
A Geli Raubalhoz
fűződő kapcsolat
kezdeté

Angela Raubal, becenevén Geli volt az a leány, akibe Hitler valóban szerelmes volt.

Geli Hitler féltestvérének leánya volt; húsz évvel fiatalabb Hitlernél, életvidám, fiatal teremtes. Linzben érettségizett, majd Münchenben előbb orvosi tanulmányokba kezdett, később a zeneművészeti szakra iratkozott be. Itt, Münchenben tette a szépet a nagybácsi az unokahúgnak – ahogyan egykor Hitler apja is udvarolt későbbi feleségének. Geli Raubal azonban nem sokkal Münchenbe költözése után viszonyt kezdett Hitler sófőrével, Emil Maurice-szal. Amikor Hitler ezt megtudta – 1927 decemberében –, dühében azonnal elbocsátotta Maurice-t, s azon túl néhány éven át Julius Schreckkel fuvaroztatta magát.

Geli Raubal 1929 októberétől hivatalosan a Thiersch utcában lakott albérlőként Hitler korábbi főbérőinél, a valóságban azonban a Prinzregentenplatzi új lakás egyik szobája volt az otthona. Hitler ajándékokkal és ruhákkal árasztotta el a lányt, és gyakran

A „nagycsarnok” ablaka a Berghofban

magával vitte, amikor ebédelni vagy vacsorázni ment. Geli elkísérte a színházba, moziba, és a München környékére vagy az Obersalzbergre tett kirándulásaira is. Közben Münchenben énekórákat vett, amelyeket Hitler fizetett, de komolyabb zenei tanulmányokat nem folytatott.

Máig nem tisztázott teljesen, milyen kapcsolatban állt valójában Hitler Rauballal. Nem tudjuk, volt-e szexuális kapcsolatuk. Ami tény, hogy Hitler mindig saját személyes tulajdonaként kezelte a lányt, akinek egyetlen lépést sem engedélyezett kíséret nélkül.

Két év után azonban Geli Raubalnak elege lett ebből az életből. Vissza akart menni Ausztriába, amit Hitler valószínűleg megtiltott neki. Nem sokkal később, 1931. szeptember 19-én Gelit holtan találták Hitler lakásában. Nagybátyja pisztolyával lőtte mellbe magát. Az NSDAP hivatalos magyarázata szerint a pisztoly véletlenül sült el játék közben. Más magyarázatok szerint Geli nem akart valóban meghalni, és öngyilkossági kísérletével kétségbeejtő helyzetére akarta felhívni a figyelmet, azonban a lövés után elvérzett. Minden arra utal, hogy Geli Raubalt nagybátyja birtoklási örülete kergette az önkéntes halálba.

1931. szeptember
Geli Raubal
halála

Hitler és unokahúga, Angelika (Geli) Raubal a Wachenfeld-ház mellett
mezőn, egy 1930-ban készült fényképen

Hitlert nagyon lesújtotta a leány halála. Geli Prinzregentplatzi szobájában és a nyaralóban is valóságos szentélyt alakított ki a leánynak, ahová csak ő léphetett be. Több portrét is rendelt Geli fényképei alapján, s ezeket müncheni lakásában akasztotta ki.

Gyásza ugyanakkor mégsem lehetett olyan mély, mivel nem sokkal Geli bécsi temetése után már Hamburgban tartott a közönség által ujjongva ünnepest beszédet. Másnap azonban Schreck megszakítás nélkül kellett Hamburgból Bécsbe fuvarozza unokahúga sírjához. Ez volt az egyetlen alkalom, amikor felkereste Geli sírját.

Geli helyébe Eva Braun lépett. Eva 1929 őszétől Hitler fényképésznének, Heinrich Hoffmannnak egyik üzletében dolgozott. Huszonhárom évvel volt fiatalabb Hitlernél, aki valószínűleg csak Geli halála után ismerkedett meg az akkor tizenkilenc esztendőes fényképész-asszisztenssel. Egyes adatok szerint Hoffmann volt az, aki egyengette a kapcsolat útját, hogy megerősítse helyzetét Hitler udvartartásában.

Geli Rauballal ellentétben Hitler Eva Braunnal folytatott kapcsolata annyira titokban maradt, hogy a legtöbb német már csak

a háború után szerzett róla tudomást. Eva nem kísérte el Hitlert szabadidős tevékenységeire, s a Hoffmann által készített seregnyi fényképen is csak nagyon ritkán látható. Hitler legszűkebb körében természetesen ismert volt, hogy Eva, vagy „EB”, ahogyan egymás között emlegették, Hitler élettársa. Azonban az ő esetében sem bizonyos, volt-e szexuális kapcsolatuk is. Az egyetlen adalék ehhez a kérdéshez Eva Braunnak a háború után felfedezett kézírásos naplója, amely azonban nagy valószínűséggel hamisítvány.

Eva Braun tizenkilenc évesen,
egy 1931-ben készült, saját-
kezűleg aláírt fényképen

Annyi bizonyos, hogy Eva Braun 1932-ben öngyilkosságot kísérelt meg, de már az sem biztos, erre augusztusban vagy novemberben került sor. Minden valószínűség szerint így akart nyomást gyakorolni Hitlerre, aki semmiképpen sem akart egy újabb botrányba keveredni. Eva sikerrel járt. Legkésőbb 1932 végétől ő volt a nő Hitler oldalán – persze csak akkor, ha Hitler éppen ráért foglalkozni vele. 1936 februárjában, nem sokkal a Berghof átépítésének befejezése előtt Angela Raubal feladta házigazdái állását az Obersalzbergen. Távozása után Eva Braun beköltözhetett a villába – máshol szinte nem is töltöttek együtt időt Hitlerrel.

Eva Braunt sokáig felületes nőnek gondolták, megítélése azonban nem ilyen egyszerű. Céltudatosan ragaszkodott titkos életéhez Hitler és udvartartása mellett – anélkül, hogy valaha is igazán közel kerülhetett volna a Führerhez. Eva kétségtelenül tisztelte és Führerének tartotta Hitlert. Hogy szerelmes volt-e belé, nem tudjuk. Fordítva gyakorlatilag kizárható, hogy Hitler szerelmes lett volna belé.

Egy másik asszony, aki még közel állt Hitlerhez, Joseph Goebbels felesége volt. Hitler sok időt töltött Magda Goebbels-szel és családjával. Barátságáról Hitler esetében nem igazán beszélhetünk, de

1932. augusztus
vagy november
Eva Braun
öngyilkossági
kísérlete

1932
Eva Braunhoz
közvetlen kapcsolat
véltető kezdete

az bizonyos, ha táplált valaha őszinte baráti érzelmeket mások iránt, akkor azok Magda és Joseph Goebbels voltak. Eva Braunnal ellentétben Magda Goebbelsnek szabad volt a nemzeti-szocialista „First Lady” szerepét játszania, gyakran még olyan alkalmakkor is, amikor a férje nem volt jelen. A házaspárnak hat gyermeke született, akiknek Hitler tiszteletére kivétel nélkül H-val kezdődő keresztnévet adtak.

Játék a hatalomért

Áttörés

1929. október 24.
„Fekete péntek”
a New York-i
tőzsdén;
a gazdasági
világválság
kezdete

1929. október 24-én a New York-i tőzsde árfolyamainak zuhanásával kezdetét vette a gazdasági világválság. Hatása gyorsan áterjedt Németországra. A német népgazdaság az amerikai hitelektől függött. Amikor a hiteleket a New York-i tőzsdekrach után visszakövetelték, sok üzem csődöt jelentett. Emberek tömegei váltak munkanélkülivé. Eljött az NSDAP órája.

1930. március
A Weimari
Köztársaság
utolsó demokrati-
kus kormányának
bukása; Heinrich
Brüning lesz
a kancellár

1930 márciusának végén le kellett mondania a Weimari Köztársaság utolsó demokratikus kormányának. Hermann Müller kancellár nem tudta, hogy kormánya bukását hosszas előkészítő műveletek előzték meg a háttérben, amelyek egyik kulcsszereplője Kurt von Schleicher tábornok volt. Von Schleicher vezető beosztást töltött be a hadseregben és szorosan együttműködött Paul von Hindenburg köztársasági elnökkel. Hindenburg beleegyezett von Schleicher javaslatába, hogy új kancellárt nevezzen ki, akinek helyzete már kizárólag az elnök bizalmától függ majd. A jelölt Heinrich Brüning volt, a katolikus Centrum Párt politikusa. Brüning az első világháborúban tisztként szolgált, és Hindenburgnak már csak ezért is rokonszenves volt.

A Birodalmi Alkotmány 48. cikkelye lehetővé tette, hogy Brüning elnöki rendeletek segítségével kormányozzon, ezeket a – kizárólag vészhelyzet esetében alkalmazható – rendeleteket azonban utólag jóvá kellett hagyni a Reichstaggal. 1930 júliusában Brüning olyan államháztartási törvényt terjesztett a Reichstag elé, amely erősen csökkentette az állami kiadásokat. Mivel

azonban a megszorítások elsősorban az egyre nagyobb munkanélküli tömeget sújtották volna, a törvény nem kapott többséget a parlamentben. Brüning erre elnöki rendeletként terjesztette elő ugyanazt a szabályozást – amelyet a szociáldemokraták és az NSDAP szavazataival a parlament újra elutasított. Hindenburg válaszul a Reichstag és a kancellár közötti szakadásra hivatkozva feloszlatta a parlamentet. Jogászai körökben vitatott volt, lehetővé tette-e egyáltalán ezt a lépést az Alkotmány, az új választásokat mindenesetre kiírták. Történt ez 1930. szeptember 14. napján.

A rendes ciklus szerint csak 1932-ben került volna sor új választásokra. Sejthető volt, hogy az előrehozott választásoknak a radikális pártok lesznek a haszonélvezői, közülük is elsősorban az NSDAP. A Reichstag feloszlata ezért súlyos politikai hiba volt: A nemzeti-szocialisták addig nem is számoltak ilyen tökéletes lehetőséggel a gazdasági válság kellős közepén, ezért nagy örömmel fogadták a döntést. Hitler nem sokkal előbb nevezte ki Joseph Goebbelst a párt birodalmi propaganda-főnökévé. Goebbels lázas buzgalommal vetette bele magát a választási kampányba. Óriási tömegek gyűltek össze meghallgatni Hitler beszédeit. Szeptember 10-én tizenhatezer ember előtt beszélt a berlini Sportpalotában, két nappal később pedig nem kevesebb, mint harmincezer ember hallgatta a sziléziai Breslauban (Wrocław). A választási eredmény minden várakozásukat felülmúlta. Az NSDAP 18,3 százalékkal százhat képviselői helyhez jutott a Reichstagban.

Hitler majdnem hat és fél millió szavazót tudott megnyerni a pártjának, nyolcszor annyit, mint két évvel korábban. A választók kéreken 40%-a a középosztályhoz tartozott, de az NSDAP már más társadalmi rétegekhez is elért. Németország első néppártja lett – létét azonban elsősorban az általános protesthangulatnak köszönhette. A párt szervezése is modernebb volt, mint például a szociáldemokratáké vagy a katolikus Centrumé. A politikai pártok megszokott világának ilyen hirtelen felborulása példa nélkül való volt és maradt is. Az NSDAP-nak sikerült kihasználnia, hogy egyre szélesebb rétegek fordultak el a Weimari Köztársaságtól.

Semmi sem sikeresebb, mint a siker maga. 1930 szeptemberétől az NSDAP taglétszáma egyre magasabbra szökött. Az év végére

1930. szeptember
Az NSDAP
nagy áttörése:
tömegpárttá válás
a parlamenti
választásokon

majdnem négyszázezer tagja volt a pártnak; kétszer annyi, mint egy évvel korábban. 1931 végéig ez a szám is megduplázódott, a taglétszám nyolcszázézerre emelkedett. Az NSDAP egyre nagyobb nevet tudott megnyerni magának, sok polgármestert és helyi szinten véleményformálónak számító embert.

Az NSDAP ellenében már nem lehetett politizálni, Brüning birodalmi kancellár mégis visszautasította, hogy miniszteri széket kínáljon Hitlernek. 1930 októberében megtartott találkozójuk alkalmával ugyanis Hitler szokásos monológjai egyike keretében izgatottan tudatta a kancellárral szándékát a kommunisták, szociáldemokraták, Franciaország és Oroszország „megsemmisítésére”. Brüning ettől kezdve pontosan annak tartotta Hitlert, ami valójában volt: veszélyes fanatikusnak. Hitler pedig ettől fogva gyűlölte a kancellárt.

Az 1932-es választások

A teljes 1932-es évet a választási küzdelmek határozták meg. Kezdődtek az elnökválasztással, mivel Hindenburg hétéves mandátuma lejárt. Hitlertől elvárták a támogatói, hogy versenybe szálljon, s február végén Goebbels hivatalosan be is jelentette a Führer indulását.

Hitler azonban jogilag hontalan volt, s ahhoz, hogy köztársasági elnök lehessen, előbb meg kellett szereznie a német állampolgárságot. A braunschweigi tartományi kormányzat – amelynek már a helyi nemzeti-szocialisták is tagjai voltak – e célból kormánytanácsossá nevezte ki Hitlert, ami automatikusan együtt járt a német állampolgárság megszerzésével. Kormányhivatalnokként Hitler a Weimari Alkotmányra esküdött fel – amelyet aztán az első adandó alkalommal elpusztított.

A köztársasági elnöki tisztért elindult a Kommunista Párt vezetője, Ernst Thälmann is, bár kezdettől egyértelmű volt, hogy a küzdelem Hindenburg és Hitler között fog eldőlni. Hitler valószínű beszédmaraton teljesített a kampányban. Minden nap más városban tartott szónoklatot. A választás első fordulójában harminc százaléket szerzett. Hindenburg a maga negyvenkilenc százalékaival nem tudott abszolút többséget szerezni, ezért második fordulóra került sor, immár csak két jelölt között.

1932. március
Hitler alulmarad
Hindenburggal
szemben az
elnökválasztáson

A második forduló előtt Goebbelsnek és Gregor Strassernek az a csaknem zseniális ötlete támadt, hogy Hitlert repülőgépen küldjék a választási küzdelembe. Az Egyesült Államokban ez már megszokottnak számított, Németországban azonban még egyetlen politikusnak sem jutott eszébe. „Hitler Németország felett” hangzott a kettős értelmű mottó az 1932 Húsvétja után lezajlott első belföldi repülőút előtt. Hitler kevesebb mint egy hét alatt húsz hosszú beszédet tartott összesen csaknem egymillió közönség előtt. Az emberek tömött sorokban áramlottak az NSDAP tömegrendezvényeire. Néhány kortárs egyenesen azt feltételezte, Hitler egy hasonmást is használt, különben nem lett volna képes ilyen gyakran változtatni tartózkodási helyét.

A második fordulóban, 1932. április 10-én végül mégis Hindenburg szerezte meg a szavazatok negyvenhárom százalékát, s maradt ezzel hivatalban. Hitler azonban harminchét százaléka tudta növelni támogatói táborát.

Heinrich Brüning kancellári napjai meg voltak számlálva. Április 13-án ugyanis Brüning Hindenburggal közösen betiltotta az SA-t és az SS-t. Jó okuk volt erre a döntésre, mivel egyértelmű jelek utaltak arra, hogy a Bolíviából 1930 őszén visszatért Ernst Röhm immár csaknem négyszázezer tagot számláló párthadserege puccsra készül. A szálat a háttérből mozgó Kurt von Schleicher tábornok azonban hibának tartotta az SA betiltását – a nagy erejű alakulatot ugyanis ő maga szándékozott felhasználni tervezett katonai diktatúrájának kiépítéséhez. Schleicher ezért titokban tájékoztatta Hitlert, hogy Brüning kancellár már nem élvezi a hadsereg támogatását, s Brüning nélkül Hindenburg kész lenne feloldani az SA betiltását, sőt új választásokat is kiírni.

Így is történt. Brüningnek május elején vennie kellett a kalapját, néhány órával később pedig Hindenburg tájékoztatta Hitlert, hogy visszavonja az SA és az SS betiltását, valamint ismét felosztatja a Reichstagot. 1932. június 1-én hivatalba lépett az új kancellár, Franz von Papen, akit gyakorlatilag Kurt von Schleicher ültetett a kancellári székbe. Politikusnak Papen, mint azt mindenki tudta, meglehetősen ostoba volt.

1932. április 10.
Paul von
Hindenburgot
ismét köztársasági
elnökké választják

1932. április 13.
Az SA betiltása

1932. június
Franz von Papen
lesz a kancellár;
az SA betiltásának
feloldása

Hitler a Lufthansa egyik járatán, 1932-ben. Akkoriban a repülőgépek kabinjait igen rosszul fűtötték. Repülőutakon és motorkerékpáron utazva mindenki Hitleréhez hasonló sapkát viselt.

A parlamenti választásokra 1932. július 31-én került sor. A választási kampány az erőszak jegyében telt – az országban gyakorlatilag polgárháború dúlt. Az újra legálisan működő SA és a kommunista Vörös Front harci különítményeinek szinte mindennapos utcai összecsapásai után halottak maradtak az utcaköveken. Csak július hónapban nyolcvanhat ember lelte halálát, többségükben nemzeti-szocialisták és kommunisták. Különösen véres volt az NSDAP által július 17-én a Hamburg melletti Altonában kiprovoált összecsapás, amely után ráadásul a rendőrség tizenhat kívülálló altonai polgárt is agyonlőtt, amikor az NSDAP egységei már le is vonultak a „hadszíntérről”.

Az altonai „Véres Vasárnap” szolgált ürügyként Franz von Papen kancellárnak a szociáldemokrata Otto Braun vezette porosz tartományi kormány menesztésére. Papen saját magát jelölte ki ügyvezető porosz miniszterelnöknek. A hivatalos indoklás szerint a porosz kormány képtelen volt fenntartani a rendet és a biztonságot a tartomány területén, ahová Altona is tartozott.

1932. július 20.
Franz von Papen
leváltja a porosz
tartományi
kormányt

A tényleges ok az volt, hogy Poroszország útjában állt Papen tervének a nemesség és a katonaság diktatúrájáról. Az ún. porosz csapás a birodalmi Alkotmány látványos megcsúfolása volt, az SPD azonban semmit nem tehetett ellene.

Hitler közben ismét választási kampányt folytatott. Harmadik repülőút-sorozata alkalmával ötvenhárom helyszínt kerekített fel. A július 31-én megtartott választásokon a nemzeti-szocialisták ismét erősödtek, kereken harminchét százalékot szereztek, s ezzel kétszázharminc képviselőt küldhettek a törvényhozásba. Övék lett messze a legnagyobb frakció, mégis úgy érezték, nem érték el valós céljukat, az abszolút többséget, amellyel máris megnyithatták volna az utat Hitler egyeduralma előtt.

Hitlernek tehát más támogatókra is szüksége volt a hatalomhoz vezető úton. 1932. augusztus 6-án titkos tárgyalást folytatott a háttérből szervezkedő Kurt von Schleicherrel és előterjesztette terveit: ő maga kancellár lesz, Wilhelm Frick belügyminiszter, Hermann Göring légiközlekedési miniszter, Gregor Strasser munkaügyi miniszter, Joseph Goebbels pedig propaganda-miniszter. Hitler a kancellári tiszt mellett még a porosz tartományi miniszterelnöki székre is bejelentette igényét. A tárgyalás nem alakult rosszul: Schleicher ugyan nem akarta Hitler minden követelését teljesíteni, de nyitott volt a Führer elképzelései iránt. Őt elsősorban a nemzeti-szocialisták mögött álló tömegek érdekelték, akikre támaszkodva akarta bevezetni a katonai diktatúrát, azaz gyakorlatilag saját egyeduralmát.

Schleicher azonban nem számolt Hindenburggal. Az öreg katona ugyan nem volt a parlamenti demokrácia nagy barátja, Hitlert azonban semmiképpen sem akarta a kancellári székben látni. Megvetően nyilatkozott a „cseh örvezetőről”, mivel Hitler születési helyét, Braunaut, tévesen Csehországhoz tartozónak gondolta. Ebben a helyzetben Hitler ismét egy lapra tett fel mindent. Von Schleicherrel és Franz von Papen kancellárral folytatott tárgyalásain követelte, hogy tegyék meg kancellárnak. Papen arra még kapható lett volna, hogy Hitler legyen porosz miniszterelnök-helyettes, azzal az ígérettel, hogy ha Hitler sikeres ténykedésével elnyeri Hindenburg bizalmát, ő, Franz von

1932. július 31.
A birodalmi
parlamenti
választásokon
az NSDAP lesz
a legerősebb párt

Papen, a maga részéről kész leköszönni és átadni Hitlernek a kancellári tiszteletet.

1932. július
Hitler
megtagadja
az NSDAP
belépését
a kormányba

Hitler azonban visszautasította az ajánlatot. Az ő elve a „mindent vagy semmit” volt. Ezzel a döntésével azonban elszalasztotta a lehetőséget, hogy máris hatalomra juttassa pártját – miközben a párt semmire sem vágyott jobban, mint a hatalomátvitelre. Az SA is elégedetlenkedni kezdett. Hitler súlyos taktikai hibát követett el. A nézőpontot megfordítva azt is mondhatjuk: 1932 augusztusában még újra esély nyílt a veszély elhárítására.

Végjáték

1932 nyarától Németország gazdasági helyzete tovább romlott. Késő ősze a Weimari Köztársaság válsága elérte a csúcspontját: a hivatalos adatok szerint kereken hatmillió ember volt munka nélkül. A valóságban ez a szám még a nyolcmilliót is meghaladhatta. A parlamenti demokrácia a lakosság maradék támogatását is elveszítette. 1918 óta egyik válság a másikat érte, s már senki nem hitt benne, hogy a liberális demokrácia képes lehet megoldani a társadalom problémáit. A NSDAP úgy állította be magát a választási kampányban, mint a munkanélküliek utolsó reményességét.

Az egyetlen párt, amely továbbra is a köztársaság elkötelezett híve maradt, az SPD volt. Ők azonban vesztes helyzetben voltak. A kulisszák mögött nagyhatalmú csoportok mozgatták a szálakat, amelyek a német lakosság számára láthatatlanok maradtak. Ezek a csoportok a nagyiparosok, elsősorban azonban a nagybirtokosok és a katonaság csoportjai voltak, akik mindannyian véget akartak vetni a Weimari Köztársaságnak. Hitler mellett a legfontosabb szereplők Franz von Papen, Kurt von Schleicher és Paul von Hindenburg voltak ebben az időben.

Von Schleicher már 1932 augusztusától tisztában volt vele, hogy Hindenburg nem akarja kinevezni Hitlert kancellárnak. A nemzeti-szocialisták nélkül ugyanakkor senki sem szerezhette többséget a parlamentben. Mivel Hitler kancellári kinevezés nélkül megtagadta az együttműködést, az ország alkotmányos válságba süllyedt. A krízis hatására az elnök augusztus végén végül elfogadta Schleicher és Papen javaslatát, és újra feloszlatta

a Reichstagot. Hitler ismét repülő körútra indult és sorozatban ötven beszédet tartott. A drága választási kampány kiürítette az NSDAP pártkasszáját. Úgy tűnt, ha ezúttal sem sikerül megszerezni az abszolút többséget, Hitler és a párt jövője egyaránt bizonytalanná válik.

Ahogy Goebbels tartott is tőle, Hitler nem érte el a célját. Éppen ellenkezőleg: az NSDAP kétmillió szavazót veszített az utolsó választás óta, és az eddigi 230 helyett csak 196 helyet szerzett a parlamentben. A szavazók így büntették Hitlert, amiért megtagadta, hogy belépjen a kormányba. A kancellár továbbra is Franz von Papen maradt, de a parlamentben mögötte álló két párt összesen mindössze a szavazatok 10%-át szerezte meg. Papen ezért újra feltette Hitlernek a kérdést, hajlandó-e belépni a kormányba. Hitler ismét nemet mondott – a kormány pedig 1932. november 17-én lemondott.

Senki nem tudta, hogyan lehetne ilyen helyzetben egyáltalán kormányt alakítani. Hindenburg kitartott Hitler elutasítása mellett, Kurt von Schleicher pedig közben egy saját vezetése alatt álló kormány tervén munkálkodott. Sikerült is elérnie, hogy Hindenburg menessze Papent, s 1932. december 3-án a kancellári kinevezést is megkapta. Terve az volt, hogy szakadást idéz elő az NSDAP soraiban és a maga oldalára állítja át Gregor Strassert, aki jó kapcsolatokkal rendelkezett szakszervezeti körökben. Schleicher ismerte Strassert, és tudott a Hitler és legfontosabb munkatársa közötti feszültségről. Schleicher nézőpontjából Strasser volt az ideális ember, aki megnyerhette számára az NSDAP nagy részének támogatását. 1932 decemberében ezért titkos tárgyalásokat kezdett Strasserrel.

Kurt von Schleicher ugyanakkor túlbecsülte Strasser készségét és alkalmasságát a Hitler elleni lázadásra. Bár Strasser valóban többször is bírálta Hitlert, hűsége megingathatatlan volt. Hitler a titkos tárgyalásokról értesülve magához rendelte Strassert a Kaiserhof szállodába, ahol heves vitára került sor közöttük. December 8-án Gregor Strasser minden pártbeli tisztségéről lemondott. Hitler rögtön ezután szétzúzta a párton belül Strasser által kiépített szervezetet, saját kezébe vette a párt igazgatását, végül pedig árulónak nyilvánította Strassert, akinek soha nem

1932. november 6.
Az NSDAP
jelentős
szavazatvesztése
a birodalmi
parlamenti
választásokon

1932. december 3.
Kurt von
Schleicher
lesz a kancellár

1932. december 8.
Hitler kirúgja
Gregor Strassert

Munkanélküliek kigyózó sora a hannoveri Munkaügyi Hivatal előtt

1930 őszen. A háttérben az egyik barakk falán

Hitler választási plakátja.

bocsátotta meg a titkos egyeztetéseket Kurt von Schleicherrel. Ha Schleicher terve vált volna valóra, Németország és a világ megmenekült volna Hitler diktatúrájától – mivel azonban a terv elbukott, szándékával ellenkezőleg egyenesen felgyorsította Hitler útját a hatalomba.

Schleicher amúgy sem túlságosan erős kancellári pozícióját tovább gyengítette Strasser bukása, a megbuktatott előző kancellár, Franz von Papen pedig gyorsan meglátta a lehetőséget a visszavágásra. Rajta kívül mások is szorgosan vágták a fát a kancellár alatt: a keletporosz nagybirtokosok nagyhatalmú érdekképviselője is elfordult von Schleichtertől, majd a befolyásos médiavállalkozó, Alfred Hugenberg is a kancellár ellen fordult, aki megakadályozta gazdasági és mezőgazdasági miniszteri kinevezését. Hugenberg ezért Hitlerhez pártolt át.

1933. január 4-én egy kölni bankár házában találkozott Hitler Papennel. Hitler tanult az 1932 augusztusi hibájából, és visszafogottan viselkedett, azt a benyomást keltve Papenben, hogy már nem ragaszkodik a kormányfői kinevezéshez. Papen tájékoztatta erről az elnököt is, majd folytatta a tárgyalásokat Hitlerrel.

Január 18-án került sor a következő találkozóra. Az NSDAP időközben megnyerte a kis Lippe-Detmoldban megrendezett tartományi választásokat, s ez az önmagában jelentéktelen győzelem új hajtóerőt jelentett Hitlernek. Ismét bejelentette igényét a kancellári posztra. Sikerült összehoznia egy kétórás megbeszélést Oskar von Hindenburggal, a köztársasági elnök politikai téren naiv fiával, s Franz von Papen jelenlétében magának „csak” a kancellári posztot, pártjának pedig két további miniszteri széket igényelt. Papen alkancellár akart lenni, tehát Hitler helyettese. Hindenburg végül beleegyezését adta – Hitler előtt megnyílt az út a hatalomba.

Január 28-án Kurt von Schleicher és kormánya lemondott. Papen ugyanakkor feltételeket támasztott: három poszt kivételével nem lehet nemzeti-szocialista politikus a kormányban. Hitlert így majd sakkban tudják tartani a konzervatív miniszterek; vélte Papen. A birodalmi gazdasági és mezőgazdasági miniszteri posztra egyúttal Alfred Hugenberget javasolta. Hitler ezt csak azzal a feltétellel volt hajlandó elfogadni, hogy Hugenberg a kormányalakítás után meg fogja szavazni az új választások kiírását. Ezen az új választáson akarta Hitler megszerezni az abszolút többséget az NSDAP és a DNVP (Német-nemzeti Néppárt) számára, majd első lépésként olyan „felhatalmazási törvényt” akart elfogadtatni, amellyel a parlament gyakorlatilag saját magát iktatja majd ki. Nem tudtak megegyezésre jutni. A Német-nemzeti Néppártot képviselő Hugenberg is abból indult ki, hogy Hitlertől gyorsan megszabadulnak majd.

1933. január 29. napjának délelőttjén Papen megtárgyalta Hitlerrel és Göringgel a miniszteri posztok elosztását. Hitler lett a birodalmi kancellár. A belügyminiszteri tisztelet 1923-as puccsista társa, Wilhelm Frick kapta, Hermann Göringet pedig ügyvezető porosz belügyminiszterré nevezték ki. Franz von Papen Poroszországra illetékes birodalmi komisszár maradt. Az összes többi miniszteri széket olyan emberekkel töltötték be, akik többségükben már Schleicher kormányának is tagjai voltak. Papen és Hugenberg nézőpontjából ezek az emberek jelentették a biztosítékot arra, hogy Hitler nem válik önjáróvá. Hugenberg egyenesen úgy fogalmazott: bekerítik Hitlert.

1933. január 18.
Hitler megbeszélése
Papennel;
Hindenburg elnök
végül beleegyezik
Hitler kancellári
kinevezésébe

1933. január 30.
Hitler birodalmi
kancellár lesz

1933. január 30-án Hitler és miniszterei eskütételre járultak Paul von Hindenburg köztársasági elnök elé. Hugenberg és Hitler közben folyamatosan az új választások szükségességéről vitáztak – olyan hevesen, hogy emiatt egy teljes órán át megváratták Hindenburgot. Az elnök nem volt éppen boldog, de levezényelte az eskütételt. A végén csak annyit mondott: Most pedig, uraim, Istennel előre!

Elkerülhetetlen volt?

Hogyan kerülhetett erre sor? Hogyan lehetséges, hogy Adolf Hitler, aki semmit sem értett egy modern állam igazgatásához és a kormányzati munkához, akinek szemében a jog semmit sem számított, s aki előre meghirdette, hogy gyilkosságokkal és terrorral fog kormányozni, megkaphatta a hatalmat Németország felett?

Hitler felemelkedése jelentős részben nem a saját érdeme volt. Az 1923-as puccsig a hadsereg építgette, utána a bajor igazságszolgáltatás védelmezte, a tartományi kormányok pedig kivétel nélkül alábecsülték. Szerencsével és ellenfelei oktalanságának köszönhetően került el a letartóztatást és a kitoloncolást. Pártja számtalan válságát minden alkalommal úgy vészelte át, hogy mindent egy lapra tett fel. Ezt a szokását később is megőrizte, például külpolitikájában.

Az NSDAP 1930-ban elért földcsuszamlásszerű győzelme teremtetette meg a legfontosabb feltételt ahhoz, hogy Hitler pártja a német politika középpontjába nyomuljon. A világgazdasági válság nélkül ez a siker lehetetlen lett volna, de ugyanilyen fontos tényezője volt a folyamatnak az NSDAP fokozatos Führer-párttá válása, amelynek fő programja maga Adolf Hitler volt. Amikor 1932 novemberében az NSDAP hanyatlani kezdett, a pártot az mentette meg, hogy a háttérben meghúzódó szervezkedők számára értékessé vált. Papen és Hugenberg úgy gondolták, kihasználják az NSDAP-t arra a rövid időre, amíg a nemzeti-szocialisták mögött álló tömegek segítségével kialakítják a hadsereg és a nagybirtokosok diktatúráját. Ez a diktatúra majd kapcsolja a munkásmozgalmat és örökre megakadályozza a visszatérést a parlamentáris demokráciához. Papen és Hugenberg nyilvánvalóan el sem tudta

képzelni, hogy Hitler az ő kontójukra fogja kiterjeszteni a hatalmát. A Führer taktikusként óriási fölényben volt velük szemben.

Hitler diktatúrája nem volt elkerülhetetlen. Felemelkedése során sok olyan pont volt az életében, amikor még meg lehetett volna állítani. Németország politikai kultúrája azonban az első világháború után egyfelől segítette Hitler útját, másfelől pedig megakadályozta, hogy elegendő demokrata politikus és polgár sorakozzon fel az alkotmányos rend védelmére. A Weimari Köztársaságot tudatosan rombolták le és tudatosan segítték Adolf Hitlert olyan hatalomhoz, amelyet saját erejéből soha nem tudott volna elérni, még szónoki és agitatori képességeivel együtt sem.

A „FÜHRER”

Egyeduralom	122
„ Gleichschaltung”	125
A pártok és szakszervezetek	
betiltása	137
„Népközösség”	139
A „hosszú kések éjszakája”	143

148 „Führerállam” és terror

148 A „Führer-elv”

153 Zsidóüldözés

156 Az SS-állam

Fegyverkezés és készülődés

a háborúra

164 Pogrom

Hitler,

a „magánember” II.

Udvartartás

Az utazó Führer

Pénzügyek

Lakások

Napirend

1933. január 30. napjának délelőttjén Hitler és kormánya Paul von Hindenburg birodalmi elnök előtt letette az esküt a Weimari Birodalmi Alkotmányra.

Hitler szövetségesei, elsősorban az alkancellár Franz von Papen, egyetértettek vele abban, hogy az Alkotmányt mindenképpen el kell törölni. Az Alkotmányra letett eskü tehát eleve hamis eskü volt. A munkásmozgalmat is mindenképpen el akarták hallgattatni. Abban a kérdésben azonban, ezután hogyan legyen, már korántsem voltak egységesek. Még Hitler, az új kancellár sem tudta pontosan, mit akar – attól eltekintve, hogy egyeduralmat akar kiépíteni.

Eltérően a Szovjetuniótól, ahol Hitler kollégája, Sztálin ugyan-csak „vezérnek” szólíttatta magát, a nemzeti-szocializmusnak nem volt tiszta tanítása, nem voltak írásos alapjai, amelyekre hivatkozhatott volna. Sem az 1920-as pártprogram, sem a *Mein Kampf* nem volt alkalmas erre a szerepre. Maga Hitler volt a program. Diktatúráját alkotmányos eszközökkel akarta kiépíteni – tekintettel egyrészt a köztársasági elnökre, másrészt a hadseregre, amelyet nem akart maga ellen fordítani. Először pártja segítségével saját szolgálatába állította, végül pedig lerombolta a jogállamot.

Egyeduralom

1933. január 30.

Áttörés?

1933. január 30. napján véget ért a Weimari Köztársaság és kezdetét vette a diktatúrába, háborúba és tömeggyilkosságba vezető út. Hitler mögött ott állt a tömegmozgalommá növekedett NSDAP, amelynek tagjai a Führer kancellári kinevezésében az új idők kezdetét látták. A Goebbels által szervezett ünnepi fáklásmeneten az SA és a német-nemzeti „acélsisasok” különítményei vonultak végig Berlin kormányzati negyedén.

Közelebbről szemlélve a fáklásmenet csak jól sikerült színelőadás volt, s 1933 januárja sem jelentette még az igazi fordulatot. A Führer elszántsága azonban, hogy ha kell, erőszakos eszközökkel

Hitler kormánya tisztségviselők és hivatalnokok körében 1933. január 30-án, közvetlenül az eskütétel után.

OLNEK (balról jobbra): Hermann Göring (NSDAP, tárca nélküli birodalmi miniszter, megbízott porosz belügyminiszter, 1933 áprilisától porosz miniszterelnök, 1933 májusától légiközlekedési miniszter); Adolf Hitler (NSDAP, birodalmi kancellár) Franz von Papen (pártonkívüli, alkancellár). ÁLLNAK (balról jobbra): Walther Funk, az NSDAP gazdasági funkcionáriusa (1933 márciusától a Propaganda-minisztérium államtitkára, 1938 februárjától birodalmi gazdasági miniszter, 1939 januárjától a Birodalmi Bank elnöke is); Hans Heinrich Lammers minisztériumi tanácsos (NSDAP, 1933 márciusától a Birodalmi Kancellária államtitkára, 1937 novemberétől tárca nélküli birodalmi miniszter és a Birodalmi Kancellária vezetője); Franz Seldte, az „acélsisasok” parancsnoka (DNVP, később NSDAP, birodalmi munkaügyi miniszter), Günther Gerecke (Keresztény-Nemzeti Parasztpárt, néhány hónapig „munkahelyteremtés-ügyi” birodalmi megbízott), Johann Ludwig Graf Schwerin von Krosigk (pártonkívüli, 1937 januárjától NSDAP, Pénzügyminisztérium), Wilhelm Frick (NSDAP, 1943 augusztusáig birodalmi belügyminiszter), Werner von Blomberg (pártonkívüli, 1937-től NSDAP, birodalmi védelmi miniszter, 1935 júniusától 1938 februári leváltásáig birodalmi hadügyminiszter), Alfred Hugenberg (a DNVP elnöke, 1933 júniusáig gazdasági és élelmiszerügyi birodalmi miniszter). Hiányzik a képről Konstantin Freiherr von Neurath (pártonkívüli, 1937-től NSDAP, 1938 februárjáig birodalmi külügyminiszter); Franz Gürtner (DNVP, 1937-től NSDAP, 1941 januárjában bekövetkezett haláláig birodalmi igazságügyi miniszter), valamint Paul Freiherr von Eltz-Rübenach (pártonkívüli, 1937 februárjáig közlekedési és postaügyi miniszter).

is átformálja a német társadalmat, több volt propagandánál, ráadásul valós társadalmi igénnyel találkozott. A lakosság széles körei szemében a Weimari Köztársaság megbukott. Sokan vágyakoztak erős kezű vezetésre és gyors „rendcsinálásra”!

A nemzeti-szocialisták ezért tudtak tömegeket mozgósítani. A párt Führer-kultuszát az államra és a társadalomra is kiterjesztették. Hitler nemsokára állandóan jelen volt a németek életében. Pártja nemzeti jelképpé emelte. A náci rezsim egyik korai plakátján egyenesen azonosítják Hitlert és Németországot – Németország pedig a képen SA-tagok tömegeiből áll. Mindannyian a Führer köré gyűlnek, aki hatalmas horogkeresztes lobogót emel a magasba, felette pedig az isteni áldás jelképeként a Szentlélek lebeg.

A Führer-kultusz és a német társadalom széles rétegeiben élő vágy a harmónia és az erős vezetés iránt könnyen egymásra talált, méghozzá elsősorban nem is Hitler valós személyének köszönhetően. Az uralkodás rendszere azért működött, mert kölcsönhatást jelentett a nép és a Führer között. A lakosság széles rétegei – szinte mindenki, aki nem az áldozatai közé tartozott – Hitlerre vetítette ki reményeit és várakozásait.

A remény azonban önmagában nem volt elég. Eredményekre volt szükség. Hitler pedig valóban elért sikereket a gazdaságpolitikában és a külpolitikában – olyan sikereket, amelyeket hatalomra kerülésekor még senki nem nézett volna ki belőle. A Führer és pártja egyetlen év alatt jobban megváltoztatta Németországot, mint az 1918 utáni összes korábbi kormány együttvéve.

A németek többsége számára úgy tűnt, Hitler határozottan, elszántan látott munkához. Még a külföld is csak a szemét dörzsölte. A változások olyan mélyrehatóak és gyorsak voltak, hogy már-már forradalomhoz közelítettek. 1934 augusztusára Hitler ténylegesen egyeduralkodóvá vált.

NSDAP-propagandaplakát,
1933

„Gleichschaltung”

Papen, Hugenberg és Hindenburg annak ellenére elfogadták Hitler követelését új választások kiírására, hogy maguk is tudták, taktikai hibát követnek el. Hitler ennek köszönhetően kancellársága legelső napjától teljesen elemében lehetett: választási küzdelmet folytatott. A vezérszó ezúttal a „népközösség” volt. 1914 augusztusa óta sok-sok német álmodott ilyen egységről, amely segíteni fog felülemelkedni a modern ipari társadalom feszültségein és ellentétein.

1933. február 1-én a kancellár negyedórás rádióbeszéd keretében olvasta fel „felhívását a német néphez”. Panaszkodott a tömeges munkanélküliség okozta nyomorról és a bolsevizmus ördögét festette a falra. Kormányra arra kapott felhatalmazást, hogy e veszély ellen egyesítse és újjáalkossa a nemzetet, jelentette ki. Tudatosan összemosta a szociáldemokratákat a kommunistákkal: A „marxisták” „romhalmazzá” változtatták Németországot. Nyitva hagyta a kérdést, mit szándékozik tenni ő maga az elkövetkező négy évben az ország újjáépítése érdekében, beszédét mégis azzal a felkiáltással fejezte be: „Most pedig, német nép, adj nekünk négy évi időt, azután pedig ítéld meg és ítéld meg felettünk!”

Egyértelműben fogalmazott, amikor február 3-án a hadsereg és a haditengerészet vezetői előtt fejtette ki bel- és külpolitikai elképzeléseit. A hallgatóság soraiban ott ült Werner von Blomberg birodalmi hadügyminiszter és a miniszteri hivatal vezetője, Walter von Reichenau vezérőrnagy is, mindketten nemzeti-szocialisták. Hitler ígéretet tett „a demokrácia rákos betegsége okozta károk eltakarítására”, valamint „a marxizmus gyökerestől való kiirtására”. Az eljövendő háború célja, jelentette ki Hitler, „fegyverrel a kézben kiterjeszteni a német nép életterét”, valószínűleg Kelet-Európában. Ott majd „germanizálják” a meghódított földet, s „néhány millió embert kíméletlenül kiutasítanak”, azaz elűznek. Hitler meghirdette a hadkötelezettség újbóli bevezetését és a birodalmi haderő, a Reichswehr titokban történő felfegyverzését. A meglehetősen kalandosnak tűnő háborús terveknek egyetlen tábornok sem mondott ellent.

Néhány nappal később Hitler hivatalosan is megnyitotta az NSDAP választási kampányát. A zsúfolásig megtelt berlini

1933. február 1.
Hitler programnyilatkozata

1933. február 3.
Hitler a katonák előtt beszél

1933. február 10.
Hitler választási
kampánybeszéde
a berlini
Sportpalotában

Sportpalotában elmondott beszédét az egész országban közvetítették a rádiók. A rendezvény főszervezője Goebbels volt. Hitler barna pártegyenruhában lépett fel, „néptársaknak és néptársnőknek” szólította hallgatóságát, és a marxizmus kiirtását követelte. A munkások és parasztok osztályharc és parlamentarizmus elleni „népközösségét” vetítette hallgatósága elé, s ígéretet tett az állam megtisztítására a szennytől és a korrupciótól.

Beszéde tetőpontjaként a Miatyánk stílusára emlékeztető hitvallást tett: „Mert sziklaszilárd meggyőződése, hogy eljön majd a nap, amikor azok a milliók is, akik ma elátkoznak bennünket, mögénk állnak és velünk együtt üdvözlik majd az együtt megteremtett, kemény harcok árán megszerzett új Német Birodalmat, a nagyság, a becsület, az erő, a nagyszerűség és az igazságosság birodalmát. Ámen!”

A kancellár, mint Isten-küldötte vezér – ez volt az a szerep, amelyhez most Hitler mérte magát. Ismét repülőre szállt, városról városra utazott, tüzes beszédeket tartott. Most már az állami rádió is a rendelkezésére állt, amelyet Goebbels ki is használt propagandájuk céljára. Nem tartott sokáig, és a német gyárosok, nagyiparosok milliós nagyságrendű adományai feltöltötték a pártkasszákat. Hitler és Goebbels ismét minden rendelkezésre álló eszközt bevetetett.

Hermann Göring közben buzgón dolgozott az NSDAP poroszországi hatalomátvételén. A nemzeti-szocialistáknak kapóra jött, hogy Papen az előző évben megdöntötte a porosz kormányt. Göring, mint ügyvezető porosz belügyminiszter hivatalosan Papennek volt alárendelve; ő felügyelte azonban a rendőrséget, a döntő hatalmi eszközt. Aki a berlini utcákat uralta, egyben Németország jelentős részét uralta, ahogyan azt már Goebbels Gauleiter is tudta. Az SA lényegét jelentő erőszak Göring alatt bizonyos mértékig állami feladattá vált. A porosz rendőrség, rendelkezett Göring, szabadon bevethet lőfegyvereket a „kommunista terrorcselekmények és támadások” ellen. Aki ezt nem tette meg, büntetéssel számolhatott. Néhány nappal később Göring egy ún. segédrendőrséget is megalakított ötvenezer SA-tagból és acélsisakosból. Göring „tűzparancsa” gyakorlatilag szabad kezet adott ennek az új fegyveres szervezetnek a terrorhoz. Az SA

1933. február 17.
Göring
„tűzparancsa”
a porosz
rendőrségnek

emberei régóta égtek a vágytól, hogy leszámolhassanak ellenfeikkel. A segédrendőrség önkényesen tartóztatott le, hurcolt el és kínzott, vagy éppen gyilkolt meg kommunistákat és zsidókat. Kínzó-pincéik a koncentrációs táborok előfutárai voltak.

Vajon számolt-e Göring a kockázattal, hogy elveszítheti az ellenőrzést a barna alakulat felett? Számolt, de vállalta a kockázatot, mert Hitlerhez és Goebbelshez hasonlóan meg volt győződve róla, hogy a kommunisták meg fogják kísérelni az új állam megbuktatását. Ezt a képzelt államcsíny-veszélyt akarták megelőzni azzal, hogy előcsalogatják fedezékükből a kommunistákat. Ha pedig a kommunisták majd felkelést kísérelnek meg, a pártot azonnal betiltják.

Február 27. napjának estéjén lángok csaptak fel a Reichstag épületében. A gyújtogató a holland Marinus van der Lubbe volt, egy fiatal kőműves, aki egy ideig tagja volt a Hollandiában működő kommunista pártnak, de a német kommunistákhoz semmi köze nem volt. Hitler még azon az éjszakán, a lángok előtt állva bosszúért kiáltott.

– Minden kommunista funkcionáriust ott kell agyonlőni, ahol rátalálunk! A kommunista képviselőket még ma éjjel fel kell akasztani! Mindenkit letartóztatni, aki a kommunistákkal áll kapcsolatban! A szociáldemokratáknak sincs többé kegyelem!

Hasonlóan nyilatkozott Göring is.

Bírósági eljárás nélküli kivégzésekre ekkor még nem is gondolhattak, de a rendőrség már a tűz éjszakáján tömegével tartóztatta le a kommunista funkcionáriusokat és képviselőket, közöttük a párt elnökét, Ernst Thälmann. A belügyminisztériumi fiókokban már november óta készen álltak a tervek a polgárháború kitörése esetén azonnal kihirdetendő rendkívüli állapotra.

A Védrendőrség egyik tagja egy SA-egyenruhás „segédrendőrrel”, 1933 márciusában

1933. február 27.
A Reichstag
felgyújtása

1933. február 28.
Hindenburg
rendelete „a nép
és az állam”
védelméről

Fricknek csak elő kellett húznia őket. Hitler kezdetben nem vett részt a tervezésben; a február 28-án „a nép és az állam védelmében” kihirdetett rendkívüli állapot nem az ő ötlete volt, hanem a belügyminisztériumból származott.

A rendelet „a továbbiakig” hatályon kívül helyezte az alkotmányos alapjogokat, valamint lehetővé tette, hogy a birodalmi kormány átvegye minden olyan tartományi kormány jogosítványait, amely nincs abban a helyzetben, hogy megtegye a „szükséges intézkedéseket” a rend helyreállítására. A rendelet formálisan megfelelt az alkotmányosság követelményeinek, hiszen a Birodalmi Alkotmány 48. cikkelyére hivatkozott – a valóságban azonban a nemzeti-szocialista antijogállam alapító okirata volt.

A „világkommunizmus” bűnösségének „bizonyítására” a rendőrség letartóztatta a KPD parlamenti frakciójának vezetőjét, valamint három bolgár kommunistát. A lipcsei Birodalmi Bíróság előtt emeltek vádat ellenük és van der Lubbe ellen. A bíróság a három bolgárt bizonyítottság hiánya miatt felmentette – ami felért egy arcucsapással a per tulajdonképpeni kitervelője, Göring számára –, van der Lubbét azonban halálra ítélték és Lipcsében lefejezték. Hitler ugyanis visszaható hatállyal bevezette a halálbüntetést az emberéletet veszélyeztető gyújtogatás bűncselekményére, kimondottan azért, hogy van der Lubbét ki lehessen végezni.

Súlyos csapás volt ez a jog egyik legősibb alapelve, amely szerint senkit nem lehet elítélni olyan törvény alapján, amely a cselekmény elkövetésekor még nem volt hatályban. A Birodalmi Bíróság felemás ítéletével Hitlernek is igyekezett megfelelni a van der Lubbe elleni durva jogsértéssel. Hitlernek azonban ez nem volt elég, s ezért létrehozatta a politikai különbíróságként működő „Népbíróságot”.

A Reichstag felgyújtása után az NSDAP még jobban ráerősített a „marxizmus” elleni uszításra. A kommunistákat üldözték, a szociáldemokratákat igyekeztek ellehetetleníteni, nem egyszer őket is letartóztatták.

Az 1933. március 5-én megtartott birodalmi parlamenti választás eredménye igazolta Hitler jóslatát, hogy az új kormánykoalíció megszerzi majd az abszolút többséget. Az NSDAP és a

1933. március 5.
Az utolsó
„törvényes”
birodalmi
parlamenti
választásokon az
NSDAP és a
Német-nemzeti
Néppárt
megszerzi az
abszolút többséget

DNVP (Német-nemzeti Néppárt) által vezetett „Fekete-fehér-vörös Harci Front” együtt a szavazatok kerekén ötvenkét százalékát szerezte meg. Az NSDAP jelentősen megnövelte támogatottságát: 44%-ot ért el. Januárban Hitler még azt ígérte a DNVP-nek, hogy az NSDAP erősebb választási eredménye esetén sem alakítja át a kormányát, ígéretét azonban a győzelem után nem tartotta be. Mint azt már régen tervezte, „a nép felvilágosításáért és a propagandaért felelős” birodalmi miniszterré nevezte ki Goebbelt – a „nép felvilágosítása” természetesen nem valódi felvilágosítást, hanem a rezsimnek kedvező befolyásolást jelentette.

Hitler ugyanis nem elégedett meg pártja diktatúrájával. Az ő hatalmi igénye ennél több volt: mindent és mindenkit uralni akart. Senki sem vonhatta ki magát a hatalma alól. A propaganda feladata volt gondoskodni a német társadalom nemzeti-szocialista elvek szerinti újrendezéséről (a náci terminológiában ezt jelentette a „Gleichschaltung”, azaz „egyenirányúsítás”). Egy történész találó megfogalmazásával Joseph Goebbels a náci „ön-tudatipar” vitathatatlan ura és mestere lett. Ő határozta meg, mit hallgassanak, mit nézzenek és mit olvassanak az emberek Németországban. Az NSDAP általa vezetett propaganda-gépezete a Führer beszédeiből összeállított; Hitler hűséges követésére felhívó „heti jelszavakkal” bombázta a párttagokat.

Goebbels képeket és plakátokat készíttetett, amelyek a legkisebb faluba is elvitték a Führer imázsát. A propaganda-miniszter az amerikai mintájú termékreklámokból merítette az ötletet. Az első márka, amely a modern reklám segítségével jutott el minden háztartásba, a Persil mosószer reklámja volt könnyen felismerhető, a tisztaságot és a boldogságot jelképező fehér nőalakjával. A politikában Hitler volt a „fehér nő”. A maga módján ő is márka-név volt.

Hitler kormánya volt az első német kormány, amely célzottan kihasználta az állami rádióban rejlő lehetőségeket. A villamosipari cégeket kötelezték, hogy olyan rádiókészüléket állítsanak elő, amelynek megvásárlását mindenki megengedheti magának, s amelyet azután „Volksempfänger” („népi vevőkészülék”) néven terjesztettek el országszerte Goebbels legfontosabb szócsöveként. 1933-ban Németországban kerekén négymillió rádiókészülék

1933. március 13.
Hitler birodalmi
propaganda-
miniszterré
nevezi ki
Joseph Goebbelt

működött. A háború kitörésekor már háromszor ennyi, s nemcsak Volksempfänger, hanem drágább készülékek is.

A propaganda-minisztérium a „közösségi rádióhallgatást” is elrendelte. Hivatalok, hatóságok dolgozói, diákok és gyári munkások voltak kötelesek rendszeresen összegyűlni közös rádióhallgatásra, hivatalosan az összetartozás érzésének erősítése végett.

Az NSDAP a Kommunista Párt és a szociáldemokraták sajtóját is megszerezte magának. A Gauleiterek (körzeti vezetők) és a járási vezetők a helyi polgári és egyházi lapokra tették rá a kezüket. Max Amann, a NSDAP tulajdonában álló Eher Kiadó vezetője, egyben sajtóügyi birodalmi megbízott, nemsokára már hatalmas sajtóbirodalmat igazgatott. Egy sorvezetőnek szánt törvénnyel szűk korlátok közé szorították a lapkiadók jogait. A szerkesztőknek azt kellett írniuk, amit a propaganda-minisztérium kiadott nekik. Goebbels naponta sajtókonferenciát tartott a minisztériumban a sajtó eligazítására, a kisebb helyi lapokat pedig közvetlen utasításokkal irányították.

Goebbels végül a filmet is megszerezte. Kezdetben még csak sima propaganda-produkciókkal próbálkoztak, a mozilátogató tömegeknek azonban másféle filmek kellettek, elsősorban ismert színészekkel forgatott szórakoztató és revüfilmek. Goebbels mindig is szeretett ebben a közegeben mutatkozni, különösen a színésznőket kedvelte, akik közül sokkal viszonya is volt. A másik oldalról a „filmkészítők” is nagyon szívesen fogadták a miniszter meghívásait, amelyek mindig jó szerződéseket és szerepeket jelentettek.

Hitlernek a párt szerezte meg a hatalmat, most pedig, amikor már kezében volt a teljhatalom, tulajdonképpen nem is volt szüksége többé a pártra. A „mozgalomnak” nem volt többé célja, ezért „forradalomba” fordult át. Az NSDAP funkcionáriusai ugyanis égték a vágytól, hogy uralmuk alá hajtsák az államot és a közigazgatást. El akarták nyerni a jutalmukat, amiért a párt hatalomra segítette Hitlert.

Hitler a maga részéről bizonyos mértékig elengedte a pórázról a pártot, mivel ő maga is a teljes állam meghódítására tört. Voltak ugyanis még tartományok, ahol nem a nemzeti-szocialisták vagy a német-nacionalisták kormányoztak. A nagy Hansa-városok

közül Hamburg, Lübeck és Bréma, a tartományok közül Hessen, Baden, Württemberg, Szászország, Schaumburg-Lippe és Bajorország még hiányzott a zsákmányból. Most ezeket a kormányokat is megdöntötték – a NSDAP tulajdonképpeni hatalomszerzése csak most kezdődött el.

Az eljárás megdöbbentően egyszerű volt: a Hitler pártjához tartozó Gauleiterek az SA-t vetették be. Az SA felvonulásai és erőszakos cselekményei kiváltották a nép haragját, polgárháborús állapot állt elő, amelyben Frick belügyminiszter birodalmi komiszárokat nevezhetett ki teljhatalmú rendcsinálóká – természetesen minden komiszár az NSDAP tagja volt. 1933. március 5. és 9. között, néhány nap leforgása alatt az egész országot a hatalmukba kerítették. Az alulról kezdődő erőszakra a felülről jövő, a törvény köntösebe öltöztetett erőszak következett – jellegzetes alkotóeleme a nemzeti-szocialista uralmi rendszernek.

A kormányfők szinte mindenütt beadták a derekukat és félreálltak. Bajorországban, az NSDAP „őshazájában” azonban a Bajor Néppárthoz tartozó Held miniszterelnök ellenállt a nyomásnak. Csak akkor adta fel ő is a küzdelmet, amikor a belügyminiszter Franz Ritter von Epp tábornokot nevezte ki birodalmi komiszárrá. Epp ügyvezető miniszterelnök lett. Heinrich Himmler, az SS vezetője megbízott müncheni rendőrfőnökből a Bajor Politikai Rendőrség parancsnokává lépett elő, s egyik első hivatali intézkedéseként lefoglalta azt a vastag aktát, amelyet elődei a Führerről gyűjtöttek össze. Az akta azután Hitler személyes páncélszekrényébe vándorolt, végül nem sokkal a háború vége előtt a Führer parancsára megsemmisítették.

Porosz mintára Bajorországban is felállították az SA alkotta segédrendőrséget, amely március első felében sorra tartóztatta le a kommunisták és a szociáldemokraták vezetőit. A letartóztatottakat a náci állam első koncentrációs táborába szállították, amelyet Himmler München kapujában, Dachau kisvárosban hozott létre. Mindez a teljes nyilvánosság előtt történt. Himmler személyesen számolt be róla egy sajtótájékoztató keretében, s újságok is tudósítottak az új táborról. Dachau gyorsan a kínzás és a gyilkosság szinonímájává vált. Így is akarták, hiszen a cél éppen a félelem és a rettegés elterjesztése volt. A „védőörizet” alá

1933. március
„Pártforradalom”
és az NSDAP-
hatalomátvitel a
tartományokban

1933. március 22.
A dachau
koncentrációs
tábor megnyitása

helyezés formálisan törvényes volt, alapját a Reichstag felgyújtását követően kihirdetett rendelet jelentette.

Az NSDAP pártforradalma eközben kissé kicsúszott a medréből. Helyi vezetők az SA segítségével erőszakkal távolítottak el a helyükről „marxista” vagy liberális polgármestereket, néha meg is gyilkolták őket. A helyükre a saját soraikból ültettek komiszárokat. Az SA helyi vezetői nem egyszer a rendőrség felett is átvették a parancsnokságot. A nemzeti-szocialista funkcionáriusok erőszakos fellépése komoly nyugtalaniságot keltett a lakosságban.

Hitler és emberei számára ezért kapóra jött a birodalmi belügyminisztérium határozata arról, hogy az újonnan megválasztott Reichstag nyitó ülését Potsdamba hívják össze. A tervet eredetileg a szükség szülte, hiszen a Reichstag kiégett épülete valóban nem volt alkalmas az ülésezésre. Potsdam ugyanakkor Poroszország szimbóluma is volt. A nagy nap fontosságát Hindenburg személyes jelenléte is kihangsúlyozta. Az NSDAP számára remek lehetőség kínálkozott, hogy saját céljaikra használják fel a porosz történelmet. A birodalmi választások összekötötték Poroszország dicső múltját a nemzeti-szocialisták fiatal mozgalmával.

Goebbels, aki még csak egy hete volt propaganda-miniszter, mindent elkövetett, hogy bizonyítsa a Führernek. Az ő ötlete volt, hogy a nagy eseményt országszerte közvetítse a rádió, s március 21. napját, „Potsdam napját” más városokban is megünnepeljék. A régi császársági egyenruhájában megjelenő köztársasági elnököt lelkesen éljenezte a tömeg. A szerényen frakkba öltözött Hitler inkább háttérbe húzódott. Azt pedig már senki nem tette szóvá, hogy a Kommunisták Párt megválasztott képviselői nem vehettek részt az ülésen – mivel mindegyiküket letartóztatták.

A potsdami helyőrségi templomban, II. (Nagy) Frigyes király nyughelyén állami ünnepség keretében rótta le tiszteletét a nagy király előtt az elnök és a kancellár. Beszédében Hitler ügyesen igyekezett mérsékelt államférfinak mutatni magát. A templomi tisztelgés után hosszú katonai díszszemle következett, amelyhez NSDAP-tagok is csatlakoztak.

A „Potsdam napja” kiváltotta lelkesedés őszinte volt. Németországban, úgy tűnt, a Harmadik Birodalom – a nemzeti-szocialista

állam – átvette a Második Birodalom – a császárság – helyét, s valódi népmozgalommal, új élettel töltötte meg.

A valóságtól természetesen mi sem állt távolabb. Két nappal később ez egyértelműen meg is mutatkozott. A Reichstag a Kroll-Operában, egy használaton kívüli színházi épületben ült össze Berlin városközpontjában. A napirenden szerepelt a „törvény a nép és az állam ínségének megszüntetéséről”. Ez felhatalmazta Hitlert és kormányát, hogy a Reichstag hozzájárulása nélkül is törvényeket alkothasson. Amint eljött az óra, azonnal nyilvánvalóvá vált az igazság. A szónoki emelvény mögötti falon hatalmas horogkeresztes zászló díszelgett. Felvonuló SA-tagok vették körül demonstratíván az épületet. Hitler pártegyenruhában jelent meg.

Otto Wels, az SPD elnöke elutasította a törvény megszavazását, tudva, hogy a szabadságát kockáztatja. Wels bátor beszédben tett hitet a jogállam mellett, „az emberiesség és az igazságosság, a szabadság és a szocializmus” mellett. Híressé vált szavai szerint „a szabadságunkat és az életünket elvehetik, a becsületünket nem.” Hitler nem hagyta ki a lehetőséget a válaszra. Tomboló dühvel állt fel, kégyetlenül és gúnyosan beszélt, miközben hívei lelkesen éljeneztek. Wels ne becsülje alá az ő szándékát ellenfelei megsemmisítésére, kiabálta.

Az ún. felhatalmazási törvényhez az összes képviselő kétharmadának szavazata kellett. Az NSDAP-nek és a német-nacionalista DNVP-nek együttesen sem volt ennyi képviselője. Mivel a szociáldemokraták a törvény ellen szavaztak, a kommunisták pedig nem vehettek részt az ülésen, a katolikus Centrum vált a mérleg nyelvén. Hitler azzal az ígérettel kecsegtette őket, hogy megvédi az egyház jogait és javait, s helyreállítja a jó viszonyt a Vatikánnal. A Centrum hitt neki és megszavazta a törvényt. A Reichstag ezzel önmagát semmisítette meg és adta át Hitlernek az egyeduraltat. A törvényt négy évre hozták, de a kormány, tehát maga Hitler, tetszése szerint meghosszabbíthatta a hatályát, ahogyan 1937-ben és 1941-ben meg is tette.

Az NSDAP a tartományokban már megszerezte a hatalmat, Hitlert azonban már nem érdekelték a tartományok. Őket is „gleichschaltolták”, azaz „egyenirányúsították”, a jellegzetes náci kife-

1933. március 21.
A Reichstag felgyújtása
utáni állapotok
Potsdam

1933. március 21.
Hitler a Reichstagban
a törvényekről beszél
a német nemzetiség
szolgálatában

1933. március 21.
A Reichstagban
Hitler a törvényekről
beszél

1933. március 23.
A Reichstag
megszavazza Hitler
„felhatalmazási
törvényét”

jezéssel élve. Alkotmányos jogait eltörölték és „birodalmi helytartókat” ültettek a nyakukra. Poroszország élére Hitler saját magát nevezte ki helytartóvá, s ezzel kiiktatta Franz von Papent, az eddigi birodalmi komisszárt. Nem sokkal később Hermann Göringet porosz tartományi miniszterelnökké nevezte ki.

A Weimari Köztársaság Alkotmánya éppen azt a szerepet szánta volna a tartományoknak, hogy ne engedjék túlhatalomra szert tenni a birodalmi kormányt. Ennek a korszaknak így legkésőbb 1934 januárjára vége volt. A tartományi küldöttekből álló parlamenti kamarát, a Birodalmi Tanácsot feloszlatták, a berlini Leipziger Strassén álló épületéből Göring szolgálati villája lett.

Hitler közben politikai szupersztárrá emelkedett. Az anyakönyvvezetők naponta csatároztak szülőkkel, akik mindenképpen a „Hitler” vagy „Hitlerine” keresztnévet akarták adni újszülött gyermekeiknek. Mivel a Führer nevét nem akarták eltorzítani, helyette az Adolf vagy az Adolfine nevet jegyezték be. A „Hitlergruss”, a hitleri üdvözet néhány hónap alatt elterjedt. 1933 júniusában Frick belügyminiszter már kötelezővé is tette a közigazgatás dolgozói számára azzal az indoklással, hogy az NSDAP Führe-re immár a birodalom egyedüli vezetője, ezért a pártköszöntés egyben a „német köszöntés” is. Ennél jobban nem is lehetne kifejezésre juttatni az egész német nép közösségét az ő Führerével.

1933. május 10-én került sor az első könyvégetésekre Berlinben és több más egyetemi városban. A szervező a „Német Diákközösség” volt, amely magát „szellemi SA-ként” határozta meg. A szélsőjobboldali egyetemisták vadászatot indítottak zsidó professzorok, hallgatók, egyetemi dolgozók után, és előre elkészített listák alapján távolították el a könyvtárakból és könyvkereskedésekből a szerintük „nem-német” (undeutsch) műveket. Berlinben az egyetemmel szemben, az Opernplatzon gyűjtötták az első máglyát, közben fúvószenekarok szórakoztatták a közönséget. A német zsidó költő, Heinrich Heine XIX. századi szavai – „ahol könyveket égetnek, ott végül embereket is égetni fognak” – proféciaként igazolódtak be. Heine művei egyébként szintén ott égtek el a nagy máglyán.

A rádió Németország-szerte közvetítette a könyvégetési akciót, körkapcsolás keretében jelentkeztek be a tudósítók az egyes

városokból. Berlinben a Heti Híradó filmre vette az eseményt. A Heti Híradó, előfutára a mai napi televíziós híradóknak, a fontos eseményekről készített rövid tudósításokból készült összeállítás volt, amit a mozikban a filmek előtt vetítettek – és amely 1933 óta Goebbels ellenőrzése alatt állt.

A német lakosság ijesztő közönnyel, helyenként egyenesen örömmel figyelte a könyvégetést. A kisemberek túlnyomó többsége amúgy sem tudott mit kezdeni a modern irodalommal, a művelt közönség pedig nagyjából-egészében szintén fenntartások nélkül elfogadta a máglyákat. Olyan írók, mint Gerhart Hauptmann és Stefan George egyenesen ünnepeltek, abban a hitben, hogy egy kulturális megújulási mozgalomnak lehetnek részesei. A nemzeti-szocialista terrort nagyvonalúan figyelmen kívül hagyták.

Visszatekintve felfoghatatlannak tűnik, milyen jó hangulatban masírozott bele a német társadalom a diktatúrába. „Örüljtek az életnek” jelszó alatt 1933 januárjától rendszeresen szerveztek felvonulásokat, amelyeken a különböző civil egyesületek az SA és más pártalakulatok mellett meneteltek. A szokásos jelképek békésen megfértek egymás mellett a horogkereszttel. A közélet „nácifikálása” gyorsan haladt. A „Gleichschaltung” az alulról jövő ön-gleichschaltunggal olvadt össze.

A náci állam naptárát nemsokára számtalan ünnepnap és ünnepi rendezvény töltötte be. Sok állami és pártünnep jelentőségét az adta, hogy az emberek előben láthatták és hallhatták Hitlert, vagy legalább a távolból éljenezhették, mint például a Führer születésnapján, április 20-án, vagy május elsején, „a nemzeti munka napján”. A nemzeti-szocialista ünneptár legnagyobb tömegrendezvénye az NSDAP szeptemberi birodalmi gyűlése volt, a pártnap, amelyet már 1933 előtt is Nürnbergben tartottak, s ahogyan Hitler kijelentette, „örök időkre” az ősi birodalmi városban fogják tartani. A párttagok számára a részvétel a boldog önkéntes alávetés és a tömegben való feloldódás élményét jelentette.

A Führer-hívó filmrendező, Leni Riefenstahl, Hitler baráti körének tagja „Az akarat diadala” címmel filmes eposzt készített az 1934-es gyűlésről, hatásos jelszóval ajándékozva meg a rezsimit.

Hitler és a párt számára azonban a legértékesebb ünnepet az elbukott puccs évfordulója jelentette. November 8-ának estéjén

1933. április 11.

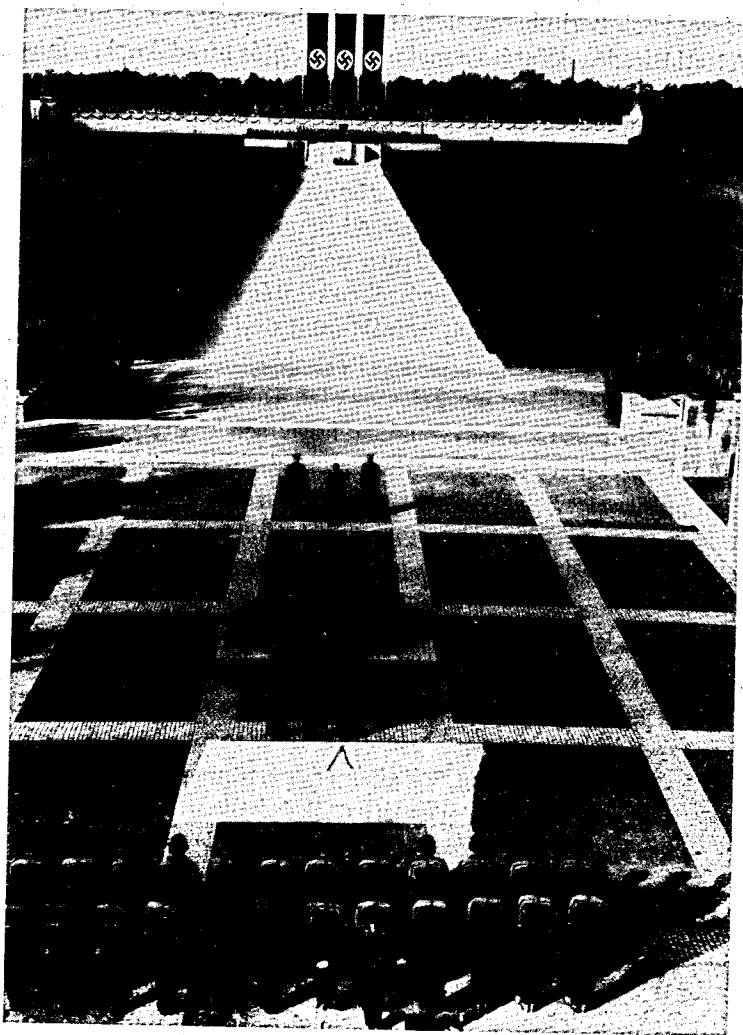
Hitler porosz miniszterelnökké nevezi ki Hermann Göringet

1934. január

A Birodalmi Tanács feloszlata és a tartományok „egyenirányúsításának” befejezése

1933. május 10.

Könyvégetések az egyetemi városokban

Az SA és az SS felsorakozva tiszteleg a halottak emléke előtt 1934 szeptemberében a nürnbergi birodalmi pártnap alkalmából. A kép közepén Hitler, tőle balra Himmler, jobbra Lutze, az SA új vezetője.

Hitler régi párttársai előtt mondott beszédet a Bürgerbräukellerben, másnap pedig az 1923. november 9-én meggyilkolt „elesett bajtársakra” emlékeztek. A rendező minden alkalommal Goebbels volt, aki hatásos halottkultuszt vezetett be. A birodalmi pártgyűlés és november 9. egyaránt azok közé a rendezvények közé tartoztak, amelyek a legerősebben támaszkodtak a keresztény vallás hagyományaira. A nemzeti-szocializmus vallás helyetti vallássá lett, Hitlerrel főpapként, mártírokkal, áldásoszással, fénnel és sötétséggel.

1934 óta az ilyen állami és pártrendezvényeken a német himnusz, a Deutschlandslied első strófáját (Deutschland, Deutschland, über alles – Németország, Németország mindenek felett) az SA-tól átvett, Horst Wessel által szerzett induló első és negyedik strófájával együtt énekelték (Die Fahne hoch, die Reihen fest geschlossen – Magasra a zászlót, szorosra zárd a sort). Minden jelenlévőnek fel kellett állnia és kezét Hitlergrussra emelnie. Az iskolákban a zászlófelvonások és a két himnusz eléneklése felemelt karral kötelező program lett – a „nem-árját” viszont kizárták belőlük.

A pártok és a szakszervezetek betiltása

1933 májusában Hitler minden hatalmuktól megfosztotta a szakszervezeteket. Az Általános Német Szakszervezeti Szövetség (ADGB) a maga négymillió tagjával erőt és szervezettséget képviselt – az NSDAP ezért nem lerombolni, hanem egyszerűen átvenni akarta a szervezetet.

A szakszervezeti mozgalom küszöbön álló bekebelezésének hamis köntösbe burkolása Goebbels propagandájának egyik mesterműve volt. A munkásmozgalom hagyományos ünnepét, május elsejét „a nemzeti munka napja” néven állami ünnepé nyilvánították és hatalmas tömegrendezvényekkel ünnepelték meg. Csak a berlini Tempelhof mezőn egymillió ember gyűlt össze. Goebbels és Hitler beszédeikben a „nép közösséget” hangsúlyozták.

Az ünneplést és az emelkedett érzelmetek aztán követte az erőszak. Május 2. napjának reggelén SA- és SS-segédrendőrök terv szerint haladva egész Németországban elfoglalták a szakszervezeti székházakat, irodákat, könyv- és folyóirat-kiadókat, a vezető funkcionáriusokat és szerkesztőket pedig letartóztatták.

A szakszervezeti szövetség gyakorlatilag lebénult. Nem számítottak a támadásra. A szakszervezetek házait és vagyonát egy olyan szervezet kaparintotta a karmai közé, amelyet május 10-én „Német Munkafront” néven alapítottak. Vezetője Robert Ley NSDAP-funkcionárius lett. Minden munkavállalónak és munkaadónak be kellett lépnie az új Munkafrontba, a DAF-be. A „népközösség” jelszava alatt forrjon össze ellentétein felülemelkedve a tőke és a munka, harsogta a propaganda.

Miután a munkásmozgalom minden hatalmát elvesztette, a kormány következő célpontja a szociáldemokrata párt, az SPD lett. A Kommunista Pártot hivatalosan soha nem tiltották be, de a Reichstag felgyújtását követően kiadott rendelet és a tömeges letartóztatások már régen ellehetetlenítették a működését. 1933. június 22-én Frick birodalmi belügyminiszter „nép- és államellenes szervezetnek” nyilvánította a szociáldemokratákat azon az alapon, hogy a párt vezetői közül többen Prágába menekültek és ott Hitler kormányának megbuktatására szólítottak fel. A párt betiltását kőkemény brutalitással érvényesítették: az SA és az SS szabályos vadászatot rendezett Berlin-Köpenickben kommunisták és szociáldemokraták után. Ötszáz embert hurcoltak el és kínoztak meg, nem kevesebb, mint kilencvenegyet meggyilkoltak. A „véres hét” végére több ezer szociáldemokrata ült börtönben.

Az SPD betiltása után a többi párt is tudta, hogy ütött az órájuk. Csak most ébredtek rá, hogy a felhatalmazási törvény megszávalásával önmagukat tették feleslegessé, s nemsokára mind fel is oszlottak. A birodalmi kormány július 14-én törvényt bocsátott ki „új pártok alapítása ellen”, kereken kimondva, hogy „Németország egyetlen politikai pártja a Nemzeti-Szocialista Német Munkaspárt”.

Hitler „a népre” hivatkozva erősítette meg saját hatalmát. 1933 márciusára már messzemenően sikerült a hatalomátvétel, most a diktatúra kiépítésének korszaka következett. A Hitler-kormány 1933 júliusában törvényt alkotott arról, hogy népszavazásokra hívhatják fel a választókat. Az első ilyen népszavazásra októberben került sor. Hitler meglepetésszerűen kihirdette Németország kivonulását a genfi leszerelési konferenciáról, s országa kilépését a Népszövetségből. Merész lépés volt ez a fegyverkezés és a háború

irányába. Hitler ugyan májusban Németország békés szándékait hangsúlyozta, a Népszövetségből való kilépéssel azonban Stresemann megbékélési politikájának hivatalosan is vége volt.

Az erről kiírt népszavazást a Führer újabb birodalmi választással kötötte össze – amelyen immár csak egyetlen párt szerepelt a szavazólapon. November 12-én a választók a következő kérdésre kellett választ adjanak: „Jóváhagyod-e, te, német férfi, és te, német nő, birodalmi kormányodnak ezt a politikáját, s készen állsz-e, hogy saját meggyőződésed és akaratod kifejezéséért értékd, s magadat ünnepélyesen elkötelezd mellette?” A „birodalmi kormány” természetesen magát Hitlert jelentette, akit ekkor már nem is kellett nevén nevezni.

A választók kereken 95%-a az „igen” mellé tette a keresztet. Kereken negyven millió német. Ugyanilyen hatalmas arányú volt a birodalmi parlamenti választás eredménye. Az NSDAP a választójoggal rendelkezők 92%-át mozgósította, akik megszavazták az „egység listáját”. Előfordultak ugyan kisebb csalások, de az eredmény összességében valóban a nép véleményét tükrözte. 1933 decemberében már meg is született az újabb törvény, amely „a német állami gondolat hordozójának” nyilvánította az NSDAP-t. A nemzeti-szocialisták egyeduralma ezzel törvénybe iktatódott.

„Népközösség”
Hitler a lakosság széles körében élvezett tekintélyét elsősorban a tömeges munkanélküliség-leküzdésének köszönhetően, amit nemzeti-szocialista „gazdasági csodaként” ünnepeltek. 1936-ra Németországban teljes volt a foglalkoztatottság. A háború vége óta tartó folyamatos válságok helyét végre „jó évek” vették át.

A stabilizáció leglényegesebb alapja a fegyverkezés volt, karöltve a munkahelyteremtő intézkedésekkel, amelyeket ugyan nem Hitler talált fel, de ő volt az első német kormányfő, aki alkalmazta őket. Az intézkedések az akkor még csak szűk körben ismert brit közgazdász, John M. Keynes nézetein alapultak, amelyek szerint az államnak gazdasági válság idején vállalnia kell az eladósodást, hogy felpörgesse a konjunktúrát és fokozza a keresletet.

A kortársak emlékeztében mindenekelőtt az autópálya-építés hagyott mély nyomokat. A mai napig Hitler pozitív teljesítménye-

1933.
november 12.
Népszavazás
és „birodalmi
parlamenti
választások”

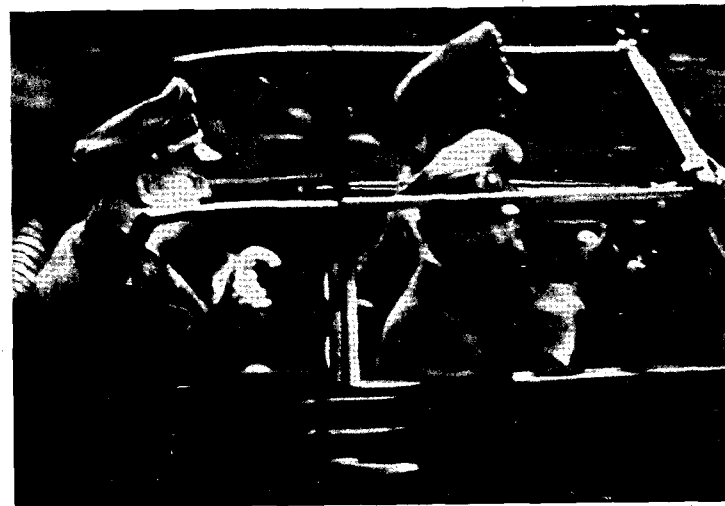
1933. december 1.
Az NSDAP
állampárt lesz

Hitler az új birodalmi autópálya építésének első kapavágásánál
1933 szeptemberében.

ként értékelt beruházás azonban ugyancsak nem Hitler találmánya volt. Hasonló tervek már a húszas évek vége óta heverték a fiókokban. Hitlerrel fellelkesítette az ötlet, és a birodalmi közlekedési minisztérium és a birodalmi vasút tiltakozása ellenére keresztülvitte a megvalósítását. Az első – ugyancsak kiválóan megszervezett propaganda-rendezvényként lebonyolított – kapavágásra 1933 szeptemberében a Frankfurt-Darmstadt autópálya leendő vonalán került sor: „A munka katonái” a vállukra vetett ásóval tömegesen meneteltek Führerük mögött. Az ilyen, elszántságot és munkakedvet sugárzó képek meg is tették a maguk hatását még akkor is, ha az autópálya-építés a valóságban nem játszott nagy szerepet a tömeges munkanélküliség megszüntetésében.

Az autópálya-építés szorosan összefüggött Hitler motorizációs törekvéseivel. Autó- és technika-rajongóként arról álmodott, hogy Németországban nemsokára ugyanannyi autó jár majd az utakon, mint az Egyesült Államokban. Ezért is jött kapóra a számára Ferdinand Porsche mérnök javaslata, hogy mindenki számára elérhető kisautót fejlesszenek ki „népautó”, azaz Volkswagen néven. A Führer kijelentése, hogy nemsokára minden

Hitler a nyitott Volkswagenjében 1944 elején. A hátsó ülésen az SS főnöke, Himmler; a volánnál Hitler sofőrje, Erich Kempka

németnek lehet ilyen autója, nagyon csábító volt. A kimondottan e célból felépített gyár és település Wolfsburgban 1938-ban kezdte meg a termelést. A név maga volt a program. Hitler gyakran használta a Wolf, azaz Farkas nevet, amelyet saját maga talált ki magának. Wolfsburg Hitler autóvárosa volt. A vállalkozást a Robert Ley vezette Német Munkafront (DAF) finanszírozta a szakszervezetektől rabolt vagyónból. Az állam így jelentős kiadást takaríthatott meg. A „néptársak” máris megkezdhatték a spórolást „népautójukra”. Ilyen autót azonban végül senki nem vezethetett, mivel a Volkswagen Művek a háborúban nem autó, hanem fegyvergyárként működött – kivéve Hitlerrel, aki egy VW-Kabriolett tulajdonosaként az Obersalzbergen tett túráiról ezzel az autóval vitette vissza magát a Berghofba.

A lakosság legnagyobb tömegét alkotó munkásokra nagy hatást gyakorolt a modern fogyasztás eszméje. Elfogadták, hogy dolgozniuk kell érte. Fegyvergyárakban robotoltak ahelyett, hogy politikai jogfosztásuk és alacsony bérük ellen tiltakoztak volna. Az ígért fogyasztói társadalom példaképe az Egyesült Államok volt. A Volkswagen mellett létezett már a Volksempfänger rádió,

és tervbe vették egy „néphűtőszekrény” és hasonló háztartási cikkek előállítását is. A vágyak többsége nem teljesült be – a tömeges fogyasztás csak a háború után indult be Nyugat-Németországban. Sok, még a náci időkben felébresztett várakozás csak ekkor teljesült.

A munkásoknak egyébként nem sok okuk lehetett, hogy elégedettek legyenek az új rendszerrel. A foglalkoztatottság ugyan teljessé vált, de az életszínvonal alig javult. A rendszer azonban megadta a dolgozóknak az érzést, hogy a társadalmi állás többé nem attól függ, kinek mennyi pénz van fizetésekor a borítékjában. A jogaitól ugyan megfosztották őket, de legalább újra volt munkahelyük és rendszeres jövedelmük. A bérek ugyan alacsonyok maradtak, a munkások és a hivatalnokok fizetett szabadságát viszont jelentősen megnövelték. Ma természetesnek tartjuk, hogy a dolgozók utaznak a szabadságuk alatt, akkoriban ez még korántsem volt így.

A „Kraft durch Freude”, azaz „Erőt az örömből” náci közösség, a Német Munkafront egyik alszervezete által szervezett üdülések a „néptársak” jó részének életében először kínáltak lehetőséget a kimozdulásra az otthon négy fala közül. Igaz, hogy az üdülőhelyeken részt kellett venniük az NSDAP közösségi rendezvényein, de az élmény megérte ezt az „áldozatot”. A német tömegturizmus a háború előtti években kezdődött el, a háború után csak magasabb fokozatra kapcsol.

A nemzeti-szocialista államnak sikerült elérnie, hogy nagyon sok német végre részesüljön az egyenlőség és az összetartozás érzésében – ezt pedig pusztán erőszakkal soha nem lehetett volna elérni. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy mindezt a fegyverkezés felpörgetése tette lehetővé. A fegyverkezés nélkül nem létezhetett volna teljes foglalkoztatottság, teljes foglalkoztatottság nélkül pedig nem létezhetett volna „népközösség”.

A fegyverkezést azonban hitelekkel finanszírozták. Az 1933-as évre csak fegyverkezésre harminchatmillió birodalmi márkát – a teljes államháztartás hatszorát! – szánták. Ezt a pénzt az állam vállalkozásoktól és közösségi bankoktól felvett titkos hitelekkel teremtette elő. Ezeket már csak azért is titokban kellett tartani, mert a világ nem értesülhetett a hatalmas fegyverkezésről. Ha a

nyugati hatalmak túl korán tudomást szereztek volna a Versaillési Szerződés megszegéséről, Hitler meggyőződése szerint háborút indítottak volna, amelynek megnyeréséhez Németország még nem volt elég erős.

A „hosszú kések éjszakája”
Úgy tűnt, Hitlernek sikerült néhány hónap alatt a maga oldalára állítania a németeket. A valóságban azonban uralma nagyon is törékeny volt, mint az már 1934 elején megmutatkozott. Az országban elégedetlenség és morgolódás kezdődött. A gazdaság megrekedt a válságban, mert a fegyverkezés a külföldi fizetőeszközök komoly hiányához vezetett, ez pedig az élelmiszerellátás színvonalát rontotta jelentősen.

Az NSDAP vezetésének az egyre kontrollálhatatlanabbá váló SA is gondot okozott. Az SA veszélyt jelentett arra a szövetségre, amelyet Hitler már uralmának kezdetén megkötött a katonasággal. A Reichswehr, a birodalmi hadsereg százezer katonát számolt, az SA már 1933 elején ennek a négyszeresét. A parthadsereg létszáma a következő évben hárommillióra emelkedett, nem számolva bele az egykori acélsisakosokat, akik ugyancsak bekapcsolódtak az SA-ba.

Az SA a magukat a korrupt pártvezetők áldozatának érző, elégedetlen párttagok gyűjtőhelye lett. A náci vezérek a hatalomátvétel után a legnagyobb pompában, fényűzően élhettek, miközben az egyszerű tagságnak csak a csont jutott. A megoldást a hatalomátvétel folytatásában látták. Ernst Röhm, az SA parancsnoka úgy fogalmazott: 1933 januárjában a „nemzeti” forradalom kezdődött el, most eljött a „nemzeti-szocialista” forradalom ideje.

A párt balszárnya, amelyet Hitler már régóta veszélytelennek tartott, most újra szólásra jelentkezett. Röhm a hadsereggel való látványos barátkozást is rossz néven vette Hitlertől. Az ő elképzelései szerint a hadseregnek már régen be kellett volna tartoznia az SA-ba, új, nemzeti-szocialista néphadsereget alkotva. Hitler azonban ilyen milíciákkal nem indíthatott hódító háborút – ahhoz modern és jól szervezett hadsereg volt szüksége. Ernst Röhm Hitler szemében alkalmatlan volt a hadvezér szerepére. Röhm politikailag mindenképpen naiv volt és még csak nem is

1934 eleje

A fegyverkezés gazdasági válságot okoz, a „néptársak” elégedetlenkednek

sejtette, milyen veszély fenyegeti őt magát és szervezetét egyaránt. Blomberg birodalmi védelmi miniszter és legfontosabb beosztottja, Reichenau azonban legkésőbb 1934 márciusában már tervek szőtt Röhm kiszorítására a hatalomból.

Ugyanebben az időben kezdett a Papen ex-kancellár körül tömörülő konzervatív német nemesek egy csoportja Hitler megbuktatására irányuló tervek kövését. A hivatalosan alkancellárnak megnevezett Papen gondosan gyűjtögette az adatokat arról a számtalan jogtiprásról és erőszakos cselekményről, amelyeket az új rezsim elkövetett. Ezek az emberek joggal tartották Hitlert a rendszer értelmi szerzőjének és a diktatúra motorjának. Úgy gondolták ezért, hogy nemcsak az SA felszámolására van szükség, de Hitlert is ki kell iktatni a hatalomból. Tervük egy katonai puccs, majd katonai diktatúra volt, később lehetőség szerint a monarchiát is visszaállítva Németországban. A katonák, Blomberg és Reichenau nem akartak ilyen messzire menni. Nekik eszükbe sem jutott a kockázatos államcsíny. Ők nem a Führertől és pártjától, hanem csak az SA-tól akartak megszabadulni.

Hitler számára a döntő lökést az SA-vezetés és a konzervatív ellenzék együttes kiiktatásához valószínűleg Franz von Papen 1934. június 17-én a Marburgi Egyetemen tartott rezsimkritikus beszéde adta meg. A marburgi beszéd bel- és külföldön egyaránt nagy visszhangot váltott ki. A kétirányú csapás egyértelműen Hitler ötlete volt, hatalmpolitikai szempontból nagyon okos húzás. Ugyanakkor az is bizonyos, hogy Hitlert célzottan hamis információkkal is győzködték arról, az SA valóban a megbuktatására tör. A Führer dühbe gurult, és mint ilyenkor mindig, értelme háttérbe szorult az indulatai mögött. Az akkori eseményeket még ma is gyakran – többszörösen is tévesen – Röhm-puccsként említik.

A készülő puccsról szóló híresztelések mögött minden valószínűség szerint az SS állt. A Röhm elleni csapás remek lehetőséget jelentett a SS térnyerésére. Heinrich Himmler és jobbkeze, az egykori tengerésztiszt Reinhard Heydrich időközben fontos hatalmi pozícióba került Berlinben. Himmler megszerezte magának a „gleichschaltolt” tartományokban működő politikai rendőrséget – egyelőre Poroszország kivételével. Poroszországban ugyanis egy „Titkos Államrendőrség” működött, amelynek

a berlini Prinz Albrecht Palotában volt a székhelye. Ez az épület lett a náci terror megtestesítője, Himmler pedig ennek a porosz Titkos Államrendőrségnek (Geheime Staatspolizei, rövidítve Gestapo) volt a felügyelője és helyettes vezetője. A legfőbb vezető egyelőre még a porosz tartományi miniszterelnöki tiszten betöltő Hermann Göring volt.

Hitler így Göringnek adott parancsot, hogy készítse elő az SA és a konzervatívok vezetőinek letartóztatását Berlinben. Ő maga június 30-án reggel Münchenbe repült, hogy személyesen tartóztassa le Röhmöt és társait, akik egy Bad Wiessee-i gyógyszállóban üdültek. Bajorországban a feladat végrehajtására az „Adolf Hitler Leibstandarte” alakulat kapott parancsot – a Führer személyére felesküdt SS-különítmény vonattal érkezett Münchenbe. Hitlert mindjárt a megérkezésekor a helyi SA állítólagos puccs-előkészületeiről szóló jelentéssel fogadták. A Führer tombolt dühében. Személyesen tartóztatta le München legfelsőbb szintű SA-vezetőit és bejelentette agyonlövését, majd robogó autókonyójával Bad Wiessee felé vette az irányt.

A gyógyszállóban az ágyból kivert Ernst Röhm előtt hirtelen ott állt a Führer személyesen. Hitler pisztollyal hadonászva dühöngött, árulónak bélyegezte Röhmöt és közölte vele, hogy le van tartóztatva. A szomszéd szobában Edmund Heines breslaui rendőrfőnököt rángatták ki az ágyból – egy másik férfi mellől. Röhm, Heines és más SA-vezetők homoszexualitása eddig sem volt titok, de Hitlert ez eddig nem zavarta. Goebbelsnek azonban, aki tanúja volt Heines letartóztatásának, remekül kapóra jött a lehetőség, hogy a Hitler által parancsba adott gyilkosságokról szexbotrányt kiáltva terelje el a figyelmet.

Hitler és emberei ezután a „Barna Házhoz” hajtottak. Az NSDAP központjában Hitler magából kikelve tombolt az összegyűlt párt- és SA-vezetők előtt. A szó szoros értelmében habzott a szája. Néhány jelenlévő meg is ütközött rajta, hogy a birodalmi kancellár így elengedi magát – Európa legnagyobb hatalmú kormányfője „a világ legnagyobb hütlenségéről” ordítózik és habzó szájjal üvölti, hogy „agyonlőni mindet!”.

Hitler személyesen állította össze a kivégzendők listáját, majd parancsba adta a Leibstandarte vezetőjének, Sepp Dietrichnek:

1934. június 30.
Hitler letartóztatja
Ernst Röhmöt

1934. június 30.
Hitler gyilkosságokra ad parancsot

1934. június 17.
Franz von Papen
alkancellár a
Marburgi
Egyetemen
elmondott
beszédében az
NSDAP
önkényuralmát
bírálja

„Haza- és felségárulás miatt lövesse agyon az SA vezetőit!” Dietrich engedelmeskedett. A stadelheimi vizsgálati fogságban, ahol a Münchenben és Wiessee-ben összeszedett foglyokat elhelyezték, egyik SA-vezért a másik után lőtték agyon. A fegyvereket ehhez a bűntényhez a hadsereg kölcsönözte. Röhmöt egyelőre életben hagyták.

Hitler eközben már a Berlinbe visszavivő repülőn ült. Teljesen kimerülve érkezett vissza a fővárosba. Goebbels felhívta Göringet és kiadta a megbeszélt jelszót: Kolibri! Göring jelzésére Heydrich már indította is a listákkal felszerelt SS-különítményeket az SA-vezetők és a „reakciósok” begyűjtésére. A letartóztatott emberek egy részét a Gestapo börtönébe, a Prinz Albrecht Palotába vitték, többségüket azonban a Leibstandarte Berlin-Lichterfelde-i laktányájának udvarán agyonlőtték. Gregor Strassert a Gestapo pincéjének egyik cellájában gyilkolták meg – hivatalosan öngyilkosságot követett el. Hitler hivatali elődjét, Kurt von Schleicher egykori kancellárt és feleségét Postdami melletti házukban szabályosan levadászták a Gestapo emberei. Agyonlőtték Schleicher bizalmasát, Ferdinand von Bredow tábornokot is.

Hitler valószínűleg Papent is ki akarta végeztetni, ennek azonban politikai akadályát jelentette, hogy túl nagy feltűnést keltett volna külföldön. Papent ezért lakásában házi őrizet alá helyezték, később pedig Hitler Bécsbe küldte Ausztria csatlakozásának, az Anschlussnak az előkészítésére.

Himmler és Göring közben győzködtek Hitlert, hogy Röhmöt is végeztesse ki. Hitler végül beleegyezett – azzal, hogy lehetőleg inkább kényszerítsék öngyilkosságra egykori barátját. Himmler a dachau koncentrációs tábor parancsnokát, Theodor Eicke SS-Brigadeführert küldte Stadelheimbe. Mivel Röhm nem volt hajlandó önkézzel véget vetni az életének, Eicke és segédtisztje végül pisztolylövésekkel végeztek vele.

A „hosszú kések éjszakáján” legalább nyolcvanöt ember halt meg, egyes becslések szerint akár kétszázan is lehettek. Az SA újonnan kinevezett parancsnoka, Viktor Lütze gondoskodott a szervezet „megtisztításáról” – ami pedig a tisztogatás után még megmaradt belőle, teljesen eljelentéktelenedett.

A hadsereg vezetése tudott a közbön álló tömeggyilkosságról, sőt, ők látták el fegyverekkel és munícióval az SS-t. Röhm bukását örömmel fogadták, a két tábornok, Schleicher és Bredow meggyilkolását pedig gyáva hallgatással. A kormány ülésén Blomberg miniszter Hitler államférfiúi és katonai nagyságát méltatta. Blomberg és Reichenau valóban úgy gondolták, megvédték a katonaság függetlenségét az új államban. Az igazság persze ennek pontosan az ellenkezője volt. A hadsereg Hitler cinkosává vált a gyilkosságokban, s ezzel végleg elkötelezte magát mellette.

Gürtner igazságügyi miniszter kijelentette, Hitler szóbeli parancsai ugyanolyan érvényűek, mint az írásos törvények. A nemzeti-szocialista sztárjogász, Carl Schmitt egyenesen úgy nyilatkozott, „A Führer a jogot védelmezi!”. A kormány július 3-án törvényt fogadott el, amellyel utólag jogosnak nyilvánította az állam megbízásából elkövetett gyilkosságot.

Hitler előbb a tengerhez vonult vissza pihenni a Goebbels családdal, majd saját nyaralójába, a Bajor Alpokba utazott. Ott írta meg nagy izgalommal várt beszédét, amelyet július közepén a Kroll-Operában tartott meg a parlamenti képviselők előtt. A teremben számos olyan vezető is jelen volt, aki jó ismerőse, vagy egyenesen barátja volt a Röhm-akció során kivégzett SA-tagoknak, ezért Hitler a helyszínre rendelte SS-testőrségét, a Leibstandartét. A szónoki emelvény előtt fegyveres testőrök sorakoztak fel. Egy kínosan hosszú, Röhm és a konzervatívok rettető bűneit soroló bevezetés után a Führer támadásba ment át: „A jövőben pedig mindenkinek tudnia kell, hogy aki az állam elleni útésre emeli a kezét, annak biztos halál lesz a sorsa.”

A beszéd óriási sikert aratott. Hitler azt mondta ki, amit széles körökben gondoltak az emberek. „Rendet teremtett”, és helyreállította tekintélyét. Az SA terrorjának ugyan erőszakos úton vetettek véget, de mégiscsak véget vetettek, ennek pedig a legtöbben őszintén örültek. A lakosságban ugyan okozott némi nyugtalanságot, hogy az áldozatok között voltak kívülállók is, de ezt az általános vélemény szerint nem lehetett felróni Hitlernek. Túl sok „néptárs” hitte el, hogy Hitler nem is tud a náci diktatúra bűneiről. Ezzel a vélekedéssel sokan a saját felelősségükkel kapcsolatos kényelmetlen kérdések elől is kitérhettek. „Ha ezt a Führer tudná” lett az új szólás.

1934. július 3.
„Törvény a jogos állami önvédelem eszközeiről”; a gyilkosságok utólagos törvényesítése

1934. július 1.
Hitler parancsára agyonlövik Ernst Röhmöt

A Führer természetesen mindent tudott. A közerkölcs úgy süllyedt egyre mélyebbre, ahogyan Hitler csillaga egyre magasabbra emelkedett.

Az öreg köztársasági elnök, Paul von Hindenburg egészségi állapota közben egyre rosszabbra fordult. Hitler 1934. augusztus 1-én személyesen kereste fel kelet-poroszországi birtokán; Neudeckben az elnököt, hogy saját szemével győződjön meg róla, a pletykák igazak, és az öregembernek nincs sok ideje hátra. Hindenburg már fel sem ismerte Hitlert, és „felségnek” szólította. Berlinbe visszatérve Hitler azonnal elfogadtatott kormányával egy új törvényt, amely egybeolvasztotta a köztársasági elnöki tisztséget a kancellári tiszttel. A törvény Hindenburg halála napján lépett hatályba – azaz mindjárt a Hitler látogatását követő napon, 1934. augusztus 2-án.

Hitler immár államfő is volt. Von Blomberg hadügyminiszter még azon a napon feleskette a teljes hadsereget Hitlerre. A hűségeskü az ő ötlete volt; nem Hitleré. 1934. augusztus 19-én a német választókat népszavazásra hívták; jóváhagyandó az elnöki és a kancellári poszt összevonását. Az igenek aránya csaknem kilencven százalék volt; közel 96%-os választási részvétel mellett. Az eredmény Hitler politikájának valós támogatottságát tükrözte. Immár vitathatatlanul az NSDAP vezére, államfő, birodalmi kancellár és a hadsereg főparancsnoka volt; röviden: „Vezér és Kancellár”.

„Führerállam” és terror

A Führer-elv

A háború kitöréséig eltelt éveket sok kortárs még sokáig „jó évekként” emlegette; a gyors gazdasági fejlődés és a szerény jólét éveiként. Az új rezsim által elővárazsolt tömérdek aktivitás és eredmény valósággal mámorba borította az embereket. Amint azonban a diktatúra megszilárdult, az erőszak fokozódni kezdett.

A Hitler-párt taglétszáma már 1933-ban ugrásszerűen megnövekedett. A januári nyolcszázötvenezer taghoz képest áprilisra

már két és fél millióan voltak. Sok új tagot a párt „fiatalos” ereje nyűgözött le és ösztönzött cselekvésre. A lenéző „márciusi esetek” kifejezés – amellyel eredetileg az 1848-as forradalom halálos áldozatait jelölték – azonban egy másik igazságot is a felszínre hozott: a pártba való belépés oka gyakran egyszerű alkalmazkodási készség volt. A belépők azt remélték, egyéni karrierjüket segíthetik elő a párttagsággal.

Az NSDAP abban látta küldetését, hogy „egyenlővé tegye”, „egyenirányúsítsa” a németeket. Állampártként határozta meg magát, a „népközösség” fölé boruló védőernyőként – miközben a valóságban óriási polipként hálózta be csápjaival a társadalmat.

1933 nyarán Hitler magasrangú funkcionáriusok sokaságát „Reichsleiterré”, azaz birodalmi vezetővé nevezte ki, akik közösen alkották „az NSDAP birodalmi vezetőségét”. A Reichsleiter a legmagasabb pártbeli rang volt, nem összetévesztendő a körzeti vezetőt jelentő Gauleiterrel. Hitler szeptemberben saját párton belüli helyettesévé nevezte ki egykori landsbergi rabtársát, Rudolf Hesst. Decemberben Hess már tárcá nélküli miniszter lett, feladata a párt képviseleté volt a kormányban. Kívülről nézve nagy hatalom volt a kezében, a valóságban azonban nem bírt komoly befolyással. Az igazgatási munkával nem foglalkozott, azt teljesen a müncheni pártközpontban működő „stábja” hagyta.

A központ egyébként 1933 októberétől új vezető irányításával működött. Az egyformán becsvágyó és gátlástalan Reichsleiter, Martin Bormann a szabadcsapat-mozgalomból érkezett, s tíz évvel korábban megöletett egy állítólagos kommunista árulót; amiért néhány évet ülnie is kellett. Az akkori gyilkosok között volt Rudolf Höss is, az auschwitzi koncentrációs tábor későbbi parancsnoka. Bormann stábja egyre nőtt és egyre nagyobb hatalomra tett szert.

Az államapparátusban dolgozó hivatalnokok túlnyomó többségét a pártforradalom vége és a felsőbb szinteken végrehajtott tisztogatás után a helyén nagyták. Az NSDAP részéről azonban folyamatos nyomás nehezedett a tisztviselőkre, akiknek alá kellett vetni magukat a Führer-elvnek. Kötelesek voltak „Heil Hitler”-rel köszönni, 1937-től pedig hűségesküt is kellett tenniük

1933. június

Hitler kialakítja az NSDAP „birodalmi vezetőségét”

1933. október

Martin Bormann

Reichsleiter és

Hitler helyettese-

nek, Rudolf

Hessnek

a „stábfőnökévé”

nevezik ki

„a Német Birodalom és nép vezérére, Adolf Hitlerre”. A nagy többség gyorsan alkalmazkodott, az ellenállás ritka kivételnek számított. Igen sok hivatalnok még túl is teljesítette az elvárt engedelmességet, mivel valóban meg voltak győződve Hitler és az NSDAP útjának helyességéről.

A harmincas évek közepétől kishíján hétszáz ezer ember került valamilyen vezetői pozícióba. Sejtvezetők, helyi csoportvezetők, járási vezetők vagy Gauleiterek lettek. A nagy Führer kis helyi Führerek hadseregét hozta létre. Külső megjelenési formáját ennek az „elnácisodásnak” az egyenruhák és rangjelzések viselése jelentette – az utcaképet egyre inkább az egyenruhák uralták. Ehhez társult a tömörkedő horogkeresztos zászló, Hitler mellett a nemzeti-szocializmus másik legfontosabb képi szimbóluma.

Ahogy Hitler személyi hatalma egyre nőtt, úgy vált egyre jelentéktelenebbé mellette a birodalmi kormány. A felhatalmazási törvény előtt a kancellár még komolyan vette a kormányüléseket, utána azonban a kabinet már csak a Hitler által előterjesztett törvényjavaslatokra kellett rábólintson – már amennyiben ezek egyáltalán eljutottak az illetékes miniszter asztalára. A pártapparátus ugyanis egyre nagyobb mértékben beleavatkozott a törvényhozásba. A kormány egyre ritkábban ült össze, utoljára 1938. február 5-én.

1938. február 5.
A birodalmi
kormány
utolsó ülése

Hitlernek meggyőződése volt, hogy a politikában ugyanúgy, ahogyan a vadonban, folyamatos harc zajlik, amelyben végül a legerősebbnek kell győzedelmeskednie. A darwinizmus alaptételeit a kormányzati munkára is kivetítette. A pártfunkcionáriusok így folyamatos harcban álltak úgy egymással, mint az állami hivatalnokokkal. Ellenfelet láttak egymásban a különböző megbízottak és különmegbízottak, mindenki harcolt mindenki ellen a hatalomért és a befolyásért. A hatalomhoz való közelség a nemzeti-szocializmusban a Hitlerhez való személyi közelséget jelentette. Erre törekedett mindenki még akkor is, ha a legtöbb NS-funkcionárius számára a „Führer” elérhetetlen félistennek számított.

Az emberek tudták, vagy legalábbis tudni vélték, mit akar Hitler. A *Mein Kampf*-ot mindenki ismerte. Mindenki tudta, hogy Hitler számára az állam feladatainak legfontosabbika az

„ellenségek” elleni harc. Azt is tudták, hogy Hitler mindig a legradikálisabb megoldást részesíti előnyben. Ebből eredően az „ellenségek” üldözése lett az a terület, ahol az ember a legjobban kiemelkedhetett a többiek közül. A hatalomért és a befolyásért folytatott küzdelemben a funkcionáriusok egymást lihegték túl a minél erőteljesebb, keményebb politikára irányuló javaslataikkal. Hitler Führerállamában nem léteztek biztosítékok, amelyek a radikalizálódás fékjeként működhetek volna. Ez lényeges része a magyarázatnak, miért volt annyira bűnöző állam a náci állam.

Hitler nemsokára már miniszterei számára is nehezen volt elérhető. Csak nagyon kevés politikusnak volt állandó bejárása hozzá. Ebbe a szűk körbe tartozott Goebbels, Himmler, időszakosan Göring, később Hitler kedvenc építésze, Albert Speer, valamint a pártapparátust vezető Martin Bormann. A Führer ős-nácikból álló segédtisztek és testőrök seregével vette körül magát. A mindennapi kormányzati munkát a jogász végzettségű Hans Heinrich Lammers, Hitler kancelláriai államtitkára irányította. Mivel a Führerállamban semmilyen döntést nem lehetett Hitler nélkül meghozni – akarata ellenére pedig végképp nem –, Lammersnek gyakran kellett egyeztetnie a Führerrel, ami szintén egyre nehezebbé vált, mivel a segédtisztek néha be sem engedték, vagy Hitler nem akarta fogadni.

Az illetékességi területeket nem határolták el egyértelműen. Senki nem tudta, milyen szabályozásra hagyatkozhat. Hitler bármikor bármilyen eljárásba beleavatkozhatott, ha érdekelté vagy fontosnak gondolta. A törvények helyébe egyre inkább az ún. Führer-parancsok léptek, amelyek a nemzeti-szocialista jogi szakértők szerint a törvényekkel egyenrangúak voltak. Hitler szóbeli iránymutatásait Lammers formálta aztán törvényekké vagy rendeletekké, amelyeket végül a Führernek már csak alá kellett írnia.

Minden foglalkozási és korcsoport valamilyen NS-szervezetbe tagozódott, nem ritkán több szervezetbe is. A párt az élet minden területét átszövő szabályozásokat vezetett be. A fiatalok gyakorlatilag védtelenek voltak a náci állam hatásától. Hitler, az egykori rossz és lusta tanuló feleslegesnek tartotta az olyan

tantárgyak oktatását, mint az idegen nyelvek és a klasszikus görög és latin. Iránymutatása szerint az oktatásban a természettudományokra és különösen a sportra kell sokkal nagyobb hangsúlyt helyezni.

Az „ifjúság” nagy értékkel bírt az NSDAP számára. A Hitlerjugend („Hitler-ifjúság”) 1934/35-ben folyamatosan növelte taglétszámát mindenekelőtt az olyan területeken, ahol addig semmiféle ifjúsági munka nem folyt. 1934-ben az evangélikus ifjúsági szervezetek testületileg beléptek a Hitlerjugendbe. A katolikus ifjúsági szervezeteket előbb gyakorlatilag megfojtották, végül betiltották, hasonlóan a zsidó ifjúsági szervezetekhez.

A berlini Hitlerjugend

Az 1935. évi birodalmi pártnapon Hitler ötvenezer lelkes Hitlerjugend-tag előtt mondott beszédet. A jövő német fiatalembereit „karcsúnak és hajlékony-nak” („schlank und rank”) írta le, akik „gyorsabbak, mint az agár, szívósak, mint a bőr, és kemények, mint a Krupp-acél”. 1936-tól a Hitlerjugend állami fiatalságot jelentett. „Fiatalság vezet fiatalságot” jelszóval a Német Leányok Szövetségevel (BDM) együtt a nem polgári családokból származó fiatalok számára is felemelkedési lehetőséget kínált. A fiatal lányok számára a BDM sokszor egyenesen felszabadulást jelentett a szülők felügyelete alól, egyben lehetőséget, hogy akár egy nagyobb csoportért is felelősek lehettek.

Sok tekintetben a polgári ifjúsági mozgalmak hagyományait vitték tovább, közös programokat szerveztek, kirándultak, azonban mindehhez következetes ideológiai nevelés is társult. A leányokat „merész” tornagyakorlatokkal, utazásokkal és otthoni közös estékkel igyekeztek felkészíteni az anyaságra és a „népközösség” szolgálatára. Máig vitatott, milyen mértékben

sikerült a pártnak a fiatalok befolyásolása, de feltűnő, hogy a Hitlerjugend tagjai arányukon jóval felül vettek részt tevékenyen az olyan erőszakos zsidóellenes cselekményekben, mint az 1938 novemberi pogrom. A fiatalok Hitler iránti lelkesedése nem színjáték volt. A legtöbben szívből, őszintén éljeneztek és tisztelték a Führeert.

1939 márciusától törvény írta elő, hogy minden fiatalnak valamelyik ifjúsági szervezethez kell tartoznia a Jungvolk (Ifjú Nép), a Hitlerjugend és a Német Leányok Szövetsége (BDM) közül. Nem véletlenül született a szabályozás: a harmincas évek végére az ifjúsági szervezetek már messze nem voltak olyan népszerűek, mint korábban. A fiúknál ugyanis egyre erősebb lett a katonás fegyelem – már a háborúra készítették fel őket. A következő lépés a munkaszolgálat és a hadiszolgálat volt. Egész nemzedékeknek raboltak el húsz évet az életéből, s a háború utáni kijózanodás sokak számára nagyon fájdalmas volt.

A nagyvárosokban ekkor már egyre több fiú próbált meg kibújni a Hitlerjugend-szolgálat alól iskolai kötelezettségekre hivatkozva. Néhányan az önállóságukat védelmezték. Kis csoportokba szerveződve próbáltak ellenállni az állam és a Hitlerjugend fojtogatásának. Hamburgban a polgári származású fiatalok nem voltak hajlandók tudomásul venni, hogy betiltották a szving táncolását a nyilvánosság előtt. Ami politikamentes tiltakozásként kezdődött, azt az állam politikai ellenállásként azonnal üldözni kezdte. A Hitlerjugend saját rendőrségét, a Járőrszolgálatot uszították rá ezekre a csoportokra. A Gestapo sok fiatal embert letartóztatott. A háborúban még külön koncentrációs táborok is léteztek fiúknak és lányoknak. Az ifjúság nagy többsége azonban együttműködött a rendszerrel.

Zsidóüldözés

Az állítólagos „népközösség” árnyoldala a terror volt mindazok ellen, akik az NSDAP véleménye szerint akár politikai, akár ideológiai alapon nem tartoztak ehhez a közösséghez. Hitler hatalomátvétele sokkot jelentett a német zsidóság számára. Európában elsőként szerezte meg a hatalmat egy fanatikus antiszemita. Bár a választási kampányban az antiszemitizmust tudatosan visszafogták, 1930 után

1939. március 25.

„Ifjúsági szolgálat-teljesítési kötelezettség”

1940. június

„Ifjúságvédelmi tábor” alapítása az alsó-szászországi Moringenben

1936.
december 1.
„Törvény a
Hitlerjugendről”

már az NSDAP-szavazók mindegyike tudta, hogy Németország legantiszemitább pártjára adja a szavazatát. A nemzeti-szocialisták szemében a zsidók számítottak Németország legveszedelmesebb ellenségeinek, ezért az NSDAP által alkalmazott erőszak egyik állandó célpontja kezdettől fogva a zsidó kisebbség volt. Az országban körülbelül 560.000 zsidó élt, közülük százhatvanezren Berlinben.

1933 februárjában és márciusában SA-csapatok támadtak meg boltokat, ügyvédi irodákat, orvosi praxisokat. A zsidókat nyilvánosan gúnyolták és bántalmazták. Ezek a cselekmények éles kritikát váltottak ki az Egyesült Államokban, ahol zsidó szervezetek a német áruk bojkottjára szólítottak fel. Julius Streicher, a fanatikus zsidógyűlölő erre hivatkozva azonnal harsogni kezdte, hogy a zsidóság hadat üzent Németországnak. A tiltakozás jó lehetőséget jelentett Hitler számára is, hogy a pártban és az SA-ban duzzadó politikai energiákat a zsidók ellen fordítsa.

1933. április 1.

Antiszemita
bojkott-
felhívások

Április 1-én SA-, SS- és acélsisakos különítmények zsidógyalázó feliratokkal mázolták be üzletek és áruházak kirakatait, cégtáblákat és ablakokat. „Németek! Védekezzetek! Ne vásároljatok zsidóktól!” és hasonló feliratú plakátokat ragasztottak ki mindenfelé. A boltokba belépni szándékozó vásárlók többségét el is ijesztették. Az üzletek körül kíváncsiak tömege figyelte; ahogyan sok bátor háziasszony azonban a hecckampány ellenére is megszokott törzshelyére ment bevásárolni. A bámészkodók többsége nem nyilvánított határozott véleményt, egyszerűen csak a látványosságra volt kíváncsi. Goebbels szemében, aki a zsidók elleni „népharag” fellobbanásában reménykedett, az akció ezért kudarcnak számított, s le is állították.

1933. április 7.

„Törvény a
hivatások
hivatalnokrend
helyreállításáról”

Egy héttel később a kormány törvényt bocsátott ki a szociáldemokrata és zsidó hivatalnokok kényszernyugdíjazásáról. Minden hivatalnoknak igazolnia kellett „árja származását”. Akinek egyetlen nagyszülője is zsidó volt, a törvény értelmében maga is zsidónak számított. Ismét a „lentől” és a „fentről” induló törekvések váltakozását figyelhetjük meg: először az SA és az SS által hirdetett erőszak és bojkott, utána a törvény.

A német zsidók számára 1933. áprilisának 1. napja jelentette a nemzeti-szocialista uralom tulajdonképpeni kezdetét. Polgártársaik tétlensége megmutatta, hogy senkire nem számíthatnak.

Magukra maradtak. Az egyház egyetlen bíráló szót sem ejtett a történeteikről. Még abban az évben harminchétezer zsidó hagyta el a hazáját vagy maradt végleg külföldön. 1934-ben és 1935-ben ugyancsak kerekén húszézer ember menekült el.

Törvények és rendeletek sora látott napvilágot a német nép „ellenségei”, elsősorban a zsidók ellen. A zsidó kisebbség tulajdonát „árjásították”: a nem zsidó üzlettársak, konkurensok és NSDAP-funkcionáriusok nem egyszer nevetséges áron kaparintották meg a zsidó tulajdonosok vállalkozásait. 1935 végére már a „zsidó” üzemek negyede tulajdonost váltott.

Közben a kisebbség elleni erőszak is újra felerősödött a Hitlerjugend nagyarányú részvételével. Következő lépésként Hitler elrendelte, hogy az 1935-ös pártkongresszuson a párt parlamenti képviselői döntsenek az ún. nürnbergi faji törvényekről, amelyeket már régen előkészítettek. A törvényben megtiltották a zsidó és nem zsidó felek közötti házasságkötést, és büntetéssel sújtották a házasságon kívüli nemi kapcsolatot zsidó és nem zsidó felek között. A „birodalom polgáraitól” szóló törvény (Reichsbürgergesetz) kimondta, hogy zsidók nem lehetnek birodalmi polgárok, ezáltal kizártnak minden közhivatal viseléséből is, s választójogukat is elveszítik. A nürnbergi törvények kizárták a zsidó kisebbséget a német társadalomból, másodosztályú polgárokká fokozva le őket. A zsidókra megsemmisítően hatottak a törvények.

A szabályozás a keresztény hitre áttért zsidók leszármazottaira is vonatkozott, mivel a náci faji ideológia szerint a „zsidóságot”, mint tulajdonságot, nem lehetett levetkőzni. Bár a nemzeti-szocialisták azt állították, hogy a zsidók külön „fajt” alkotnak, egységes, megváltoztathatatlan testi jegyeket nem sikerült társítani ehhez a „fajhoz”. Az ismertetőjel ezért elsőként a vallási hovatartozást jelentette.

A nürnbergi törvények értelmében egy 1935-ös rendeletre alapozva zsidónak minősült mindenki, akinek legalább három nagyszülője zsidó volt. Két zsidó nagyszülő vagy egy zsidó szülő „egyes fokozatú keverék”, egy zsidó nagyszülő „kettes fokozatú keverék” besorolást eredményezett. A zsidónak minősülő és ekként kirekesztett emberek száma ezzel nagy mértékben megemelkedett.

A szabályozás messzemenően követte a Gestapo és az SD radikális antiszemita követeléseit. Közéjük tartozott a fiatal SS-tiszt

1935.
szeptember 15.

Antiszemita
„nürnbergi
törvények”

1936-tól
Az „árjásítás”
jelentős
kiterjesztése
és a „birodalmi
szökési adó”
felemlése
Hitler magas
rangra emeli
és saját
parancsnoksága
alá vonja az SS-t

1936. június
Hitler
megparancsolja
Himmlernek
a rendőrség
központosítását

Adolf Eichmann, aki később a haláltáborokba irányuló transzportokat irányította. A nürnbergi törvények elsődleges célja az volt, hogy kivándorlásra kényszerítse a zsidókat. Polgári egyenjogúságukat eltörölték, most már tűnjenek el ők maguk is, hangzott a cél. Az állami a kisebbségre-nehezedő gazdasági nyomást is fokozta. A zsidók kifosztása eddig nagyrészt szervezetlenül zajlott, most azonban az állam is kasszírozni akart. Olyan nagyvállalatokat is „árjásítottak”, amelyeket a nehéz gazdasági helyzet miatt 1936-ig megkíméltek. A gazdagodás és a korrupció ugrásszerűen megnövekedett.

A kivándorló zsidókat „szökési adóval” sújtották, amelyből az államnak az 1938-as évben több bevétele származott, mint jövedelemadóból. A zsidók vagyonuk egyre nagyobb hányadát is az államnak kellett adják, mielőtt elhagyták az országot. A háború kezdetére ez az adó már 96%-os volt.

Az SS-állam
Az SS mindeközben a náci diktatúra legnagyobb hatalmú szervezétévé növekedett. Hitler 1934 júliusában a párton belüli önálló szervezet szintjére emelte Himmler „feketé hadtestét”, amelynek ezen túl személyesen a Führer parancsolt. Ez volt a jutalom Ernst Röhm és mások legyilkolásáért. Még 1934. június 30-án a tábornoki rangnak megfelelő SS-Obergruppenführerre nevezték ki Heydrichet.

1936 júniusában Hitler Himmlerre ruházta „a rendőrségi feladatok egységbe foglalását a birodalomban”. Himmler ezentúl „az SS birodalmi vezére (Reichsführer) és a „Birodalmi Belügyminisztérium német rendőrségének főnöke” címet viselte, gyakorlatilag a nemzeti-szocialista állam rendőrmíniszterévé emelkedve. A rendőrségi szervezet a bűnügyi rendőrséget, a csendőrséget, a Gestapót, az SS biztonsági szolgálatát (SD) és a Schutzpolizeit („védrendőrséget”) foglalta magában. A Gestapót és az SD-t „biztonsági rendőrséggé” vonták össze és Heydrich parancsnoksága alá helyezték. Himmler elképzelése szerint tetterős államvédelmi szervezetnek szánták, amelynek a „népközösség” nevében kellett gyakorolnia a terrort és a gyilkosságokat.

A Gestapo sötét bőrkabátot viselő tagjai gyorsan rettegett figurákká váltak. Még azok is féltek tőlük, akik nem tartoztak a

rezsim ellenfelei közé. Az SD önkéntes besúgói a lakosság széles köréről jelentettek. Rendszeresen összefoglalták a hallott véleményeket, a közhangulat változásait. Ugyanakkor a Gestapo a német lakosságra is számíthatott: emberek nagy tömegei voltak hajlandóak kölcsönösen kémkedni egymás után és feljelenteni a másikat. 1933 óta a Führerről, az államról és a pártról csak büntetés terhe alatt lehetett kedvezőtlenül nyilatkozni. Az ítéletekről a különbíróságok, a nemzeti-szocialista jogszolgáltatás Hitler elképzelései szerint felállított szervei gondoskodtak.

1934 júliusától a koncentrációs táborok mindegyike az SS illetékessége alá tartozott. Himmler gondoskodott róla, hogy Dachau mintájára a kezdeti „vad” lágereket állami koncentrációs táborok váltsák fel. Röhm gyilkosa, Theodor Eicke dachau táborparancsnokból a koncentrációs táborok felügyelőjévé és az SS-őrszervezetek parancsnokává lépett elő. A koncentrációs táborokra tulajdonképpen már nem is lett volna szükség – a politikai ellenállás gyakorlatilag teljesen megtört. 1935 nyarán már „csak” négyezer foglyot őriztek a táborokban. 1936/37 folyamán mégis két új, nagy tábort alapítottak, az egyiket a Berlintől északra fekvő Sachsenhausenben, a másikat a Weimar melletti Buchenwaldban.

A táboralapítások a háborús előkészületekkel függtek össze. A SS is részt akart magának a fegyverkezés hatalmas hasznából, s saját gazdasági vállalkozásokat akart alapítani, amelyekhez a lágerek szállították az olcsó munkaerőt. Az új táborok célja ugyanakkor már messzebb ment a politikai ellenfelek terrorizálásánál. Az SS-vezérkar megfogalmazása szerint szerepük már arra is irányult, hogy a „néptestet” megszabadítsák a betegségtől és a mérgezésektől. A SS egyre inkább egyfajta rasszista alapelvek szerint működő „fajhigiéniai” rendőrségnek látta magát. Célkeresztbe került mindenki, aki kívülállónak számított a társadalomban. Homoszexuálisok, Jehová tanúi, valamint olyan „aszociális” elemek, mint a szintik és a romák. Mellettük tízezerrel szállították a lágerekbe a „hivatásos vagy megszokásos alapon bűnöző elemeket”, valamint a „munkakerülőket”, akiket két nagy hullámban tartóztattak le.

A szintiket és a romákat megvetően cigányokként emlegették akkoriban. Egy részük tarka lakókocsikban járta az országot, s

1936. július
A sachsenhauseni
koncentrációs
tábor alapítása

1937. július
A buchenwaldi
koncentrációs
tábor alapítása

1938. április /
június
SS-akció a
„munkakerülő
aszociális elemek”
ellen

1936. június
A belügyminisz-
térium utasítása
„a cigánykórság
elleni
küzdelemről”

csak rövidebb-hosszabb időre vertek tábor. Mások letelepedtek és alkalmazkodtak a többségi társadalomhoz – Nyugat-Európában már ők voltak többségben. A „cigány” szó a német nyelvterületen már évszázadok óta létezett – a széles körben elterjedt előítéletekkel együtt. A „cigány” szóhoz már hosszú idővel Hitler hatalomátvétele előtt is rasszista ellenséggépet társítottak. A nemzeti-szocialista Németországban a cigányellenességet a „faji szakértők” csak megerősítették, azt állítva, hogy a szintiket és a romákat velük született jegyek alapján lehet csoportokba sorolni. A bűnügyi rendőrség „bűncselekmény-megelőzés” jelszóval rengeteg szintit és romát begyűjtött, akiknek többségét táborokba zárták vagy „aszociálisnak” bélyegezve koncentrációs táborokba küldték. Sorsuk a zsidókéhoz hasonlóan alakult.

Fegyverkezés és készülődés a háborúra

Az első világháborút követően megválasztott minden nacionalista német kormány közös legfontosabb programja a Versailles-i Szerződés felülvizsgálata volt. Ebben a kérdésben nem volt különbség Hitler és konzervatív szövetségesei között. A felfegyverkezés, a hadkötelezettség újbóli bevezetése, a Rajna-vidék feletti „birodalmi felségjog” visszaszerzése, valamint lehetőség szerint Ausztria betagozása a birodalomba már jóval Hitler hatalomra kerülése előtt is közbeszéd tárgya volt.

1934. januárjában Németország meg nem támadási szerződést kötött Lengyelországgal. Hitler ügyes sakkhúzása volt ez a Lengyelországgal szövetséges Franciaország gyengítésére. Egy évvel később újabb fontos lépés következett: Hermann Göring 1935. március 10-én bejelentette a nyilvánosságnak a légierő létrehozását. Ez ugyan egyértelmű megszegése volt a Versailles-i Szerződés előírásainak, a nyugati hatalmak mégsem avatkoztak közbe. A birodalmi kormány ezen felbátorodva öt nappal később újra törvénybe iktatta a hadkötelezettséget. A hadsereg új hivatalos neve ezentúl Wehrmacht, azaz Véderő lett. Az új Wehrmacht létszámát kereken félmillió katonában

1935. március 16.
A hadkötele-
zettség újbóli
bevezetése

határozták meg, ötször annyiban, mint az eddigi hivatásos hadsereg létszáma volt.

Újabb egy évvel később, 1936 márciusában Hitler elszánta magát, hogy bevonultatja a Wehrmachtot a demilitarizált Rajna-vidékre. Katonai tanácsadói elleneztek a lépést, attól tartottak, hogy kiváltanák az egyelőre fölényben lévő francia hadsereg beavatkozását, a Führer azonban nem engedett. Március 7-én, a Wehrmacht bevonulását követően a Reichstagban elmondott beszédében fülsüketítő éljénzés kíséretében ünnepélyesen bejelentette, hogy a birodalmi kormány a mai nappal helyreállította Németország teljes és korlátlan szuverenitását a Rajna-vidéken.

A valóságban Hitler, aki ismét mindent egy lapra tett fel, nagyon is feszülten várta a következményeket. A francia hadsereg egy erőteljes ellencsapással akkor még könnyen ki tudta volna seperi a Wehrmachtot a Rajna-vidékről, sőt akár egész Németország megszállására is képes lett volna. Hitler politikusként nem élt volna túl egy ilyen vereséget. Diktatúrája azonnal véget ért volna.

Ezúttal is szerencséje volt, ahogyan oly sokszor életében. Franciaország tétlen maradt.

Hitlernek tehát igaza lett a habozó katonai vezetéssel szemben, s ettől fogva tévedhetetlennek hitte magát. Csodának tartotta, ahogyan egymásra találtak a német néppel. A Gondviselés küldte őt, hogy megváltsa hazáját, s ő végig is fog menni az úton, amelyet a sors szánt neki, fogadkozott.

A valóságban Hitler küldetéstudata nem volt más, mint nagyzási mánia, keverve a nagy-tétekben játszó játékos ösztönével – ezúttal, s még nagyon sokáig, töretlen sikerrel. A németek lelkesedése nem ismert határokat. A Hitler-kultusz ezekben a napokban soha nem látott mértéket öltött.

1936. augusztus 1-én Hitler megnyitotta Berlinben a nyári olimpiai játékokat. Két héten át gyönyörű nyári időjárásban lengtek a horogkeresztes és az olimpiai zászlók Berlinben. A főváros nyitottan mutatta magát a világra. A legtöbb érmet a német versenyzők nyerték, az olimpia sztárja azonban Hitler legnagyobb bosszúságára vitathatatlanul az afroamerikai könnyűatléta, az amerikai Jesse Owens volt. A tökéletes rendezés során közvetített propagandát még magasabb szintre emelték Leni Riefenstahl olimpia-filmjei.

1936. március 7.
A Wehrmacht
megszállja a
Rajna-vidéket,
a Hitler-kultusz
átmeneti
tetőpontja

Sok külföldi látogató nyilatkozott lenyűgözve a játékok szerveztségéről, az új birodalom erejéről és látszólagos békeszeretetről.

1936.
november 1.
Mussolini
a „Berlin-Róma-
tengelyről”
beszél

Németország ebben az időben már nagyban dolgozott egy Olaszországgal kötendő szövetségen. Az olasz diktátor, a fasiszták vezetője, Benito Mussolini egy Milánóban tartott nyilvános beszédében nevezte el „tengelynek” ezt a szövetséget. Kiváló szövelezés volt.

1939. május 22.
„Acélpaktum”
Németország
és Olaszország
között

1937. szeptember 25-én a Duce hivatalos látogatásra érkezett Németországba, ahol a legnagyobb tiszteletadással fogadták. Hitler a tempelhofi mezőn tartott tömegrendezvényen lelkesen dicsérte az olasz fasizmus és a nemzeti-szocializmus szövetségét és Mussolini „zseniális teremtménykedését”. A Duce németül válaszolt, s hangsúlyozta a két nép feltétlen békevágát.

1937. november
Hitler feltárja
háborús terveit

Békevágáról természetesen szó sem volt. 1937. november 5-én Hitler magához rendelte a Kancelláriára a hadsereg, a légierő és a haditengerészet vezetőit, valamint von Blomberg hadügyminisztert. A háborús tervek jegyében hangsúlyozta, mennyire fontos a nép állandó mozgósítása, mivel másképpen a náci rezsim elvesztheti a mögötte álló tömegek támogatását. Levezette, hogy legkésőbb 1943-ra vagy 1945-re Németországnak meg kell oldania „a tér kérdését”. Hallgatósága erről egyáltalán nem volt meggyőződve – sokukat kifejezetten megdöbbenett a Führer szónoklata. A katonai vezetés elhamarkodott háborútól tartott, hängosan azonban senki nem nyilvánított ellenvéleményt. Magáról a háborúról, mint távlati tervről egyébként teljes volt az egyetértés, az odáig vezető útról azonban már jelentősen eltértek a vélemények. A magasrangú hadvezérek még a háborúba lépés előtt el akarták érni a teljes fegyverkezést, Hitler azonban azért akart háborút, hogy a fegyverkezés folytatódhasson. Felfogása szerint a háború bizonyos mértékig önmagát táplálja majd.

1938. február
Hitler maga
alá rendeli
„a Wehrmacht
új főparancs-
nokságát”

A náci állam 1938-ban radikalizálódott. Belpolitikai téren ez abból is látszott, hogy Hitler februárban miniszterek egész sorát váltotta le. Az intézkedést nem előzte meg hosszas tervezés, hanem egy véletlen eredménye volt: Werner von Blomberg hadügyminiszter lejáratta magát egy prostituálttal kötött elhamarkodott házasságával. A hadsereg főparancsnoka, Werner von Fritsch ellen a homoszexualitás – hamis – vádja merült fel. Hitler mindkettőjüket menesztette, s ha már belekezdett, több cserét is végrehajtott.

A külügyminisztériumot a meggyőződéses Führer-hívó egykori pézsgőgynök, Joachim von Ribbentrop vette át. A hadügyminiszteri tisztet megszüntették, s a Wehrmacht főparancsnoksága (Oberkommando der Wehrmacht, rövidítve OKW), élén Wilhelm Keitel tábornokkal közvetlenül Hitler alárendeltségébe került. Keitel és legfontosabb tanácsadója, Alfred Jodl engedelmes tiszték voltak, akiket Hitler kedve szerint irányíthatott. A katonaság önállósága ezzel véglegesen megszűnt, még ha az új főparancsnok, Walther von Brauchitsch nem is tartozott az OKW alárendeltségébe.

Miközben a nemzeti-szocialista politika egyre keményebbre váltott, a birodalom területét is sikerült megnövelni: A nemzeti-szocializmust katonai erővel vagy azzal való fenyegetéssel más államokba is „exportálták”. Hitler ragaszkodott hozzá, hogy Ausztriát „legalább” egy teljesen Németországtól függő „szatelitállammá” tegye. Már az NSDAP 1920-as pártprogramja is tartalmazta a csatlakozás, németül az Anschluss követelését, amit aztán Hitler a *Mein Kampf*-ban a két nép „vérrokonságával” indokolt.

Ausztriában félig katolikus, félig fasiszta rezsim működött, azonban a náci rezsimhez való hasonlatosság ellenére Kurt Schuschnigg kormánya nem akarta Hitler prédájául vetni az országot. Schuschnigg Mussoliniben látta az osztrák függetlenség védelmezőjét. Az osztrák NSDAP-t betiltották, miután 1934-ben Hitler tudtával és beleegyezésével megkísérelték megbuktatni a kormányt. Schuschnigg hivatali elődjét, Engelbert Dolfuss kancellárt meggyilkolták a puccskísérlet során.

Göring azt ajánlotta Hitlernek, hogy egy személyes találkozó keretében helyezze nyomás alá Schuschniggot. A találkozóra 1938. február 12-én az Obersalzbergen került sor. Hitler magasrangú katonákat hívott meg, hogy megfélemlítse az osztrák kancellárt, s ő maga is azonnal letámadta vendégét. Őt a sors választotta ki Ausztria sorsának beteljesítésére, közölte. „Ki tudja – talán egy reggelen egyszer csak Bécsben leszek, mint a tavaszi vihar! Akkor majd meglátja...”

A fenyegetés nem tévesztette el a hatását. Schuschnigg kötelezte magát, hogy újra engedélyezi az osztrák NSDAP működését, s abba is beleegyezett, hogy országát gyakorlatilag egybeolvasza Németországgal. A fenyegetésként kilátásba helyezett bevonulásra így már nem is volt szükség – Hitler azonban ennek ellenére

március 12-én kiadta a parancsot Ausztria megszállására. Göring és Hitler lemondásra kényszerítették Schuschniggot, hogy egy osztrák nemzeti-szocialista lehessen a kancellár. Mussolini nem avatkozott be. Cserben hagyta Ausztriát, hogy a „tengely” formát ölthessen.

1938. március 13. napjának kora reggelén Hitler megkezdte hivatalosan „baráti látogatásnak” minősített utazását Ausztriába. Délután egy nyitott Mercedesben lépte át a határt, szimbolikus jelentőséggel szülőhelyénél, Braunaunál. A Linzbe tovább vivő út során az autókonvoj alig tudott haladni, olyan gyakran megállították – nem egyszer órákra is – az ujjongó, éljenző tömegek. Amikor a Führer estére végre megérkezett fiatalsága városába, ott harangzúgás köszöntötte. A városháza előtt összegyűlt tömeg boldogságban úszott. Hitlert nagyon meghatotta ez a fogadtatás, még el is sírta magát. Ekkor, az ujjongó fogadtatás hatására határozta el, hogy nem elégszik meg Ausztria vazallus állammá tételével, hanem teljesen bekebelezi az országot.

1938. március 15.
Hitler kihirdeti
Ausztria
„csatlakozását”

1938. március 15-én negyedmillió ember előtt mondott beszédet a bécsi Hősök terén, a Heldenplatzon. A Hofburg erkélyéről kiáltotta: „Mint a német nemzet és birodalom vezére és kancellárja ezennel bejelentem hazám belépését a Német Birodalomba!”.

Perceken át tartó, tomboló ünneplés fogadta a szavait. Képzeljük csak el: 1913-ban Hitler vesztesként, szinte szökve hagyta el Bécsset és menekült Münchenbe. Szűk negyed századdal később ünnepelt egyeduralkodóként tért vissza. Miután Ausztriából visszautazott Berlinbe, ott is ünneplő tömegek fogadták.

Az osztrák zsidók számára azonban mindjárt az Anschluss napján elkezdődött a rémálom. Himmler és Heydrich már néhány nappal Hitler előtt megérkezett Bécsbe. Ausztria betagolódását a Német Birodalomba erőszakos zsidóellenes megmozdulások kísérték. Bécsben arra kényszerítették zsidókat, hogy kefékkel súrolják a járdákat, miközben az NSDAP hívei és más antiszemita kárörvendők durván gúnyolták őket. A megaláztatást hatalmas mértékű rabló és fosztogató orgia követte.

Néhány nap leforgása alatt kereken húszezer embert tartóztatnak le, elsősorban kommunistákat és zsidókat. Linz mellett megkezdte működését az új koncentrációs tábor, Mauthausen, ahol a foglyok egy SS-vállalkozás számára törtek köveket a Linzbe tervezett

nagyszabású új építkezésekhez. A zsidóüldözés Ausztriában még radikálisabb volt, mint Németországban, pedig az osztrákokat 1938-ig nem is bombázták folyamatosan antiszemita propagandával. Ez is mutatja, milyen erősen a hatalmába kerítette az antiszemitizmus Európát a harmincas évek közepére. Az immár „Ostmark”-nak, azaz a birodalom keleti területének számító Ausztriában azonban gyorsan terjedt a zsidóellenes propaganda-hadjárat. Az előző évben Németországban megnyílt vándorkiállítás, „Az örök zsidó”-t Bécsben is bemutatták, méghozzá nagy közönségsikerrel. Nem sokkal az Anschluss után Eichmann is megérkezett Bécsbe, hogy levezé nyelje az osztrák zsidók kifosztását és elűzését.

A következő célpont, ahogyan azt Hitler már 1937-ben meghirdette, Csehszlovákia volt, amelynek északnyugati részén német nyelvű kisebbség élt. A szudétanémetek „hazatérése a Birodalomba” lett a következő cél. A terv a Csehszlovákia elleni támadást első lépésnek szánta a Kelet-Európában kiépítendő nemzeti-szocialista „életter” megteremtésében. Miután Hitler az 1938. szeptember 12-én megtartott birodalmi pártnapon tartott beszédében élesen támadta Csehszlovákiát, Neville Chamberlain brit miniszterelnök úgy döntött, személyesen kezd tárgyalásokat a Führerrel, elhárítandó a fenyegető háborús veszélyt. Chamberlain szeptember 15-én érkezett meg az Obersalzbergre, ahol Hitler udvariasan köszöntötte, majd a látszólagos engedékenységgel és a fenyegetés ügyes keverékével tárgyalt vele. Ő maga ugyanakkor nem fogadott el semmilyen ajánlatot, csak folyamatosan újabb követelésekkel állt elő. Semmiképpen nem akart lemondani a háborúról.

A brit kormány szeptember 27-én tájékoztatta Hitlert, hogy Anglia Franciaország mellett fog állni abban az esetben, ha Franciaország Csehszlovákia segítségére sietne. Hitler azonban még mindig elszánt volt a háborúra.

Ekkor azonban váratlan közvetítő jelentkezett: Mussolini. Ő is tartott egy nagy háborútól, s közbenjárására Hitler végül kellenül elfogadta a tárgyalásos megoldást. A háború közvetlen veszélye elhárult.

Szeptember 30. napjának kora reggelén Hitler, Chamberlain, Daladier francia miniszterelnök és Mussolini a Königsplatzon álló új „Führer-épületben” (Führerbau) aláírták a Münchener Egyezményt,

1938.
szeptember 30.
Münchener
Egyezmény
a Szudéta-vidék
betagolásáról

amely tartalmazta a „Szudéta-vidék” azonnali Németországhoz csatolását és német csapatok általi megszállását.

A Londonba visszatérő brit miniszterelnököt nagy tömeg ünnepelte, amiért sikerült megmentenie a békét. Hitlert is óriási ünneplés fogadta Berlinben – nem a szudétanémetek miatt, akik a többségnek semmit sem jelentettek, hanem ugyancsak a háború elkerüléséért. A csehszlovák kormányt csak az egyezmény aláírásának napján tájékoztatták országa felosztásáról.

A Szudéta-vidék megszerzésével harc nélkül hullott Németország ölébe egy gazdaságilag nagyon értékes terület. A Münchener Egyezmény volt a csúcspontja a Hitlerrel és a nemzeti-szocialista Németországgal szembeni „megenyhítési” politikának, az Appeasement-nek. A főszerepet játszó brit kormánynak azonban megvolt a maga jó oka az engedményekre. Londonban nem kergettek illúziókat, és biztosak voltak benne, hogy a német diktátor előbb-utóbb háborút robbant ki Európában. Anglia viszont egyelőre nem volt felkészülve egy újabb háborúra, ezért mindenképpen időt akart nyerni. Hitler ezzel szemben gyengének és engedékenynek tartotta Angliát és Franciaországot.

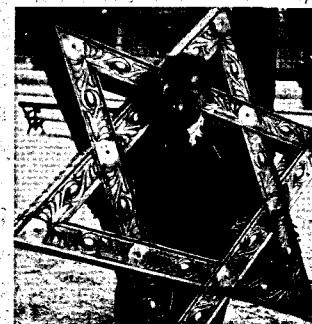
A Münchener Egyezmény másik eredménye az volt, hogy meggyengítette a katonaság fenntartásait Hitlerrel szemben. Magasrangú tisztek néhány civil támogatóval együtt addig még olyan terveken is gondolkodtak, hogy felelőtlen háborús politikája miatt a kancellária épületében letartóztatják Hitlert, akár ott helyben agyon is lövik. A Münchener Egyezmény után azonban lefűjték ezeket a terveket. Az engedékeny nyugati hatalmak, hangoztatták keserűen az összeesküvők, megmentették Hitler diktatúráját. Később sokan részt vettek közülük az 1944. július 20-án Hitler ellen elkövetett merényletben.

Pogrom

1938.
november 9.
Hitler
zsidóellenes
erőszakra ad
parancsot

Az 1938. évi radikalizálódás elsődlegesen a zsidók ellen irányult. Ami a tavasszal Ausztriában elkezdődött, az 1938. november 9-éről 10-ére virradó éjszakán, a pogromok éjszakáján folytatódott.

dott. A hivatalos magyarázat szerint „spontán népharag” robbant ki egy fiatal lengyel zsidó által a párizsi német nagykövetség munkatársai elleni merényletre válaszul. A fiatal férfi szülei a lengyel zsidók Gestapo által megszervezett erőszakos németországi kiűzetésének áldozatai voltak. Erre a merényletre hivatkozva szabadult el a szervezett erőszak szerte az egész országban. Most először lendült támadásba a teljes államapparátus a zsidó kisebbség ellen azzal a céllal, hogy a terror hatására az ország elhagyására kényszerítsék őket. Hitler személyesen bízta meg Goebbelt, hogy éreztesse a zsidókkal az ellenük forrongó „népharagot”. Münchenben a diktátor parancsára a korábbi „Stosstrupp Adolf Hitler” lerombolta és porig égette az Ohel-Jakob Zsinagógát. Az egyik főszerepet Hitler segédtisztje, Julius Schaub játszotta.

Szó sem volt tehát „spontán népharagról”, ugyanakkor a zsidógyűlöletet nem a náci állam hívta mesterségesen életre. Sok helyen már azelőtt erőszakos zsidóellenes megmozdulásokra került sor, hogy megérkeztek volna a pártvezetés iránymutatásai; más helyeken a pogrom még azután is folytatódott, hogy hivatalosan már befejezetteknek nyilvánították. Németország- és Ausztria-szerte gyűjtogattak és fosztogattak ezen az éjszakán. A Gestapo, az SA, a Hitlerjugend és az NSDAP funkcionáriusai zsinagógákat és imaházakat borítottak lángba, „zsidó” üzleteket fosztottak ki és vertek szét. Kereken másfélezer zsidó vallási épület égett le és több mint hétezer üzlet semmisült meg. A tűzoltóság a kapott parancsok szerint semmit nem tett a lángok megfékezésére. Az erőszakot lelkes bámészkodók serege figyelte, sok helyen egyenesen éljeneztek és tapsoltak. Voltak, akiket sokkolt ugyan az erőszak mértéke, de csak nagyon kevesen mutattak együttérzést a zsidókkal.

München: Fiatal férfi az „Stosstrupp Adolf Hitler” által 1938. november 10-ének éjszakáján felgyújtott Ohel Jakob Zsinagóga Dávid-csillagával

Baden-Baden, 1938. november 10.

SS-egységek letartóztatott zsidó férfiakat vezetnek végig a városon;
jobbra a fal tetején egy bábészködő filmezi a menetet

Az egyházak és a katonai vezetés hallgatott. A pogrom hivatalosan kereken száz halálos áldozatot követelt; de még több száz zsidó menekült öngyilkosságra a terror elől. A Gestapo harmincezer zsidót letartóztatott és koncentrációs táborba szállított. Az elfogott embereket gyakran végigvezették a belvárosokon és hagyták, hadd bámulják őket a bábészködők. A lágerekbe szállítás után sokakat kegyetlenül meggyilkoltak. A pogrom éjszakáján és következményeképpen nagy valószínűséggel másfélezer ember vesztette életét.

A „Kristályéjszaka” után, ahogyan a pogromot jelentéktelenítve elnevezték, a német zsidókat egymilliárd birodalmi márka „jóvátétel” fizetésére kötelezték az erőszak során bekövetkezett komoly anyagi károokra hivatkozva – amelyeket maguk a náciok okoztak. A zsidó kisebbség nagy része az egyes foglalkozásoktól való eltiltás következtében elvesztette a munkáját és a megélhetését. Az egyre jobban elszegényedő embereknek pedig egyidejűleg az esélyük is csökkent, hogy elkerülhetik fenyegető végzetüket. A harmincas években ugyanis egész Európában

megnövekedett az antiszemitizmus. Egyre kevesebb ország volt hajlandó befogadni Németországból menekülő zsidókat – nem akarták vállalni a szegény zsidó emigránsok jelentette terheket.

1938-ban ugyan negyvenezer zsidó hagyta el Németországot, a náci vezetés azonban még mindig nem jutott közelebb a céljához. Éppen ellenkezőleg: Ausztria bekebelezésével a birodalom újabb kétszázezer zsidó állampolgárral gyarapodott, kétszer annyival, mint ahányan a náci hatalomátvétel óta kivándoroltak az országból. Nemsokára meg is kezdődött az új „megoldások” keresése.

Hitler, a magánember II.

Udvartartás

Hitler életstílusát kancellári pályája kezdetén még a fegyelmezett munka határozta meg, nemsokára azonban ismét visszatért a meg nem értett és tudatosan akadályozott művész életstílusához, amit bécsi és müncheni éveiben szokott meg. Továbbra is szívesen vette körül magát olyan emberekkel, akiket korábbi támogatója, Ernst Hanfstaengl lenézően csak „chauffeureska” névvel illetett. Azokat a durva alakokat, testőröket, sofőröket és adjutánsokat értette ez alatt, akik politikai karrierje kezdetétől Hitler mellett dolgoztak. A birodalmi kancellárián külön egységként létezett a „Führer és kancellár személyi adjutantúrája”. Ehhez a részleghez tartozott két titkárnője, Johanna Wolf és Christa Schroeder is. Fontos tisztséget töltött be Hitler mellett a kancelláriát igazgató Arthur Kannenberg is. A korábbi berlini kocsmáros dolga volt a Führer háztartásának ellátása (élelmiszerek és italok megrendelése, fogadások megszervezése, a konyha felügyelete, stb.), egyben udvari bolondként viccekkel és tangóharmonika-játékkal szórakoztatta főnökét.

A segédtestek általában nem többek magasabb rangú kifutófiúknál, Hitler adjutánsai azonban komoly hatalommal bírtak – annál mindenképpen komolyabban, mint ami normális esetben járt volna nekik. Hitlerhez csak rajtuk keresztül lehetett eljutni. Aki végül kapott időpontot, gyakran azzal szembesült, hogy a

1938.
november 12.
Göring elrendeli
a zsidók
„kikapcsolását
a német
gazdasági
életből”

Führerrel folytatott beszélgetésbe már rövid idő után beleszólt valamelyik személyi adjutáns.

A főadjutáns tisztét a már említett egykori puccsista társ, az időközben SA-tábornoki rangra emelkedett Wilhelm Brückner látta el. Ő választotta ki a személyzet tagjait, vezette Hitler eseménynaptárát, felelt a Führer személyes biztonságáért, tervezte az utazásokat és mindenhová elkísérte Hitlert. Hitler munkatársai körében egyébként Brückner közkedvelt embernek számított.

Mellette a későbbi SS-tábornok Julius Schaub volt állandóan Hitler közelében. Schaub Hitler két lábon járó jegyzetfüzeteként működött („Schaub, írja fel!”), gondoskodott a karácsonyi ajándékokról Hitler közelebbi ismerősei számára, fizette Hitler számláit és intézett mindent, ami Hitlernek éppen eszébe jutott. Hitler annak ellenére – vagy talán éppen azért – részesítette előnyben Schaubot Brücknerrel szemben, hogy utóbbi lényegesen intelligensebb ember volt. 1940-ben Hitler el is bocsátotta Brücknert, és Schaubot léptette elő főadjutánssá. Ettől fogva a náci állam legmagasabb rangú politikusai és katonatisztjei is jól tették, ha gondosan ápolták a jó viszonyt Schaubbal – nemsokára már-már kínosan udvaroltak neki.

Martin Bormann Reichsleiter öccse, Albert Bormann ugyancsak Hitler adjutánsa volt, a két fivér viszonya azonban reménytelenül rossz volt. Albert Bormann vezette Hitler magántitkárságát és intézte magánlevelezését. Irodájában több olyan irattartó is sorakozott, amelyre „bölandok” feliratot ragasztott, s amelyekben az örült rajongók leveleit tárolták. Albert Bormann a Hitlerhez érkező tömérdek levélből és kérelemből pontosan tisztában volt a mindenkori német közhangulattal, s ezért volt is némi befolyása a Führerre – legnagyobb bosszúságára bátyjának, akinek csak a háború éveiben sikerült kulcsfontosságú beosztást kapnia Hitler mellett.

Az adjutánsok körében a katonaság is képviselve volt. A Wehrmacht részéről 1938-tól Rudolf Schmundt főadjutáns dolgozott a „vezér és kancellár” mellett, s ő számított Hitler kedvenc segéd-tisztjének. A második világháború éveiben a katonai adjutánsok szerepe értelemszerűen fontosabbá vált, s Hitler mellett mindannyian magas rangra emelkedtek.

Hitler kancelláriai szűk körébe tartozott még Philipp Bouhler Reichsleiter, „a Führer titkárságának vezetője”, valamint Hitler

orvosai, közöttük a kísérő orvos, dr. Karl Brandt, és Hitler házi-orvosa, az urológus dr. Theodor Morell.

Ugyancsak folyamatosan Hitler körül mozgott Heinrich Hoffmann „udvari” fényképész. Mivel a nemzeti-szocialista képes propaganda Hitler alakja köré összpontosult, Hoffmann nagyon fontos szereplője lett ennek a propagandának, mint aki kizárólagos joggal bírt Hitler fényképeinek sokszorosítására. A Hitler-képeket különböző könyvekbe rendezve terjesztették, kedvelt ajándék volt például fiatalok számára, s mindig magas példányszámot értek el. A napi sajtó és a levelezőlapok is Hoffmann fényképeit vették át.

Hoffmann mutatta be a nagyközönségnek Hitlert „a minden napokban”. Az embert, aki ugyanolyan, mint bárki más német. A lényeg az volt, hogy az emberek közel érezzék magukhoz vezérüket, s Hitler állandóan jelen legyen a köztudatban. Természetesen mindez megrendezett volt. 1933-tól egyetlen olyan kép sem került nyilvánosságra Hitlerről, amelyet ne manipuláltak volna valamilyen formában. Egyszer egy propagandacélú rajnai hajózás során egy fényképész engedély nélkül készített róla néhány képet – ezeken jól látszik, milyen sok erőt kivett Hitlerből a szereplés. Az első képen az látszik, ahogyan Hoffmann „beállította” a Führert. Nem sokkal később készítette el a fényképész az észrevétlenül készült felvételt, amelyen Hitler fáradtan, mogorván ül a székében. Egy másik, kissé elmosódott pillanatfelvételen az Obersalzbergről Hitler már-már idéetlennek tűnik. Ezt a fényképet természetesen életében soha nem hozták nyilvánosságra.

Hitler már a „harc korában” nagy fontosságot tulajdonított személye védelmének. 1933 után ez a védelmi igénye jelentősen megemelkedett. Az éberség egyfelől jogos volt, hiszen Hitlert valóban merényletek fenyegethették, a Führer-mítosz ugyanakkor megkívánta, hogy folyamatosan megjelenjen a nyilvánosság előtt. Díszszemlék, felvonulások során nyitott autóban állva üdvözölte a tömegeket, tökéletes célpontot nyújtva egy esetleges orvlövésznek, mégis képtelen volt – vagy talán nem is akart – lemondani ezekről a fellépésekről.

Brückner és Schaub mindketten már a húszas években a Hitler „elit verőlegényeit” tömörítő „Stosstrupp Adolf Hitler” tagjai voltak. A Führer sofőrje Julius Schreck, az SS alapítója volt, majd

az ő 1936-ban bekövetkezett halála után Erich Kempka vette át ezt a tiszteket. Őt Hitler a hatalomátvétel előtti évben vette fel a kísérő kommandóba hét társával együtt. Ők alkották Hitler személyi testőrségét. A Führer segédtisztjei és testőrei tehát szinte mindannyian ugyanabból a körből, „a harc korának” erőszakos világából kerültek ki.

Kempka volt a felelős Hitler autóparkjáért is, amely szinte kizárólag Mercedes-Benz gépkocsikból állt. A Birodalmi Kancellária 1945-re nem kevesebb, mint negyven nagy Mercedes limuzint birtokolt.

Hitler a legszívesebben egy három ülésorossal, nyitott autót használt, amelyet páncélozott karosszériával és ablaküvegekkel szereltek fel. Játégyárak az autó modelljével csináltak nagy üzletet, amelyhez természetesen az egyenruhás Führer játékfiguráját is meg lehetett vásárolni. Hitler és autója sok német kisfiú játékaik közé költözött be születésnap vagy karácsonyi ajándék formájában.

Himmler, akinek mindig is szálla volt a szemében a kísérő különítmény jogállása, 1933-ban keresztülvitte egy „vezérvédő kommandó” megalakítását. Az új alakulat tapasztalt rendőrökből állt, akik lényegesen jobban értettek a személyvédelemhez, mint a korábbi kísérők. Amikor a Führer autóval utazott, szorosan mögötte két másik autó haladt állig felfegyverzett testőrökkel. Az első járműben ült a kísérő különítmény, a másodikban Himmler emberei. A két különítmény ugyan kölcsönösen vetélytársat látott a másikban, közös munkájuk során mégis jól együttműködtek.

A kísérő kommandóhoz tartoztak Hitler inasai is. Az átlagnál jóval magasabb termetű, jóvágású SS-Leibstandarte-tagokat egy vendéglátóipari főiskolán képezték ki, mielőtt a Birodalmi Kancelláriára osztották volna be őket. Hitler első inasa a haditengerészet egykori matróza, Karl-Wilhelm Krause volt, aki 1934 júliusában lépett a Führer szolgálatába. Valamelyik inasnak mindig Hitler rendelkezésére kellett állnia például az öltözéke előkészítéséhez. Autós utazások alkalmával az inas látta el Hitlert minden-
nel, amire szüksége lehetett (szemüveg, szendvics, gyógyszerek), s a Führer egyetlen szavára már nyújtotta is át neki.

Később még egy sor további SS-katonát képezték ki a főiskolán arra a feladatra, hogy Hitler számtalan fogadását előkészítsék. Az inasok fekete nadrágot és fehér zakót viseltek gallérukon

Hitler a „német Rajnán”
1936-ban. Heinrich Hoffmann
által beállított fénykép.

Néhány perccel később: Hitler nem
veszi észre, hogy fényképezik

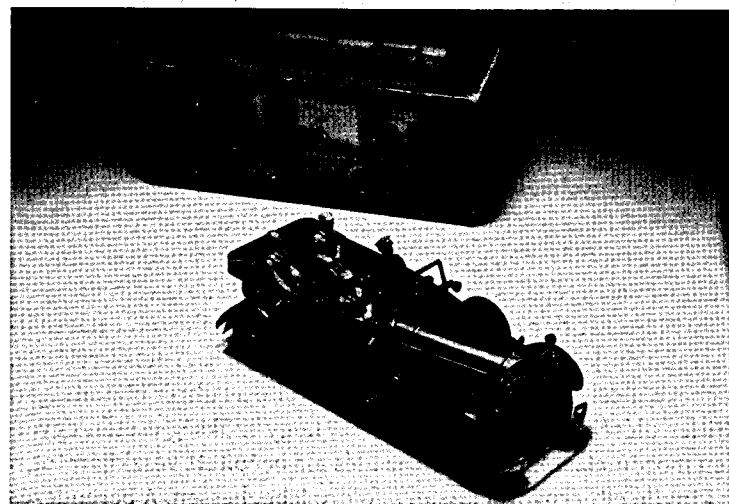
Hitler és müncheni házyezetőnője, Anni Winter (balra), valamint Johanna
Wolf titkárnő (félíg takarásban) a Berghof „nagycsarnokában”, 1937-ben

Berlin, Unter den Linden sugárút, a szovjet nagykövetség vonalában: Hitler a Mercedes-Benz 770 K W 15011 járműben állva 1939. május 1-én. A hátsó ülésen balról Joseph Goebbels propaganda-miniszter és Robert Ley, a Német Munkafront vezetője. Hitler mögött jobbra inasa és testőre, Heinz Linge; a volánnál Erich Kempka

az SS-jelvényével, s folyamatosan pisztolyt hordtak maguknál, hogy szükség esetén megvédelmezhesék Hitlert. Természetesen előfordulhatott volna, hogy közülük végez valaki a Führerrel, azonban ezt megelőzendő nagyon magas fizetést kaptak, családtagjaikra is életbiztosítást kötöttek, s mindannyian büszkék voltak rá, hogy a Führer közelében lehetnek. Utazások során az inasok fekete SS-egyenruhát viseltek, egyikük pedig csőre töltött géppisztollyal ült az autóban, minden pillanatban készen állva, hogy akár élete árán is megvédelmezze vezérét.

Hitlert munkatársai kötelesek voltak „Mein Führer”-ként, azaz „Vezérem”-ként megszólítani. Egyre kevesebben lettek azok a régi harcostársak, akiknek még megengedett volt „Hitler úrnak” szólítani a vezért. Az SS kíséző különítménye Brücknertől vagy Schaubtól kapta a parancsokat. Az inasokat természetesen közvetlenül Hitler utasította. Visszafogottan parancsoló stílusban beszélt velük („Krause, holnap kilenc órakor ébresztenek. Újságok

„A Führer autója” játéka, 1940 körül. A nyitott Mercedesben Hitler figurája (mozgatható jobb karral, hogy a gyerekek beállíthassák a „Hitleri üdvözlést”), a sofőr és két SA-tag

és sürgönyök az ajtó elé. Jó éjszakát.”), s néha, amikor különösen elégedett volt, még egy köszönömöt is hozzátett. Környezete egyébként gyakran megszenvedte a „főnök” hangulatváltozásait. Krausét és Brücknert például semmiségek miatt bocsátotta el.

Az utazó Führer
Hitler szeretett megmártózni a tömegben, szerette a hatalmas tömegrendezvényeket és az ujjongó ünneplést. 1936/37-ben soha nem töltött egyfolytában néhány napnál többet Berlinben. Folyamatosan úton volt, ünnepekre, felvonulásokra, díszszemlékre járt, beszédeket tartott, kiállításokat nyitott meg, részt vett az NSDAP vezetésének megbeszélésein. A „Führer” állandó jelenléte a nyilvánosságban a Führer-mítosz lényeges eleme volt. A leghosszabb ideig 1936 augusztusában, az Olimpiai Játékok alatt tartózkodott folyamatosan a fővárosban.

Hitler tehát utazó vezér volt. Fő közlekedési eszköze egy különvonat volt, amelyet a Birodalmi Vasút bocsátott a rendelkezésére, de sokat utazott repülőn és autóval is. Biztonsági okokból mindig

csak röviddel az utazás megkezdése előtt jelentették be, mikor és hová utazik a Führer. Ha repülőre ült, autókönvojának előre kellett mennie, hogy a leszállás után máris felvehessék és szállíthassák tovább a célpontig. Ha vonaton utazott, repülők és autók kísérték az útját, hogy bármikor közlekedési eszközt válthasson. A repülés volt a legkényelmesebb, mert így nem kellett számolni az ünneplő, éljenző tömegek okozta késlekedéssel, mint az autós utazások során. A repülőgépek gyorsabban is rendelkezésre álltak, mint a különvonat, a repülés ugyanakkor kockázatosabb is volt.

1942-től Hitler a „Condor” egyik javított változatát használta repülőútjai során. Ez már komoly biztonsági felszereléssel, nehézpáncélzattal és fegyverekkel növelte a Führer biztonságát. Hitler ülésébe ejtőernyőt építettek, hogy szükség esetén egyetlen mozdulattal kinyithassa az ülés alá beépített vészkijáratot, s a kinyíló ejtőernyővel lassan a földre lebeghessen. A berendezés használatára soha nem került sor. A háború végének időszakában negyven repülőgépből álló flotta állt Hitler és a náci vezetők rendelkezésére, valóságos magánlégitársaságként. Kis szójátékkal „Führ-Air”-nek is nevezhetnénk.

A hétvégéket Hitler többnyire az Obersalzbergen töltötte, ahogyan szabadságát is. A Berghof nem pusztán lakhely volt, hanem igazi uralkodói székhely, ahol számtalan bel- és külföldi vendéget és diplomatát fogadott. Hitler szabadságainak időtartama alatt az udvartartás az NS-vezetéssel bővült. Az Obersalzbergen Goebbelsnek, Göringnek, Speernek és másoknak is volt nyaralója. Mindig követték Hitlert, és árgus szemekkel figyelték, ki nyer bebocsátást a Berghofba. Mivel Lammers miniszter csak Hitlerrel folyamatos, szoros kapcsolatban állva tudta ellátni kormányzati feladatait, kényszerűségből Berchtesgadenben is létrehoztak egy második kancelláriát, ahol Lammers és munkatársai dolgoztak azokban a hetekben, amikor Hitler a Berghofban tartózkodott. Az itteni irodában kellett várniuk, hogy a Führer időt szakítson rájuk.

Hitler távollétében Eva Braun volt a főnök „a hegyen”. Gyakran hívta meg barátnőit gyermekeikkel együtt látogatóba, de ezektől az alkalmaktól eltekintve a hangnem görcsös-könnyednek volt mondható. Hitler „nagyságos asszony”-nak szólította a hölgyeket, Eva Braun pedig a személyzet számára „nagyságos

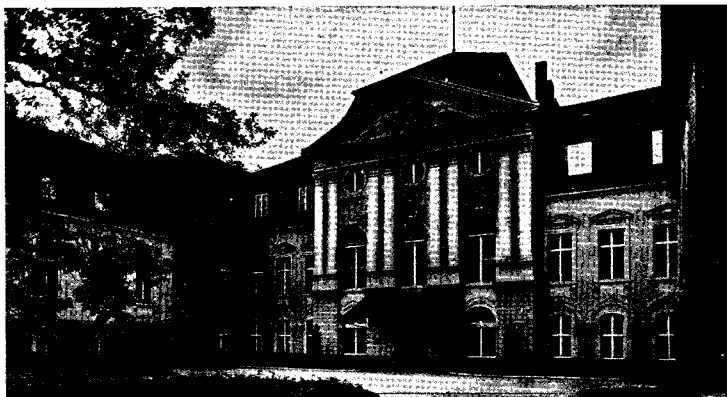
kisasszony” volt. Mások jelenlétében ő is „Mein Führer”-nek szólította Hitlert, aki a maga részéről a „Braun kisasszony” megszólítást használta. Csak nagyon közeli bizalmasok jelenlétében szólították egymást a keresztnévükön. Ha magasrangú vendégek érkeztek, Eva Braunnak vissza kellett vonulnia a szobájába. A kapcsolatot titokban kellett tartani.

Eva Braun szenvedélyes fényképész volt, és sok színes filmfelvételt is készített az Obersalzbergen. A középpontban mindig Hitler áll. Hitler az udvartartásával, Hitler az NS vezetőivel, Hitler a farkaskutyájával, Blondival. Eva Braun képei is gondosan komponáltak voltak. Jó tanítványa volt Heinrich Hoffmannak, akinél egyébként továbbra is alkalmazásban állt. Eva ugyanúgy hitt a Führerben, mint a németek nagy többsége.

Pénzügyek

Hitler jómódú emberként került hatalomra, s amikor tizenkét évvel később öngyilkos lett, már kimondottan nagyon gazdag volt. 1933-ban bejelentette, hogy lemond kancellári fizetéséről és kizárólag írói honoráriumából fog élni. A valóságban az államfői tiszttárvételét követően az elnöki fizetést azért átutaltatta magának. Hatalmas jövedelmekkel rendelkezett. 1932-ben éves szinten hatvanötezer birodalmi márka volt a bevétele. Jövedelemadót nem fizetett – 1934 végétől ugyanis felmentést kapott az adózás alól.

A *Mein Kampf* a háború végéig tizenötmillió birodalmi márka honoráriumot hozott Hitlernek az Eher Kiadónál vezetett számlájára, aminek körülbelül a felét fel is vette. Az anyakönyvi hivataloknak kötelező volt megvásárolni a könyvet és minden új házsnak adni belőle egy példányt. A háború kitörését követően többé-kevésbé önként a Wehrmacht lett a fő megrendelő. A postaügyi miniszter illetéket kellett fizessen Hitlernek az után a számtalan bélyeg után, amelyen a Führer képe volt látható. Ez is jelentős összeget hozott a konyhára. A háború végéig hétszázmillió birodalmi márka folyt be ún. Adolf Hitler Adományokból, amelyet ipari nagyvállalkozók, gyárosok fizettek Hitler számlájára, ki önként, ki nem teljesen önként. Ebből a pénzből fizette ki Hitler többek között a Mercedes különleges karosszériáját. Szüksős fiatal évei után most nem győzött belemarkolni a pénzesládába.

„A Führer lakása”: a Wilhelmstrasse 77. szám alatti Régi Birodalmi Kancellária egy 1938-as képeslapon

Szinte semmit nem tudunk arról, mire költötte a pénzét Hitler, mivel nyilvános és magánszámláit nehéz elhatárolni, a nyugták és bizonylatok nagy részét pedig megsemmisítették. Bizonyos, hogy a pénz egy része a berlini és az öbersalzbergi lakhelyek átépítésére és bővítésére ment, s a műgyűjtemény gyarapításának is megvolt az ára. Hitler rendszeresen adott ajándékokat is azoknak a pártvezetőknek és tábornokoknak, akikkel elégedett volt: birtokokat, műkincseket és nagy összegű készpénzt is osztogatott. Magától értetődött, hogy az ajándékokhoz egyértelmű elvárás kapcsolódik: a Führer kritikátlan követése!

Hitler pénzügyei is részét képezték az NSDAP-funkcionáriusok szégyentelen meggazdagodásának. Hermann Göring például legendásan korrupt volt. A zsidó kisebbség vagyonának kisajítása, mint már említettük, szélesre tárta a kaput a gazdagodás és az „urambátyám” világ előtt.

Lakások

Az Új Birodalmi Kancellária is máig hatásos része az Adolf Hitler köré szövődött mítosznak. A berlini Vossstrassén álló hatalmas építményt Albert Speer tervezte és 1939 elején vették használatba. Speer már négy évvel korábban – Hitler rajzai alapján – balkonnal egészítette ki a Régi Kancellária Wilhelmsplatzra néző

homlokzatát, hogy a Führer onnan integetve ünnepeltethesse magát a néppel. Nem volt véletlen a hely kiválasztása: pontosan ezen a helyen köszöntötte Hitler lelkes híveit a kinevezése estéjén.

Az ablak mögött akkoriban a kancellári dolgozószoja helyezkedett el, ami azonban hamarosan túl kicsi és túl kevésbé reprezentatív lett Hitler számára. A Régi Kancellária Wilhelmstrasse 77. szám alatti hátsó szárnyában rendeztek be neki új dolgozószoját, de nemsokára azt is kevésnek érezte. A Speer által megálmodott Új Kancellárián viszont hatalmas terem lett a dolgozószoja – pusztán díszlet a külföldi látogatók elkápráztatására, mert a valóságban Hitler soha nem dolgozott ebben a szobában.

Sokan úgy vélik, Hitler lakni is az Új Birodalmi Kancellária épületében lakott, ez azonban tévedés. Ha egyáltalán Berlinben tartózkodott, mindig a Régi Kancellária viszonylag kicsi szolgálati lakását használta. 1934 nyarára aztán az egész Régi Kancelláriát „a Führer lakásává” alakíttatta át. Az eredmény a földszinten kialakított fogadó- és reprezentációs termék, valamint az emeleti szolgálati lakás együttese lett. Magán a lakáson, amelyet már Brüning is használt kancellárként, viszonylag kevés változtatást végeztek. Egy dolgozószobából, egy nappaliból, hálósobából, fürdőszobából és egy külön fürdőszobával felszerelt vendégszobából állt. Ezt a vendégszobát laktá Eva Braun azon ritka alkalmakkor, amikor ő is Berlinben tartózkodott. A szolgálati lakás mellett egy díszterem helyezkedett el, amelyet Hitler titkárnői a „lépcsős” szobának hívtak. Itt kellett várakozniuk, amíg a Führer be nem rendelte őket a dolgozószobába.

A belsőépítészeti tervek Gerdy Troost, Hitler első kedvenc építészének felesége készítette. A „Führer-lakásról” készült felvételeket elnézve meglepő az ízléses berendezés. Magánlakásában Hitler kevésbé tartott igényt a hatalmas méretekre és a giccses berendezésre, s inkább egy félig polgári, félig nagyúri környezetet részesített előnyben.

Magánlakása dolgozószobájában feltűnően sok volt a könyv. 1933-ig sok könyvet vásárolt, de továbbra is a maga módján olvasott, mindent úgy, hogy abban előzetesen kialakított véleménye megerősítését lássa. Hatalomra kerülése után inkább ajándékb

1934. május
Hitler beköltözik
a szolgálati
lakásává
átépített Régi
Kancelláriára

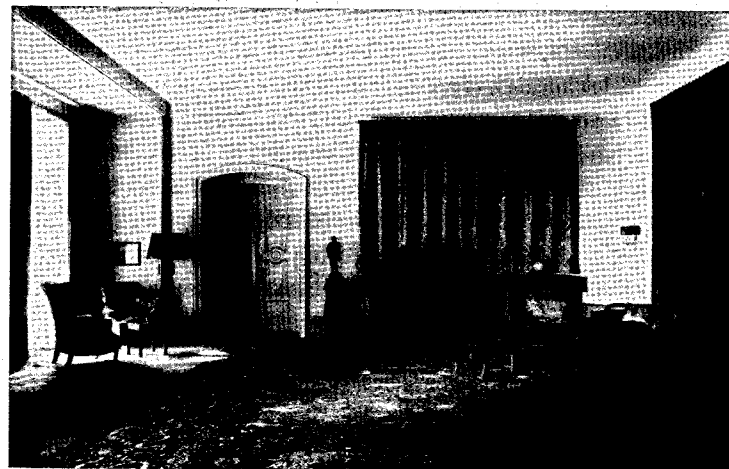

Wilhelmstrasse 77.: Hitler „lakócsarnoka”. A kandalló fölött később Böcklin „Holtak szigete” c. festménye függött. A lépcsőfokok elé eresztették le filmvetítések alkalmával az 1937-ben beépített nagy vetítövásznat.

kapott könyveket. Könyvtára nem kevesebb, mint tizenhatezer kötetből állt, közötté olyan művekkel, mint Shakespeare összes művei, amelyekből pontosan idézni is jól tudott, valamint Karl May regényei, és II. (Nagy) Frigyes porosz király levelei. A legtöbb könyvet mindenesetre soha nem olvasta el, bár azt állította, hogy minden éjjel olvas. Valószínűleg elsősorban katonai műveket olvasott, de a történelmi és építészettörténeti műveket is szerette. Ezeket szabályosan „falta”, s ezekben a témákban valóban sokat tudott és otthonosan mozgott.

Magánlakosztálya, miként az egész „Führer-lakás” a hatásosság követelménye alapján került kialakításra. Hitler nagy hangsúlyt helyezett műértői hírnevére. Elsősorban XIX. századi műkincseket gyűjtött, de volt néhány gyönyörű német és itáliai reneszánsz festménye is. Göringgel ellentétben, aki a háború alatt egész Európából rabolta össze gyűjteményét, Hitler a legtöbb művet kifizette vagy szabályosan kikölcsönözte valamelyik múzeumból.

Lakásának egyik díszé a korábban már említett portré volt az édesanyjáról. Ezt a Klaráról megmaradt egyetlen fénykép alapján készítette, s az ágya fölé akasztotta. Éles ellentétben életének valóságával Hitler mások és saját maga előtt egyaránt a

A „lakócsarnok” másik fele a függönnyel, amely mögé a vetítéshez szükséges projektorokat rejtették.

művészet és az irodalom iránt érdeklődő, egyébként életét csak a német népnek szentelő ember szerepét alakította.

A Régi Kancelláriából lett „Führer-lakás” földszintjén került kialakításra a tágas lakócsarnok, Hitler büszkesége. Szárnyasajtós bejáratát két oldalról nagy faliszőnyegek keretezték. A kényelem, a luxus és a jó ízlés elegyét volt hivatott sugározni a sok szőnyeg, a zongora és a festmények. A kandalló felett a XIX. század egyik leghíresebb festménye, Arnold Böcklin 1883-ban alkotott képe, „A holtak szigete” függött. Ma a berlini Nemzeti Galériában látható, s alig valaki tudja, hogy egykor Hitler tulajdonát képezte.

A lakócsarnokot modern szórakoztató technikával szerelték fel. Hitler osztozott népe lelkesedésében az új nagy divat, a mozi iránt. A bejárat mellett jobbra rádió- és hanglemez-szekrény állt, fölötte egy inkább csúnya függöny rejtette a falban kialakított nyílásokat, amelyeken keresztül 1937-től egy profi moziberendezés projektorai sugározták a képeket. A vetítövásznat a kandalló előtt állították fel.

A projektorokat eltakaró függöny melletti ajtón lehetett átjutni a „hölgyek szalonjába”, amelyet a XVIII. század stílusában rendeztek be. A helyiséget II. Frigyes portréja díszítette. Ez a kép aztán

egész hátralévő élete során elkísérte Hitlert: magával vitte katonai főhadiszállásaira, végül pedig a bunkerbe is. Élete utolsó napjaiban tompa tekintettel, töprengve ült a kép előtt, meredten nézve a porosz királyt, aki nála jóval nagyobb szerencsével vívta háborúit.

Egy dohányzószalonon keresztül vezetett az út az étkezőterembe, amely Hitler lakásának tetőterasa alatt helyezkedett el. Ez is régi porosz hagyományokat tükrözött, méghozzá II. Frigyes híres asztalkörét a potsdami Sanssouci kastélyból. Hitler vendégei azonban a királyi udvartól eltérően elsősorban azért kaptak meghívást, hogy közönséget szolgáltassanak a Führernek hosszú monológjai előadásához. Az étkezőből nyílt aztán a télikert, amely félkör alakban nyúlt ki a kancellária kertjébe. Hitler szerette a télikertet és gyakran használta fogadásokra is, még akkor is, amikor az Új Kancellárián már sokkal nagyobb termek álltak a rendelkezésére.

Nagy hangsúlyt helyezett rá, hogy megfelelő keretek között fogadhassa külföldi látogatóit, ezért még a szomszédos Külügyminisztérium kertjébe is beépítettek egy kétszintes épületet a télikertre merőlegesen. Ezt a termet csak ritkán használták. Az emeleten szolgálati lakásokat alakítottak ki a Kancellária munkatársai számára. Hitler sofőrjének, Kempkának egy külön házat építettek a harmincas évek közepén a Külügyminisztérium kertjébe. Egy sofőr a minisztériumi kertben – ez is jól mutatja, milyen magas állásnak számított Hitler sofőrjének és testőrének lenni.

A kertben emelt épület teljes területét alapincézték, légvédelmi bunkert alakítva ki Hitler és legközelebbi munkatársai számára. A bunkert a hálósoba előtti teraszról levezető lépcsőn keresztül lehetett elérni.

Napirend
Hitler munkanapja néha már délelőtt tíz óra körül elkezdődött, máskor csak déltájban. Az első programpont mindig egy rövid megbeszélés volt Brückerrel és Schaubbal, utána kezdődhetett a tulajdonképpeni munka. 1934 óta Hitler napirendje körülbelül így festett:

Előző este közölte az inasával, hány órakor ébresszék és milyen öltözködést készítsenek elő a számára. Másfél órával az ébresztés előtt az újságokat és az újonnan érkezett táviratokat ki kellett

készíteni egy asztalkára a hálósoba ajtaja elé. A kívánt időpontban az inas bekopogott és a következő szavakkal ébresztette Hitlert: Mein Führer, 9 óra 30 perc – vagy éppen az az időpont, amikor az ébresztést kérte – majd pedig várt a válaszra. Hitler régimódi hálóingében az ajtóhoz ment, résnyire nyitotta és „vakon” kinyúlt az újságok és táviratok után, amelyeket az ágyban olvasott el. Szemüveges volt, de a nyilvánosság előtt nem akart szemüvegben mutatkozni. Azokat az iratokat, amelyeket harmadik személy jelenlétében kellett elolvasnia, ezért mindig extra nagy betűkkel gépelték.

Miközben a fölszinten előkészítették a reggelit, Hitler átfutotta a friss híreket, gyorsan fürdőt vett, megborotválkozott és felöltözött. Legtöbbször szokásos egyenruháját viselte: barna kabátot, bal hajtókáján az arany pártjelvényel, mellkasa felett bal oldalon a Vaskeresztet és a sebesüléséért kapott kitüntetést, bal karján horogkeresztes karszalagot. Körülbelül húsz perccel az ébresztés után készen kellett állnia a langyos tejből, kevés csokoládéból és néhány kétszersültből álló reggelinek, amelyet néha teával, diétás kenyérrel és egy almával egészítettek ki.

Hitler a legtöbbször gyorsan, kapkodva, álltában reggelizett, közben pedig átfutotta az étlapot, amelyből kiválasztotta az ebéd fogásait, s azt is közölte, kikkel kívánja elkölteni az ebédet. Miután ezzel végzett, inasa már indult is nyitni előtte az ajtókat, amíg el nem érkeztek a nagyterembe, a Régi Kancellária emeletére. A királyi és fejedelmi udvarok szertartásainak másolata volt ez is.

A „Főnök” áthaladt a titkárnők szobáján, röviden köszönt mindenkinek, aztán ment tovább a segédtisztekhez. Ott kezdődött a napi rutinmunka. Kezdetben mindig Lammers és a sajtófőnöki feladatokat ellátó Otto Dietrich referált a Führernek a folyamatban lévő ügyekről. A következő programpontok – megszakítva egy hosszú ebédszünettel – a Régi Kancellária szolgálati dolgozósobájában zajlottak, délutánonként a télikertben is. A kötelezettségek mellett az ebéddel és a vacsorával, valamint az étkezések utáni szabadidővel Hitler napja el is telt.

Az általában csak kora délután kezdődő ebédszünet első részében Hitler visszament a titkárnőkhöz és szánt rá egy kis időt, hogy megsejmelje az érkezett ajándékokat, díszpolgári okleveleket és hasonlókat, aláírta az elé tett iratokat, majd rövid

1935/36
Az első
légvédelmi bunker
kialakítása a Régi
Kancellárián

időre visszavonult a lakásába. Az ebédre kereken húsz vendég társaságában került sor.

A Führer által kiválasztott vendégeket az adjutánsok telefonon hívták meg az ebédre. Általában Gauleiterok vagy más párt-funkcionáriusok szolgáltatták a társaságot, de gyakran megjelentek olyan bizalmas munkatársak is, akik bármikor szabadon részt vehettek a Führer ebédjén. Közéjük tartozott Goebbels is, akinek mindig szabadon hagyták a Hitlerrel szembeni helyet az asztalnál. Ha nők is voltak a társaságban, Hitler mindig karonfogva vezette be a „rangidős” hölgyvendéget, és a középső asztalnál foglalt helyet, ahol Brückner és Schaub is ült. Általában egymaga szórakoztatta a társaságot. Ha Goebbels is jelen volt, kettőjük párbeszéde néha kifejezetten szórakoztató tudott lenni. Az egyszerű ebéd nem tartott sokáig, fél óra elteltével a Führer általában már asztalt is bontott.

Hitler gyűlölt egyedül lenni és szeretette, ha csinos nők veszik körül. A hölgytársaságot az adjutánsoknak kellett megszervezniük. Volt, akit vacsorára hívtak, mást művészeknek adott fogadásokra, amelyeken Hitler frakkban jelent meg a filmsztárok és színészek szórakoztató vendéglátóját alakítva. Ha nem volt külső programja és nem is utazott el a hétvégére, hét vagy nyolc órakor kezdődött a vacsora, amelyre szintén meghívtak néhány vendéget. Az étkezés után a kis csoport átvonult Hitler lakótermébe filmvetítésre.

Az állandó filmkészlet mellett a propaganda-minisztérium folyamatosan gondoskodott a legújabb művek beszerzéséről. A listát a vacsoránál tették Hitler elé választásra. Előfordult, hogy egymás után három játékfilmet is levetítettek, mivel a ház ura, ha éppen nem tetszett neki egy film, kemény szavakkal megszakította a vetítést.

Hitler a könnyű szórakozást szerette: krimiket, porosz történelmi filmeket, tengerészfilmeket, de amerikai produciókat is szívesen nézett, például Walt Disney Miki egérről szóló filmjét, amelyet 1937 Kárácsonyára kapott Goebbelstől ajándékba. („Örül neki. Egészen boldog ezzel a kinccsel”, írta naplójába Goebbels). Hitlernek tetszett a horror klasszikusa, a King Kong, valamint az „Elfújta a szél” is, az amerikai polgárháború eposza. Nem tudni,

Charlie Chaplin róla készült szatíráját, „A nagy diktátort” látta-e, de mindenképpen elképzelhető.

Éjfél körül a társaság visszatért a dohányzószalonba, ahol az inasok könnyű falatokat szolgáltak fel. Hideg időben begyűjtöttek a kandallóba. Kávé, tea és alkoholos italok mellett folytatódott a „csevegés”, többnyire jelentéktelen dolgokról, pletykákról, érdekességekről. Hitler még a dohányzást is engedélyezte, az azonban fel sem merülhetett, hogy valaki más vigye a szót a társaságban. Két-három többé-kevésbé szórakoztató óra telt el így, majd a vendégek végre elköszönhettek.

Hitler napja azonban ezzel még nem ért véget. Átnézte a következő napi teendőket, belelapozott az állami sajtóügynökség jelentéseibe, s csak négy óra körül vonult vissza a lakásába, ahol már várta egy csésze tea. Hitlert antialkoholistának ismerték, de állítólag előfordult, hogy egy pohárka konyakot is rendelt a teája mellé. Nem csoda: rosszul aludt. Néha csak öt órakor vagy még később jött álom a szemére, így másnap ismét csak dél körül kelt fel.

Házimozirendszerének köszönhetően Hitler nappallá változtatta az éjszakát, s csak dél körül lehetett újra szólni hozzá. Miki egérrel a kormányzati munka mindennapjai ellen – milyen sokat elmond ez Adolf Hitlerről! Napirendje alig hasonlított egy hivatalos politikus kemény munkanapjához. Másképpen megfogalmazva: Hitler meglehetősen lusta ember volt.

A napirend a Berghofban is hasonlóan alakult. Itt is késő este gyűlt össze az udvartartás a hatalmas nappali kandallója körül. Az itt zajlott beszélgetések kevésbé voltak megerőltetőek a hallgatóság számára, mint a Kancellárián, mert Hitler lebilincselően tudott beszélni a történelemről, az építészetéről, a művészetéről és a zenéről. Igazi beszélgetésről persze nem beszélhetünk, mert többnyire csak Hitler beszélt, s nála is előbb-utóbb mindig az állandó témák kerültek elő. Egy idő után általában maga is megérezte, hogy monológjai megfojtják a jó hangulatot – ilyenkor azzal igyekezett felpozícionálni a társaságot, hogy javasolta, hallgassanak meg néhány hanglemezt. Amikor aztán Hitler a kora hajnali órákban végre nyugovóra tért, a társaság valósággal felvirágozott, amíg el nem jött az ideje, hogy ők is visszavonuljanak.

Staphylococcus aureus, *Streptococcus pneumoniae*, *Clostridium difficile*

[illegible]

A diktátor-paktum

Hitler háborút akart. A Müncheni Egyezményen még meg sem száradt a tinta, amikor ő már parancsot adott a szerződés megszegésére és a „maradék Csehszlovákia” megszállására. Szlovákiát német bábállamnak szánta.

A Csehszlovákiába történő bevonulást Hitler igazi polit-gengszterként készítette elő. Az Új Birodalmi Kancellária dolgozótermében olyan nyomás alá helyezte tárgyalópartnerét, Emil Hacha cseh elnököt, hogy az rosszul lett és eszméletét veszítette. Hitler orvosa, Morell egy injekcióval állította újra talpra – Hacha pedig ezután aláírta a német védelem iránti kérelmet.

1939. március 15-én a német katonák erre a kérelemre hivatkozva harc nélkül megszállták Csehszlovákiát. A polgárok az út szélén állva tehetetlenül rázták az öklüket. Hitler délben a különvonatán indult el, hogy birtokba vegye új területét, amelyet ezentúl „Cseh és Morva Protektorátusnak” (Protektorat Böhmen und Mähren) hívtak. Villámlátogatása után másnap már ismét Berlinben volt, ahol szokás szerint győztesként ünnepelték.

Néhány nappal később, 1939. március 21-én került sor az utolsó vértelen hódításra: a litván kormány német nyomásra lemondott a Memel-vidékről Németország javára. Hitlert elsősorban az érdekelte, hogy újabb támaszpontra tegyen szert Lengyelország elleni háborújához, a külvilág felé azonban a Memel kikötőjének környékén a lakosság többségét alkotó németek érdekeire hivatkozott. Lengyelország ezzel harapófogóba került.

Hitler reménye azonban, hogy a nyugati hatalmak beletörődnek a Müncheni Egyezmény megszegésébe, nem vált valóra. A brit kormány bejelentette, hogy minden további német hódítási kísérletre fegyveres fellépéssel fog válaszolni. A francia kormány is elszántnak mutatkozott, hogy ellenálljon Németországnak. Mindenki számára egyértelmű volt, hogy Hitler legközelebbi célpontja Lengyelország lesz.

A Führer kívánságára Albert Forster danzigi Gauleiter beszámolót terjesztett elő a lengyel nacionalisták és a Lengyelországban élő német kisebbség közötti feszültségekről, ürügyet szolgál-

tatva Németországnak a háborúra. A külvilág felé a német-lengyel konfliktus „csak” Danzigról és a korridorról szólt, a valóságban azonban Hitler Lengyelország megszállását és önálló államiségának megszüntetését tűzte ki célul.

A diktátor nem akart időt veszíteni, nehogy elveszítse Németország előnyét a fegyverkezés területén a nyugati hatalmakkal szemben. 1939. május 23-án összehívta a tábornokok egy csoportját az Új Kancelláriára. Meg kell hódítani más államokat, hogy megoldják a német gazdaság problémáit, jelentette ki. „Lekerül a napirendről Lengyelország megkímélésének kérdése, s marad a döntés, hogy az első adódó alkalommal megtámadjuk Lengyelországot”. Németország le fogja rohanni továbbá Hollandiát és Belgiumot is, legyőzi Franciaországot, majd a francia partoktól elindulva térdre kényszeríti Angliát. Hitler szemében a Nagy-Britannia elleni háború volt döntő jelentőségű. Tudta, hogy a brit haditengerészet, akárcsak az első világháborúban tette, most is blokádnál alá vonhatja a német kikötőkbe irányuló forgalmat.

Ezért, fejtette ki Hitler a tábornokoknak, az Anglia elleni háború nagyon sokáig eltarthat, s életre-halálra szóló küzdelem lesz. A támadás legkorábbi időpontját – ahogyan már 1937-ben is tette – 1943-ra tűzte ki. Mindenki számára világos volt, hogy Németország még nem áll készen az Anglia elleni nagy háborúra. Azzal ugyanakkor az összes jelenlévő tisztában volt, hogy Lengyelországot még abban az évben meg fogják támadni. Az ott szerzett zsákmány teszi majd lehetővé a háború folytatását nyugat felé, magyarázta Hitler.

A tábornokoknak minden szál hajuk égnek kellett volna álljon a Führer terveinek hallatán, 1937 novemberétől eltérően azonban most már nem nyugtalanította őket, amit hallottak. Június közepére a hadsereg főparancsnoksága elkészült a Lengyelország elleni háború tervével. A német csapatok felvonulását hadgyakorlatnak akarták álcázni.

Sztálin, a szovjet diktátor közben folyamatosan figyelte a nyugati hatalmak Lengyelország megvédésére tett lépéseit. Tisztában volt vele, hogy a nyugatiaknak szükségük lesz a szovjet segítségre. Április közepén a nyugati hatalmakkal és Németországgal egyaránt tárgyalásokat kezdett. Először is azt akarta kipróbálni, milyen hasznot jelentene az 1922 óta Szovjetunió nevet viselő állam

1939. május 23.
Hitler bejelenti
elhatározását
Lengyelország
megtámadására

1939. március 15.
A Wehrmacht
bevonulása
Csehszlovákiába;
a „Cseh-Morva
Protektorátus”
létrehozása

számára az egyik vagy másik oldallal való szövetkezés. Kémein keresztül nem sokkal Hitler parancsának kiadása után már tudott róla, hogy Németország az ősszel megtámadja Lengyelországot.

Miközben Angliával és Franciaországgal akadoztak a tárgyalások, a német ajánlat nagyon gyorsan megérkezett: osszák fel egymás között Lengyelországot és a Baltikumot. Sztálin tudta, hogy Hitlert sűrgeti az idő, de egyelőre hagyta kétségek között vergődni a Führert és külügyminiszterét, Ribbentropot.

A béke immár csak egyetlen selyemszálon függött, Hitler azonban, miközben folyamatosan taszította Európát a pusztulás felé, továbbra is magabiztosnak mutatkozott és tartotta magát szokásos éves menetrendjéhez. 1939 augusztusában szinte folyamatosan az Obersalzbergen tartózkodott. Kiszakadt a mindennapi emberi gondokból és a világ uraként viselkedett. Augusztus 12-én Ciano olasz külügyminiszter érkezett hozzá látogatóba – neki is az Obersalzbergen kellett felkeresnie a Führert. Ciano előző nap tudta meg Ribbentroptól, hogy küszöbön áll Lengyelország megtámadása, s erősen sérelmezte, hogy Olaszországot erről nem tájékoztatták. Megdöbbenette Hitler vad elszántsága a háborúra. Látogatása alatt érkezett a telefonhívás Moszkvából: a szovjet vezetés tárgyalni akar egy német-szovjet egyezményről. Ribbentrop nagy örömmel fogadta a hírt.

Németország és a Szovjetunió augusztus 19-én gazdasági együttműködési szerződést kötött egymással, amelynek értelmében a Szovjetunió búzát, zöldségeket, érceket és a háborúhoz fontos nyersanyagokat, elsősorban ásványi olajat szállít Németországnak. Ellentételezésként a Német Birodalom gépeket és ipari termékeket szállít a Szovjetuniónak.

A gazdasági egyezmény után a megnemtámadási szerződés következett. Az egyezmény megkötésének augusztus 21-én éjfélkor bejelentett híre Hitler katonai vezetésének körében is bombaként robbant, a tiszteket ugyanis egyáltalán nem tájékoztatták az előkészületekről.

Sztálin nem hagyta megfosztani magát a lehetőségtől, hogy személyesen is részt vegyen a tárgyalásokon. Augusztus 24-én kora reggel Ribbentrop német és Molotov szovjet külügyminiszter aláírásával látta el a német-szovjet megnemtámadási szerződést.

Joszif Sztálin (fehér zubbonyban) és Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter a német-szovjet megnemtámadási szerződés aláírása után, 1939. augusztus 24-én

A Lengyelország és a Baltikum felosztásáról szóló megegyezést egy szigorúan titkos kiegészítő jegyzőkönyvbe foglalták.

Lengyelország és a nyugati hatalmak ugyan hangsúlyozták, hogy az egyezmény semmin nem változtat, s ők mindannyian hűek maradnak eddigi szövetségeseikhez, a valóságban azonban Londonban és Párizsban is mélységesen lesújtotta a politikusokat, hogy nem nekik sikerült megegyezni a Szovjetunióval Hitler helyett. A Führer számára pedig immár nyitva állt az út a Lengyelország elleni háborúhoz.

1939. augusztus 23.
Hitler-Sztálin-paktum
Lengyelország és Kelet-Európa felosztásáról

1939. augusztus 23.
Hitler-Sztálin-paktum
Lengyelország és Kelet-Európa felosztásáról

1939. augusztus 23.
Hitler-Sztálin-paktum
Lengyelország és Kelet-Európa felosztásáról

A lengyelországi hadjárat

1939.
augusztus 22.
Hitler ismerteti
Lengyelországra
vonatközlő
elképzeléseit és
„a legnagyobb
keménységet”
követeli

Külpolitikai diadala után Hitler természetesen a fellegekben járt. Augusztus 22-én összegyűjtötte a legfőbb parancsnokokat a Berghof „nagycsarnokában”. A tábornokok civilben érkeztek, kerülendő a feltűnést. A megbeszélésen Hitler adjutánsai is jelen voltak. Összesen mintegy ötven ember hallgatta a Führert, aki hanyagul a zongorának támaszkodva adta elő monológját.

Először is elmagyarázta tábornokainak, hogy teljességgel pótolhatatlannak tartja saját magát. Két-három év múlva Németország talán már nem lesz a mostani szerencsés helyzetben, mivel „senki nem tudja, meddig élek még. Ezért jobb, ha most támadunk.” Minden egyes szó Hitler megalomániájának kifejeződése volt: Németország jövője kizárólag tőle, az ő személyétől függ. Ötven éves volt és hitt benne, hogy nincs már sok ideje politikájának valóra váltására.

Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy Németországot gazdasági okokból is szorítja az idő. Vagy most kell támadni, vagy Németországot előbb-utóbb bizonyosan megsemmisítik. Németország „gabonát, állatokat, szenet, ólmot, cinket” szerez majd Lengyelországból. A nyugati hatalmakról megvetően szólt, „kis férgeknek” nevezte őket, akik kezéből most az oroszokkal való szövetség lehetőségét is kiűtötték.

A nagy monológ után ebédszünetet tartottak, majd Hitler tovább szónokolt. Elismételte a „harc életre-halálra” jelszavát. Lengyelországról szólva az ország megsemmisítését követelte: „Bezárni a szíveket a részvét elől! Brutálisan kell fellépni. Nyolcvanmillió embernek kell végre megadni az élet jogát. Biztosítani kell az egzisztenciájukat. Az erősebbnek van igaza. A legnagyobb keménységet!” Ezzel egyértelművé vált, hogy a német hadvezetés és a megszállás politikája szörnyű bűnöket készül elkövetni Lengyelország ellen.

Chamberlain brit miniszterelnök a kiélezett helyzetben ismét közvetíteni próbált a danzigi „korridor” kérdésének tárgyalásos rendezése érdekében. Hitler azonban már világossá tette parancsnokai előtt, hogy mindenképpen ragaszkodik a háborúhoz. Csak attól fél, mondta el augusztus 22-én, hogy „valamilyen

disznó megint azzal áll elő, hogy közvetíteni akar!”. Az egyetlen fenyegetés, amelytől valóban tartott, a nyugati hatalmak beavatkozása volt. A tárgyalások, amelyeket Hitler és Ribbentrop a háború előtti utolsó napokban folytattak, elsősorban puszta propagandacélokat szolgáltak. Hitler meg akarta mutatni a német népnek, hogy mindent megtett a békés megoldásért. A valóságban mindenféle békés megoldást elutasított, és mindent egy lapra tett fel – a háborúra.

Szeptember 1-én reggel háromnegyed ötkor a Schleswig-Holstein német csatahajó, amely hivatalosan baráti látogatásra érkezett, tüzet nyitott a danzigi kikötő előtt sorakozó lengyel munícióraktárakra. A hajó gyomrában német elitkatonák rejtőztek, akik most partra szálltak és a danzigi „Honvédelem” SS-egységeivel közösen megszállták a várost. A második világháború elkezdődött.

Tíz óra körül Hitler kiállt a Reichstag elé a Kroll-Opera épületében. Oda vezető útján alig álltak az út mellett, éljenzés pedig egyáltalán nem harsant. Lényeges különbség volt ez 1914 augusztusához képest. Most a németek többsége félt az első világháborúban megsemmisítő vereséghez vezető összeecsapástól Franciaországgal és Angliával. A képviselők előtt tartott beszédében Hitler azt állította, ő mindent megtett a béke megőrzéséért. Lengyelország azonban megtámadta Németországot, hazudta. „Ma éjjel Lengyelország katonái első alkalommal lötték a területünket. 5.45-től – Hitler itt egy órát tévedett – visszalövünk. Mostantól minden bombát bombával torlunk meg!

Ő maga nem akar más lenni, mint „a Német Birodalom első katonája”, jelentette ki. A legfőbb parancsnokot megillető terepszürke, aranygombos egyenruhája viselte, bal karján az arany birodalmi sassal. Ezt az egyenruhát csak a háború vége

1939. szept. 1.: Hitler a Kroll-Operában tájékoztatja a képviselőket Lengyelország megtámadásáról

1939.
szeptember 1.
A második
világháború
kezdeté

után veszi majd le újra – vagy nem éri meg a háború végét, ígérte még hallgatóságának. A kapituláció ugyanis szóba sem jöhet. „1918 novembere soha többé nem fog megisméltódni a német történelemben”. Hitlert a háború kitörése után egyébként valóban nem lehetett többé civilben vagy pártgyenruhában látni.

Szeptember 3. napjának reggelén Henderson brit nagykövet ultimátumot adott át. Amennyiben Németország délelőtt 11 óráig nem jelenti be csapatai kivonását Lengyelországból, Nagy-Britannia és a Német Birodalom háborúban áll egymással. Hitler ebben az időpontban a Régi Kancellária télikertjében tartózkodott Ribbentroppal. A beszámolók szerint bosszúsan és tanács-talanul járkált fel-alá, majd azzal a kérdéssel fordult Ribbentrop-hoz: Most mi legyen?

Mindez arra utal, hogy egészen az utolsó percig nem számolt komolyan a nyugati hatalmak beavatkozásával. Ribbentrop is mindig arról győzködte, hogy ennek igen csekély a veszélye, s ezzel csak erősítette Hitler háborús szándékát.

Az ultimátum lejárt, német részről semmilyen lépés nem történt, ezért Chamberlain miniszterelnök bejelentette, hogy Nagy-Britannia és Németország között hadállapot áll fenn. Késő délutánra megérkezett a francia hadüzenet is.

A háború megváltoztatta Hitler életét. Megjelenését tekintve ez a katonai egyenruhára váltással jutott kifejezésre, a lényegét azonban nem a külsőségek jelentették. Hitler lelkesedett a háborúért, amelyre oly régóta áhítozott már. Életében először volt foglalkozása: hadvezér lett. Kétségtelenül sokat értett új feladathoz, sokat tudott a fegyverekről, a hosszútávú stratégiáról és a rövidtávú taktikáról. Könyveinek jó részét katonai szakirodalom alkotta. Kezdetben saját szerepét a főparancsnokságra korlátozta, s a tulajdonképpeni háborúzást törzskarára, azaz a hivatásos katonákra hagyta. Az idő haladtával azonban egyre jobban beavatkozott a hadműveletekbe, mivel gyorsan meggyőződésévé vált, hogy katonai tudása felülmúlja a szakembereket.

Ettől a naptól fogva minden hely, ahol hosszabban tartózkodott, a Führer „főhadiszállása” volt. A Lengyelország elleni háborút nagyrészt nehézfegyverzettel felszerelt, álcázásképpen „Amerika”-ként emlegetett különvonatáról irányította, amely

Hitler és kísérete egy lengyelországi vasúti töltésen.

Balról jobbra: Nicolaus von Below (segédtiszt a Luftwaffe képvisletében), Gerhard Engel (segédtiszt a hadsereg képvisletében), takarásban esetleg Heinrich Himmler, Rudolf Schmundt (segédtiszt a Wehrmacht képvisletében), Hitler és Martin Bormann.

már szeptember 3-án kigördült Berlinből a front felé, fedélzetén a két személyi adjutáns, Brückerrel és Schaubbal, a titkárnőkkel és az inasokkal, Heinrich Hoffmann és Walter Frenzt fényképészekkel (utóbbi Hitler új „képes tudósítója” volt), Hitler orvosaival, a katonai segédtisztekkel, továbbá Martin Bormannal, távírássokkal, szakácsokkal és még sok más beosztottal. A különvonat időnként megállt, Hitler és kísérete kiszállt, s könnyedén beszélgetve sétálgattak a szabadban.

Lengyelországba megérkezve Hitler azonnal a frontra fuvaroztatta magát, ahol távcsövön át figyelte a német csapatok előrenyomulását. Háborús útjain mindig több járműből álló konvoj követte. Ugyan még folytak a harcok, s Hitler valós veszélynek tette ki magát, mégsem volt hajlandó lemondani róla, hogy Mercedesében feszesen állva üdvözlje a német katonákat.

A Wehrmacht váratlanul gyorsan haladt előre Lengyelországban. A Luftwaffe az ellenséges légierő nagy részét még a földön megsemmisítette, s bombázással biztosította a földi csapatok

1939.
szeptember 3.
Anglia és
Franciaország
hadüzenete

és a páncélosok előrenyomulását. A legfontosabb fegyvert a Sturzkampf bombázók, rövidítve Stukák jelentették. Ezeknek a gépeknek az elülső részébe szirénát szereltek, amely a bomba kioldása előtti zuhanórepülés közben a menetszél hatására kísérteties, hátborzongatóan süvítő hangot hallatott. A Luftwaffe nagyszabású bombázásokat intézett lengyel városok ellen is, holott a nemzetközi hadijog kifejezetten tiltotta a lakóterületek bombázását. A német légierő már 1937 áprilisában kipróbálta ezeket a rettegést keltő bombázásokat (gyakorlatilag terrorcselekményeket): akkor a spanyol polgárháborúban titokban részt vevő német „Condor Légio” bombázta porrá a baszk várost, Guernicát.

Franciaország a Lengyelországgal fennálló katonai szerződése értelmében köteles volt két héten belül támadást indítani Németország ellen. A támadás akár még sikerülhetett is volna, hiszen nyugaton háromszor annyi francia katona állomásozott, mint német. Lengyelország azonban olyan gyorsan elbukott, hogy a nyugati fronton az akkori szóhasználat szerint „ülőháború” alakult ki, amit tréfásan Sitzkrieg helyett Witzkriegnek is emlegettek. Lengyelország elárulva, szövetségesei által cserben hagyva érezte magát.

Szeptember 17-én aztán a lengyel kormány döbbenetére a Vörös Hadsereg is bevonult Lengyelországba. A történések megfeleltek a titkos Molotov-Ribbentrop megállapodásban foglaltaknak. Két nappal később Hitler a német lakosság ujjongása közepette bevonult Danzigba. A Führer visszacsatolta a várost a birodalomhoz. Főhadiszállása ezt követően egy héten át a Danzighoz közeli Zoppot tengerparti fürdőhely volt. Innen kétszer is elrepült Varsó határáig. A lengyel főváros még a Luftwaffe nagyerejű bombázásai alatt állt. Hitler távcsövön át figyelte a várost. Szeptember 27-én Varsó védői letették a fegyvert. Hitler visszatért Berlinbe, majd október 5-én újra Varsóba repült és hatalmas győzelmi seregszemlét tartott. Másnap az utolsó lengyel csapatok is megadták magukat.

Lengyelországgal nem kötöttek békeszerződést, mivel Németország és a Szovjetunió egyaránt azt az álláspontot képviselte, hogy ilyen nevű ország nincs többé, megszűnt létezni. Németországban ugyan nyilvánosan nem lehetett háborúról beszélni,

de az áldozatok száma már önmagában is megcáfolta a hazugságokat: tízezer német és hatszor annyi lengyel katona vesztette életét.

Szeptember 28-án Ribbentrop és Molotov Moszkvában megkötötte a német-szovjet határ- és barátsági szerződést. Ezzel hivatalossá vált, amit addig titkoltak: Lengyelországot a XVIII. század óta immár negyedik alkalommal osztották fel egymás között idegen hatalmak.

Észak- és Nyugat-Európa

A Lengyelország felett aratott gyors győzelem után Hitler alig várta, hogy megindulhasson Franciaország ellen. November 23-án mintegy kétszáz tábornok és más magasrangú Wehrmachtiszt előtt az Új Kancellárián tartott beszédében ismét a Nyugat elleni támadás haladéktalan szükségességéről értekezett. A rossz időjárási viszonyok és az elégtelen katonai előkészületek miatt azonban erre egyelőre gondolni sem lehetett. A támadás megindításának időpontja így az 1940-es évre tolódott.

Hitler egy Franciaország elleni gyors győzelemmel akarta távol tartani Angliát a háborútól. A német hadigazdaság azonban rá volt utalva a semleges Svédországból érkező vasércre, amelyet az észak-norvégiai Narvik kikötőjében rakodtak be. A gyorsaság nagyon fontos volt, mert 1940 áprilisára már látszott, hogy a britek a haditengerészetükkel akarják megállítani Németországot. Hitler ezért 1940. április 9-ére kitűzte Dánia és Norvégia megtámadását. Egy nappal előbb angol hadihajók aknákat telepítésébe kezdtek a Narvik körüli vizeken.

A német támadás meglepetésszerűen ért mindenkit. Dániát szinte ellenállás nélkül elfoglalták. Norvégia ellen már kevésbé folyt gördülékenyen a hadművelet. A németek ugyan bevették Narvikot, de a hazai csapatoknak szövetségeseik támogatásával kishíján sikerült visszafoglalni a stratégiai szempontból fontos várost. Németország viszont közben megtámadta Franciaországot is, ezért a norvégoknak segítő szövetséges csapatokra ott nagyobb

1939. október 5.
Hitler győzelmi
diszszemlét tart
Varsóban

1940. április 9.
A Dánia és
Norvégia elleni
háború kezdete

szükség volt, át is vezényelték őket gyorsan Norvégiából Franciaországba. Ennek köszönhetően úszta meg első vereségét Hitler Wehrmachtja.

Hitler páncélozott különvonata, az „Amerika” május 9-én újra kifutott Berlinből. Először észak felé haladt, titkolandó, hogy a Führer a valóságban a nyugati háborúba igyekszik. Végül a Rajna-vidéki Euskirchen városba érkezett, ahonnan az Eifelben kiépített „Sziklafészekbe” (Felsenest) szállították, első állandó főhadiszállására a háború során. Éjszaka megkezdődött a német támadás nyugat felé.

Eredetileg az első világháborús Schlieffen-terv megismétlést tervezték, Hitler azonban tartott egy hosszúra nyúló állóháborútól a számbeli fölényben lévő franciákkal, ezért ismét csak kockáztatott. Erich von Manstein altábornagy tervei szerint a Wehrmacht ugyan bevonul Hollandiába és Belgiumba, párhuzamosan azonban páncélos haderő indul meg az Ardennek úttalan útjain is Luxemburgon át, elfoglalja a kis országot, majd lerohanja az ezen a szakaszon gyengébb francia haderőt és tovább nyomul a La Manche-csatornáig, hogy ott jó kiindulási pontot építsen ki Anglia ellen.

A meglepetés sikerült. Hollandia már néhány nap után megadta magát, miután a Luftwaffe porig rombolta Rotterdam óvárosát. Május 18-án a sémleges Belgium is kapitulált. Három nappal később az Ardennek felől érkező német páncélosok elérték a csatorna partját. A francia és angol csapatokat bekerítették. A brit hadügyminisztériumnak csak nagy nehezen sikerült az utolsó pillanatban kimenekíteni Dunkerque (német nevén Dünkirchen) kikötőjéből Angliába több mint háromszázezer angol és francia katonát.

A hadjárat második szakaszára Hitler a belga főváros, Brüsszel közelébe helyezte át főhadiszállását. A páncélozott fegyverekkel és légitámadásokkal vívott, gyors háborúra felkészületlen francia védelem gyakorlatilag összeomlott. 1940. június 14-én a Wehrmacht bevonult Párizsba. Három nappal később megérkezett Hitler főhadiszállására a hír, hogy a Pétain marsall vezette új francia kormány fegyverszünetet kér. Hitler örömtáncot járt, ami később nagyon híres lett, mivel filmre vették.

Brúly-de-Pesche, Belgium: Hitler örömtánca a „Farkas-szurdok” főhadiszálláson a francia kormány kapitulációjának hírére. Kockák Walter Frentz operatőr 1940. június 17-én felvett filmjéből

1940. június 22-én a francia kormány tárgyalói Compiègne-ben aláírták a fegyverszünetet Németországgal – ugyanabban a szalonkocsiban, amelyben 1918-ban a német küldöttség írta alá a kapitulációt. Hitler maga is rövid látogatást tett az eseményen, s hallgatagon élvezte a bosszú diadalát. Úgy tűnt, a „versailles-i szégyent” véglegesen eltörölték. Franciaország északi része és nyugati partvidéke német megszállás alá került, délen pedig bábállamot hoztak létre az első világháború híres francia hadvezérének, Pétain marsallnak a vezetésével.

Hitler elrendelte, hogy a győzelem megünneplésére egy teljes héten át harangozzanak, s tíz napra tűzzék ki a zászlókat. Egykori háborús bajtársai és udvartartása kíséretében felkereste Flandria csatamezőit, ahol az első világháborúban szolgált. Június 28-án kora reggel rövid látogatásra Párizsba repült, hogy megtekintse a várost. Itt teljesen a művészt alakította, ezért kísérőként Hermann Giesler és Albert Speer építész, valamint Arno Breker szobrász kísérte körbe a városban. Hitlerben komolyan felmerült a gondolat, hogy leromboltatja Párizst, de végül meggondolta magát, és

1940. június 22.
Franciaország
kapitulál

Compiègne, Párizs mellett: Hitler a német-francia fegyverszüneti szerződés bevezető részének felolvasását hallgatja 1940. június 22-én.

Felolvas Wilhelm Keitel, a Wehrmacht főparancsnokságának főnöke

arra jutott, elegendő lesz, ha Berlin alakul át és szépül tovább Speer vezényletével. Speer nagyszabású tervei a birodalmi főváros gigantikus újjáformálására szerencsére már nem valósultak meg.

1940. július 6-án Hitler különvonata visszaérkezett Berlinbe. Az Anhalti Pályaudvaron példátlan ünneplés fogadta. Több száz-ezer ember ujjongott boldogan. Hitlert újra és újra kihívták az Új Kancellária erkélyére, hogy fogadja a hatalmas tömeg „Heil!” kiáltásait. A Wehrmacht kevesebb, mint öt hét alatt elérte, amit a német hadsereg a teljes első világháború alatt képtelen volt. Ez a háttér magyarázza a németek fékevesztett ünneplését. A „néptársak” Hitler érdemének tudták be a diadalt. Keitel, a vezérkari főnök egyenesen „minden idők legnagyobb hadvezérének” nevezte Hitlert („größter Feldherr aller Zeiten” – a népszáj ebből alkotta meg később a gúnyos „Gröfaz” rövidítést). Hitler ugyan döntő részben Manstein altábornagy haditervének köszönhetette a győzelmet, Keitel kijelentése azonban a német nép többségének valós érzelmeit tükrözte. Hitler karrierje és népszerűsége csúcspontján volt.

Július 19-én nagy beszédet tartott a Kroll-Operában. Hadvezérként lépett fel és külön köszöntötte azokat a tábornokokat, akiket a francia hadjárat során tanúsított érdemeik elismeréseképpen tábornaggyá (Feldmarschall) léptetett elő. Göring számára, aki már eddig is tábornagy volt, Hitler egy új rangot talált ki. Göring ettől kezdve „birodalmi tábornagy” (Reichsmarschall) volt, amit a feljegyzések szerint nagy örömmel fogadott.

Hitler beszéde több mint két órán át tartott, de csak a beszéd végén említette meg fenyegetően Winston Churchillt, a „háborús uszítót” azzal, hogy tönkreteszi Angliát, ha „nem tér észhez”. Churchill pontosan a Franciaország elleni német támadás napján lett Anglia miniszterelnöke, és esze ágában sem volt sem a fegyverletétel, sem az egyezkedés Hitlerrel Európa felosztásáról. Az erre irányuló ajánlatot szinte postafordultával visszautasította.

1940 júliusában Hitler az Obersalzbergen tartózkodott, ahol katonai tanácskozásokat is folytatott a katonai vezetéssel. A központi kérdés Anglia legyőzése volt. Katonai szempontból egyetlen megoldás jöhetett szóba, hadihajókkal indulni meg a Brit-szigetek ellen. A haditengerészet azonban egyszerűen nem volt elég erős egy ilyen támadáshoz. A partraszálláshoz ráadásul még a Luftwafféra is szükség volt, hogy biztosítsa a légtér Dél-Anglia felett. Hitler kezdettől fogva nem érezte meggyőzőnek ezt a tervet, augusztus 13-ától mégis megindult az Észak-Franciaországból felszálló német vadászgépek folyamatos támadása a brit vadászgépek ellen. Megkezdődött az „angliai légcicsata”. Ha a németeknek sikerült volna a légtér meghódítása, Anglia gyakorlatilag elvesztett volna, és lehetővé vált volna a „Seelöwe” („Tengeri oroszlán”) hadművelet, azaz a német partraszállás.

Tíz nappal később német bombázók terrortámadást hajtottak végre londoni lakónegyedek ellen, amire a brit légierő az első Berlin ellen intézett támadással válaszolt. Göring korábban nagyképűen kihirdette, egyetlen angol repülő sem érheti el a német légtérrel. Most kiderült, milyen keveset érnek az ilyen ígéretek. Hitler megtorlással fenyegetőzött. A berlini Sportpalotában tartott beszédében tombolva ígerte meg az angol városok „kiradírozását”. Három nappal később újabb légitámadások kezdődtek londoni lakónegyedek ellen, a brit bombázók azonban még

1940. július
Hitler hatalma
csúcspontján áll

1940.
augusztus 13.
Az angliai
légcicsata
kezdeté

több támadást intéztek Németország ellen. A légoltalmi pincékben töltött éjszakák nemsokára a német civil lakosság minden-napjainak részévé váltak.

Szeptember közepére a csatorna és Dél-Anglia fölötti légi har-cok elérték csúcspontjukat. A Luftwaffe nem tudta legyőzni angol ellenfeleit. Hitlernek el kellett rendelnie a Seelöwe hadművelet bizonytalan időre történő elhalasztását. A Luftwaffe bombázá-sai azonban a partraszállás elhalasztása ellenére is folytatódtak. Coventry angol város neve ekkor járta be az egész világot: 1940. november 14. napjának éjszakáján lángba és hamuba borulva semmisült meg.

„Barbarossa”

Hitler csak 1940 júniusának elején, a német legyőzhetetlenség tudatának csúcán tért vissza a Szovjetunió elleni háború témá-jához. Július 21-én, nem sokkal azután, hogy Churchill vissza-utasította a békeajánlatát, az Obersalzbergen tartózkodó Führer kiadta a parancsot a katonai vezetésnek, lássanak neki az „orosz probléma” megoldásának. A hadsereg felső vezetése egyébként már Hitler parancsa előtt megkezdte a tervezést.

Tíz nappal később Hitler megparancsolta, készítsék elő a há-borút a Szovjetunió ellen. A hatalmas országot 1941-ben olyan gyorsan, ahogyan csak lehet, sőt, leginkább egy villámháború ke-retében „el kell intézni”, hogy Angliának ne legyen más választá-sa, mint a békekötés. Ha majd a Szovjetunió is elesett, Angliának nem lesz más lehetősége, mint hogy megegyezzen Németország-gal. A hadjárat tehát egy olyan helyzetből indult ki, amely éppen ellentétben állt Hitler hosszútávú célkitűzéseivel. A *Mein Kampf*-ban ugyanis még éppen fordítva írta le a sorrendet: a Szovjetunió legyőzéséhez előbb Angliát kell legyőzni. Most viszont a Szov-jetuniót akarta lerombolni, hogy legyőzhesse Angliát.

Újra meg újra hangsúlyozta, mennyire sürgeti az idő a német hadvezetést. A sietséget az indokolta, hogy számítani lehetett rá, az Egyesült Államok meg fogja segíteni Nagy-Britanniát; sőt,

esetleg maga is belép a háborúba. Hitler stratégiája arra irányult, hogy még az Egyesült Államok esetleges háborúba lépése előtt kiiktassa előbb a Szovjetuniót, utána Angliát, s ezután már a világalomért szállhasson majd harcba az Egyesült Államokkal.

A háttérben hadigazdasági kényszer is húzódott, amelyből Hitler és a náci vezetés a legradikálisabb következtetéseket vonta le. Ausztria csatlakozása óta Németország Délkelet-Európa hatalmas területeit hajtotta gazdasági függésbe. Különös jelentőség-gel bírt az ásványi olajat szállító Románia. Miután Németország legyőzte Franciaországot, a Szovjetunió bejelentette igényét a Balkánra. A brit tengeri blokád hatásai, akárcsak az első világhá-borúban, most is kezdtek megmutatkozni. A német élelmiszer-tartalékok kezdtek kimerülni. 1941-re már komoly megszorítá-sokkal kellett számolni a német élelmiszer-adagokban. Az ilyen megszorítások bevezetése azonban a népharag feltámadásával fenyegette a náci vezetést, a népharag pedig akár az 1918-hoz hasonló háborús véghez is vezethetett – ez pedig semmiképpen nem ismétlődhetett meg.

Az ország legfontosabb mezőgazdasági terményszállítója a német-szovjet gazdasági egyezmény óta a Szovjetunió volt, amely azonban nem volt hajlandó olyan mértékben megnövelni a szál-lítmányokat, ahogyan azt Németország követelte, ráadásul terü-leket is kért ellentételezésül. Nemzeti-szocialista nézőpontból teljesen elfogadhatatlan volt egy ilyen függés. Így született meg a terv, hogy katonai erővel szerezzék meg azt, amit a Szovjetunió nem volt hajlandó önként megadni.

1940 novemberében Molotov vezetésével szovjet küldöttség érkezett Berlinbe a német-szovjet kapcsolatok további alakításá-ról tárgyalni. A szovjet külügyminiszter jelezte országa igényeit Skandinávia és a Balkán felé. Hitler számára ez adta meg a döntő lökést a Szovjetunió elleni háborúhoz. Katonai fenyegetettségről szó sem volt, mint ezt alárendeltjei előtt el is ismerte.

December 18-án megparancsolta a Wehrmachtnak, hogy még az Anglia elleni háború vége előtt egy gyors hadjáratban győzzék le a Szovjetuniót. A hadművelethez a „Barbarossa-terv” nevet választotta. A középkorban Barbarossa („Rótszakállú”) Frigyes császár a muzulmánok ellen vezetett keresztes hadjáratot

1940. október 15.
Hitler elhalasztja
az angliai
partraszállást
– amelyre soha
nem is kerül sor

1940. július vége
Hitler parancsot
ad a Szovjetunió
elleni háború
előkészítésére

1940.
november 12–13.
Molotov
látogatása
Berlinben

1940.
december 18.
Hitler parancsot
ad a „Barbarossa-
hadműveletre”

– a Szovjetunió elleni háború Hitler keresztes hadjárata volt a „zsidó bolsevizmus” ellen, további „élettér” megteremtése érdekében, ahogyan már a *Mein Kampf* megírásakor is hirdette. Minden más katonai lehetőség ezzel lekerült a napirendről. Hitler a legradikálisabb változat mellett döntött. Ismét egy lapra tett fel mindent. A Franciaország felett aratott győzelem fényében minden lehetségesnek és megengedhetőnek tűnt.

Herbert Backe, a Birodalmi Élelmézésügyi Minisztérium fanatikus antiszemita államtitkára 1941 elejé óta dolgozott egy „éhségterven”, amelyet a megszállt Szovjetunió területén akart végrehajtani. A terv elnyerte Hitler áldását. Az előrenyomuló Wehrmachtnak a terv szerint „a földből kell táplálkozni”, valamint minden élelmiszert el kell venni a helyiektől, hogy a háterszágban a német lakosságnak ne kelljen éheznie. A tervet halálosan komolyan gondolták. „Ezek a vidékek sok tízmillió ember lesz felesleges és fog meghalni”, szerepelt egy német dokumentumban. Egy jegyzőkönyvben, amely különböző tárcák államtitkárainak 1941 május elején tartott megbeszéléséről készült, rögzítésre került, hogy a háború csak akkor folytatható, ha „a harmadik háborús évben az egész Wehrmacht Oroszországból táplálkozik. Ennek során kétségkívül sokmillió ember fog éhen halni, mivel elveszük tőlük, amire szükségünk van.”

Természetesen nem feltételezték, hogy a szovjet civil lakosság majd önként tudomásul vesz egy ilyen gyilkos politikát, ezért azt is megszabták, hogy az ellenállást a legbrutálisabb erőszakkal kell letörni. Az ellenállás vezetői persze a zsidók lesznek, akik Hitler és a katonai vezetés meggyőződése szerint a szovjet államot és a pártapparátust uralják. Ha tehát azonnal legyilkolnak minden „zsidó bolsevikot”, a Szovjetunió összeomlik. A rabló- és megsemmisítő hadjárat alaptételeit már 1941 tavaszára megfogalmazták. A stratégiai, gazdasági és ideológiai háborús célok szorosan összekapcsolódtak.

A Führer és katonai tervezői ugyanakkor jól tudták, hogy a Vörös Hadsereg jóval több katonát és páncélost tud felvonultatni, mint a Wehrmacht. A hadjárat terve így nagyon merész és kockázatos terv volt. Minden azon múlt, sikerül-e már az első hetekben gyors győzelmet aratni. A terv szerint a német páncélosok

előrenyomulásával és a Luftwaffe légi támogatásával be kell keríteni és meg kell semmisíteni az ellenséges hadsereg nagy tömegeit. Legkésőbb 1941 őszére a támadóknak, hangzott Hitler parancsa, el kell érniük a Fehér-tengeri Arhangelszk kikötővárosától egészen a Volga alsó folyása menti Asztrahánig húzódó vonalat. Mindkét város több ezer kilométernyire feküdt a Szovjetunió nyugati határától. A terv katonai szemszögből örültség volt, a gazdasági kényszer, a nagyzási mánia, és az ellenfél lebecsüléséből eredő keverék szülte örültség.

A Szovjetunió megtámadása előtt még a Balkán és Észak-Afrika is hadszíntérre változott. Hitler legfontosabb szövetségeseinek, Mussolininek is megvoltak ugyanis a maga háborús tervei. Az ő hadjáratai elsősorban arról szóltak, hogyan tudja megőrizni az arcát Hitler előtt, aki újra meg újra kész tények elé állította „tengelybeli” szövetségését. A Duce úgy állt bosszút, hogy ő is Hitler előzetes tájékoztatása nélkül indított hadmozdulatokat. A „tengely” megvédelmezésére aztán Hitlernek két ízben is Olaszország segítségére kellett sietnie, Észak-Afrikában – ahová Erwin Rommel tábornokot küldte – és Görögországban.

A Görögország elleni hadjáratot, a „Marita hadműveletet” Jugoszláviára is kiterjesztették, amely Magyarországtól, Romániától és Bulgáriától eltérően megtagadta, hogy belépjen a „tengelyhatalmak” közé. 1941. április 6-án kezdődött el a Jugoszlávia és Görögország elleni háború, s egy nappal Hitler 52. születésnapja után, április 21-én már be is fejeződött. Hitler ismét – utoljára – győztesként tért vissza Berlinbe és nagy hadvezérként ünnepeltette magát.

A diadal után az Obersalzbergre vonult vissza. Ott érte május 11-én a döbbenetes hír, hogy helyettese, az NSDAP második embere, Rudolf Hess Angliába repült. Hess a háború kezdete óta egyre jobban háttérbe szorult, miközben Hitler irodavezetője, Martin Bormann egyre nagyobb hatalomra tett szert. Hess ezenkívül – akárcsak korábban maga Hitler is – meg volt győződve róla, hogy a „bolsevizmus” elleni háború csak Németország és Nagy-Britannia szövetségének keretében vihető sikerre. Erről pedig személyesen akarta meggyőzni a brit kormányt.

Hess a maga módján bolond álmodozó volt. El sem tudta képzelni, hogy a brit kormány egyszerűen szóba se álljon vele – márpedig

1941. május
Döntés
a szovjet
lakosság
millióinak
éhháláláról

1941. szeptember 27.
„Háromhatalmi
egyezmény”
Németország,
Olaszország és
Japán között;
katonai puccs
Jugoszláviában az
ország belépése
után, 1941
márciusában

1941. április
Hadművelet
a Balkánon

1941. május 11.
Rudolf Hess
Angliába repül

pontosan ez történt. Churchill megtagadta, hogy találkozzon Hesszel, akit ehelyett egészen a háború végéig brit fogságban tartottak. Hitler nem tudott róla, hogy Hess Angliába akar repülni, vezéri tekintélyén ezért mély sebet ejtett helyettesének akciója. Hess tisztségét Hitler maga vette át, Bormann pedig a „pártkancellária” vezetője lett, s ettől kezdve nem mozdult Hitler mellől. 1943 áprilisában Hitler „a Führer titkárává” nevezte ki. Bormann a náci állam egyik legnagyobb hatalmú vezetője volt, kegyetlen és törtető figura, akit saját gondolatok híján mindenben a Hitler iránti hűség vezérelt.

Hitler szorosabbra zárta kapcsolatát a Reichsleiterekkel és Gauleiterekkel is, akik legfontosabb támaszai voltak a párton belül. Az Obersalzbergen május 13-án tartott beszédében a Hess által megcsalt és elhagyott vezér szerepét alakította, a beszédet pedig különös jelenet követte: mind a hetven jelenlévő felemelkedett ülőhelyéről és szótlanul körbeállták a Führert. Hitler a lakócsarnok hatalmas ablaka előtti nagy kártyaasztalhoz támaszkodott, szemében – feltehetően megjátszott – könnyekkel. Végül az összes jelenlévő nevében Göring biztosította a Führert feltétlen hűségükről. A Hess-válság elmúlt.

A Szovjetunió elleni támadás új időpontját Hitler időközben 1941. június 22-én határozta meg, pontosan a német-francia fegyverszünet első évfordulójára. Berlinben tisztában voltak vele, hogy az időjárásnak döntő szerepe lesz. Ősszel az évszaknak megfelelően esőzésekkel kellett számolni, télen sarkvidéki hőmérséklettel. Ha tehát nem sikerül gyorsan megnyerni ezt az új villámháborút, az egész hadjárat veszélybe kerül. A Führer ismét mindent egy lapra tett fel.

1941. június 22-én hajnali fél négykor elkezdődött a világtörténelem legnagyobb és legszörnyűbb háborúja, a Barbarossa-hadművelet. Kereken hárommillió Wehrmacht-katona és a szövetséges államok hatszázezer katonája lépte át három nagy hadtestre osztva a szovjet határt annak teljes hosszában az Északi-tengertől a Kárpátokig. A Vörös Hadsereg körülbelül két és fél millió katonával állt szemben velük.

A Wehrmacht kezdetben nagy sikereket aratott, a Vörös Hadsereget ugyanis meglepte a támadás. Sztálin szinte megbénult. Csak napokkal a támadás után szólította fel egy rádióbeszédben

a katonákat és a lakosságot a „Nagy Honvédő Háborúra”, a kifejezéssel a Napóleon francia császár ellen aratott, csaknem százharminc évvel korábbi orosz győzelmet idézve fel. A szovjet diktátor partizánegységek felállítására is kiadta a parancsot. Hitlernek és a német katonai vezetőknek kapóra jött Sztálin felhívása, mivel így a civilek elleni gyilkos hadjáratot partizánok elleni védekezésnek álcázhatták.

1941 júniusának végére meghódították a fehéroroszországi Minszket és Białystokot, háromszázezer szovjet hadifoglyot ejtve. További katlancsaták egész sora következett, amelyek során 1941 őszéig több mint hárommillió szovjet katona esett hadifogságba. A Barbarossa-hadművelet egészének terve azonban a győzelmek ellenére is gyakorlatilag már 1941 júliusában elbukott. A Vörös Hadsereg ugyanis szívéosan védekezett, a tervezetthez képest hetekkel nyújtva el a németek előrenyomulását. A villámháború terve ezzel csődöt mondott.

Hitlernek augusztusban már az is megfordult a fejében, hogy békét köt Sztálinnal, de tervét végül nem váltotta valóra. A német veszteségek egyre nagyobbak lettek. Július végére kétszázezer-nél is több német katona sebesült meg, tűnt el, vagy halt meg. Négy héttel később a veszteség elérte a háromszázezer főt. Szeptember végére a német páncélosok több mint fele megsemmisült vagy használhatatlanná vált. December közepéig százhatvanezer német katona esett el a keleti fronton, további csaknem hatszázezer katona sebesült meg vagy tűnt el. A következő években ezek a számok aztán még meredekebben emelkedtek.

Szeptember 19-én német csapatok szállták meg az ukrán fővárost, Kijevet. Egy héttel később véget ért a város körüli hatalmas csata is. Hétszázezer szovjet katona esett fogságba. A déli hadtest ezután elfoglalta a Krím és az ipari szempontból fontos Donyec-medence nagy részét. A Wehrmacht közben körbezárta Leningrádot és megkezdte a város kiéheztetését. Hitler kifejezett akarata volt, hogy Leningrádot ne szállják meg, hanem eleste után a földdel tegyék majd egyenlővé. Elfoglalni ugyan nem sikerült, de nyolcszázezernél több ember már 1941 telén éhen halt a városban. Ez a tömeghalál Németországban messzemenően feledésbe merült.

1941. május 12.
Martin Bormann
az NSDAP
pártkancelláriá-
jának vezetője
lesz

1941. június 22.
Németország
megtámadja a
Szovjetuniót

1941. október 2.
Német offenzíva
Moszkva ellen

Ugyanez a sors fenyegette Moszkvát is. Október 2-án megkezdődött a középső hadtest előrenyomulása a szovjet főváros felé. A hadművelet a „Tajfun” fedőnevet kapta és a kockázata óriási volt. A szovjet főváros megtámadása az utolsó kétségbeesett kísérlet volt a győzelem kikényszerítésére a már elbukott villámháborúban. A Wehrmacht a hónap végéig egy „kettős csatában” ismét legyőzte ugyan a Vörös Hadsereget, közben azonban megkezdődött az őszi esős időszak, amelyet a téli hideg követett a maga mínusz ötven fokos hőmérsékletével. Egyes előretolt támadó osztagok távcsövön keresztül már látták a Kreml tornyait, de ennél tovább nem jutottak. A katonák szenvedtek a jeges hidegtől, mivel a hadvezetés nem gondoskodott idejében meleg ruhákról a számukra.

1941. december
A „villámháború”
elbukik Moszkva
előtt

A németek számára ez akkor vált világossá, amikor Hitler kevéssel 1941 Karácsonya előtt arra szólította fel a népet, hogy adományozzanak téli ruhákat a keleti fronton harcoló katonának. A „néptársaknak” minden okuk megvolt a megdöbbenésre és az aggodalomra. A Vörös Hadsereg ráadásul váratlan ellen-támadást indított. Egy ideig úgy tűnt, a jól felfegyverzett, a téli viszonyokra a németektől eltérően jól felkészült szovjet katonák egyszerűen lerohanják a keleti frontot.

Ebben a nehéz helyzetben Hitler az orosz fronton harcoló minden parancsnoknak megtiltott mindenféle meghátrálást. Minden erejükkel védeniük kell azt az állást, amelyet éppen elfoglalnak, parancsolta. Csak később engedélyezett néhány visszavonuló manővert olyan védelmi állásokba, amelyek kereken száz kilométerre nyugatabbra terültek el. Ezekén a helyeken töltötték a német katonák a még az orosz viszonyokhoz képest is szokatlannul hideg telet, amely alatt ugyanannyi német katona halt meg az éhségtől és a hidegtől, mint a Vörös Hadsereg fegyvereitől.

A Führer saját személyes érdemének tartotta, hogy parancsai alapján a keleti front megmenekült az összeomlástól. Ismét győzött az erősebb akarat, hirdette. Ez az öndicséret nem volt teljesen hamis, de a katonai katasztrófát nemcsak a kitartásra adott parancsai, hanem a taktikai visszavonulás engedélyezése is segítette elhárítani. Utóbbi a Hitler által annyira lenézett tábornokok követelték ki. A Führer „sikerei” Moszkva előtt azonban lehetővé tették a számára, hogy menessze a gyenge főparancs-

nokot, Walther von Brauchitsch vezértábornagyot, s maga vegye át a hadsereg főparancsnoki tisztét.

A rövid kétfrontos háború helyett, amelyet Hitler és tábornokai eredetileg terveztek, Németországnak keleten és nyugaton egyaránt kemény ellenfelek elleni, elhúzódó háború lett a része. A háború ugyan még nem vészett el, mert a náci vezetésnek viszonylag gyorsan sikerült megnyerni a lakosságot egy hosszú háború ügyének, Hitler azonban nem tudott felnőni a katonai parancsnokságával járó kihívásokhoz. Hadvezérként mindig csak akkor volt sikeres, ha gyenge ellenféllel állt szemben, és a körülmények is neki kedveztek.

Környezetében a józanabbul gondolkodó emberek már 1941 végén hangzóztatni kezdték, hogy béketárgyalásokkal véget kellene vetni a háborúnak. Hitler azonban egyértelművé tette, hogy számára a feltétel nélküli megadás és a „végső győzelem” nélküli békekötés szóba sem jöhet, s ehhez mindvégig makacsul ragaszkodott.

„Farkassánc”

1941. június 23-án délben Hitler különvonata ismét elhagyta Berlint, s az új „Führer-főhadiszállásra” indult. Az előző év novemberében Hitler kiküldte segédtestjeit megfelelő helyszín keresésére, s végül egy, a kelet-poroszországi Rastenburg (ma Ketrzyn, Lengyelország) melletti terület mellett döntött. A hely jó közlekedési összeköttetéssel rendelkezett, vasútvonala is áthaladt rajta, így Hitler bármikor jöhetett-mehetett különvonatával. Rastenburgban még egy kis repülőtér is volt, ahol folyamatosan gépek álltak a Führer és miniszterei rendelkezésére. Fritz Todt, Hitler autópályaügyi és bunkerépítési megbízottja 1941 áprilisára fel is építtette a főhadiszállást, amelynek Hitler a „Wolfsschanze” azaz Farkassánc nevet adta – mindig is szerette a Wolf névvel helyettesíteni saját keresztnévét.

Már a háború kezdete óta Hitler kívánsága volt, hogy a lehető legközelebb legyen a katonai történésekhez. Ugyan Berlinből

1941.
december 19.
Hitler átveszi
a haderő
főparancsnok-
ságát

1941. június vége
Hitler a
Farkassáncba
költözik

is tökéletesen tudta volna irányítani a háborút, ő azonban meg akarta mutatni a katonáinak, hogy legfőbb parancsnokukként a közelükben marad. Mivel Hitler és tábornokai egy rövid háborúval számoltak a Szovjetunió ellen, a Farkassáncot eredetileg mindössze néhány hónapi használatra szánták. Több mint három év lett belőle. A katonai főparancsnokságoknak magától értetődően ugyancsak Kelet-Poroszországban kellett lenniük, akárcsak Hermann Göring birodalmi marsallnak és Heinrich Himmlernek, az SS vezetőjének is, amennyiben kötelezettségeik éppen nem szólították máshová őket. Hans Heinrich Lammers, a birodalmi kancellária vezetője ide-oda ingázott a főváros és a Farkassánc között.

A területet a légitámadások ellen magas fákkal ültették be és álcákkal látták el, hogy fentről ne legyen könnyen felfedezhető. Hitler főhadiszállására azonban soha nem hullottak bombák. Az egyetlen támadó sereg, amellyel a Farkassánc lakói időről időre szembetalálták magukat, harcias szűnyogok képében jelent meg és vált valósággal járvánnyá a nyári hónapokban. A Farkassánc ugyanis a mazuri erdők mocsaras környezetében feküdt.

Mire a főhadiszállás teljesen kiépült, három védelmi vonal vette körül, amelyet katonák és az SS emberei védtek. Az I. számú lezárt körben, a legszigorúbban védett területen állt Hitler személyes használatú háza, a Führerhaus, egy békés képet nyújtó, oszlopos bejáratú, nagyobb fabarakk. Mellette helyezkedett el Hitler légvédelmi bunkere. A Szovjetunió elleni hadjárat kezdetének időpontjában még kilenc további bunker állt rendelkezésre a területen azon személyek számára, akiket Hitler a közelében akart tudni.

Goebbels többnyire Berlinben tartózkodott, de rendszeresen meglátogatta urát és parancsolóját. Számára a Farkassánc kellemes üdülőhelyet jelentett. Vele ellentétben Alfred Jodl, a Wehrmacht vezérkari főnöke „egy kolostor és egy koncentrációs tábor” keverékének nevezte a főhadiszállást. Hozzá kell tenni, Jodl soha nem látott belülről koncentrációs tábor, s nem tudta, mi folyik ott valójában.

A Wolfsschanze szinte teljesen férfivilág volt, Hitler titkárnőin kívül nők nem léphettek be a területére. Körülbelül negyven fő

udvartartás tartózkodott folyamatosan a Führer körül, az őrséget ellátó SS-tagok mellett többségükben Wehrmacht-katonák.

Hitler itt is mindig főparancsnoki egyenruháját viselte, amelyből több öltözetnyi is a rendelkezésére állt. Inasai gondoskodtak róla, hogy soha ne öltözzön hanyagul. Még berlini fodrászat is a főhadiszállásra hozták, hogy bármikor kéznél legyen, ha meg kell igazítani a Führer frizuráját. A kelet-poroszországi élet középpontjában a delente tartott nagy katonai eligazítás állt, ami gyakran két óra hosszat, vagy még tovább is elhúzódott. Térképek segítségével sorra bemutatták Hitlernek az egyes hadszínterek aktuális helyzetét és a Wehrmacht pozícióját az ellenséggel szemben. Mivel állandó harc csak a Szovjetunióban zajlott, s Hitler amúgy is a Barbarossa-hadműveletbe avatkozott bele a legjobban, ez a hadszíntér igényelte a legnagyobb figyelmet.

A megbeszélést nagyobb körben elfogyasztott ebéd követte, amelynél Hitler állandó helyen, középen ült. Az étkezőterem a komplexum egészéhez hasonlóan egyszerűen került berendezésre. Egyik végében egy szovjet katonától zsákmányolt vörös csillagos zászló díszelgett, így a fő ellenség is mindig szem előtt volt.

Ebéd után Hitler látogatókat fogadott, az ezt követő délutáni kávéhoz és süteményhez pedig titkárnői szolgáltatták a társaságot. Kávézás után a második eligazítás következett hat óra körül. Ez után a második megbeszélés után került sor az elhúzódó vacsorára. A vendégeknek nem egyszer három órán keresztül is ki kellett tartaniuk Hitler hosszadalmas monológjait hallgatva.

Hetente több alkalommal bemutatták a mozibarakkban a legújabb filmhíradó tervezetét, amely csak Hitler jóváhagyásával kerülhetett vetítésre a német mozikban. A háború előtt Hitler egyik kedvenc szabadidős elfoglaltságának számító játékfilmet csak ritkán vetítettek. Annak érdekében, hogy kikapcsolódást biztosítsanak Hitlernek, Bormann elhozatta az Obersalzberg-ről a Führer hanglemez-gyűjteményét. Nemsokára azonban ezen a területen is az egyhangúság uralkodott el: Hitler mindig ugyanazokat az operákat és dalokat akarta hallgatni.

Hitler napirendjének utolsó pontja egy késő esti teázás volt kiválasztottak körében. A titkárnők, Christa Schroeder, Gerda Christian, majd 1943-tól Traudl Junge is kötelesek voltak részt

venni ezen. Mivel Hitler egyre ritkábban tartott előzetesen legépeldő beszédek a német nyilvánosságnak, a főhadiszálláson pedig diktálni is alig diktált, a titkárnők halálosan unatkoztak. Feladatuk szinte kizárólag abban állt, hogy társaságot szolgáltatassanak Hitlernek. Nemsokára egyenesen rettegtek a teázástól, mivel ilyenkor a Führer szabadjára engedte szónoklási kényszerét és végtelen történetekbe merült a fiatalságáról, háborús élményeiről, a zsidókról, Németország jövőjéről vagy éppen a dohányzás veszélyeiről, hogy csak néhányat említsünk az állandóan ismétlődő témák közül. A napok egyre később értek véget. A teaóra gyakran csak éjfélkor kezdődött el, s a kora hajnali órákig is elhúzódhatott. Addig pedig senki nem vonulhatott vissza, amíg Hitler maga aludni nem tért.

1941. december 19. óta, mint már említettük, Hitler a hadsereg főparancsnoka is volt. A háború folyamán egyetlen államfő, sem Rooseveltt amerikai elnök, sem Churchill, de még maga Sztálin sem szólt bele annyira a hadviselés konkrét kérdéseibe, mint Hitler, aki ezzel hatalmas munkaterhet vett magára. A háború előtt nem volt éppen szorgalmasnak és buzgónak mondható, most azonban minden területen egyeduralkodó akart lenni.

A túlerőltetés kikezdte az egészségét. A Moszkva előtti katonai válságba beleőszült. Kevészet evett, s az a kevés sem egészséges étel volt. Kifelé rendületlenül a „végső győzelemben” vetett hitet sugározta, ezzel azonban saját magát helyezte nyomás alá. Egyre jobban szenvedett az álmatlanságtól. Monológjai jelentették azt az eszközt, amellyel kissé el tudta terelni a figyelmét a hadvezetés mindennapi stresszhelyzetéről.

Orvosa, Morell doktor rendszeres mozgást javasolt a szabadban, Hitler azonban csak rövid sétákat tett kutyájával, Blondival. Morell azt is felismerte, hogy Hitler szívbetegségben szenved, de véleménye szerint nem állt fenn infarktus közvetlen veszélye. 1942-ben az orvosnak feltűnt Hitler bal karjának különös remegése, de csak két évvel később állította fel a helyes diagnózist. A Führer Parkinson-kórban szenvedett, az agy és az idegek gyógyíthatatlan, rövidebb vagy hosszabb távon halálhoz vezető megbetegedésében. Morell naponta beadandó injekciókat rendelt Hitlernek, valamint gyógyszereket, amelyek testi szétesését voltak

hivatva lelassítani, egyben erejét is megtartani. Testileg Hitler egyre rosszabbul lett, 1944-től különösen, de szellemi képességeit semmilyen kór nem kezdte ki.

Háborús fordulópontok

A háború első fordulópontja az 1941 telén előállt válság volt. Hitler és katonai vezetői mindent egy lapra tettek fel, a magas tét pedig, most először, nem hozott nyereséget. Mintha a Szovjetunió és Nagy-Britannia elleni háború nem lett volna elég, Hitler még az Egyesült Államoknak is hadat üzent. Az újabb háborút régóta tervezett parlamenti beszédében jelentette be 1941. december 11-én.

Semmi sem kényszerítette erre az értelmetlen lépésre. A hadüzenet legfontosabb oka az volt, hogy Németország szövetségben állt Japánnal, japán repülőket pedig néhány nappal Hitler beszéde előtt megtámadták az amerikaiak egyik legfontosabb haditengerészeti támaszpontját, Pearl Harbort a Hawaii-szigeteken. Rooseveltt elnök válaszul hadat üzent Japánnak. Ebbe a háborúba lépett most be a hitleri Németország.

Közben folytatták a szovjetunióbeli újabb előrenyomulás előkészületeit is. Valójában még többről is volt szó, mint egy új offenzíváról: gyakorlatilag új Barbarossa-terv született. A „Kék Hadművelet” súlypontja az ország déli részén feküdt, egy fontos iparváros a Volgánál: Sztálingrád. Hitler feltétlenül be akarta venni a várost, amely a legnagyobb orosz folyó nyugati partjánál negyven kilométer hosszan terült el. Még fontosabb volt, hogy innen továbblépve megszerezzék a szovjet olajforrásokat a Kaukázusban és a Kaszpi-tengernél. Hitler nyíltan kimondta, hogy a háború nem nyerhető meg, ha ezeket a területeket és az olajat nem sikerül megszerezni. A legfontosabb cél tehát a Kaukázus volt.

Hitler ráadásul nem egymás után, hanem egyszerre akarta meghódítani Sztálingrádot és a Kaukázust, ezért két részre osztotta a déli hadtestet. Az északi rész indult meg Sztálingrád felé, a déli a Kaszpi-tenger melletti Baku felé vette az irányt. Ez a döntés

1941.
december 11.
Hitler hadat
üzen az Egyesült
Államoknak

1942.
december 18.
Dr. Morell észleli
Hitler betegségét,
de nem ismeri fel
a Parkinson-kórt

katonai szempontból teljes örültség volt. A hadtest megosztása ahhoz vezetett, hogy egyik célt sem sikerült elérni.

1942. június 28.

A nyári német
offenzíva kezdete
a Szovjetunióban

A „Kék Hadművelet” 1942 júniusának végén kezdődött. Július közepén Hitler áthelyezte főhadiszállását az ukrainai Vinnicijába (német nevén Winnizába), három órányi repülőútra Kelet-Poroszországtól. A lehető legközelebb akart lenni a Sztálingrád és a Kaukázus elleni támadás helyszínéhez. Az új főhadiszállás a „Werwolf” nevet viselte Hitler kedvelt álnevéből és a germán mondavilág egyik legendás állatának nevéből összevonva. A Werwolfban az életkörülmények az időjárás és a még több szűnyog miatt sokkal rosszabbak voltak, mint a Farkassáncban, ahová a nyári hadművelet kudarca után, október végén aztán újra visszavonultak.

A Vörös Hadsereget váratlanul érte, hogy a nyári német hadjárat a Szovjetunió déli része ellen irányult. A bekerítést elkerülendő a szovjet csapatok először visszavonultak a Wehrmacht elől, amely az 1941 telén elfoglalt hadállásait akarta újra elérni.

1942.

augusztus vége
A sztálingrádi
csata kezdete

1942. augusztus 23-án a 6. hadsereg Friedrich Paulus tábornok parancsnoksága alatt megérkezett Sztálingrádhoz és megkezdte a város körbezárását. Mivel Sztálingrád a szovjet diktátor nevét viselte, Hitler számára szimbolikus jelentőséggel is bírt az elfoglalása. Csakhogy ugyanebből az okból Sztálin is mindenáron meg akarta akadályozni városának elfoglalását.

A német légierő napokon át bombázta a várost, negyvenezer ember halálát okozva. A szovjet hatóságok igyekeztek a Volga túlpártjára áttelepítve megvédeni a lakosságot, s háromszázezer embert át is juttattak, a városban azonban továbbra is tízezrek maradtak kiszolgáltatva a sorsuknak. A Wehrmacht és a Vörös Hadsereg katonáinak heves harca során az időközben szinte porig rombolt Sztálingrád kilencven százaléka német kézre került. A védők a Volgának háttal állva keservesen küzdöttek.

November 19-én a város északnyugati és déli részében szovjet ellentámadás indult meg, s a leharcolt 6. hadsereget néhány napon belül bekerítették. Sikeres kitörésre nagyon csekély volt az esély. Hitler kiadta a parancsot, hogy Sztálingrádot a levegőből lássák el utánpótlással és élelmiszerrel, amíg meg nem érkezik a felmentő sereg. A várost azonban csak a töredéke érte el annak a légiszállítmánynak, amire szükség lett volna. A bezárt

katonák, akárcsak egy évvel azelőtt, most is hiányt szenvedtek meleg ruházatban. Végül több katona esett az éhség és a fagy áldozatául, mint ahányan a tulajdonképpeni harcokban vesztették életüket.

December 12-én egy német páncélos alakulat megkísérelte dél felől áttörni az ostromgyűrűt, de a Vörös Hadsereg heves ellenállása miatt nem jutott ötven kilométernél közelebb Sztálingrádhoz. Hitler december 21-én ismét megtiltotta a kitörést, s ezzel sorsukra hagyta a katonákat. A körbezárt városban a katonák szörnyű hangulatban töltötték 1942 Karácsonyát.

A 6. hadsereg helyzete kilátástalan volt, Paulus 1943. január 8-án mégis visszautasította a szovjet felszólítást a fegyverletételre. A Vörös Hadsereg erre megindította utolsó nagy támadását, amely január 25-én a körbezárt katlant egy északi és egy déli részre választotta szét. Öt nappal később Paulus táviratban gratulált Hitlernek hatalomátvétele ötödik évfordulója alkalmából, így akarván bizonyítani töretlen hűségét a Führer iránt, miközben nagyon jól tudta, hogy a 6. hadsereg megsemmisülése elsősorban Hitler bűne volt.

Hitler a maga részéről január 30-án vezértábornaggyá léptette elő Paulust, ami egyértelmű felhívást jelentett a megadás következetes megtagadására, mivel ilyen még soha egyetlen német tábornagy sem tett. A következő napon azonban Paulus és tisztjei ennek ellenére megadták magukat és szovjet fogságba kerültek. Hitler tombolt dühében a hírré. Az ő felfogása szerint Paulusnak főbe kellett volna lőnie magát, elkerülendő a kapituláció szégyenét.

Február 3-án a Wehrmacht főparancsnoksága rádióadásban tette közzé, hogy a 6. hadsereg az „utolsó leheletig” harcolt, végül azonban áldozatul esett az ellenség fölényének és a kedvezőtlen körülményeknek, s teljesen megsemmisült. A rezsím három napi nemzeti gyászt rendelt el. A vendéglátóhelyek és a mozik zárva maradtak, a rádió csak komolyzenét sugárzott. A vereséget a propaganda győzelemmé akarta változtatni: Paulus és emberei ebben az értelmezésben a bolsevizmus európai terjedését állították meg. Senki nem tudhatta meg, hogy Paulus és katonái fogságba estek. A szovjet rádió ugyanakkor már bejelentette,

1943. január
vége / február
eleje

A 6. hadsereg
Sztálingrádban
megadja magát

A sztálingrádi német kapituláció után: hadifogságba esett német katonák menete a város központjában. A háttérben egy, a harcokban erősen megrongálódott gabonasiló látszik. Valószínűleg 1943 februárjában készült felvétel.

hogy több mint kilencvenézer német katonát ejtettek foglyul Sztálingrádnál. A hazug propaganda lassan kikezdte a németek nemzeti-szocialista vezetésbe vetett bizalmát.

A német emlékezetben ma is fontos szerepet tölt be a Sztálingrádnál bekerített háromszázezer katona. A valós szám ennél kisebb volt, újabb számítások szerint hatvanézer katona lehetett halálát a katlanban. A német veszteségeknél jóval nagyobbak voltak a szovjetek veszteségei. Egymillió körüli vöröskatona eshetett el a Sztálingrádért folytatott harcban, s ehhez kell még hozzászámítani a harcok áldozatául esett, ismeretlen számú sztálingrádi lakost.

Sztálingrád volt a háború második nagy fordulópontja. Az irányítás végleg a szovjetek kezébe ment át. Hitler maga jelentette ki, hogy az olajmezők nélkül nem lehet megnyerni a háborút. Most tehát be kellett volna fejeznie – csak hogy semmi ilyesmi nem történt:

A csata lélektani fordulatot is jelentett. A német társadalom megrázkódtatása mély és érezhető volt. A legfőbb parancsnoki

posztot Hitler maga töltötte be, így senkit nem tehetett meg bűnbaknak a vereségért. A hírre sok németben már reális lehetőségként merült fel, hogy elveszítik a háborút, bár hangosan senki nem mert kimondani ilyesmit. A nép és Führere közötti kapcsolat lazulni kezdett.

A hitleri Németország ellen vívott háborúban a legnagyobb terhet a Vörös Hadsereg viselte. Sztálin ezért egyre erőteljesebben sürgette szövetségeseit, Rooseveltet és Churchillt, hogy nyugatról szálljanak partra az európai kontinensen, csökkentve a Szovjetunióra nehezedő nyomást. A franciaországi partraszállásra azonban még sokáig várnia kellett. 1942 novemberében invázió helyett angol és amerikai csapatok foglalták el Francia-Észak-Afrikát. Ugyanekkor szenvedett megsemmisítő vereséget Rommel páncélos hadosztálya, amely egészen az egyiptomi El Alameinig nyomult előre. Rommel feladata most már az volt, hogy igyekezzen távol tartani Észak-Afrikától a nyugati hatalmakat. Ez sem sikerült. A német-olasz csapatok végül 1943 májusában Tuniszban kapituláltak.

Nem sokkal később az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság katonái partra szálltak Szicíliában és elfoglalták a szigetet. Az olasz fasiszta vezetés számára ez világos jelzés volt, hogy Németország oldalán már nem nyerhetik meg a háborút. Benito Mussolinit július 25-én megbuktatták és letartóztatták, utódja pedig szeptember elején fegyverszüneti egyezményt írt alá az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával, hozzájárulva, hogy a szövetséges csapatok partra szálljanak Olaszország délnyugati partvidékén.

Hitler magánkívül volt a dühtől legfontosabb szövetségese bukásának hírére. Ejtőernyősökből álló elit különítményt küldött Mussolini kiszabadítására. A kommandósoknak sikerült is kiszabadítani Mussolinit, akit egy olasz hegyi településen tartottak fogva. Az egykori Duce Hitler kegyéből fasiszta kormányt alakíthatott Észak-Olaszországban; napjai azonban így is meg voltak számlálva.

Októberben Olaszország hadat üzent Németországnak. A Wehrmacht válaszul megszállta Olaszországot, ahol az előrenyomuló amerikai és brit csapatok kitartó, végül azonban eredménytelen

1943. május
Német-olasz
kapituláció
Észak-Afrikában

1944.
szeptember /
október
Olaszország kilép
a „tengelyből”,
a Wehrmacht
megszállja
Olaszországot

1944. február
Magyarország
német
megszállása

1944. június 6.
A nyugati
hatalmak
partraszállása
Normandiában

ellenállást folytattak. Ugyanezt a mintát követve vonult be a Wehrmacht 1944 februárjában Magyarországra is, amely ugyan csak ki akart lépni a „tengelyből”.

1944. június 6-án amerikai, brit és kanadai csapatok szálltak partra Franciaország normandiai partvidékén. Ez a „D-nap” a mai napig a háborúk történetének legnagyobb partraszállási hadművelete volt. Hitler már régen számított az invázióra, sőt, szinte várta is. Meg volt győződve róla, hogy legyőzik és visszakergetik a tengerbe az ellenséget. A francia partok védelmének előkészítését Erwin Rommel vezértábornagyra bízta, akit Afrikából való hazatérése után hősként ünnepeltek Németországban.

Rommel és a nyugati front német főparancsnoka között viszont kemény ellentétek feszültek a páncélosok bevetésével kapcsolatban, amelyeket Rommel a normann partvidéken akart állomásoztatni, a főparancsnok viszont a hátszágban. A szövetségeseknek ugyanis sikerült összezavarni a németeket, és azt a benyomást kelteni, hogy a La Manche csatornánál kerül majd sor a támadásra. Csak órákkal később vált világossá, hogy a normandiai hadművelet nem elterelő hadművelet, mint a németek gondolták, hanem maga „a” partraszállás.

Az egyik partszakaszon erős német haderő állt, így ott a támadók hatalmas veszteségeket szenvedtek el, mire sikerült elfoglalniuk a partot. Összességében azonban a Wehrmacht nem tudott elég gyorsan reagálni. Hitler várakozásaival ellentétben a nyugati haderő a kontinensen maradt és megindult Németország felé.

1944. június 22.
A szovjet nyári
offenzíva kezdete
és a Középső
Hadtest
összeomlása

1944. június 22-én már harmadik évfordulójánál tartott a Szovjetunió megtámadása. A Vörös Hadsereg a jelentős nap alkalmából óriási támadást indított a Középső Hadtest ellen, amely gyakorlatilag összeomlott. Ez a hadművelet, nem pedig a normandiai partraszállás adta meg a döntő lökést a német összeomláshoz. A Wehrmacht csak augusztus végére tudta átmenetileg megállítani a Vörös Hadsereget a Visztulánál, Lettországban és a kelet-porosz határon. Már csak idő kérdése volt, hogy a szovjet csapatok átlépjék a német határt.

„Totális háború”

A Moszkva előtti válság óta Németország és hadigazdasága viszonylag rövid idő alatt hosszútávú háborús üzemmódra állt át. Ez volt az oka, hogy a háború még olyan sokáig elhúzódhatott, és a Wehrmacht 1942-ig legyőzhetetlennek tűnt.

Hitler Thüringia Gauleiterét, Fritz Sauckelt nevezte ki „teljhatalmú munkaügyi megbízottá”. A gátlástalan nemzeti-szocialista Sauckel feladata lett, hogy a Németország által elfoglalt területekről munkaerőt szállítson a birodalomba. Eredetileg szovjet hadifoglyok munkára fogását tervezték, de 1942 elején kiderült, hogy nagy részük már éhen halt vagy agyonlőtték. Helyettük civileket „toboroztak”.

Nem kevesebb, mint 12 millió külföldi kényszermunkásnak kellett a háború éveiben a mezőgazdaságban és elsősorban az iparban helyettesíteni azokat a német férfiakat, akiket egyre nagyobb számban hívtak be katonai szolgálatra. A kényszermunkások, akiknek körülbelül a fele nő volt, többségükben Lengyelországból és a Szovjetunióból érkeztek. Őket az üzemek mellett felépített táborokban tartották fogva – ezek a táborok hamarosan sűrűn behálózták a birodalom területét. Rövidesen minden német láthatott ilyen táborokat a lakóhelye közelében, s a saját szemével láthatta, ami ezekben folyt.

A fegyvergyárakban az „idegen” munkásoknak gyakran szörnyű körülmények között kellett dolgozniuk. A német alkalmazottak általában ugyancsak nem bántak jól velük, magukat náluk „jobbnek” tartották. A kényszermunkásoknak az egyre gyakoribbá váló légiriadók alatt tilos volt a bunkerekbe húzódni. Tízezrek haltak meg közülük légítámadások következtében.

Fegyverkezésiügyi miniszterré Hitler az általa nagyra tartott Fritz Todt nevezte ki. Amikor Todt 1942-ben egy lezuhanó repülőn életét veszítette, Hitler kedvenc építészt, Albert Speert tette meg miniszternek. Speer fegyverkezésiügyi miniszternek ugyanolyan tehetséges volt, mint építésznek, elsősorban a szervezés terén. Sikerült jelentős mértékben megnövelnie a német hadiipar termelékenységét, ami Hitler legszűkebb körének megbecsült tagjává avatta. Sikereinek alapja az volt, hogy a német nagyipar

1942. március 21.
Hitler „teljhatalmú munkaügyi megbízottá” nevezi ki Fritz Sauckelt

1943. február 8.
Hitler fegyverkezésiügyi miniszterré nevezi ki Albert Speert (1943 júniusától fegyverkezési és haditermelési miniszter)

vezetőit az eddiginél jobban bevonta a háborús erőfeszítésekbe, valamint racionalizálta a fegyveripari termelést.

Speer ugyanakkor messzemenően felhasználta a Sauckel által rendelkezésre bocsátott munkaerőt, végül pedig még Himmlertől is azt követelte, hogy a koncentrációs táborokból adjon munkaerőt, s az ipari üzemeket is erre utasította. Természetesen nem a koncentrációs táborokba hurcolt embereket akarta megmenteni. Célja a munkaerő maximális kizsákmányolása volt, mielőtt visszaküldte volna őket a táborokba. A háború után Speer természetesen egészen más fényben igyekezett feltüntetni akkori tevékenységét.

A kormányzati munkában komoly gondokat okozott, hogy a háború második felében Hitler szinte folyamatosan távol volt. Egyre ritkábban tartózkodott Berlinben vagy Münchenben, s akkor is kerülte a nyilvánosságot. 1941 őszétől a következő három évben összesen csak néhány napot töltött el Münchenben és Berlinben. A németek számára a náci rezsim „jó évei” véget érték. Bár még nem kételkedtek Führerükben, de egyre gyakrabban bírálták az NSDAP szerepét, amelynek pártvezérei kibújtak a katonai szolgálat alól, és a köz kárára folytatták drága életmódjukat.

Goebbels gyorsan felismerte, hogy Hitler politikai vezetői képességeit meggyengítette a szinte kizárólagosan a katonai ügyekre való koncentrálás. Rendszeresen felvetette és javasolta, hogy Hitler hagyja a háborús ügyeket a tábornokokra, erre azonban Hitler nem volt hajlandó. A kormányzati munka egyre kevésbé folyt rendezett mederben. Hitler ugyan mintegy négyszáz belpolitikai tárgyú, törvénynek számító „Führer-parancsot” írt alá a háború alatt, de ezeket legtöbbször Lammers készítette elő és fogalmazta meg. Goebbels, Bormann és Albert Speer ugyancsak nagy befolyással bírt Hitlerre, mivel közvetlen kapcsolatban álltak vele. Végül már gyakorlatilag a véletlenül múlt, éppen milyen belpolitikai döntést hoz Hitler a háború alatt.

Németország tehát „jelenlévő Führer nélküli Führerállam lett”, ahogyan egy történész megfogalmazta. Hitler hatalma egyfelől korlátlan volt, másfelől azonban ebből a felhatalmazásból igen rendszertelenül merített. Már csak gyakorlati okokból sem lehetett ez másként, mivel egyetlen konkrét személy sem volt abban

a helyzetben, hogy egy Németországhoz hasonló modern államot teljesen egyedül vezethessen a második világháborúban.

A sztálingrádi fordulat után Joseph Goebbels 1943. február 18-án hírhedtté vált beszédet tartott a berlini Sportpalotában. Gondosan összeválogatott közönség, meggyőződéses nemzeti-szocialisták és a német társadalom prominens személyiségei (például a színház és a film világából) ültek a hatalmas csarnokban. Goeb-

Goebbels beszédének hallgatósága a berlini Sportpalotában,

1943. február 18-án

bels a német katonák keleti fronton hozott áldozatára emlékeztetett, s dicsőítette a sztálingrádi „hősöket”. Folytatta az uszítást Németország ellenségei ellen, akik szerint a háborút okozták, valamint a zsidók ellen, akik a háttérből mozgatták a szálakat. Tíz költői kérdést tett fel a közönségnek, amely minden alkalommal hangos „Igen!” kiáltással válaszolt. A tetőpontot az a kérdés jelentette: Akarjátok-e a totális háborút? Akarjátok-e, hogy ha szükséges, még totálisabban és még radikálisabban folytassuk, mint azt ma egyáltalán el tudjuk képzelni? Válaszul „Igen!” és „Heil!” vihára reszkettette meg a levegőt. Az emberek helyükről felugorva emelték jobb karjukat Heil Hitler! - köszöntésre. A Sportpalotában elmondott beszéd a propaganda-miniszter legismertebb, egyben leggonoszabb beszéde volt. Még nagyobb háborús erőfeszítésekre akarta előkészíteni az embereket, elsősorban azonban jelzést akart küldeni Hitlernek, most már igazán tegyen meg mindent a német győzelemért, tekintet nélkül a népre. A teljes német társadalmat militarizálni kell, és egyetlen cél, a győzelem szolgálatába kell állítani.

Hitler azonban tudta, milyen fontos fenntartani a lakosság jó hangulatát, ezért Goebbels hírhedt szavait sokáig nem követték a követelt nagy tettek. A döntő változásokra csak 1944 nyarán került sor, amikor hetven óra fölé emelték a kötelező munkahe-

1943. február 18.
Goebbels
beszéde a
Sportpalotában

1943.
augusztus 24.
Hitler birodalmi
belügyminiszteré
nevezi ki Heinrich
Himmlert

A „totális háború” ezért inkább a belügyek korlátlan ellenőrzését jelentette. 1943 augusztusa óta az SS vezetője, Himmler egyidejűleg belügyminiszter is volt. A németek ettől kezdve rendőrállamban éltek, ahol a háború állásáról ejtett minden meggondolatlan szó azonnali letartóztatáshoz, sőt akár halálos ítélethez is vezethetett „a védelem erejének csökkentése” váddal. A koncentrációs táborok rendszere óriásira duzzadt.

A legerősebben azonban a brit és amerikai bombázások éreztették a lakossággal a „totális háborút”. 1943-ban a támadások soha nem látott méreteket öltöttek. A Luftwaffe nem rendelkezett elegendő vadászgéppel ahhoz, hogy kivédje a bombázók behatolását. Az ellenfél számbeli fölénye nemsokára akkorára nőtt, hogy gyakorlatilag éjjel-nappal be tudtak repülni Németország fölé. Nappal az amerikaiak, éjjel a britek jöttek – mindkét légierő gépei Nagy-Britanniából szálltak fel.

A nagyvárosokban és környékükön légvédelmi ágyúkat állítottak fel, amelyek azonnal tüzet nyitottak, amint a Luftwaffe ellenséges repülőket jelzett, s a szirénák felsüvítettek. Férfiak hiányában – hiszen őket már régen elvitték a frontra – nemskára már iskolás fiúk kezelték az ágyúkat. Kiképzésüket a Hitlerjugendben kapták, fegyelemre és engedelmisségre idomították őket. Gyakran saját személyes sikerüknek érezték, ha sikerült leszedniük egy ellenséges repülőt. A bosszúvágy hajtotta őket, amelyhez lassan a Németországot – benne őket magukat is – ilyen szörnyű helyzetbe hozó vezetés elleni harag is társult.

Sok nagy légitámadás eredménye szörnyű tűzvész lett, mint például 1943. július végén – augusztus elején Hamburgban, ahol harmincötezer ember lelte halálát az égő városban. A hatalmas tűzfészek, amelyeket a városok bombázása hozott létre, rengeteg oxigént emésztettek fel. Olyan erővel szívták el a levegőt az emberek elől, hogy szabályos örkánként söpörtek végig az utcákon. A kisebb tűzfészek végül egyetlen hatalmas tűzvészé olvadtak össze, elképzelhetetlenül magas hőmérséklettel. A menekülés lehetetlen volt.

A legerősebb bombatámadások célpontja természetesen Berlin volt, Hitlert azonban soha nem veszélyeztették közvetlenül a bombázások. Nem is érdekelte, hogy lassan az egész város porrá

1943 nyara
A szövetségesek
gyújtóbombái
által keltett
„tűzvihar”
Hamburgban

és hamuvá ég körülötte. Több alkalommal is nagyképp elégedettséggel jelentette ki, hogy az ellenséges bombák legalább felszabadítják a területeket a háború utáni nemzeti-szocialista városépítés számára. Soha nem szemlélt meg bomba okozta károkat, soha nem keresett fel lerombolt városokat, ahogyan például Goebbels tette. Az idilli Obersalzberg nagyon messze volt a „totális háború” valóságától.

A németek mindennapjai számára azonban borzalmas életet hozott a légiháború. A nagyvárosok lakóinak egyetlen nyugodt éjszakájuk sem lehetett. Félelemtől reszketve bújtak össze a bunkerekben, tudva, hogy bármikor találat érheti felettük a házat, s temethetik be a romok a pincét. A tűzviharokkal szemben ráadásul a légoltalmi pincék nem hogy védelmet nem jelentettek, de egyenesen csapdába zárták a védelmet keresőket, akik megfulladtak vagy elégték a pincékben.

A légitámadások célja a németek folyamatos rettegésben tartása volt abból a meggondolásból, hogy előbb-utóbb fel fognak lázadni Hitler ellen. A támadásoknak kitett emberek azonban fásultak és kimerültek voltak. Ilyen körülmények között honnan vették volna az energiát, hogy tegyenek a rendszer ellen? A bombatámadásokra is különbözőképpen reagáltak. A fásultság mellett lassan megjelenő harag elsődlegesen nem a mindezért felelős saját kormány ellen, sokkal inkább az ellenséges bombázók és az őket kiküldő kormányok ellen támadt fel.

Voltak azonban olyanok is, akik másképpen cselekedtek. Sok német kezdte el a szája elé tartott keze mögött sutogni, hogy a bombázások méltó büntetést jelentenek azért, amit Németország a zsidókkal tett. Azon zsidó németek számára, akik kényszermunkásként még a városokban voltak, minden egyes bomba egyszerre jelentett halálos veszélyt – hiszen ők nem húzódtak le az óvóhelyekre –, és reményt is a közeli felszabadulásra.

1944. október 18-án az NSDAP bejelentette a „Német Néproham” (Deutscher Volkssturm) megalakítását. Öregembereknek és gyerekeknek kellett szembenézni a Vörös Hadsereg páncélosaival. A Volkssturm keretében elesett „férfiak” – gyakran félig még gyerekek – száma nagyon magas volt. A Volkssturm volt az utolsó kísérlet a „fanatikus ellenállásra”. Katonai szempontból

1944. október 18.
A Himmler
és az NSDAP
Gauleitereinek
vezetése alatt álló
„Néproham”
megalakítása

gyakorlatilag semmilyen hasznot nem hozott, propaganda-célokra azonban remekül felhasználható volt. Hiszen éppen ilyen népet akart látni Goebbels: az NSDAP által egységbe forrasztva és vezetve menetelni a „végső győzelemig”. A valóságban ekkor már csak az SS és a rendőrség terrorja biztosította, hogy a németek többé-kevésbé csendben maradtak. Himmler, az SS vezére, aki 1943-tól belügyminiszter is volt, 1944. július 21-étől a tartalékos hadsereg parancsnoka is lett.

Egy nappal előbb bomba robbant a Farkassáncban.

Ellenállás és merénylet

Mozgástér

Aki totalitárius rezsimnek ellen lép fel, az életét teszi kockára. A nemzeti-szocializmus diktatúrájában csak kevesekben volt annyi bátorság, hogy kockára tegyék saját és családjuk életét. Ne tévesszük össze az ellenállást a „civil kurázssal”, ami például a Hitlergruss megtagadásában nyilvánult meg – az állam egyébként még az ilyen cselekedeteket is bármikor ellenállásnak nyilváníthatta és akként üldözhetette.

Aki a nemzeti-szocializmus elleni ellenállást kutatja, elkerülhetetlenül beleütközik abba a ténybe, hogy a náci rezsimnek valóban hatalmas volt a támogatottsága. E könyv megírása során is gyakran találkoztam készséges alkalmazkodással, túllihegő engedelmességgel, ünneplő „néptársakkal”. A másik oldalon pedig ott állnak azok az idegen népek, akik a német megszállás és teljes kizsákmányolás áldozatai voltak – s akiknek kifosztásából a németek még sokáig meg tudtak élni.

A nemzeti-szocialista állam túl sok polgára vette passzívan tudomásul az állítólagos bel- és külföldi ellenségek elleni erőszakot. Túl sokan húztak hasznot az erőszakból. Túl sokan bámulták kíváncsian, vagy gyakorolták maguk is aktívan az erőszakot. Pedig az aktív együttműködés és az életveszélyes ellenállás között bőven lett volna mozgástér. Ezeket a lehetőségeket azonban csak nagyon ritkán ragadták meg, mivel a legtöbben nem is

August Landmesser hamburgi hajógyári munkás (fehér körben)

1936 októberében egyedülként megtagadja a „Hitleri üdvözlét”.

Később állítólagos „fajgyalázás” miatt zsidó élettársával együtt

koncentrációs táborba küldték, végül 1944-ben a Wehrmacht egyik

büntetőszázadában halt meg.

gondoltak ellenállásra, vagy nem mertek szembeszállni a rezsimmel. Ehhez hozzájárult, hogy a háborúban a németek elsősorban saját magukkal voltak elfoglalva. A sztálingrádi fordulat óta ráadásul korlátlanra vált az állami terror.

Lehetett ilyen helyzetben egyáltalán ellenállást tanúsítani?

Az egyetlen társadalmi erő, amely korlátozott mértékben még kihúzhatta volna magát a rezsim korai szakaszában véghezvitt „Gleichschaltung” alól, az egyház volt (a katolikus és az evangélikus egyaránt). A hatalomra jutott nemzeti-szocializmus hangsúlyozottan vallás- és egyházellenes volt, bár Hitler folyamatosan isteni sugallatokra, gondviselésre és hasonlókra hivatkozott. Az egyházi intézményeket folyamatosan zaklatták, szerzeteseket illettek koholt vádakkal. Sok papot, elsősorban a katolikus egyház tagjait, letartóztattak és koncentrációs táborba vittek. Hitler azonban – Goebbeltől eltérően – ódzkodott a nagy „leszámolástól” az egyházakkal, mivel nem akart nyugtalanságot szítani a hívők között. A klérus kiiktatását ezért a háború utáni időre halasztotta.

Ez megnyitott némi mozgástérrel. Sok hívő elutasította Hitler istenítését, és a keresztény valláshoz fűződő kitartó hűségükkel legalább lelki függetlenségüket megőrizték. Szervezett ellenállás azonban nem indult az egyházaktól. Ennek elsősorban az volt

1935–37

Náci propaganda a katolikus egyház ellen

az oka, hogy az egyházak nem akarták kockára tenni függetlenségük megmaradt morzsáit. Még látni fogjuk, hogy az egyház több vezető személyisége tiltakozott a betegek és fogyatékosok elleni tömeggyilkosságok ellen. A zsidók üldözésével kapcsolatban azonban – nagyon kevés kivételtől eltekintve – az egyházak is hallgattak.

Az ellenállás tehát kis számú emberre és csoportosulásra korlátozódott, akik társadalmilag elszigeteltek maradtak. Azoknak, akiket üldöztek és meggyilkoltak közülük, gyakorlatilag esélyük sem volt volt Hitler uralmának veszélyeztetésére.

Ellenállás volt, amikor kommunisták a koncentrációs táborral való fenyegetés árnyékában illegális újságokat nyomtattak. Ellenálltak a túlélésükért harcoló zsidók. Az ellenállás legerősebb formája természetesen a Hitler megölésére tett kísérlet volt. Ilyen merénylet végrehajtására csak két személyi kör jöhetett szóba: a magányos merénylő és a rezsim belső tagja.

Elser bombája

Hitler tisztában volt vele, hogy az élete vészélyben van. Már 1939 augusztusában kijelentette tábornokai előtt, hogy egy „őrült” akár meg is ölheti őt. 1939. november 8-án este a müncheni Bürgerbräukellerben a puccskísérlet évfordulója alkalmából mondott beszédét. Háromezer ember gyűlt össze, hogy meghallgassa Führerét. A szónoki emelvényen közvetlenül Hitler mögött egy oszlop állt, amely a pince tetejét és a fölötte elhelyezkedő balkont tartotta. Az oszlop belsejében időzített bomba ketyegett. Egy harmincnégy éves sváb asztalos, Johann Georg Elser helyezte el. Elser a húszas években egy ideig a kommunista Vörös Front harcoló alakulat tagja volt, mozgatórugója azonban nem pártpolitikai megfontolás, hanem a józan politikai ítéletalkotás volt. Elser meg volt győződve róla – joggal –, hogy Hitler kizsákmányolja a munkásokat. Hitler háborút akart – a háború megakadályozásához pedig meg kell ölni a diktátort, lehetőleg Göringgel és Goebbels-szel együtt.

Elser egy kőbányában keresett munkát, ahonnan észrevétlenül robbanóanyagot tulajdoníthatott el. A kiváló kézügyességgű asztalos két órából bonyolult időzítő szerkezetet készített.

A közvetlen előkészületekkel 1939 késő nyarán kezdett foglalkozni. Nem kevesebb, mint harminc estén ült be a Bürgerbräukellerbe, evett valamit, aztán elrejtőzött a galérián, és megvárta, amíg a helyet bezárják éjszakára. Hitler szónoklatának helye mögött kivájta az oszlop belsejét, a lyukat pedig egy maga készítette, szinte észrevehetetlen fedéllel takarta el. Reggelenként ismét elrejtőzött, aztán a déli ebédidőre érkező tömegben kis bőröndjével észrevétlenül elhagyta a helyiséget. A bőröndben vitte ki az éjszakai munkája során keletkezett törmeléket.

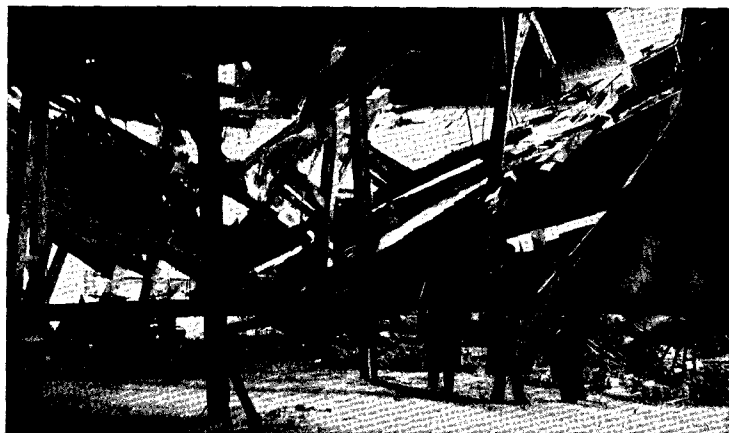
A november 6-ára virradó éjszakán Elser mindennel elkészült. A bomba a helyén volt. Elser november 8-án este 21 óra 20 percre állította be az időzítőt, mivel Hitler általában 20 óra 30 perckor kezdett beszélni, s szónoklata szokásosan másfél óra hosszat tartott. Az előző éjszakán Elser ellenőrizte, minden működik-e. Az üreget vastagon lezárta, hogy még az oszlopra fektetett füllel sem lehetett hallani az időzítő ketyegését. Minden rendben volt. Elser másnap elhagyta a sörözőt és felszállt a Konstanzba tartó vonatra, hogy Svájcba meneküljön.

Hitlert ezekben a napokban a Nyugat felé irányuló német támadás előkészületei kötötték le. A Bürgerbräukeller-beli összejövetel ezért a szokásosnál korábban kezdődött. Hitler már tíz perccel nyolc óra után elkezdte beszédét, 21 óra 7 perckor végzett, és kíséretével együtt elhagyta a helyiséget, ugyanis a rossz idő miatt repülő helyett vonattal akart utazni. Késedelmet Adolf Hitler nem engedhetett meg magának, ez volt az oka korai elköszönésének.

Tíz perccel azután, hogy Hitler elhagyta a Bürgerbräukellert, Elser bombája felrobbant. A főgerenda beomlott, a galéria és a mennyezet egy része leszakadt. Hat „régi harcos”, aki az oszlop közelében tartózkodott, egy pincérnővel együtt azonnal meghalt; egy további párttárs később a kórházban hunyt el. Legalább harminchat további látogató szenvedett – részben életveszélyes – sérüléseket. Ha Hitler még a helyiségben tartózkodik, a bomba minden bizonnyal végzett volna vele.

Elsert közben Konstanz közelében letartóztatták, amikor megkísérelte átlépni a svájci határt, a német határőrök azonban csak a müncheni robbantás híre után döbbsentek rá, hogy a merénylőt fogták el. Hitler és a Gestapo vezetése meg volt győződve róla,

1939. november 8.
Bombamerénylet
a müncheni
Bürgerbräukeller-
ben

A beomlott Bürgenbräukeller Georg Elser bombamerénylete után, 1939. november 10-én. A magányos tettes Elser valójában az angol titkosszolgálat megbízásából követte el a merényletet. Egyelőre a sachsenhausen-i koncentrációs táborba szállították, mivel a „végső győzelem” után látványos perben akarták bíróság elé állítani. Nem sokkal a háború vége előtt az SS átszállította Dachaubá, s ott meggyilkolta. Ha Elser merénylete sikerül, a történelem is másképpen alakult volna. A háború után sok német gondolta úgy, hogy Hitler nagy emberként vonult volna be a történelembe, ha akkor megöli Elser bombája. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a náci rezsim akkorra már felöltötte gyilkos vonásait. A koncentrációs táborok már működtek, a zsidókat már üldözték, Lengyelországban már megtörténtek a tömeges agyonlövészek, már folyt az értelmi fogyatékosok és a gyógyíthatatlan betegek legyilkolása – mindez már bőven elkezdődött, amikor Elser bombája felrobbant. Georg Elsert, nem pedig Hitlert kellene nagy embernek nevezni. A merénylet azonban nem érte el célját – a háború pedig folytatódott.

A Fehér Rózsa
Az ellenállás egyik formája volt a felhívás is Hitler megbuktatására, amit a Scholl testvérek, Hans és Sophie köré tömörült, magukat „Fehér Rózsának” nevező müncheni egyetemisták tettek.

A csoport tagjai művelt keresztény családokból származtak. A Scholl testvérek kezdetben még lelkesedtek a „népközösség” nemzeti-szocialista eszméjéért és a Hitlerjugendbe is beléptek. Az a mód azonban, ahogyan a náci állam leszámolt a polgári ifjúsági szervezetek maradványaival és az egyházakkal, felnyitotta a szemüket, s ettől kezdve a rezsim elszánt ellenfelei lettek.

A döntő lökést a cselekvésre az adta, hogy a csoport több tagja szemtanúja volt a Kelet-Európában elkövetett német büntetteknek. Hans Scholl és két barátja, Willi Graf és Alexander Schmorell 1942-ben katonaként véletlenül lett tanúja Lengyelországban egy tömeges agyonlövésnek. Azt is tudták, milyen rettenetes állapotok uralkodnak a varsói gettóban. A három barát azzal is tisztában volt, hogy a háborút már nem lehet megnyerni.

Lengyelországból való hazatérésük után Scholl és Schmorell, valószínűleg Sophie Scholl részvételével négy rendszerkritikus röpiratot, „A Fehér Rózsa röpiratai” címmel 1942 nyarán postai úton különböző müncheni és más városbeli címekre küldött el, természetesen a feladó feltüntetése nélkül. Az olvasókat arra is felhívták, hogy másolják le és minél több emberhez juttassák el a rölapokat, amelyekben „a legszörnyűbb és minden mértéket végtelenül meghaladó büntetteket” emlegettek, közöttük háromszázéznél is több lengyel zsidó meggyilkolását. A fegyveriparban és más helyeken dolgozókat passzív ellenállásra szólították fel, a „fasizmus” eltörlésére, sőt, „a barna horda kiirtására”. A nemzeti-szocializmus megbuktatása fontosabb, mint a bolsevizmus feletti győzelem, írták.

A csoport magját Schmorell, Graf és a Scholl testvérek mellett 1942-től Christoph Probst egyetemi hallgató és Kurt Huber filozófia-professzor alkotta. A Fehér Rózsa tágabb körébe számos támogató és segítő tartozott. A csoport erőteljes, tiszta megfogalmazásokat használt, mivel a németek tömegeit akarták ellenállásra mozgósítani. A csoport tagjai számára Hitler maga volt a testet öltött sátán. Ahhoz, hogy egész Európában helyreállhasson a keresztény erkölcs és a felebaráti szeretet, Németországot katonailag le kell győzni, hirdették.

A hatodik, kifejezetten az egyetemi ifjúságnak szánt rölapból kereken ezer példány készült, ezek egy részét a szokásos módon,

1942 júliusától
1943 februárjáig
A „Fehér Rózsa”
hat rölapja

postán indították útnak, a további példányokat a Scholl testvérek február 18-án becsempészték az egyetemre és az előadótermek előtt helyezték el. Nem tudták, hogy a Gestapo napok óta folyamatos megfigyelés alatt tartja az egyetemet. Amikor Sophie Scholl az egyik magasabb emeletről leszórt egy nagy köteg röplapot az egyetem épületének világítódudvarára, a házmaster észrevette. Azonnal elfogta a Scholl testvéreket és átadta őket a Gestapónak. Hans Schollnak egy hetedik, Christopher Probst által szerkesztett röplap tervezete volt a táskájában. Probstot is letartóztatták, ahogyan Willi Grafot, Alexander Schmorellt, Kurt Hubert és a Fehér Rózsa számos más támogatóját is.

A Scholl testvérek, hogy megmentsék barátaikat, minden felelősséget magukra vállaltak. Bátran viselték a Gestapo vallatását. Négy nappal később Christoph Probsttal együtt már mindhárman a berlini „Népbíróság” rettegett elnöke, Roland Freisler előtt álltak. Freisler jogász volt, aki a Führernek tett katonai szolgálatként fogta fel a bíraskodást. Az ítélet már a per kezdetén készen volt. 1943. február 22-én a Scholl testvéreket és Christopher Probstot halálra ítélték, s még ugyanazon a napon guillotine-nal (nyaktilóval) kivégezték. Freisler áprilisban Kurt Hubert, Alexander Schmorellt és Willi Grafot is halálra ítélte. A Fehér Rózsa körébe tartozó számos vádlottal szemben súlyos szabadságvesztést szabott ki. Hitler személyesen utasította el 1943. júniusában Schmorell és Graf kegyelmi kérvényét.

1944. július 20.

A Fehér Rózsa-hoz hasonlóan gondolkodott az a kör is, amely Helmuth James von Moltke jogász köré tömörült. Moltke a háború kitörésekor harminckét éves volt, s tanulmányai befejezése után megtagadta, hogy állami szolgálatba lépjen, mivel semmilyen közösséget nem akart vállalni az NSDAP-val. Ügyvédként dolgozott, üldözött zsidóknak segített kivándorolni és megvédeni vagyonukat a nemzeti-szocialista „árjásítástól”. Családja révén jó kapcsolatai voltak Angliában, amelynek jogrendszerét helyben tanulmányozta. 1943 nyarán ő továbbította a Fehér Rózsa hatodik röplapját Angliába. A Hitler megbuktatására felszólító, sokszorosított röplapot brit repülőgépek szórták le német nagyvárosokra.

Ebben az időben Moltke szervezte azt az ellenzéki kört, amely többek között az ő sziléziai birtokán, Kreisauban tartotta összejöveteleit (innen ered a „Kreisau-i Kör” elnevezés). Az 1940 óta létező kör 1942/43 folyamán többször is összegyűlt, s első sorban azzal a kérdéssel foglalkozott, milyen legyen Németország a nemzeti-szocializmus bukása után. Álláspontjuk szerint minden állami tevékenység alapja az emberi méltóság kell legyen. (Az emberi méltóság ma legfelsőbb alkotmányos alapelvként szerepel Németország Alaptörvényében.) A Fehér Rózsa-hoz hasonlóan Moltke és társai is hittek abban, hogy a náci rezsim megdönthető belülről.

Minél jobban elhúzódott a háború, annál nehezebb lett magányos merénylőknek közel kerülni a Führerhez. Csak annak lehetett esélye, aki Hitler vezető rétegéhez tartozott. A legismertebb példa erre a Stauffenberg gróf által 1944. július 20-án elkövetett merénylet. A férfiak, akik elszánták magukat a merénylet véghezvitelére, legtöbbször nemesi származású, konzervatív, nemzeti beállítottságú emberek voltak. Közülük nem kevesen rövidebb-hosszabb ideig még rokonszenveztek is a nemzeti-szocializmussal.

A magasrangú katonatisztek között már 1938 óta létezett egy csoport, amelynek tagjai határozottan Hitler-ellenesek voltak. Még terveket is kovácsoltak a diktátor megbuktatására. Ameddig azonban a háború Németország számára kedvezően zajlott, a Wehrmacht köreiből nem volt esély komoly Hitler-ellenes ellenállásra. A hivatásos katonák számára nagyon nehéz helyzet volt ez. Hozzájárult ehhez, hogy mindannyian felesküdtek Hitlerre, és a Führertől eltérően az ő számukra sokat jelentett az eskü. Nem vették olyan könnyedén, mint a Vezér.

A katonai ellenállás tagjai kapcsolatban álltak a Kreisau-i Körrel. Claus von Stauffenberg és Helmuth James von Moltke unokatestvérek voltak. Moltkéval ellentétben Stauffenberg meg volt győződve róla, hogy Hitlert meg kell ölni. Az összeesküvők célja a kilátástalan háború befejezése volt, s annak megmutatása a külföld felé, hogy létezik „másféle”, egy jobb, erkölcsösebb Németország is. A katonai ellenzék nem akart visszatérni a demokráciához, ők inkább olyan autoriter államot kívántak, ahogyan azt a késői Weimari Köztársaságban elképzelték.

1940–1944

A rezsim
konzervatív
ellenfeleinek
„Kreisau-i Köre”

Ez azonban másodrangú kérdés. Egy sikeres merénylet mindeképpen emberéleteket mentett volna meg. Megakadályozta volna azt a fékevesztett terrort, amelyet a náci vezetés közvetlenül a bukása előtt szabadított el. Ha Hitlert sikerül megölni, nagy valószínűséggel polgárháború tört volna ki a Hitler-ellenfelek és a nemzeti-szocialisták között, ami lerövidítette volna a háborút. A háborúban részt vevő összes haderő katonáinak nagyjából a fele ugyanis 1944. július 20. után halt meg.

De hogyan került sor a merényletre? Amikor a Szovjetunió elleni háború egyre kilátástalanabbá vált, a katonai ellenzék cselekvésre szánta el magát. 1942 márciusában találkozót tartottak, és titokban felvették a kapcsolatot Friedrich Olbricht tábornokkal, aki a berlini Bendler utcában működő Általános Katonai Hivatal (Allgemeiner Heeresamt) vezetője volt. Ebben a hivatalban dolgozták ki korábban a „Walkür” fedőnevet viselő akció terveit. Ezt az akciót csak maga Hitler vagy a tartalékos sereg parancsnoka, Friedrich Fromm vezérezredes indíthatta be. Lényege az volt, hogy katonákat vetnek be a belső lázadások leverésére. Lehetséges „lázadókként” elsősorban a több millió „idegen munkást” tartották számon, tartva tőle, hogy felkelést robbantanak ki. Az ilyen felkelésektől való félelem széles körben elterjedt volt. Senki nem vette észre ezért, hogy az összeesküvők a saját céljaikra használták a „Walkürt”. Zseniális trükkjük abban állt, hogy a tervet csak annyiban változtatták meg, hogy az már nem védte a kormányzatot, hanem a megdöntésére irányult.

De hogyan jussanak Hitler közelébe? Ez volt a döntő kérdés. Hitlert folyamatosan állig felfegyverzett testőrök vették körül, utazásainak megtervezését pedig gyakran az utolsó pillanatra hágyta. Hitler egyik segédtisztjétől azt is tudták, hogy a Führer utazásai során golyóálló mellényt és acéllal bélelt sapkát visel, ami megvédi a fejlövésektől. Ez valószínűleg nem volt igaz, de az összeesküvők úgy gondolták, ilyen körülmények között képtenség pisztollyal lelőni Hitlert.

1943 elején két lehetőséget is elszalasztottak Hitler megölésére. Egy bomba, amelyet Henning von Tresckow katonatiszt csempészett fel Hitler repülőgépre, nem robbant fel. Tresckov egyik társának, Rudolf-Christoph von Gersdorffnak sem sikerült időben

felrobbantania az egyenruhájának zsebébe rejtett bombát Hitlernek egy kiállításon tett látogatása során. Ilyen lehetőség sokáig nem adódott újra. Olyan merénylet kellett hát keresni, aki elég közel tud jutni Hitlerhez. Ha a merénylet bejártos Hitler főhadiszállására, nem kell kivárni, amíg a Führer újra kimozdul onnan.

Az egyetlen, aki szóba jöhetett erre a feladatra, Claus von Stauffenberg volt, a tartalékos sereg parancsnokának helyettese, aki e minőségében részt vehetett a Hitler főhadiszállásán tartott megbeszéléseken. Gondot csak az okozott, hogy Stauffenberg a sikeres merénylet utáni események tervezésében is aktívan részt vett, ezért amennyiben a merénylet sikerül, neki rögtön utána feltétlenül Berlinben kellett lennie. Stauffenberg egyszerre töltötte be a merénylet és a Walkür-puccskísérlet vezetőjének szerepét.

Az Obersalzberget Hitler egyre ritkábban kereste fel. Utoljára 1944 februárja után töltött ott néhány hónapot. A Farkassáncot hosszú időre elhagyta. A Vörös Hadsereg ugyanis ekkor már veszélyesen közel járt a főhadiszálláshoz, s szovjet bombázók támadása is fenyegetett, a Wolfsschanze területén ezért jelentős átépítésbe és bunkerek kialakításába kezdtek. Az építkezés idejét Hitler az Obersalzbergen töltötte. Július 3-ától Stauffenberg három alkalommal utazott katonai megbeszélésre Berchtesgadenbe. A robbanóanyag minden alkalommal ott volt a táskájában, de a robbantásra soha nem nyílt alkalom.

Nem sokkal később Hitler elhagyta az Obersalzberget – örökre. Minden valószínűség szerint maga is tudta, hogy többé nem tér ide vissza, mert a háború elveszett. Sokáig álldogált a festményei előtt, mintha el akart volna búcsúzni tőlük. Udvartartásának azon kevés tagjától, aki még „a hegyen” tartózkodott, „viszontlátásra” helyett úgy búcsúzott: „Éljenek boldogul.” (Leben Sie wohl).

Július 14-én késő délelőtt érkezett meg újra a Führer a Farkassáncba. Stauffenberg idegei elég erősek voltak ahhoz, hogy még egyszer útnak induljon robbanóanyaggal a csomagjában. Július 20-án segédtisztjével, Werner von Haeften főhadnaggyal Berlinből Rastenburgba repült. A leszállóhelyre autó ment eléjük és vitte őket a főhadiszállásra. Ott Stauffenberg megkérdezte Keitelt, az OKW főnökét, hol válthatna inget. A nyári hőségben ez egyáltalán nem számított szokatlan kérdésnek.

1944.
február-július
Hitler utolsó
obersalzbergi
tartózkodása

Stauffenberg aktatáskájában két kilogramm robbanóanyag és az időzített gyújtószerkezet lapult. Egy kis öltözőhelyiségben segédtisztjével együtt kapkodva igyekezett előkészíteni mindkét bombát. Az idő rövidsége miatt; és mert egy katona megzavarta őket, Stauffenbergnek csak az egyik robbanótestet sikerült élesítenie és visszatenni az aktatáskájába. Ha több idejük maradt volna, minden valószínűség szerint senki nem élte volna túl a robbanást.

Amikor Stauffenberg belépett a tanácskozás helyszínéül szolgáló barakkba, ott már elkezdődött a megbeszélés. Mivel egy észak-afrikai háborús sebesülés folytán egyik szemét elvesztette és hallása is erősen károsodott, Stauffenberg feltűnés nélkül kérhette, hogy a Führer közelébe ülhesse. Miután helyet foglalt, táskáját az asztal alá tette. Nem sokkal később elhagyta a helyiséget. Ebben sem volt semmi feltűnő; a tisztok a napi helyzetmegbeszélések során gyakran jártak ki-be. Egyenruhájának derékszíját és sapkáját a ruhatárban hagyta, mintha csak percekre menne ki.

Amint kiérték a barakkból, Stauffenberg és Haeften türelmetlenül azonnal az autót kérték, hogy kivitessék magukat a repülőterre. A bomba körülbelül 13 óra 15 perckor felrobbant. Nem sokkal később az autó készen állt. Stauffenbergnek és segédtisztjének nem kevés szerencsével és szemtelenséggel sikerült elhagyni a Farkassáncot. Fél órával a robbanás után már a levegőben voltak. Stauffenberg biztos volt benne, hogy Hitler meghalt a robbanásban. A bomba valóban óriási károkat okozott; szinte darabokra szaggatta a barakkot. A huszonnégy emberből, aki a robbanás pillanatában a helyiségben tartózkodott, tizenegyen súlyos sérüléseket szenvedtek, közülük négyen rövidebb-hosszabb idővel a merénylet után meg is haltak. A robbanás ereje szinte minden jelenlévőnek beszakította a dobhártyáját, sokan égési sérüléseket szenvedtek vagy szilánkok sebeztek meg őket.

A legkévesebb sérülést éppen Hitler szenvedte el. A Führer a robbanás pillanatában az asztal fölé hajolt, állát könyökére támasztotta. Ez mentette meg az életét, mivel az asztal részben felfogta a robbanás erejét. Keitel könnyes szemmel ölelte át Hitlert: „Mein Führer, hát él, hát él!” Hitler a barakk romjai között botladozott el az ajtóhoz, közben a lángok már belekaptak a nadrágjába

1944. július 20.
Bombamerénylet
Hitler ellen a
Farkassáncban

és fejének hátsó részébe. Azonnal a bunkerbe ment, ahol orvosa, dr. Morrell megkezdte az ellátását. A jobb karján szenvedett sebesüléseket, a bal karja megzúzódott és lehorzsolódott róla a bőr, mindkét kezén és lábán szilánkok okozta sebek, homlokán vágások tátongtak. Mindkét dobhártyája beszakadt. Ezek a sérülések korántsem voltak olyan jelentéktelenek, mint később a náci propaganda beállítani igyekezett, de nem is voltak olyan súlyosak, hogy Hitlernek kórházi ellátásra lett volna szüksége.

Higgadtan, morcosan, szinte kissé büszkén nézett udvartartására. Zubbonya, nadrágja és hosszú fehér alsónadrágja cafatokra szakadt – a megrongálódott ruházatot, mint egy háborús kitüntetést küldte el Eva Braunnak az Obersalzbergre. Meggyőződéssel vallotta, hogy ismét csak a „Gondviselés” mentette meg. A Gondviselés azt akarja, hogy befejezhesse nagy művét. A valószínűség persze egyszerűen újra csak szerencséje volt.

Az összeesküvők közben Berlinben várták a merénylet hírének bejelentését. A tartalékos sereg parancsnoka, Friedrich Fromm időközben megtudta, hogy Hitler él és csak könnyebben sérült meg. Fromm, akit beavattak a tervekbe, ezért nem volt hajlandó aláírni az előkészített parancsokat. Stauffenberg és összeesküvő társai sorsa ezzel megpecsételődött. Négyüket, közöttük magát Stauffenberget még azon a napon késő délután agyonlőtték a Bendler utcában – méghozzá Fromm parancsára, aki ezzel akarta eltusolni részvételét az összeesküvésben.

Hitler röviddel éjjel után rádióbeszédben tájékoztatta a németeket a merényletről és csodálatos megmeneküléséről. Rettentetes bosszút állt a puccsistákon. A puccskísérletben részt vevő magasrangú tisztok közül sokan önként vagy kényszer hatására öngyikosságot követtek el. Közöttük volt Erwin Rommel vezértábornagy is.

Freisler Népbírósága kapta a feladatot, hogy megtartsa a július 20-án letartóztatottak elleni kirakatper tárgyalását. Hitler parancsára a tárgyalásokat filmre vették. A vádlottakat előzőleg rettenetesen megkínozta a Gestapo, hogy kiszedjék belőlük összeesküvő társaik névsorát. Rongyos civil ruhában vezették be a testileg teljesen összetört embereket a tárgyalóterembe. Freislerből áradt a rosszindulat. Ráüvöltött az emberekre, alig hagyta

1944. július 20/21.
Stauffenberg
és összeesküvő
társainak
kivégzése

szóhoz jutni őket. A vádlottak mindannyian tudták, hogy halálos ítéletük eldöntött tény, a Népbíróság előtt tanúsított tartásuk mégis csodálatra méltó volt.

Hitler „levágandó állatokként” akarta felakasztatni a vádlottakat, agyonlövésről hallani sem akart. A Plötzensee-i börtön kivégző helyiségében valóban S-alakú horgokat szereltek fel, amelyeneket hentesboltokban lehet látni. Ezeken a horgokon lógtak a hiurkok, amelyekbe az ítéletvégrehajtó beemelte a halálra ítélteteket. Az elítéltek megfulladtak – ki gyorsabban, ki lassabban, hosszú, kínos haldoklás után. A kivégzettek még nagyobb megalázása végett a hóhérok még a nadrágot is lehúzták a felakasztottakról.

Ugyancsak Hitler határozott parancsára a kivégzéseket is filmre vették. A Führer végignézte a kivégzésen készült fényképeket, de azt nem tudjuk biztosan, megnézte-e a filmet is, amelyet mindenesetre SS-tisztek széles körének levetítettek a Farkas-sáncban.

1944. július 20. után több mint kétszáz embert végeztek ki. A puccsisták családjára Himmler az általa „ógermának” tartott régi intézményt, a rokonság kollektív bűnössé nyilvánítását alkalmazta. A résztvevők gyermekeit elszakították édesanyjuktól és egy ifjúsági szállásra zárták a Harz-hegységben. Az özvegyeket letartóztatták és többségüket koncentrációs táborba vitték. A rettenetes vérbosszú befejezését csak a háború vége akadályozta meg.

A Hitlerrel szembeni ellenállásnak nem volt társadalmi támogatottsága, s ezzel az összeesküvők maguk is tisztában voltak. Számoltak azzal, hogy vállalkozásuk bukása esetén árulókként vonulnak be a német történelembe. Az 1918-as „tördőfés” emléket újra meg újra felidéző náci propaganda megtette a hatását. Stauffenberg merényletét a németek többsége és a legtöbb tiszt elutasította. Nagyon sok „néptárs” könnyebbült meg, hallva, hogy Hitler túlélte a merényletet. Nagyon érdekes ez a változatlanul erős kötődés a Führerhez, aki ráadásul szinte állandóan távol volt a népétől. A merénylet csak még jobban megerősítette ezt a kötődést.

A hangulat azonban nemsokára megváltozott: a Führertől csak a háború befejezésével lehet megszabadulni, minél előbb, annál

jobb, ismerték fel egyre többen. Sokan egyenesen a Gonosz földi helytartóját kezdték látni Hitlerben. Uralma repedezett. Ebben a helyzetben a Führer minden eddiginél jobban támaszkodott leg-hűségesebb híveire, a Gauleiterekre és az SS terrorgépezetére. A rezsim „ámokfutásának” csúcspontjára ért, ahogyan egy történész találóan megfogalmazta.

Hitler közben testileg egyre jobban szétesett. A sérülései súlyosabbak voltak, mint amiről a nyilvánosság tudott. Parkinson-kórjának külső jelei ugyan néhány hétre megszűntek – a merénylet ilyen értelemben gyógyhatású sokkot jelentett –, de belsőfűl-sérülései miatt még sokáig nehézséget okozott egyenesen állnia és megtartania az egyensúlyát.

Tábornokaival szembeni bizalmatlansága üldözési mániává fajult. Minden katonai sikertelenségét árulásnak tudta be. A katonai megbeszélések már minden résztvevő számára csak kint jelentettek. Hitler minden alkalommal dührohamba hergelte magát. Végérvényesen a német sors beteljesítőjének hitte magát.

TÖMEGGYILKOS

1. The first step is to identify the main components of the system. This includes the hardware, software, and data.

1. The above information was obtained from the files of the FBI, and is being furnished to you for your information only. It is not to be used for any other purpose.

Háború és erőszak	240
„Eutanázia”	240
„Jóslat”	246

Faji alapú területrendezés	248
„Rezervátum” és gettó	251

A megsemmisítő háború 253

261. Az európai zsidók meggyilkolása

261. A „végső megoldás” elhatározása

268 Deportálások

271 Megsemmisítő táborok

„Führer” és 278

„Népközösség”

und Alles übergeordnet, das nicht selbstständig ist, sondern der
höheren, überlieferten Wahrheit, die das Ganze bildet, untergeordnet.

1. What is the purpose of the study?

10. The following information is for your information only:

1. The first step is to identify the problem or goal. This involves understanding the current situation and what needs to be achieved.

2015年12月15日 星期二
 2015年12月15日 星期二

© 1999 by The McGraw-Hill Companies, Inc. All rights reserved. Printed in the United States of America. This book is printed on acid-free paper.

© 2000 by The McGraw-Hill Companies, Inc. All rights reserved. Printed in the United States of America. This book is printed on acid-free paper.

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered. This involves understanding the context and the specific requirements of the task.

1. *Chlorophyll a* and *Chlorophyll b* content of the leaves of *C. sinensis* and *C. sinensis* var. *sinensis* were determined by the method of Lichtenthaler and Sponholz (1980). The results are shown in Table 1. The results show that the chlorophyll content of the leaves of *C. sinensis* and *C. sinensis* var. *sinensis* was significantly higher than that of *C. sinensis* var. *sinensis* (P < 0.05).

[illegible]

Adolf Hitler személyesen egyetlen embert sem ölt meg, feltehetően még az első világháborúban sem, ahol futárként teljesített szolgálatot. Soha nem nézett meg egyetlen koncentrációs tábort vagy megsemmisítő tábort sem. És mégis, Hitler ennek ellenére is tömeggyilkos volt.

Uralma alatt csaknem tizennégy millió civil – tehát háborús harci cselekményekben részt nem vevő – ember vesztette életét erőszak által, kereken hátmillió zsidó és nyolcmillió nem zsidó. Utóbbiak között volt hárommillió szovjet hadifogoly, akiket vagy halálra éhezettek vagy agyonlőttek; egymillió áldozatot szedett az ún. partizánok elleni küzdelem, amelyet a Szovjetúnióban, Jugoszláviában és Görögországban folytattak; kereken egymillió ember halt éhen (a Vörös Hadsereg katonáin felül); több száz-ezer szovjet és lengyel polgárral végzett a német terror; kereken kétszázötvenezer elmebeteg és fogyatékkal élő, s legalább száz-ezer szinti és roma esett áldozatul.

Sztálin is emberek millióit gyilkoltatta le. Pusztán az áldozatok száma alapján Hitler bűne nem egyedi. Egyedi attól lesz, hogy Hitler egyfelől „rasszista” okokból gyilkoltatott, másfelől pedig, mert ezek a gyilkosságok háborús cselekmények keretei között történtek. A nemzeti-szocialista rezsim és a német hadviselés tömeggyilkosságai szorosan összefüggtek egymással és a gazdasági célkitűzésekkel. A Wehrmacht azzal tette lehetővé a tömeggyilkosságokat, hogy idegen országokat foglalt el, s azzal fedezte, hogy hagyta – vagy éppen maga hajtotta végre – civilek tömegeinek jogellenes legyilkolását.

A szovjet terror elsősorban az ország saját polgárai ellen irányult. A német büntettek legtöbb áldozata külföldi volt: közel kilencvenhat százalék. A büntettek túlnyomó többségét a második világháború alatt követték el, ugyancsak túlnyomó többségben a német és osztrák határon kívüli területeken.

Államfőként és a háború irányítójaként Adolf Hitlert terheli a felelősség minden büntettért, amit a második világháborúban németek és külföldi segítők elkövettek. Más kérdés, milyen

szerepet játszott mindebben Hitler személyesen – erre a kérdésre nem könnyű választ adni. Hitler gyilkosságokra adott parancsai szinte kizárólag szóbeli parancsok voltak. Maga is nagy hangsúlyt helyezett rá, hogy ne hozzák összefüggésbe a német büntettekkel, mivel attól tartott, csorbulna Führeri tekintélye.

Két ízben azonban mégis írásban adott parancsot gyilkosságok elkövetésére. Az első alkalom az 1934-es „Hosszú kések éjszaka” volt, amikor szabályos listát állított össze a kivégzendőkről; a második az 1939-es „Eutanázia Akció”, amelyről a következő fejezetben szólunk majd. Hitler szóbeli gyilkossági parancsait csak ritkán jegyezték fel (pld. Himmler). Mivel a tömeggyilkos Hitlerről kevés dokumentum áll rendelkezésre, szélsőjobboldaliak azt terjesztették a háború után, hogy Hitler nem is akarta a gyilkosságokat, s ha értesült is egyáltalán a büntettekről, az mindig túl későn történt. A felelős sokkal inkább Heinrich Himmler és az SS volt. Ezek a próbálkozások megpróbálják kimosdatni Hitlert a személyes felelősség alól – a történelemkutatás eredményei azonban egyértelműen megcáfolják az ilyen állításokat.

Ennek a fejezetnek a súlypontját az európai zsidók legyilkolása, a Holocaust képezi. Soha a történelem során nem történt még meg, hogy egy állam egy egész nép teljes kiirtását kísérelte volna meg, csecsemőktől az aggastyánokig. Ezt jelenti a „népirtás” fogalma. A Holocaust összeurópai mértékű büntett volt, amely mély nyomokat hagyott a világ emlékezetében. Mintegy 5,7 millió zsidót gyilkoltak meg a második világháborúban. Norvégiától a görög szigetekig, Franciaország atlanti partvidékétől a Kaukázusig nyúlt az a terület, ahonnan a halálba hurcolták – „deportálták” – a zsidókat, vagy ahol helyben végeztek velük lőfegyverek és mérges gázok bevetésével. A tulajdonképpeni gyilkosságokat a németek által megszállt Kelet-Európában követték el. Európának ezen a részén élt messze a legtöbb zsidó a háború előtt. Az itteni áldozatok száma messze meghaladja a Németországból és a kontinens más részeiről származókat.

Hitler szemében a zsidók a gyűlölt modern világ, mellette a kommunizmus megtestesítői voltak. A Führer és hódolójai feljogosítva – sőt, elhivatva – érezték magukat arra, hogy a világot „megváltsák” a zsidóktól. A zsidók a német nép ellenségei,

jelentette ki egyszerűen Hitler a *Mein Kampf*-ban. A zsidó németek és osztrákok különösen veszélyesek, mert ők a „népközöséget” károsítják. Hitler meg volt győződve róla, hogy a zsidók világszerte összefogtak fő ellenségük, Németország külső és belső rombolására, ahogyan azt már az első világháború végén is tették. Nem kevés „néptárs” osztotta ezt az örült elméletet a Németország elleni zsidó összeesküvésről. A nemzeti-szocialista eszmevilágban a németek nem tettesek, hanem áldozatok voltak, a zsidók áldozatai. Ha tehát Németország meg akarja nyerni a második világméretű háborút, azt csak akkor érheti el, ha kiiktatja a zsidóságot.

A Holocaust jellemzői az erőszak és a kegyetlenség voltak. A kegyetlenség pedig arról is árulkodik, milyen mélyen gyökerezett a zsidógyűlölet a háború éveinek német társadalmában. Nem kevesebb, mint kétszázezer ember tartozott a gyilkosok közé. Számukra az antiszemitizmus egyszerűen magától értetődött.

Háború és erőszak

„Eutanázia”

A századforduló táján szélsőjobboldali körökben kialakult „szocialdarwinizmus” alapvetései közé tartozott, hogy az „alacsonyabb rendűeket” ki kell gyomlálni a társadalomból. Német ideggyógyászok és jogtudósok már az első világháború vége után „az életre nem érdemes életek megsemmisítésének törvényi engedélyezését” követelték, azaz betegek és fogyatékkal élők meggyilkolását. Követelésüket a német katonák óriási áldozataival és gazdasági érvekkel indokolták. Az „életre nem érdemesek” gyógyászati és ápolási intézményekben történő ellátása helyett inkább a háborúban megsebesülteket és megrokkantakat kellene ellátni, érveltek.

Követelésük az örökletes faji egészség tanának, idegen szóval az eugenikának egy különösen radikális formája volt. Ez a tanítás nemcsak Németországban, hanem Európa számos más országában és az Egyesült Államokban is követőkre talált. Sok híve

számára az eugenika kifejezetten modernnek számított, mivel tudományosan megalapozottnak tartották. Az eugenika elmélete azonban egyre inkább rasszista vonásokat öltött, különösen a nemzeti-szocialista Németországban.

Néhány hónappal Hitler hatalomra jutása után, 1933. július 14-én a Führer kormánya már ki is bocsátotta törvényét „az örökletesen beteg szaporulat elleni védekezésről”. Legalább háromszázötvenezer embert, többségükben nőket tettek fájdalmas, nem egyszer halállal végződő műtéttel terméketlenné, hogy többé ne születhessen gyermekük. Nem csak örökletes betegségben szenvedők voltak az áldozatok között, hanem szociális értelemben kívülállónak számító és addig is kiközösített emberek, közöttük szintik és romák. A harmincas évek közepe óta az SS és a rendőrség vezetése a „néptest” szolgálatában végzett tevékenységként értelmezte a terrort: a gyengék és a feltételezett ellenségek „kigyomlálása” egy népi-rasszista „megújulást” szolgál. Ennek a vízióknak a megvalósítására pedig a tudományt és a modern technikát vetették be.

A „kigyomlálás” egyre szélesebb körű megvalósítását a nemzeti-szocialista orvosi körök kezdeményezték. Hitler már 1935-ben ígéretet tett az NSDAP egyik vezető egészség-politikusának, hogy ha a háború elkezdődik, megöleti a gyógyíthatatlan betegeket. Hitler indoklása: háborús körülmények között a közfigyelem jobban elterelhető egy ilyen gyilkossági programról.

Egész sor nemzeti-szocialista szervezet foglalkozott a fajkutatással és az eugenikával, amely a harmincas években állami támogatással valósággal virágzott. Az „örökletes és örökítőanyagok által meghatározott súlyos kórok tudományos kutatására alakult birodalmi bizottságban” orvosok gyűltek össze, akik saját felfogásuk szerint a modern orvostudomány útját egyengették. A bizottság és a „Führer kancelláriája” között szoros összeköttetés állt fenn. Ez a „kancellária” nem állami, hanem pártintézmény volt, helyileg azonban az Új Birodalmi Kancellária épületében működött. A Führer-kancellária vezetője Philipp Bouhler Reichsleiter volt. Alárendeltjei közé tartozott Hitler egyik segédtestje, Albert Bormann is, aki Hitler magántitkárságát is vezette, valamint a gazdasági végzettséggel rendelkező magas rangú SS-tiszt, Viktor Brack.

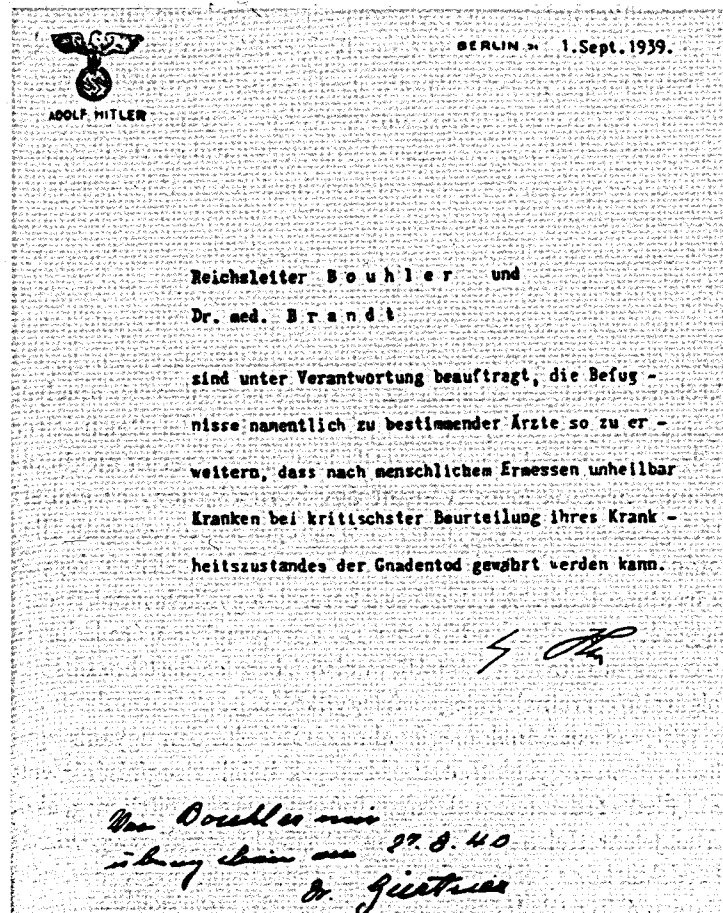
1933. július 14.
A kényszersterilizációk törvényi elrendelése

1935. szeptember
Hitler kijelenti, hogy a háború megkezdését követően megöleti a gyógyíthatatlan betegeket

Hitler fogadja a nemzeti-szocialista Jungvolk („Ifjú Nép”) tagjait 1939 decemberében. Jobbra (szemüvegben) Philipp Bouhler Reichsleiter, mellette jobbra Hitler személyi adjutánsa, Albert Bormann.

Hitler figyelmét valószínűleg 1939 elején hívta fel a Führer-kancellária egy súlyos fogyatékossgal született gyermek esetére. A gyermek kezelőorvosa egy lipcsei gyermekgyógyász professzor volt, aki azt ajánlotta a szülőknek, hogy ölessék meg a gyermeket. Mivel azonban az ilyesmi büntetendő cselekmény volt, a professzor azt tanácsolta a szülőknek, szerezzék be Hitler előzetes engedélyét. A megkeresés Albert Bormann asztalára került, aki tájékoztatta róla Hitlert, Hitler pedig Lipcsébe küldte orvosát, dr. Brandtot, hogy nézze meg személyesen a beteget. A gyermeket végül gyógyszerrel örökre elaltatták. Hitler ezt követően szóbeli általános utasítást adott a szüleikkel élő beteg gyermekek megölésére. 1939 augusztusától az orvosoknak, szülésznőknek és gyermek-kórházaknak kötelező volt jelenteni a három éves kor alatti súlyos fogyatékos gyermekeket az egészségügyi hivataloknak. A hivatalos indoklás szerint a gyerekeket a legújabb tudományos eredmények alapján akarják kezelni különleges gyermekosztályokon. Ezek az osztályok a valóságban nem gyermekgyógyító, hanem gyermekgyilkoló osztályok voltak. A „kezelést” az orvosok rendelték el, kikérve a szülők beleegyezését, akik nem tudták, hogy

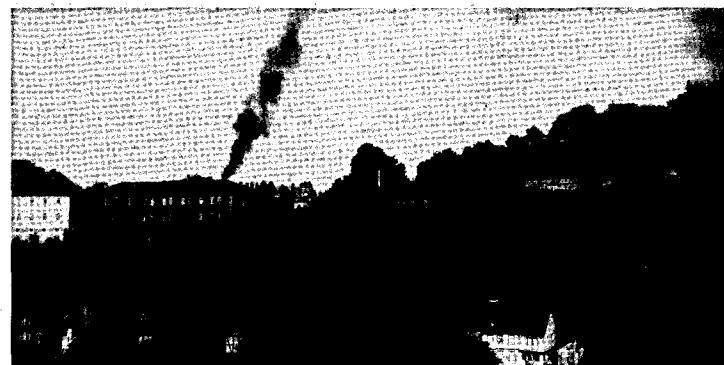

Hitler 1939. szeptember 1-ére visszakelteztett „eutanázia-parancsa” 1939 októberéből. A lap alján dr. Gürtner birodalmi igazságügyi miniszter kéziratos feljegyzése: „Bouhlertől megkaptam 40. aug. 27-én”. Eddig az időpontig az Igazságügyi Minisztériumot még csak nem is tájékoztatták Hitler gyilkosságokra adott felhatalmazásáról!

gyermeküket halálos mennyiségű gyógyszerrel megölik, majd az intézmények területén el is temetik. A szülők aztán hazug részvétnyilvánító leveleket kaptak: gyermekük váratlan megbetegedésben elhunyt, ezzel viszont megváltást nyert fájdalmaitól. A programnak mintegy tízezer gyermek és fiatal esett áldozatul. A pontos szám máig sem ismert, feltehetően sok áldozat személyére soha nem derült fény.

A betegek megölésének programját még 1939 nyarán kiterjesztették az ideggyógyintézetekre és ideggondozó intézményekre is, amelyeket akkoriban csak „bolondok házának” hívtak. Maga Hitler adta ki szóban a parancsot. Csak később, valószínűleg 1939 októberének elején írta alá azt a titkos rendelkezést, amelyet saját személyes levélpapírjára gépeltek: „Bouhler Reichsleiter és Brandt orvosdoktor megbízatik, hogy a név szerint meghatározandó orvosok jogosítványait úgy bővítsék, hogy az emberi mérlegeles szerint gyógyíthatatlan betegeknek betegségük állapotának legkritikusabb megítélése alapján biztosítható legyen az irgalmas halál.” A háború és a betegek legyilkolásának összefüggését hangsúlyozandó Hitler 1939. szeptember 1-ére keletkezett vissza az utasítást. A náci állam első ízben kezdett hozzá saját polgárai tízezreinek hidegvérű legyilkolásához.

Hitler utasításának megfogalmazásától eltérően ugyanis egyáltalán nem a gyógyíthatatlan betegek halálba segítéséről volt szó. „Éltre érdemtelenné” nyilvánított betegeket öltek meg, akik terhet jelentettek a társadalomnak. A „faji higiénia” és a gazdasági érdekek kéz a kézben jártak az „Eutanázia akció” során. A náci állam még az iskolás gyerekek körében is kifejtette propagandáját a gyilkosságokról: a tankönyvek olyan számtani feladatokat tartalmaztak, amelyekben a tanulóknak egy „örült” értékét kellett összevetniük egy „néptárs” értékével. A gyilkolás központi irányítója a Führer-kancellária volt, amely több fedőszervet is alakított – a székhelye mindegyiknek a berlini Tiergartenstrasse 4. szám alatt volt. A résztvevők a címre utalva „T4” néven emlegették az „Eutanázia akciót”. Az egészségügyi igazgatás szervei azzal nyújtottak segítséget, hogy a gyógyító és ápolási intézményeket kötelezték a betegek lejelentésére. A T4 akció orvosai gyorsított eljárásban döntöttek életről és halálról. Az egészségügyi

A Limburg melletti Hadamar Tartományi Gyógyintézet Hessen tartományban. 1941 augusztusáig több mint tízezer beteget gyilkoltak meg és égettek el itt. A T4-szervezet által szolgáltatott adatok mellett döntő fontosságú volt a páciens munkaképessége is. A T4-szervezet hat gyilkoló intézményt hozott létre, amelyeket Németországban és Felső-Ausztriában működtek. 1940 elejétől már különleges gázkamrákban végeztek az emberekkel. Az alkalmazott mérges gáz szénmonoxidot tartalmazott, amely az autók kipufogógázában is megtalálható. Szürkére festett postabuszok érkeztek a kórházakba és ápolókba a betegekért. Az ablakokat belülről függönyökkel takarták el. Az emberi szállítmányokat „ápolók” kísérték. A megsemmisítő intézménybe megérkezve a betegeknek le kellett vetkőzniük, majd zuhanyzóknak álcázott gázkamrákba vezették őket. Aki ellenállást tanúsított, azt az intézmény saját rendészei erőszakkal tuszkolták be a helyiségbe. Egy orvos megnyitotta a gázcsapot, és a szénmonoxid kiáramlott az acélpalackokból. Az emberek kínok között megfulladtak. Végül a holttesteket kihozták a gázkamrákból, az aranyfogakat kitorrták a halottak szájából, a testeket pedig kemencékben elégették. A hamvakat válogatás nélkül szórták urnákba. Az orvosi vezetőség csak a gyilkosság elkövetése után írt – hamis neveket használva – a hozzátartozóknak, tudatva velük, hogy a beteg rendben megérkezett. Nem sokkal később a meggyilkolt gyermekek szülei ugyanezen fiktív személyek által

1939. október
Hitler titkos
parancsa a
betegek és a
fogyatékkal élők
megölésére

aláírt részvétnyilvánító levelet kaptak. Külön hivatalokat állítottak fel a hamis halotti bizonyítványok kiállítására, hogy eltűn-
tessék a nyomokat.

Hitler reménye azonban, hogy a háború viharában nem kelt majd feltűnést ez a tömeggyilkosság, nem vált valóra. A T4-intézetek környékén szárnyra kelt a szóbeszéd a krematóriumok kéményeiből felszálló sűrű füst eredetéről. 1941 augusztásában Hitler ezért parancsot adott Bouhlernek és Brandtnak, hogy függesszék fel az Eutanázia-programot. Addigra már hetvenezer ember lelte halálát a mérges gázban. Az „eutanáziát” mindkét nagy egyház többször is elítélte és követelte eltörlését. Hitler döntésének közvetlen kiváltó oka valószínűleg Klemens von Galen münsteri érsek, a katolikus egyház magas rangú tagjának bátor kiállása volt. Von Galen prédikációiban élesen bírálta és nyíltan gyilkosságnak bélyegezte a betegek és gyengék megölését.

Az „Eutanázia akció” később ennek ellenére folytatódott, de a gyilkosságok többségét már nem mérges gázzal követték el. Néhány T4-intézetet koncentrációs táborok olyan foglyainak megölésére állítottak át, akik a tábori vezetés szerint „munkaképtelenek” vagy politikai okokból nemkívánatosak voltak. A háború alatt felnőtt ápolottakkal is végeztek. Túlgyógyszerezték, vagy egyszerűen halálra éhezttették őket, így akárván kórházi ágyakat felszabadítani a nagyvárosi bombatámadások sérültjének. Ennek az újabb, 1943-tól elindított akciónak Hitler orvosa, dr. Brandt volt a vezetője.

Összesen kétszázhetvenezer pszichiátriai beteg lett gyilkosság áldozata. Legnagyobb részük a mérgesgázzal elkövetett gyilkosságok hivatalos leállítása után lelte halálát. A T4-intézetek személyzete pedig más helyre költözött, de ugyanazt a munkakört kellett ellátniuk: a gyilkolásban már tapasztalatot szerzett alkalmazottak most lengyelországi zsidókat gyilkoltak.

„Jóslat”
Az 1938. novemberi pogrom éjszakája fontos határvonal átlépését jelentette. Hitler nem hagyott kétséget afelől, hogy a háború a zsidóüldözés további szigorítását hozza majd magával. Hatalomátvételének évfordulója alkalmából 1939. január 30-án tartott hírhedt parlamenti beszédében a képviselők tapsvihara közepette

kiáltotta világga: „Nagyon sokszor voltam már próféta életemben, és a legtöbbször kinevettek. Ma újra próféta akarok lenni: ha a nemzetközi pénzügyi zsidóságnak Európán belül és kívül sikerülne a népeket még egyszer világháborúba taszítani”, a következők következnek: „a zsidó faj megsemmisítése lesz Európában!”

Hitler beszédében a próféta szerepét alakította, aki mindenki másnál jobban tudja, mit hoz a jövő. Ez is része volt a Führer-mítosznak, amelyen diktatúrája alapult. Beszéde ugyanakkor üzenet is volt az állam és a párt funkcionáriusai számára. Világossá tette, hogy minden, de valóban minden, zsidók elleni intézkedést helyesel. Megfordítva ez azt jelentette: a nemzeti-szocialista vezetés elzárkózik minden olyan „megoldás” elől, amelynek nem a zsidók „megsemmisítése” a célja. Alvezérei ezt hallva egymást licitálták túl a gyűlölt kisebbség üldözésére, nemsokára már a meggyilkolására irányuló javaslatokkal. A nemzeti-szocialista politika egyetlen más területén sem számíthatott Hitler ennyire az emberei elkötelezettségére.

1939 januárjában a náci rezsim mindenestre még messze állt attól, hogy népiertást indítson el. A háború még nem kezdődött el, és azt sem tudhatta senki, biztosan Németország lesz-e a győztese. Az idő múlásával azonban egyre jobban alakot öltött a Holocaust. Hitler és Goebbels a következő években újra meg újra visszatértek a Führer 1939 januári beszédére. 1941 januárja után Hitler már azt állította, a háború kitörése esetére ő akkor kiirtással fenyegette meg az európai zsidókat. Gondolkodásában a háború és a zsidók elpusztítása összetartozott. A katonai ellenfelek elleni háború egyszerre volt a zsidók elleni háború is.

A nemzeti-szocialista politika középpontjában sokáig a zsidók kivándorlásra kényszerítése állt, ez a politika azonban már a háború kitörése előtt korlátokba ütközött. Az állam azzal, hogy gazdaságilag kifosztotta a német és osztrák zsidókat, egyben csökkentette az áldozatok esélyeit arra, hogy más országokban menekülteként befogadást nyerjenek. Ráadásul minél több országot foglalt el Németország 1939 után, annál magasabb lett a német uralom alatt élő zsidók száma.

Legkésőbb Lengyelország megszállásakor világossá vált, hogy a kivándorlásra kényszerítés politikája nem működik tovább.

1939. január
Hitler kiirtással
fenyegeti az
európai zsidókat

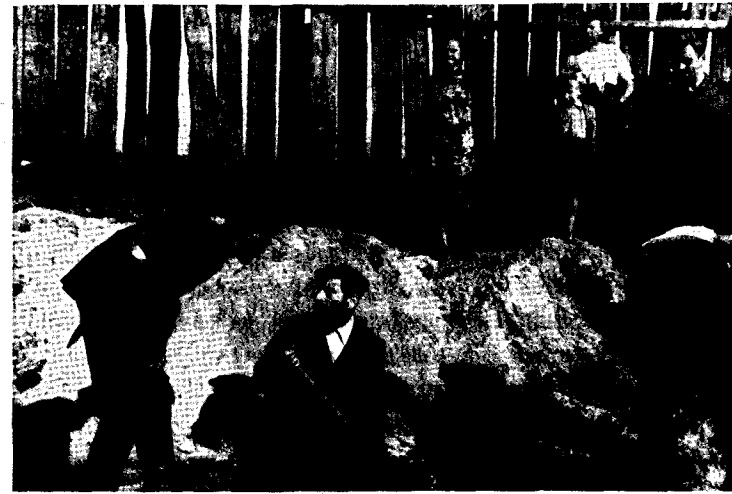
Lengyelország elfoglalása után a kétmillió lengyelországi zsidóval az addigi német területeken élő zsidók száma meghatszorozódott. Csak a lengyel fővárosban, Varsóban négyszázezer zsidó lakos élt. Megszülettek hát a tervek, hogy a zsidókat egy német fennhatóságon belüli területre kell zárni. Ezek a tervek azonban részben a gyakorlati nehézségek miatt, részben pedig a katonai helyzet nem a várakozásoknak megfelelő alakulása következtében nem válhattak valóra.

Faji alapú területrendezés

A Birodalomban a háború kezdetével a zsidóüldözés felerősödött. Több mint húszezer zsidónak ugyan még sikerült külföldre menekülnie, a maradékot viszont egyre erősebben kiközösítették. Berlinben, Bécsben és más nagyvárosokban „zsidó házakat” létesítettek, zsidó családok sokaságát zsúfolva össze. Gyakorlatilag már ezek is gettók voltak. Bevezették a kényszermunkát is. Azok a zsidók, akik nem tudtak kivándorolni, gyorsan elszegényedtek. Először őket irányították közmunkára, aztán a munkakötelezettséget némsókára minden zsidó férfira kiterjesztették. 1941 őszén Németországban és Ausztriában már kereken negyven zsidó munkatábor működött.

A lengyelországi zsidóságra 1939 szeptemberében rémálomba illő erőszak zúdult. Nyugat-Lengyelország néhány városában a német kisebbség pogromhoz hasonló módon csapott le a zsidókra. Katonák és SS-tagok kíméletlenül gúnyolták és kínozták az „idegen kinézetű keleti zsidókat”, s ennek során gyakran büszkén fényképezkedtek is. A zsidókat Dávid-csillag viselésére kötelezték. Ilyen megalázó ismertetőjel utoljára a középkorban létezett. Az idő előrehaladtával a Dávid-csillagot Németországban és minden elfoglalt területen kötelezővé tették. A zsidókat kifosztották és kényszermunkára vitték német üzemekbe vagy az SS táboraiba. Ennek a munkának kezdetben nem gazdasági céljai voltak, pusztán megalázni és megfélemlíteni akarták a zsidókat.

Hitler röviddel a lengyelországi bevonulás előtt „brutális fellépést” és a „legnagyobb keménységet” követelte a katonai vezetéstől. Titkos parancsot adott Reinhard Heydrichnek, hogy végezzen a lengyel vezető rétegekkel. A nemzetközi jogra tekintet

1939 ősze: Német SS-tag vagy katona kiabál egy megfélemlített lengyel zsidó kényszermunkással. Más egyenruhások és gyerekek kíváncsian bábmészködve figyelik a jelenetet. A fénykép először a „Stürmer” antiszemita uszító lapban jelent meg, egészen más értelmezéssel.

nélkül Hitler egyfajta német gyarmattá akarta tenni Lengyelországot. Heydrich kereken háromezer emberét – az állambiztonság és az SS biztonsági szolgálata, az SD bevetési osztagait – küldte a lengyelországi hadjáratba. Bár a hadjárat nagyon rövid ideig tartott, ezekben a hetekben mégis több tízezer férfit agyonlőttek. Körülbelül tizedrészük zsidó volt. Az igazságnak része, hogy a tömeggyilkosságok nem róhatók kizárólag az SS és a rendőrség számlájára. A Wehrmacht is aktívan közreműködött, az áldozatok körülbelül felével a katonák végeztek.

Nem kevés tábornok tiltakozott a gyilkosságok, a fosztogatás és a nők megerőszakolása ellen, s igyekezett hadbíróság elé állítani az elkövetőket, mivel azonban Hitler nem akarta megbüntetni a tetteseket, 1939 októberében egyszerűen büntetlenséget hirdetett a lengyelországi hadjárat során elkövetett bűnökre. A katonai vezetők tiltakozása ahhoz is vezetett, hogy a megszállt területeken a tervezettnél gyorsabban helyezték át az igazgatást a katonáktól a civilek kezébe. A lengyelországi „civil igazgatás”

1939. október
Hitler a katonai
igazgatás alól
NS-funkcionáriu-
sok igazgatása alá
helyezi Lengyel-
országot

semmivel sem volt jobb, mint a katonai, sőt, éppen ellenkezőleg: gyakorlatilag nemzeti-szocialista irányítást jelentett.

Hitler kipróbált, hűséges embereit vetette be. Egyikük kedvenc sztárjogásza, dr. Hans Frank volt. Ő irányította az új „Főkormányzóságot”, amely alá Közép-Lengyelország minden olyan területe tartozott, amelyet sem a Német Birodalomba nem tagoltak be, sem a Szovjetunió nem foglalt el. Tizenkétfélmillió ember tartozott a Főkormányzóság alá, több mint tíz százalékuk volt zsidó. Frank magasan képzett ember volt, ugyanakkor fanatikus antiszemita is. „Minél többen halnak meg, annál jobb!” jelentette ki, s gyűlölködve „görbeorrú rabló kalóznak, a megsemmisítés követéinek, nyomorult csőcseléknek” titulálta a lengyel zsidókat.

Hitler és Himmler gigászi tervet dédelgetett: a lengyel népeségi viszonyok „átalakítását rasszista alapokon”. Hitler 1939. október 6-án egy parlamenti beszédében is ismertette ezt a tervet. A megvalósításra Himmler kapott parancsot. A német nyelvű kisebbség (ún. Volksdeutsche) százezer tagját a német-szovjet határ- és barátsági szerződésnek megfelelően „haza kell vinni a Birodalomba” Lengyelország és a Baltikum szovjet megszállás alá került részeiről. Ennek a német tömegnek Nyugat-Lengyelországban akartak új otthonot biztosítani, tehát azokon a területeken, amelyeket Németország erőszakkal tagolt be a Birodalomba. Ott azonban előbb helyet kellett csinálni az érkezőknek. Az „átrendezés” célja éppen az volt, hogy Nyugat-Lengyelországot tisztán német telepes vidékké tegyék, németországi németek és más országokból „hazahozott” német ajkúak letelepítésével, párhuzamosan pedig elűzzék onnan a lengyeleket és a zsidókat. Himmler több mint hárommillió lengyelt és zsidót akart erőszakkal kitelepíteni a Birodalom új területeiről, a zsidókat már 1940 elejéig.

Új hatóságot is felállítottak, a „Birodalmi Biztonsági Főhivalt” (Reichssicherheitshauptamt) Heydrich vezetése alatt. Az új intézményben együtt tevékenkedett a Gestapo, a titkosszolgálat és a bűnügyi rendőrség. A Főhivatal székhelye a berlini kormányzati negyedben, a Prinz Albrecht Palotában volt, ahol a Gestapo központja is működött. Vezető funkcionáriusai viszonylag fiatal, felsőfokú végzettségű férfiak voltak, fanatikus „világnézeti harcosok”, akik teljes meggyőződéssel álltak a nemzeti-szocialista faji és

megsemmisítési politika mögött. A Birodalmi Biztonsági Főhivatal a népiptás központi vezénylő szerve lett.

A Nyugat-Lengyelországból történő áttelepítések célpontja Hans Frank Főkormányzóságának területe volt. Oda hurcolták a lengyeleket és a zsidókat. A szállítások szervezetlenül, szörnyű körülmények között zajlottak. SS- és rendőrségi osztagok letartóztatták és a jeges télben tehervonatokra rakták az embereket. A célállomásra – általában a Főkormányzóság keleti területén – megérkezve kirakodták, majd sorsukra hagyták őket.

Frank azonban egyre hevesebben tiltakozott a folyamatosan érkező transzportok ellen. Nincs abban a helyzetben, hogy ilyen sok embert befogadjon és ellásson az irányítása alatt álló területen, magyarázta. A nyugat-lengyelországi zsidókat végképp nem akarta vállalni. 1940 márciusában el is érte a kényszeráttelepítések átmeneti leállítását. Később az áttelepítéseket még egyszer beindították, de 1941 márciusára végleg leálltak a transzportok. A Himmler által követelt többmillió ember helyett végül kereken négyszázhatvanezer embert deportáltak. Körülbelül a negyedük volt zsidó.

„Rezervátum” és gettó

1939. szeptember 21-én, miközben még folytak a harcok Lengyelországban, Heydrich már tájékoztatta alárendeltjeit, hogy Hitler minden zsidót és harmincezer cigányt kényszerrel ki akar telepíteni a Birodalomból a most elfoglalt új területekre. Az áttelepítetteknek a jövőben egy zárt területen, egyfajta „rezervátumban” kell élniük, amit Heydrich „birodalmi gettónak” nevezett. A Gestapo vezetése néhány nappal később már neki is látott az előkészületeknek. Heydrich egyik beosztottja, Adolf Eichmann SS-tiszt kapta a feladatot, hogy keressen alkalmas helyet, és próbaképpen bonyolítsa le néhány deportálást. Az első emberről szállítmányok célállomásának Eichmann a Főkormányzóság keleti részén fekvő Nisko kisváros környékén felállított barakk-tábor választotta ki. Október 18-ától több mint ötezer zsidó férfit hoztak ide részben Bécsből, részben a Cseh-Morva Protektorátusból. Egy részüket áthajtották a német-szovjet határon, másoknak rettenetes körülmények között kellett élniük a barakk-

1939. október 6.
Hitler
meghirdeti
Európa
„fajpolitikai
újrendezését”

1939. szeptember
Hitler parancsba
adja egy „biro-
dalmi gettó”
kialakítását
Lengyelországban

1940. február
Első tömeges
deportálások
a Német
Birodalomból
Lengyelországba

táborban; ismét másokat végül hazaengedtek. A Nisko-kísérlet megbukott.

1940 februárjában ennek ellenére megindultak a „Régi Birodalomból” az első deportálások a nem létező rezervátum felé. A szcyezini Gestapo több mint ezer zsidót indított el embertelen körülmények között a Főkormányzóságba. Az akcióról tudomást szerzett a külföldi sajtó, és felindultan írtak róla. Ezt az „akciót” szánták eredetileg az összes német zsidó deportálásának megindításul, a tervet azonban nem tudták megvalósítani.

Közben a lengyelországi német megszálló hatóságok megkezdtek a zsidó lakosság gettókba zárását, amit Heydrich már 1939 szeptemberében elrendelt. A gettókat nem hosszú távú megoldásnak szánták, csak addig akarták fenntartani őket, amíg a zsidókat át nem telepítik a „rezervátumba”. Mivel azonban egyrészt a bekerített, zárt terület kialakítása nem működött, másrészt sokkal kevesebb zsidó is érkezett Nyugat-Lengyelországból a vártnál, a német funkcionáriusok célja immár az lett, hogy minél előbb megszabaduljanak a „nyakukon ragadt” zsidóktól.

A német megszállók által nemsokára Litzmannstadtnak átkelesztett Łódźban kerítéssel vették körbe és 1940 elejére teljesen elzárták a külvilágtól: a gettót. A fővárosban, Varsóban, ahol a Főkormányzóság működött, ugyanannak az évnek késő őszen hajtották végre ugyanezt. Ebben a két legnagyobb lengyel gettóban százezreket zsúfoltak össze. A felelős német hivatalnokok szándékosan hozták létre a lehető legrosszabb körülményeket, hogy aztán folyamatosan bombázhassák Hitlert és a Birodalmi Biztonsági Főhivalt: a gettó mielőbbi felszámolását és a zsidó lakók „rezervátumba” történő áttelepítését kérve a „tarthatatlan körülményekre” hivatkozással. A gettókba alig szállítottak élelmiszert, a lakókat szabályosan kiéheztették. A lezárt területen gyógyszer is alig volt. A következmény az éhezés és a betegségek okozta tömeghalál lett, ami hamarosan óriási méreteket öltött.

Kezdetben a „zsidókérdés” megoldása még nem volt világos elgondolás. Miután Németország legyőzte Franciaországot, a Külügyminisztérium és a Főhivatal közös tervet készített arról, hogy az összes európai zsidót a francia gyarmat Madagaszkár szigetre szállítsák. Hitler 1940 júliusában rábólintott a tervre,

Heydrich pedig azt írta Ribbentrop külügyminiszternek: „A teljes probléma – hiszen máris kereken 3 ¼ millió, német fennhatóság alatt álló területen élő zsidóról van szó – kivándorlással már nem oldható meg; területi végső megoldásra van szükség.” A zsidókat valószínűleg egyszerűen kirakták és magukra hagyták volna Madagaszkáron. A terv utópikus volt. Németországnak elegendő hajó sem állt rendelkezésére ahhoz, hogy zsidók millióit szállítsák el az Indiai-óceánhoz. Amikor pedig Németország angliai inváziója elbukott, világos volt, hogy a tengeri út nem áll rendelkezésre, mivel azt a brit hadihajók erősen veszélyeztetik.

Elbukott hát minden arra irányuló terv, hogy a teljes zsidó kisebbséget „eltávolítsák” a német fennhatóság alatt álló területekről. A remények most a Szovjetunió távoli vidékei felé fordultak. A német vezetés elképzelése szerint a Szovjetunió legyőzése után hatalmas területek állnak majd rendelkezésre a „végső megoldásra”, az összes európai zsidó kitelepítésére egy gigantikus méretű földterületre.

Ezek a tervek ugyanabban az időben születtek, amikor Lengyelország gettóiban már tomboltak a járványok és az éhhalál, a Birodalmi Élelmezésügyi Minisztérium pedig a szovjet civil lakosság halálra éheztetésére dolgozott ki tervet. Ezzel az is világossá vált, hogy a szovjetunióbeli zsidóknak is gettóba zárás és éhhalál lesz a sorsuk. Ehhez jöttek még azok a tervek, hogy a Szovjetunióban tömeges agyonlövéseket kell végrehajtani. Ezek a gyilkosságok gyorsan népirtásba torkolltak.

A megsemmisítő háború

Amint már bemutattuk, a Szovjetunió elleni háború Hitler háborúja volt. 1940 nyarán a katonai vezetés még egy viszonylag korlátozott hadműveletet tervezett, Hitler azonban ragaszkodott hozzá, hogy villámháborúba kezdjenek, amelynek céljával a Szovjetunió teljes lerombolását és kifosztását határozta meg. Ez volt az elképzelhető legradikálisabb változat. A katonai vezetés nem állt ellen – a Franciorság elleni meglepő győzelem után minden lehetségesnek és megengedhetőnek tűnt.

1941. március 30-án Hitler kétszázötven magasrangú tiszt előtt nyíltan ismertette szándékait. Franz Halder vezérkari főnök

1940 nyara
„Madagaszkár-
terv” és „területi
végső megoldás”

fel is jegyezte a szavakat: „A harc nagyon más lesz, mint a nyugaton folytatott harc”. Keleten a „keménység is kevés” a jövő érdekében. Hitler kívánsága szerint a kommunista hadifoglyokat nem a nemzetközi jog szabályai szerint kell kezelni, hanem egyszerűen meg kell ölni. A szovjet titkosszolgálat tagjai, a kommunista párt Vörös Hadsereg-beli megbízottjai (a komisszárok) ugyancsak megölendők. Hitler és a náci vezetők meg voltak győződve róla, hogy a komisszárok mind zsidók (ami nagyon távol állt a valóságtól), mivel a Szovjetuniót a zsidók uralják. Ha tehát a zsidókat megölik, egyben megfosztják vezetőitől az ellenséges országot, amely így összeomlik majd. Hitler azt is feltételezte, hogy szovjet civilek támadásokat intéznek majd a hadsereg ellen, s parancsba adta, hogy az ilyesmit a legnagyobb brutalitással kell megtorolni.

A katonai vezetés parancsai Hitler kívánalmait tükrözték vissza. A Sicherheitspolizei (Biztonsági Rendőrség) és az SD bevetési osztagai kell bevonuljanak a Szovjetunióba, ahogyan Lengyelországban is történt. Ezek az alakulatok feljogosítottak, hogy „saját felelősségi körükben végrehajtó intézkedéseket hozzanak a civil lakossággal szemben” – ami az agyonlövétést jelentette. 1941. május 13-án Keitel Hitler megbízásából aláírta a Barbarossa nevet viselő hadbíróási parancsot, amely szerint a szabadcsapatokat – azaz a partizánokat, vagy akiket annak tartottak – „a csapatok harcban vagy menekülés során” öljék meg. A Wehrmacht ezen kívül kollektív erőszakot vethet be olyan települések ellen, amelyeknek területéről „orvtámadás” indul – azaz egy egész falu teljes lakosságának kivégzésére kaptak felhatalmazást. A parancsban az is szerepelt, hogy ilyen erőszakos cselekményekért és büntettekért a német katonákat nem lehet megbüntetni. A katonák tehát hivatalos engedélyt kaptak, hogy szabadon gyilkolhassanak. Amit Hitler 1939 októberében Lengyelország vonatkozásában még csak utólag nyilvánított nem büntethetővé, a Szovjetunióra kezdettől fogva érvényes volt. A Wehrmacht főparancsnoksága 1941. június 6-án kiadta ún. komisszár-parancsát, amely kifejezetten előírta a katonáknak, hogy a Vörös Hadseregben harcoló szovjet pártvezetőket lőjék agyon vagy adják át kivégzésre az SS-nek vagy a rendőrségnek.

A „Barbarossa-hadművelet” megkezdése előtt Heydrich megparancsolta a bevetési osztagoknak, hogy a Kommunista Párt funkcionáriusait („ahogyan általánosságban is a szovjet hivattasos politikusokat”), a magasabb szintű és a középszintű funkcionáriusokat, az alsóbb szintűek közül a radikálisabbakat, továbbá „a párt és állami tisztséget viselő zsidókat” valamint „más radikális elemeket” (szabotőrök, propagandisták, orvlövészek, merénylők, lázítók stb.) lőjék agyon. Az áldozatok körét tudatosan szabták minél tágabbra, hogy később még további csoportokra kiterjeszthessék a célpontok körét.

Alig lépték át 1941. június 22-én a német csapatok a szovjet határt, azonnal megkezdődtek a szörnyű tömegmészárlások. A Szovjetunió nyugati határaihoz közeli területekről csak nagyon kevés zsidónak sikerült elmenekülnie. Nem tudtak olyan gyorsan menekülni, amilyen sebességgel a katonaság és az SS nyomult előre. Keletebbre a zsidó kisebbségnek több ideje maradt a menekülésre, elsősorban az erősebb, fiatalabb embereknek sikerült biztonságba jutni. A Szovjetunióban így főként öregek, nők és gyermekek estek a Holocaust áldozatául. Ez a büntett nemcsak szörnyű, hanem végtelenül gyáva is volt.

A Baltikumban és Nyugat-Ukrajnában a helyi szélsőjobboldal rendezett kegyetlen pogromokat, amelyeknek ugyancsak zsidók ezrei estek áldozatul. Heydrich megparancsolta, hogy ezeket a „zavargásokat” láthatatlanul segíteni, sőt ösztönözni kell, azt a benyomást keltve, hogy a civil lakosság saját elhatározásából áll bosszút a „zsidó bolsevizmuson”. A pogromokban sok esetben a Wehrmacht katonái is részt vettek, ami ellen a tiszték nem léptek fel. A „zsidópolitikai” intézkedéseket is gyorsan bevezették: megjelölés, kényszermunka, gettók.

Az SS és a rendőrség – gyakran helyi milíciák segítségével – a háború első heteiben elsősorban zsidó férfiakat fogdosott össze és végzett ki ezrével még a lakóhelyük közelében. A Wehrmacht is segített: lezárták a kivégzések területét, vagy teherautókat bocsátottak rendelkezésre az áldozatok helyszínre szállításához. Ezeket a gyilkosságokat „megtorlásként” értékelték a zsidók állítólagos ellenállásáért.

1941. július 16.

Hitler
„kiirtást”
követel

1941. július 16-án Hitler hosszabb megbeszélést tartott néhány vezérével a Farkassáncban. Az értekezlet tárgya a majdani megszállási politika volt a Szovjetunió területén. Ebben a körben a Führer szabad folyást engedett gyilkos elképzeléseinek: A Szovjetunió egy hatalmas sütemény, amelyet Németországnak szeletekre kell vágnia, hogy uralhassa és kizsákmányolhassa. Hitlernek kifejezetten tetszett, hogy Sztálin partizánakciókra szólította fel a népet, ez ugyanis a németeknek tökéletes lehetőséget teremt majd, hogy „kiirtsuk, ami ellenünk fordul”. A diktátor tehát nagyobb számú kivégzést követelt.

A gyilkosok hamarosan áttértek a nők és a gyermekek meggyilkolására. A parancsot nyilvánvalóan Himmler adta ki, aki visszatekintve úgy nyilatkozott: „nem éreztem magamat feljogosítva a férfiak kiirtására – tehát megölésére vagy megöletésére – úgy, hogy közben életben hagyom gyermekeiket, akik majd a mi gyermekeink és unokáinkon akarnak bosszút állni. Még kellett hozni a nehéz döntést, hogy ezt a népet eltüntessük a Föld színéről.” Kizárt, hogy Himmler Hitler jóváhagyása nélkül hozott volna meg egy ilyen horderejű döntést: Ez Himmlernek egy leveléből is kiderül, amelyben azt írja 1942 nyarán: „Az elfoglalt keleti területek zsidómentesek lesznek. E nagyon nehéz parancs végrehajtásának feladatát a Führer az én vállamra helyezte.”

A Baltikumban az SS, a rendőrség és a Wehrmacht már 1941 júliusában áttért arra a módszerre, hogy teljes zsidó közösségeket irtott ki. Fehéroroszország zsidó kisebbsége nagyobb volt, mint a Baltikumé. Pinszk városában augusztus első hetében az SS-brigádok kilencezer zsidót mészároltak le, közöttük nőket és gyermekeket. Előtte Himmler azt a parancsot adta a brigádok vezetőjének, későbbi sógorának, Hermann Fegeleinnek: „Minden zsidót agyon kell lőni. A zsidó nőket a mocsárba kell kergetni.” Vannak adatok rá, hogy Fegelein személyesen tájékoztatta Hitlert az SS-brigádok mészárlásairól, amikor a Führer Mussolini társaságában augusztus végén megtekintette Breszt erődjét.

1941 októberétől Fehéroroszország keleti részén teljes zsidó közösségeket semmisítettek meg. Emberek ezreivel végeztek a legszörnyűbb módokon. Az elkövetők közül sokan hivatkoztak Hitler sokszor elismételt „jóslatára”. „Csecsemők repültek nagy

ívben a levegőben, mi pedig még röptükben lelőttük őket”, írta haza feleségének egy bécsi rendőr. „Tűnjön el ez a fajzat, amely háborúba taszította Európát, és most még Amerikában is lázít. Valóra válik Hitler szava, amit egyszer a háború előtt mondott: Ha a zsidóság azt hiszi, még egyszer háborút erőszakolhat ki Európában, akkor az nem a zsidóság győelmét hozza majd el, hanem a zsidóság végét Európában”. Írták ezeket a szavakat csecsemők meggyilkolása után! Mert „ezek” háborúba taszították Németországot, és ezért meg kellett ölni őket.

A legtöbb szovjet zsidó Ukrajna területén került a németek kezére, másfélmillió ember. Az ott működő „C bevetési csoport” augusztus elejétől zsidó nőket és gyermekeket is gyilkolt. A katonaság, a rendőrség és az SS az ukrán városokba történő bevonulás után egységes minta szerint dolgozott. Így tettek a fővárosban, Kijevben is, miután szeptember 24-én a városközpont egyes részei a levegőbe repültek. A robbantást a szovjet titkosszolgálat, az NKVD kommandója hajtotta végre, amely a Vörös Hadsereg visszavonulása előtt aknákat helyezett el, majd a távolból felrobbantotta őket. A katonaság és az SS a kijevi zsidókat tette felelőssé a robbantásért. A bevetési csoport jelentette Berlinnek, hogy „intézkedések beindítva a teljes zsidóság elfogására. Legalább 5000 zsidó kivégzése kilátásban. Wehrmacht üdvözli az intézkedéseket és radikális eljárást kér.” Az október 2-án kelt beszámoló jelentés pedig azt tartalmazta: „A különleges osztag a stábbal és a déli rendőri ezred két osztagával együttműködésben 1941. szeptember 29-én és 30-án 33.771 zsidót végzett ki.”

Ez volt a civilek ellen elkövetett legnagyobb önállóan megszervezett tömeggyilkosság a második világháborúban. A hadsereg is közreműködött a vérfürdő előkészítésében és végrehajtásában: a német Harctéri Parancsnokság rendelte el, hogy a zsidók jelenjenek meg a gyűjtőhelyen, „áttelepítés” céljából. Az összegyűlt embereket rendőri felügyelet mellett a Babij Jar völgykatalomba szállították, északnyugatra Kijevtől. A Wehrmacht száz-ezer lövéshez elegendő muníciót szállított le. Az áldozatokat, fele részben nőket géppisztolyokkal szabályosan lekasabolták, majd a katonák felrobbantották a katlan peremét, betemetve a halottakat. Az agyonlőttek lakásait a Wehrmacht vette birtokba.

1941. augusztus
Hitler
– lehetséges,
hogy személyesen
is – informálódik a
szovjet zsidók
tömeges
agyonlövéséről

1941.
szeptember vége
A kijevi zsidók
legyilkolása

1941. október
Hitler a zsidók
gyűlöletére
szólítja fel a
Wehrmachtot

A zsidó férfiak agyonlövése nem ütközött számottevő ellenállásba a német haderő soraiban. A nők és a gyerekek legyilkolása ellen azonban már sok katona tiltakozott, mint azt a tábori postával hazaküldött leveleik igazolják. Az ilyen tiltakozások ellen a katonai vezetés parancsokat bocsátott ki, amelyek csak úgy csöpögtek a zsidógyűlölettől. A Wehrmachtra a Szovjetunió elleni harcban folyamatosan áradt az antiszemita propaganda. A Moszkva elleni támadás kezdetén maga Hitler uszította a katonákat a zsidók ellen.

A zsidó kisebbség kiirtása nem tartozott a Wehrmacht feladatkörébe, mégis részt vettek benne. Wehrmacht-egységek számtalan „akciót” hajtottak végre, néha egyedül is gyilkoltak. Nem igaz tehát, amit egykori tábornokok állítottak a háború után: hogy a Wehrmacht „tisztá” maradt volna. A Wehrmacht legfelsőbb szintű vezetése bűnözőként viselkedett, megtervezte és megkezdte a Szovjetunió „megsemmisítésére” irányuló háborút.

1941. június
Hitler tájékoztatja
Antonescu
marsallt a
németek lehető
legkeményebb
fellépéséről a
„keleti zsidókkal”
szemben

A németek szövetségesei is gyilkolták a zsidókat. Különösen a román diktátor, Antonescu marsall nevét kell kiemelniünk. Hitler személyesen közölte Antonescuval, hogy „az Ural mögé” fogja üzni a szovjet zsidókat; ez pedig elég is volt a fanatikus antiszemita Antonescunak, hogy maga is népiirtásba kezdjen.

A gyilkosságok román területen kezdődtek, Jászvásár (románul Iasi) városában. A román hadsereg és rendőrség Wehrmacht-egységek hathatós támogatásával már 1941 júniusának végén nyolcezer zsidó férfit gyilkolt meg. Egy részüket bent a városban verték agyon, másokat a rekkenő hőségben vonaton szállítottak a kivégzőhelyre, ahol agyonlőtték őket. A deportáltak egy része már a tehervonaton megfulladt. Antonescu Románia más területeit is „zsidómentessé” akarta tenni. A D bevetési csoporttal együtt román katonai és rendőri egységek nem kevesebb, mint százezer zsidót lőttek agyon! Még Hitlernek is el kellett ismernie, hogy Antonescu még nála is radikálisabban lépett fel a zsidók ellen.

1941 szeptemberében román rendőrök részben a Himmler által kifejezetten ebből a célból a helyszínre küldött SS-egységekkel közösen nagyon sok zsidót gyilkoltak meg „Transznisztria-ban”, egy Odessza körüli román megszállási területen. Antonescu csak 1942 októberében hagyott fel a gyilkosságokkal, amikor

A Kijev melletti Babij-katlan, a tömeges agyonlövések színhelye. A felvétel valószínűleg az 1941 szeptemberi mészárlás után készült.

a román hadsereg óriási veszteségeket szenvedett el Sztálingrád felé nyomulva. Addigra azonban nem kevesebb, mint háromszázötvenezer zsidót gyilkoltak meg.

A szovjet hadifoglyok sorsa is mérhetetlen szenvedés volt, ezért pedig a Wehrmachtot terheli a fő felelősség. Az ellenséges katonákat már fogságba esésük előtt is legyengítették az ütközetek, a betegségek és az éhség, mégis nem egyszer több száz kilométert kellett megtenniük a fogolytáborig. Egy részüket nyitott tehervagonokban szállították, és a téli hidegben sokan már a szállítás során megfagytak. Rendszeresen indítottak halálmeneteket is. Aki lemaradt vagy összeesett a kimerültségtől, kíméletlenül agyonlőtték.

A táborokban a vöröskatonáknak gyakorlatilag semmiféle szállást nem biztosítottak, ételt nagyon keveset vagy semmit. Másfél millió vöröskatona halt éhen 1941 telén. Fogolytáborok a Birodalom területén is voltak. Az orosz katonák ezekben gyakorlatilag a német lakosság szeme láttára haltak éhen. A német katonai vezetés szándékosan idézte elő a szovjet hadifoglyok tömeges halálát. Kereken hárommillió szovjet katonával végzett az éhség és a betegség. A zsidók után ők alkották a háborús áldozatok második legnagyobb tömegét.

1941. ősz/tél
Szovjet hadi-
foglyok tömeges
halála

Szovjet hadifoglyok a keleti front egyik gyűjtőtáborában
1941 augusztusában

A zsidók, a szovjet hadifoglyok és a partizánnak nyilvánított civilek mellett a németek megsemmisítési hadjáratának betegek és romák is nagy számban áldozatul estek a Szovjetunió területén. Az „örültek” és a fogyatékosok megölése elsősorban azt a gyakorlati célt szolgálta, hogy felszabadítsák és katonai szállás-sá vagy tábori kórházzá alakítsák át a pszichiátriai intézeteket. A betegeket legtöbbször egyszerűen agyonlőtték, de alkalmazták a méreginjekciót is. Volt, akit halálra éheztek, és volt, akivel a teherautókból kialakított mozgó gázkamrákban végeztek. Nem is volt szükség Berlinből érkező parancsra. A parancs hiánya már csak azért is kedvező volt a kivégző osztagoknak, mert frásos szabályok híján a tiszték maguk dönthették el kényük-kedvük szerint, kinek kell meghalnia és ki maradhat életben. A lehetőség megvolt rá, hogy a lelkiismeretük szerint cselekedjenek – de csak nagyon kevés beteget hagytak életben.

1941 februárjában a Wehrmacht kiadta a parancsot, hogy minden (nyugat-európai) szintit és (kelet-európai) romát „fajpolitikai okokból” zárjanak ki a soráikból. Cigány származásúak többé nem lehettek német katonák. A német szintiket Lengyelországba

deportálták, ahol lengyel zsidókkal együtt kényszermunkára fogták őket. A Szovjetunióban ebben az időben legalább hatvan-ezer roma élt. A nomád életmódot folytató, vándorló romák a katonák szemében biztonsági kockázatot jelentettek, mivel a zsidókhöz hasonlóan őket is a partizánok segítőinek tartották. A Középső Hadtest 1941 őszén elrendelte, hogy minden „vándorcigányt” át kell adni agyonlövésre a biztonsági rendőrségnek. Egy tiszt egyenesen azt követelte, kíméletlenül irtsák ki a területen felbukkanó „cigánybandákat”. A Szovjetunió elleni háború így a szintik és a romák elleni politika jelentős élesedésével is járt. Dokumentumok hiányában nem tudható, hányukat ölték meg a Szovjetunió területén, de azt tudjuk, hogy Európa-szerte a háború végéig összesen legalább százezer szintit és romát gyilkoltak meg.

Az európai zsidók meggyilkolása

A „végső megoldás” elhatározása
Reinhard Heydrich 1940 nyarán össz-európai területi végső megoldásról írt. „Európa számára a zsidókérdés akkor válik megoldottá, amikor az utolsó zsidó is elhagyta az európai kontinenst”, nyilatkozta ki Alfred Rosenberg, a megszállt keleti területek későbbi birodalmi minisztere 1941 márciusában. „A zsidókérdés mint világprobléma” című beszédét a rádió is közvetítette. Kihallható volt belőle, hogy Rosenberg a Szovjetunióba akarja deportálni az európai zsidókat, holott a Szovjetunió elleni háború előkészületeit szigorúan titkolták. Néhány nappal később Rosenberg összeült Hitlerrel. Naplójában így emlékezett: „A Führer részletesen ismertette a keleten várható fejleményeket, amelyeket ma nem akarok leírni. Elfelejtani azonban sosem fogom.”

A legtöbb náci funkcionárius abban az időben a fehérorosz Pripjety-mocsárakat gondolta megoldásnak. Oda akarták küldeni a zsidók millióit. Úgy tervezték, hogy deportáltakat a Szovjetunió civil lakosságának többségével együtt halálra éheztesk

1941. március
Alfred Rosenberg
bejelenti
„a zsidókérdés
közlegő
megoldását”

majd. A katonai fejlemények azonban 1941 júliusától keresztülhúzták ezeket a számításokat. Mivel a német előrenyomulás megakadt, nem lehetett számítani rá, hogy nemsokára megkezdhetik a tömeges deportálásokat a Szovjetuniótól elhódított területekre. Heydrich a hónap végén ezért megbízta Göringet, tegyen meg „minden szükséges előkészületet szervezési, tárgyi és anyagi tekintetben a zsidókérdés átfogó megoldására a német befolyás alatt álló európai területeken.” Néhány nappal később a Birodalmi Biztonsági Főhivatal megtiltotta a zsidóknak a kivándorlást Németországból.

A szovjet zsidóság megkezdett kiirtása már addig is sok radikális nemzeti-szocialistát sarkallt önálló gyilkolásra. 1941. július 16-án Rolf-Heinz Höppner poznanai SD-vezető felkereste Eichmannt a Főhivatalban. Előzőleg Greiser Gauleiterrel is megbeszélést folytatott, és egyetértettek abban, fennáll a „veszély”, hogy a „litzmannstadti” (lodzi) gettó lakóit a télen már nem tudják majd ellátni élelmiszerrel. Ezért „komolyan megfontolandó, nem az lenne-e a leghumánusabb megoldás, ha a zsidók a munkaképesek kivételével valamilyen gyorsan ható szerrel elintézésre kerülnének. Ez mindenképpen kellemesebb lenne, mint hagyni őket éhen halni.”

Höppner és Greiser tudták, hogy az SS és a rendőrség különítményei már gyilkoltak meg elmebetegeket szénmonoxiddal, amelyet acélpalackokból engedtek be egy teherautó zárt rakodóterébe, s nyíltan indítványozták, hogy mérges gázzal végezzenek a munkaképtelennek nyilvánított zsidókkal is. A „munkaképesség” természetesen nem objektív kategória volt, hanem a német felfogás kifejeződése a zsidókkal kapcsolatban, egyidejűleg igazolása a tömeggyilkosságoknak. Hogy ki számított „munkaképessnek”, a tettesek többé-kevésbé önkényesen állapították meg.

Négy héttel később Himmler, az SS parancsnoka „partizánok és zsidók”, közöttük számos nő agyonlövését rendelte el Minszk közelében. Kísérétében volt Walter Frenzt, aki nagy valószínűséggel Hitler megbízásából filmre vette a mészárlást. A Führer már korábban is kért jelentéseket és „megtekinthető anyagokat” a bevetési osztagok keleti ténykedéséről. Nem tudjuk, Hitler végül megnézte-e Frenzt filmjét, Himmler azonban minden valószí-

nűség szerint megtette – ugyanis még aggódott is kissé, nem jelent-e alárendeltjeinek túl nagy lelki megterhelést a zsidók tömeges agyonlövése. Ezért parancsot adott más lehetőségek kipróbálására. A Birodalmi Bünyügyi Rendőrség Krimináltechnikai Intézete már régóta részt vett az „Eutanázia-akcióban”. 1941 szeptemberének elején Arthur Nebe, a Birodalmi Bünyügyi Rendőrség, valamint a rendőrség B bevetési csoportjának és az SD egyik kommandójának vezetője a fehérorosz Mogiljev városban közel hatszáz munkaképtelennek minősített beteget öletett meg kipufogógázzal, amelyet több járműből vezettek egy lezárt helyiségbe. Nebe filmre is vette a gyilkosságot.

A Baltikumban is voltak hasonló kísérletek, mivel ott a tömeges agyonlövések nem kívánt feltűnést keltettek. Viktor Brack, Hitler kancelláriájának munkatársa jelentkezett segíteni. Brack, mint az egy 1941. októberi levélváltásból kiderül, készen mutatkozott részt venni „a szükséges szállások, valamint az elgázosító berendezések előállításában”. Eichmann egyetértett a céllal. „A tények állása alapján nincs ellenvetésem, ha azokat a zsidókat, akik nem munkaképesek, Brack segédeszközeivel megsemmisítik”.

A háború előtti német területekről addigra kétszázhetven ezer zsidónak sikerült kivándorolnia vagy megszöknie. Százötvenezen maradtak, többségükben asszonyok és öregek. Ausztriában (Bécsben) ötvenezer zsidót számláltak össze, a „Protektorátusban” nyolcvanötezeret. Az NSDAP Gauleiterei, közöttük Goebels már régóta követelte, hogy ezeket az embereket „deportálják keletre”. A háború kezdetén kitűzött tömeges elhurcolások ugyanis a vártnál sokkal kisebb mértékben zajlottak csak le.

1941 szeptemberének közepén Hitler végül megparancsolta, hogy a zsidókat még a háború befejezése előtt deportálják a Birodalomból és a Cseh-Morva Protektorátusból. Az európai zsidóság kiirtásáról nagy valószínűség szerint a következő hónapban döntöttek. Heydrich írásban tájékoztatta a magasrangú katonai vezetőket, hogy októberben „a legmagasabb helyről” jelölték meg a zsidóságot Európa „gyűjtogatóiként”, akiknek végleg „el kell tűnniük” Európából. A „legmagasabb hely” természetesen Hitler volt. Ebben a hónapban a Führer antiszemita megnyilatkozásai sűrűbbé váltak. Október 25-én este például Himmler

1941. július közepén A Warthegauból követelik a zsidók mérges gázzal való megölését

1941. augusztus közepén Himmler megtekint Minszkben egy tömeges agyonlövést. Kísérétéhez tartozik Hitler fényképe is.

1941. október A „Führer Kancelláriája” felajánlja támogatását a zsidók mérges gázzal történő megöléséhez

1941. szeptember közepén Hitler parancsot ad a zsidók deportálására a Német Birodalomból és a „Protektorátusból”

1941. október
Hitler
valószínűleg
szóbeli parancsa
az európai
zsidók
megölésére

és Heydrich jelenlétében kijelentette a Farkassáncban, hogy a zsidók „bűnöző faj”, amely halottak millióiért felelős. „Nekem ne mondja senki, hogy azért mégse küldhetjük őket a mocsárba! Az a jó, ha megelőz bennünket a retteget, hogy kiirtjuk a zsidóságot!”

A Szovjetúnióban, amelyre Hitler itt hivatkozott, már legkésőbb október óta folyt a népirtás. Hans Frank főkormányzó ekkorra már tudta, hogy a kormányzóságában élő zsidók Szovjetúnióba történő kitelepítésének sürgető kérése, amelyet már sokszor előterjesztett, nem teljesülhet. A katonai helyzet egyszerűen nem tette lehetővé. A zsidókat ezért helyben megölték: a Warthegauban és Lemberg (Lvov) környékén, amely néhány hónapig ugyancsak a Főkormányzósághoz tartozott, 1941 október óta tömegével lőtték agyon a zsidó nőket és gyermekeket.

A hónap közepén Himmler engedélyt adott Odilo Globocnik lublini SS-vezetőnek és rendőrfőnöknek, hogy területén létrehozza az első tábor a zsidók megölésére. A Hitlerrel tegeződő Globocnik fanatikus antiszemita volt. A T4-gyilkolási akció munkatársait Lublinba helyezték át. Belzecben, ahol addig német színtik és lengyel zsidók kényszermunkatábora működött, 1941 novemberében egy szabályos megsemmisítőtábort kezdtek felépíteni, amelynek kizárólagos célja a nem munkaképes zsidók megölése volt. Ugyancsak október közepén kezdett megsemmisítő tábort építeni a „Sonderkommando Lange” a Warthegauban, Chełmno település közelében. Itt a lódzi gettóból hozott zsidókat tervezték gázosító járművekben meggyilkolni. A gyilkoló eszközöket közben továbbfejlesztették, a Biztonsági Főhivatal és a „Führer-kancellária” együttműködésében.

1941 októberében, a döntő hónapban, Hitlernek tulajdonképpen már nem volt más dolga, mint hogy átolvassa és jóváhagyja az alvezérei által kidolgozott terveket. Jóváhagyása felülbírálatlan igazolást jelentett a radikális antiszemitáknak: Hitler hatalma olyan nagy volt, hogy senkinek nem jutott eszébe ellentmondani a „Führer szavának”. Írásos parancsot Hitler nem adott ki, de egyetlen ilyen parancs nem is lett volna elég – ahhoz túl nagy, túl sokoldalú és a katonai megmozdulásokkal túlságosan összefüggő volt a gyilkossági terv.

A Führer közvetlenül az Egyesült Államokhoz intézett hadüzenete után világossá tette, hogy az európai zsidókat még a háború vége előtt legyilkoltatja. December 12-én háromórás „tanácskozásra” gyűltek össze a Reichsleiterok és a Gauleiterok a Régi Kancellárián. Az értekezletre valószínűleg az étkezőteremben került sor. Az ilyen összejöveteleket, amennyiben Berlinben került sor rájuk, általában igyekeztek titokban tartani. Az is szokatlan volt, hogy Hitler a saját szolgálati lakásába hívta meg a párt felső vezetését.

Goebbels, aki ugyancsak jelen volt, naplójában részletesen beszámol az eseményekről. „A zsidókérdést illetően a Führer elszánta magát, hogy tiszta helyzetet teremtsen. Megjósolta a zsidóknak, hogy ha még egyszer világháborút robbantanak ki, a saját megsemmisítésük lesz a vége. Nem üres szólam volt ez. A világháború itt van, hát most szükséges következményként a zsidóság megsemmisítése következik.”

December 14-én Hitler a „Führer-kancellárián” tárgyalt Viktor Brackkal. Beszélgetésük témája minden valószínűség szerint az „Eutanázia-akció” személyzetének áthelyezése volt Lengyelországba. Hans Frank, aki ugyancsak hallotta Hitler szövegét, két nappal később beleegyezését adta, hogy alárendeltjei tömeggyilkosságokat kövessenek el a Főkormányzóság területén. A belzecei megsemmisítő tábor létrehozásáról még nem tudott, de kijelentette, hogy a zsidókkal „így vagy úgy, de végezni kell”, majd Hitler jóslatára emlékezve így folytatta: „El kell tűnniük. Uraim, arra kell kérnem Önöket, vértessék fel magukat a részvét ellen. Meg kell semmisítenünk a zsidókat, ahol csak rájuk bukkanunk, és ahol csak valamilyen lehetőség adódik rá, hogy a Birodalom egységes szerkezetét fenntartsuk itt.”

Újabb két nappal később Himmler ismét Hitlernél járt a Birodalmi Kancellárián. Megbeszélésük témája a „zsidókérdés” volt. Sok szót a feltételezés mellett, hogy Hitler ezen a napon, 1941. december 18-án közölte Himmlerrel, milyen igazolást hozhatnak fel az európai zsidók kiirtására, mert Himmler azt jegyezte fel: „partizánokként irtani ki őket”.

Kereken egy hónappal később, 1942. január 20-án került sor a hírhedt Wannsee-i Konferenciára egy villában a berlini Wannsee

1941. december 12.
Hitler közli a
pártvezetőkkel
döntését az
európai zsidók
meggyilkolásáról

1941.
december 12.
Hitler közli a
pártvezetőkkel
döntését az
európai zsidók
meggyilkolásáról

1941.
december 18.
Hitler parancsot
ad Himmlernek,
hogy a zsidókat
„partizánnak”
nyilvánítva
„irtsák ki”

1942. január 20.

A Wannsee-i Konferencia

mellett. Tulajdonképpen inkább munkamegbeszélés volt; mint konferencia, tizenöt magasrangú hivatalnokkal és az SS képviselőivel, akik Heydrich meghívására gyűltek össze. A téma „a zsidókérdés végső megoldása” volt. Ezt azonban nem a Wannsee mellett döntötték el, mint ahogy azt gyakran olvashatjuk. A döntés már az előző ősszel megszületett. A megbeszélés célja az volt, hogy a jelenteket tájékoztassák az európai léptékű gyilkosságok terveiről és gondoskodjanak róla, hogy a Birodalmi Biztonsági Főhivatal kézben tartsa a szálakat.

A „végső megoldás”, ismert német nevén az Endlösung, legalább tizenegy millió zsidó megölésével számolt. Egy Eichmann által összeállított jegyzőkönyvben nem gyilkosságról van szó, hanem „a zsidók evakuálásáról keletre”, amit Hitler is jóváhagyott, továbbá megsemmisítő kényszermunkáról az útépitéseknél, és egy közelebbről nem körülírt eljárás azokkal szemben, akik még ezt is túlélnek. Eichmann később beismerte, hogy a megbeszélés során egyértelműen gyilkosságról és kiirtásról volt szó. Mi másról is lett volna? A nemzeti-szocialista Németország már addig is nem kevesebb, mint kilencszázezer zsidót gyilkolt meg Hitler tudtával és beleegyezésével. Öt nappal a Wannsee-i megbeszélés után a Führer egy Himmlerrel elköltött ebéd során így fakadt ki: „A zsidónak el kell tűnnie Európából. Különben nem lesz európai megbékélés. Én csak egy megoldást látok: a teljes kiirtást, ha nem mennek el maguktól!”

Eltartott néhány hónapig, mire minden előkészülettel végeztek. Csúszásokat eredményezett például az, hogy a Mőszkva előtt bekövetkezett háborús fordulat után megnőtt az igény a zsidó munkaerőre a fegyveriparban. Himmler ideiglenesen arra is késznek mutatkozott, hogy a 16 és 32 év közötti korú férfiakat kivegye a megsemmisítendőek közül. Ez a lehetőség azonban csak korlátozott kör számára volt elérhető, mivel a legtöbb zsidó „munkaképtelen” besorolást kapott. 1942 májusa körül az előkészületek végleg lezárultak. A Főhivatalban Adolf Eichmann a német vasúttal történt megegyezés alapján hatalmas deportálási programot dolgozott ki minden németek által megszállt területre.

Himmler közben kidolgoztatott egy „általános keleti tervet” faji és letelepítési politikájához, amelyben megbecsült, köztiszte-

Tömeggyilkosok jó hangulatban: Auschwitz SS-vezetősége

1944 júniusa körül. Balról a második dr. Josef Mengele tábori orvos, jobbról a második Rudolf Höss, a tábor parancsnoka.

Felvétel egy SS-katona fényképalbumából.

letben álló mezőgazdasági és népességtudományi szakértők is részt vettek. A terv teljes részletességgel kidolgozta, hogyan kell németekkel betelepíteni Lengyelországot és a Szovjetuniót; miután a helyiek legnagyobb részét „kitelepítették”. Nem kevesebb, mint harminc millió embert terveztek ebben a gigantikus vállalkozásban elűzni a lakóhelyéről, és/vagy helyben meggyilkolni. Amikor a tervet 1942 júniusában bemutatták Himmlernek, a szakemberek hallgatólagosan abból indultak ki, hogy Kelet-Európában már nem lesz élő zsidó, hiszen a rasszista rangsor szerint őket fogják elsőként kivégezni. Az európai zsidók meggyilkolása valóban nem sokkal ezután lépett legszörnyűbb szakaszába.

1942 júniusában Reinhard Heydrich merénylet áldozata lett Prágában, ahol a Cseh-Morva Protektorátus helyettes birodalmi protektoraként uralkodott. Az állami temetésen jelentette be Himmler, hogy a „végső megoldást” egy éven belül le akarják zárni. A Főkormányzóság területén elkövetett zsidógyilkosságokat ettől fogva Heydrich tiszteletére „Reinhard-akciónak” nevezték. 1942. július 17-én Himmler, aki egy ideig maga vezette a Biztonsági Főhivalt, felkereste az auschwitzi koncentrációs

1942. május

Az európai

„végső megoldás”
előkészületeinek
lezárása

1942. július
Himmler
parancsot ad az
összes közép-
lengyelországi
zsidó megölésére
az év végéig, s
parancsba adja
Auschwitz
megsemmisítő
központját történő
bővítését.

1941
októberének
középe
Megkezdődnek
a tömeges
deportálások
Németországból,
Ausztriából és a
„Protektorátus-
ból”

tábort. Megtekintett egy tömeges elgázosítást és utasította a tábor parancsnokát, Rudolf Höst, hogy az európai kontinens legnagyobb megsemmisítő központjává építse ki a tábor.

Himmler ezután Lublinba utazott, ahol barátja, Globocnik irányította a „Reinhard-akciót”. Himmler utasította Globocnikot, hogy a Főköormányzóság területén élő zsidókat az év végéig semmisítse meg. Már Nyugat-Európából is érkeztek vonatok a haláltáborokba. Az 1942 nyarán végbement radikalizálódásban az is szerepet játszott, hogy Hermann Göring és a Birodalmi Élelmiszerügyi Minisztérium az eddiginél jóval több élelmiszer beszállítását követelte a Birodalomba a megszállt keleti területekről. Az éhség a német megsemmisítési politika egyik eszköze volt. Élelmet csak azok a zsidók kaptak, akik a németeknek dolgoztak, és ők is csak kis adagokat. Aki nem dolgozott, vagy már nem tudott dolgozni, azt megölték.

Deportálások

1941 októberétől Németországból, Ausztriából és Csehszlovákiából is deportálták a zsidókat. Egy részük a már addig is túlszűfolt lódzi gettóba került, a többiek a Szovjetunióba, ahol addig is tömegesen lőtték agyon a zsidókat. Személyesen Hitler jelölte ki a lettországi Rigát, az észtországi Tallinnt (németül Revalt) és a fehéroroszországi Minszkét a deportálások célállomásaivá.

A deportálások megindulása pánikot és kétségbeesést váltott ki a rendőrség által „áttelepítésre” begyűjtött zsidók között, pedig a nekik szánt valódi sorsról még fogalmuk sem volt. A parancs kézhezvételétől számított egy órát kaptak, hogy csomagjaikkal meghatározott helyen és időben megjelenjenek. A gyűjtőhelyekről rendőri felügyelet mellett a pályaudvarokra vezették őket, majd „keletre” indították a vonatokat.

1941. október 15-én elindult Bécsből az első transzport. Három nappal később Berlinből is kifutott az első vonat kelet felé. November 6-áig a Gestapo csaknem húszezer zsidót hurcolt el Németországból, Luxemburgból, Bécsből és Prágából Lódzba. További kereken hétezer zsidó a morvaországi Brünnből és különböző német nagyvárosokból, közöttük Berlinből érkezett a minszi gettóba.

Az újonnan érkezettek számára „helyet csinálendő” az SS és a rendőrség tizenkétezer fehérorosz zsidót lőtt agyon. További deportálásokra Minszkbe egyelőre nem került sor a Wehrmacht tiltakozása miatt. A katonáknak ugyanis a Moszkva előtt előállt válsághelyzetben szükségük volt szabad szállítási útvonalakra.

A Főhivatal ezért a litvániai Kaunasba és a lettországi Rigába irányította át a transzportokat. Előzetesen az SS és a rendőrség kilencezer embert lőtt agyon Kaunasban, hogy „megtisztítsák a gettót a felesleges zsidóktól”. Négy héttel később, november 25-én és 29-én ugyanezek az egységek kereken ötezer, Berlinből, Münchenből, Frankfurtból, Bécsből és Wrocławból (német néven Breslauból) elhurcolt zsidót lőtték agyon egy Kaunas melletti erődítményben. Többségük nő és gyermek volt, akikkel rögtön megérkezésük után végeztek.

November 27-én egy vonat kereken ezer zsidóval elhagyta Berlint, s három nappal később megérkezett Rigába. A berlini zsidókat megérkezésük után azonnal kiterelték egy erdőbe a városon kívül, s ott reggel agyonlőtték őket. Himmler bosszúsan fogadta a tömeggyilkosság híré: a tervek szerint a német zsidókat csak később kellett volna megölni, hogy Németországban ne keljenek szárnyra hírek, elkerülendő az „Eutanázia-akció” keltette feltűnéshez hasonló közfigyelmet. Ezt a „végső megoldást” most álcázni kellett. A Németországból és Ausztriából elhurcolt embereket ezért ezután egy ideig még életben hagyták, s csak 1942-től terjedtek ki rájuk is a tömeggyilkosságok.

Németországból, Ausztriából és a „Cseh-Morva Protektorátusból” 1942-ben a Főköormányzóság területére is érkeztek zsidók. A deportáltakat később a „Reinhard-akció” megsemmisítő táborába szállították és ott meggyilkolták. Először azonban úgynevezett átmeneti gettóba vitték őket, ahol levelezőlapot írtak velük haza, azt a benyomást keltve, hogy jól vannak, vagy legalábbis még életben vannak. Ez is a „végső megoldás” eltitkolását szolgáltatta. Ha a Lengyelországba hurcolt zsidóknak lehetőségük lett volna az igazat írni haza, éhezésről, betegségekről, kényszermunkáról, félelemről és rettegésről írtak volna. Ilyen hírek azonban természetesen nem szivároghattak ki a kívüllágba.

1941. november
vége
Deportált zsidók
első tömeges
agyonlövése a
Szovjetunióban

1942. június
A Theresien-
stadtba történő
deportálások
kezdeté

A nemzeti-szocialisták legnagyobb álca-vállalkozása Theresienstadt volt, egy régi osztrák erődítmény. 1942. júniusától kerek hatvanezer zsidó érkezett ide Németországból és Ausztriából. Kifelé a gettó az idősebb és „előnyben részesített” személyek tartózkodási helye volt, mint például azok az egykori tisztok, akik kitüntették magukat az első világháborúban. A lakóknak maguknak kellett finanszírozniuk életfenntartásukat a gettóban; ebből a célból külön szerződést íratnak alá velük. Így akarták azt a látszatot kelteni, hogy valójában kellemes tartózkodási helyről, „idősek otthonáról” van szó. A gettónak még saját zsidó „önigazgatása” is volt Leo Baeck német rabbi elnökletével. A valóságban azonban Theresienstadt csak átmeneti állomás volt a halál felé vezető úton. Több mint harmincezer ember egyébként már itt meghalt, csaknem kilencvenezret pedig megsemmisítő táborba szállítottak tovább.

1942. novemberének végétől Eichmann már kizárólag Auschwitzba irányította a Németországból induló transzportokat, részben Theresienstadti megállóval, részben közvetlenül. Bécsből, amelynek „zsidó házaiba” szinte egész Ausztria zsidó kisebbségét begyűjtötték, ugyancsak szinte minden zsidót deportáltak. Schirach bécsi Gauleiter büszkén „az európai kultúrának tett szolgálatként” dicsekedett a deportálásokkal.

1941. november
Osztrák romák
deportálása
Łódzba

Hasonló sors érte a szintiket és a romákat is. A zsidókkal együtt 1941. novemberében több, mint ötezer ausztriai roma érkezett a łódzi gettóba, ahol egy külön „cigány táborba” zárták őket. A bezártak fele gyermek volt. A körülmények a különtáborban olyan szörnyűek voltak, hogy az újonnan érkezettek százai haltak meg néhány héten belül tifuszbajrárványban. A túlélőket a lengyel zsidókkal együtt Łódzából Chelmnóba deportálták, ahol mérges gázzal végeztek velük.

1942. december
Himmler
parancsot ad a
szintik és a romák
Auschwitzba
deportálására

1942. decemberében Himmler parancsot adott a szintik és a romák deportálására a Birodalomból, valamint egy ún. cigánytábor kialakítására Auschwitzban. 1943. február 26-ától érkeztek ide a szállítmányok németországi és ausztriai szintikkel és romákkal. Az auschwitzi „cigánytáborban” elmondhatatlan körülmények uralkodtak. Több mint háromezer fogollyal végzett az éhség és a betegség, hatezret pedig a zsidókhoz hasonlóan mérges gázzal

gyilkoltak meg. A tábor hírhedt orvosa, dr. Mengele orvosi kísérleteket is végzett a „cigánytáborba” hozott ikergyermekeken.

1943. június 19-én a Gestapo Hitler határozott engedélyével a berlini zsidó közösség utolsó képviselőit is Theresienstadtba hurcolta. Goebbels Gauleiter immár „zsidómentesnek” nyilvánította a fővárost. A német zsidók egyik utolsó transzportja 1944. novemberében érkezett meg Theresienstadtból Auschwitzba. Nem sokkal később befejeződtek a tömeges gyilkosságok Auschwitzban. A Főhivatal most már a „keverékeket” és a „keverékházasságban élő” zsidókat kezdte deportálni, akiknek további sorsáról hosszabb ideje vita folyt az SS vezetése és a Belügyminisztérium között. A szállítmányokat Theresienstadtba vagy más táborokba irányították. A háború vége az ekkor elhurcoltak többségének már megmentette az életét.

A második világháború alatt kétszázharmincezer német és osztrák zsidót deportáltak és gyilkoltak meg, több mint kétszer ennyi embernek azonban sikerült elkerülni ezt a sorsot azzal, hogy még a háború vége előtt kivándoroltak vagy elmenekültek. Egy történész rámutatott a Közép- és Kelet-Európa közötti hatalmas időbeli különbségekre: a német zsidók tíz éven át szenvedtek a nemzeti-szocialista terror alatt, nagy részük azonban el tudott menekülni. A kijevei zsidóknak csak tíz nap adatott meg a német megszállás és a megszárlások között. Az európai zsidók üldözésének alakulása azonban végül egybecsengett, mindenhol a németek által uralt Európában.

Megsemmisítő táborok

A zsidóknak kevesebb mint felét ölték meg táborokban. A legtöbb embert, elsősorban a Szovjetunióban, agyonlőtték, vagy az éhség, a betegségek és a gettóban uralkodó erőszak áldozatai lettek. Ennek a bűntettnek nem a koncentrációs táborok voltak a tulajdonképpeni „tethelyei”. A koncentrációs táborokat ugyanis arra találták ki, hogy bezárják, terrorizálják és munkára kényszerítsék az embereket. Százezrek haltak meg a koncentrációs táborokban is, de közülük a zsidó származásúak voltak a legkevesebben. Ha a zsidókat nem lőtték agyon helyben, akkor nem koncentrációs táborokban, hanem különleges megsemmisítő

táborokban végeztek velük. Ezeket már kimondottan abból a célból létesítették, hogy a lehető legrövidebb idő alatt a lehető legtöbb emberrel végezhesenek.

1941. december

A chełmői
mérgező
gyilkosságok
kezdeté

A németül „Kulmhof”-nak nevezett Chełmno volt az első üzembe állított megsemmisítő tábor. Itt 1941 őszétől egy nagy épületet, a „kastélyt” alakították ki tömeges gyilkosságokra, amelyek decemberben el is kezdődtek. A zsidók keskenyvágyú vasúton érkeztek a közeli állomásra, német SS-legények és rendőrök felügyelete alatt. A kastélyban teljesen le kellett vetkőzniük és felsétálniuk egy rámpán a tágra nyitott ajtajú gázosító járműbe. Amint a jármű megtelt emberekkel, az ajtókat bezárták, a vezető pedig beindította a teherautó motorját, amelynek kipufogógázát a ráktérbe vezették. Az áldozatok 20-30 perc alatt megfulladtak. A teherautó még elment a néhány kilométerrel távolabb kialakított „erdei táborhoz”, ahol a holttesteket kirakodták és tömegsírokba dobálták. 1941/42-ben Chełmno-ban kerek százötvenezer zsidót öltek meg ilyen módon. Túlnyomó többségük a lódzi gettóból érkezett.

A belzeci megsemmisítőtábor 1941 novemberében kezdték felépíteni. A tábor a Lublin és Lemberg (Lvov) közötti nagyforgalmú vasútvonal és közút mentén helyezkedett el. A német tábori személyzet mindössze húsz emberből állt, akik korábban az „Eutanázia-akciónak” is végrehajtói voltak Németországban és Ausztriában. Az őrfeladatokat az ún. trawnik-emberek vették át, oroszországi németek és még többen ukránok, akik a szovjet hadifogolytáborokban többnyire „önként” jelentkeztek, hogy elkerüljék az éhhalált.

A német tábori vezetés kezdetben acélpalackokból kiengedett szénmonoxiddal és saját készítésű „gázkocsival” kísérletezett, később azonban gázkamrákat alakítottak ki egy fészerben, amelyeket az „Eutanázia-akcióban” alkalmazott módszer szerint zuhanyzóknak álcáztak. 1942 februárjában, egy nagy Diesel-motor beépítése után „próba-elgázosítást” bonyolítottak le. Az áldozatok azok a zsidó kényszermunkások voltak, akikkel előzőleg a tábor felépítették. Március közepétől beindultak a transzportok Lembergől, Lublinból és környékükről. A gettóban a zsidókat összeszedték és állatokként tehervagonban szállították őket.

1942. március
középe

A mérgező
gyilkosságok
kezdeté a
Főkörmány-
zóságban

A Főkörmányzóság második megsemmisítő táborát, Sobibórt, 1942 márciusában kezdték felépíteni. Májustól érkeztek ide is a transzportok. Himmler parancsára júliusra elkészült a „Reinhard-akció” harmadik, egyben legnagyobb megsemmisítő tábor, a varsói körzethez tartozó Treblinka. Ezt a táborát kimondottan a varsói gettóba zárt zsidók megsemmisítésére szánták. Himmler barátja, Globocnik már márciusban erőteljesen szorgalmazta „az egész zsidó-akciónak a lehető leggyorsabb végrehajtását, nehogy egy napon elakadjon, nehogy valamilyen nehézségek miatt a leállítás válnjon szükségessé.”

Ilyen nehézség lehetett például, hogy nem áll rendelkezésre elegendő vasúti szerelvény a szállításokhoz. A Wehrmachtnak ugyanis júniusban és júliusban a teljes szállítási kapacitásra szüksége volt a Szovjetunióbeli nyári offenzívához. Így a megsemmisítő táborokba nem indulhattak vonatok. Ezt az időt arra használták, hogy jelentősen kibővítsék Belzec és Sobibór gázkamráit.

Himmler a közlekedési minisztériummal egyezkedve elérte, hogy újra kaphasson vonatokat. Július 22-én az első transzport elindult Varsóból Treblinka felé. Ez volt a legnagyobb népiptási akció kezdete az „Endlösung” történetében: Mindössze tíz hét alatt majdnem egymillió zsidót gyilkoltak meg.

A rendőrség és a helyi önkéntes rendőrök szabályos embervadászatokat rendeztek. A gettókat körülzárták és utcára utcára haladva átkutatták. Aki ellenállt, azonnal agyonlőtték. Ugyanígy ott helyben végeztek a kisgyermekkel és a zsidó kórházak betegeivel. Az összefogdosott zsidókat ezután egy gyűjtőhelyre vezették. Itt zajlott le a „kiválasztás”, a „szelekció”, amelyben német munkaadók és a munkaügyi hivatalok tisztviselői is részt vettek. Aki érvényes munkásigazolványt tudott felmutatni, többnyire megmenekült a deportálástól. A letartóztatottak legnagyobb részét azonban kényszerítették, hogy szálljon fel a készen álló tehervagonokba, amelyek aztán a megsemmisítő táborokba szállították őket.

Mivel a szállító kapacitás kevés volt, a gyilkosságokat pedig gyorsítani akarták, az SS és a rendőrség gyakran százhatvan embert is bepréselt egy-egy vagonba. A vonatok zsúfolásig tömve indultak el. Deportáltak százai fulladtak meg vagy haltak szomjan a nyári hőségben tűzforró vagonokban már az út során.

1942. július 22.

A Főkörmány-
ságban elkövetett
zsidógyilkosságok
legsörnyűbb
szakaszának
kezdeté

A beérkező vonatokat a tábor területén futó mellékvágányra terelték. A zsidóknak ki kellett szállniuk. 1942 nyarától már sokuk számára egyértelmű volt, mi vár rájuk, és nem akartak engedelmesen a halálba menni. Az SS emberei és külföldi segítők azonban brutális erőszakot alkalmaztak. A halálra szántaknak gyilkosaik szeme előtt le kellett vetkőzniük és minden tulajdonukat át kellett adniuk. A nőknek leborotvták a haját. Egy szögesdrótból épített összekötő úton kellett a vetkőző barakkból átmenniük abba az épületbe, ahol a gázkamrák működtek. Németek és „trawnikok” erőszakkal, ütlegekkel terelték be őket. A motort beindították. Gyakran előfordult, hogy a gép elromlott, ilyenkor az emberek halálfélelemben álltak a sötét kamrában, máris a megfulladás határán, és várták a halálukat. Elképzelhetetlen szörnyűség volt.

Zsidó Sonderkommandóknak kellett az ürülékkel és vizelettel borított holttesteket kihozni a gázkamrákból. Az aranyfogakat ki kellett törniük a halottak szájából, majd a holttesteket hatalmas tömegsírokba temették. Égetőberendezések nem voltak. Mivel a belzeci tábor területén nem volt több hely, a gyilkosságokat ott 1942 decemberében befejezték.

Addigra azonban négyszázharmincezer zsidót gyilkoltak meg a táborban. Treblinkában több mint hétszázezer zsidó halt meg kínok között. Hivatalosan 1942 végére a Főkörmányzóság területén már csak háromszázezer zsidó lakos volt életben. A gyilkosságok azonban a következő évben is folytatódtak. Himmler 1943 februárjában kimondottan azért utazott Sobibórba, hogy személyesen tekintsen meg egy tömeges elgázosítást és kitüntesse a „Reinhard-akció” résztvevőit.

1943 áprilisában a varsói gettóban felkelés robbant ki. A gettóba zárt zsidók óriási nehézségek árán fegyvereket szereztek és a kétségbeesés erejével fordultak az SS, a rendőrök és a Wehrmacht-osztagok ellen, amelyeket Himmler a lázadás „leverésére” küldött. Kereken négy héten át kitartottak, s csak ezután jelenthette Jürgen Stroop SS-tábornok a felkelés végét. A varsói gettót a földdel tették egyenlővé. A túlélő zsidókat Treblinkába és a lublin-majdaneki koncentrációs táborba szállították. Más gettóknak is próbálkoztak ellenállással a halálra szántak, Bialystokban, Vilniusban és Minszkben.

A német vezetés ezután még az eddiginél is nagyobb „biztonsági kockázatként” tekintett a zsidókra, és igyekezett felgyorsítani teljes megsemmisítésüket. Az SS és a rendőrség 1943 júniusában és júliusában egyik gettót a másik után zárta körbe, a lakókat pedig deportálták vagy helyben agyonlőtték. A kényszmunka-táborokat sem sokáig kímélték, nemsokára ezek rabjai számára is elérkezett a vég. A sobibóri és treblinkai megsemmisítő táborokban lázadások törtek ki, Bialystokban a zsidók fegyverrel védekeztek a gettó teljes megsemmisítése ellen. 1943. november elején az SS és a rendőrség mindössze két nap alatt több mint negyvenezer zsidó kényszmunkást lőtt agyon Lublinban és környékén. A Főkörmányzóságban ezzel beteljesedett a „végső megoldás”.

Néhány történész abból indul ki, hogy csak Treblinkában kilencszázezerhez közelítő számú zsidót gyilkoltak meg. A Főkörmányzóság haláltáborai más európai országokból is hoztak zsidókat. A holland zsidókat Sobibórba, a görögöket Treblinkába vitték. A „szétosztás” magyarázata az volt, hogy Auschwitz még nem készült el teljesen.

Auschwitz koncentrációs tábor és megsemmisítő tábor is volt egyben. Kezdetben lengyel politikai foglyok koncentrációs táboraként működött. 1940-ben hozták létre, és 1941 szeptemberében a tábor vezetése már végrehajtotta az első gyilkossági kísérleteket a Ciklon-B gázzal, egy ciánt tartalmazó mérges gázzal. Ezt a gázt eredetileg a barakkok és a foglyok ruháinak fertőtlenítésére szánták, most azonban kilencszáz embert, többségükben munkaképtelen szovjet hadifoglyokat és zsidó foglyokat zsúfoltak be egy leszígetelt pincébe, egy nyitott palack Ciklon-B gázt hajítottak be közéjük, majd rájuk zárták az ajtót. A foglyok megfulladtak.

Ez a gyilkosság arra tett kísérlet volt, hogy helyben végezhessék el az „eutanáziát” az auschwitzi tábor foglyain, korábban ugyanis az „Eutanázia-akcióban” halálra ítélt rabokat a T4-szervezet táboraiába kellett átszállítani. Miután azonban rátaláltak a Ciklon-B-re, a tábor vezetése Rudolf Höss parancsnoksága alatt elkezdte használni a ciánt zsidók kivégzésére. 1942 februárjától rendszeressé vált a Ciklon-B használata.

1943. november
Az „Endlösung”
lezárása a
Főkörmányzóság-
ban

1943. április /
május
Felkelés
a varsói
gettóban

1941 szeptemberében az Auschwitztól néhány kilométernyire fekvő Birkenauban egy új tábor építését kezdték meg. Nemsokára felépültek a birkenauai gázkamrák. A tábor szélén két parasztházat átépítettek, a Bunker I. és Bunker II. nevet adták nekik. 1942 júliusának elejétől ezekben a gázkamrákban, valamint a főtábor területén működő I. számú Krematóriumban németországi, valamint franciaországi és hollandiai zsidókat gyilkoltak meg.

A kivégzést az SS orvosai által végzett „szelekció” azaz válogatás előzte meg, amely során elsősorban az öregeket és a gyerekeket küldték azonnal a halálba. A többiek, közöttük nagyon sok nőt, munkára küldték és rabszámukat az alsó karjukra tetoválták. Ez a kegyetlen megjelölés egyetlen másik koncentrációs táborban sem létezett. Az összes többieknek gyalog vagy teherautókon a parasztházakhoz kellett menniük. A meggyilkoltak holttesteit Birkenau területén ásták el.

Valószínű, hogy Hitler személyes részvételével készült el 1942 nyarára Himmler terve, amely Európa összes zsidójának megsemmisítési központjává kívánta kiépíteni Auschwitzot. A háború után a szovjet titkosszolgálat nyomozói megtudták Hitler inasától, Heinz Lingétől, és a Führer utolsó segédtestjétől, Otto Günschétől, hogy a diktátor nagyon érdeklődött „a gázkamrák kifejlesztése” iránt és a terveket is bekérte megtekintésre.

A tervek feltehetően az erfurti Topf és Fiai cégnél készültek, amely krematóriumokat, azaz a holttestek elégetésére szolgáló berendezéseket szállított a koncentrációs táboroknak. A cég főmérnöke részt vett az auschwitzi krematóriumok gigászi méretűvé alakításában is. Ez a „projekt” volt a náci állam legnagyobb és technikailag legigényesebb tömeggyilkos programja. Csak 1943-ra készült el minden krematórium és gázkamra.

Az auschwitzi krematóriumok folyamatos túlterhelés alatt működtek és ezért gyakran leálltak, megakasztva az egész megsemmisítési folyamatot. A legtöbb zsidót a II. számú Krematóriumban ölték meg és égették el. SS-legények és egy zsidó Sonderkommando tagjai egy földalatti helyiségben várták a halálra ítélteteket, akiknek le kellett vetkőzniük, ruháikat fogásra kellett akasztaniuk, majd be kellett lépniük egy nagy terembe, amely úgy nézett ki, mint egy óriási zuhanyozó. A mennyezetről

zuhanyfejek lógtak. A valóságban ez volt a gázkamra. Az SS mindig kerekén kétezer embert zsúfolt be a terembe, majd a szigetelő ajtókat bezárták. Egy SS-es „fertőtlenítő” a földszintről Ciklon-B-t töltött egy tartályba, amely egy oszlopba építve haladt lefelé. A ciánt por formában töltötték be, amely a levegő hatására bomlott fel. Az oszlop nyílásai a gázkamrára irányultak, így terjedt ki a levegőben a mérges gáz.

Húsz percbe is beletelt, mire minden áldozat meghalt. A gázkamrát akkor a beépített ventilátorokkal kiszellőztették és a holttesteket kihordták. A Sonderkommandóknak ki kellett tördelniük a halottak szájából az aranyfogakat, majd el kellett hamvasztaniuk a halottakat. A hamvakat egy közeli tóba szórták.

Auschwitz gázkamráiban minden „forduló” során kilencezer embert lehetett egyszerre megölni, de még ez a méret sem volt elég, amikor 1944 májusa és júliusa között megérkeztek a táborba a magyarországi zsidók. A Wehrmacht nem sokkal korábban szállta meg Magyarországot, mivel az ország ki akart ugrani a német szövetségből. Hitler már korábban is többször sürgette a magyar állam fejét, Horthy admirálist, hogy szolgáltatssa ki megsemmisítés céljából az ország zsidó lakosságát.

A megszálló német csapatokat szorosan követte egy SS-kommandó, amely Eichmann megbízásából megkezdte a magyar zsidók deportálásának előkészítését. A magyar rendőrség és csendőrség segítségével az Eichmann-kommandó mindössze három héttel később már közel kétszázkilencvenezer zsidót indított el Auschwitz felé. Ez volt a Holocaust történetének legnagyobb tömegdeportálása. Az elhurcolások júniustól tovább folytatódtak. Súlypontjuk a főváros, Budapest volt. 1944. július 8-áig ismét csaknem négyszáznegyvenezer zsidót szállítottak Auschwitzba. Sokan már a hosszú út alatt megfulladtak a tehervagonokban. A „Magyarország-akció” során az auschwitzi krematóriumok folyamatosan túlterheltek voltak, ezért a foglyokból felállított csoportoknak a szabad ég alatt kellett a holttesteket elégetniük a tábor közelében. Mindez a deportáltak szeme láttára történt, akiknek ülve kellett várniuk, hogy az állítólagos fürdőbe vezessék őket.

A hatalmas üzem újabb és újabb munkaerőt is igényelt. Munkaerőre ugyanakkor Németországban is nagy szükség volt,

1944 májusától
A magyar zsidók
meggyilkolása
Auschwitzban

elsősorban a repülőgép- és rakéta-előállításához. Ezeket az üzemeket a föld alá helyezték át, hogy megvédjék őket a brit és amerikai légitámadásoktól. Mostanáig Hitler politikája az volt, hogy minden zsidót „el kell távolítani” a Birodalomból. Most azonban, 1944 augusztusának első hetében a Führer parancsot adott rá, hogy magyar zsidókat szállítsanak a fegyvergyárakba. Birkenau rettegett rámpáján Mengele és SS-orvos társai hajtották végre a „szelekciót”. A tábor személyzete erőszakkal szétválasztotta a családokat. Az elővezetett emberek háromnegyedét a tábor orvosai hüvelykujjuk egyetlen mozdulatával a mérges gázba küldték, főként öregeket és gyerekeket. A többieket, közöttük nagyon sok nőt, munkára osztottak be, és vagy az auschwitzi táborba irányították, vagy a Birodalomba szállították őket.

Október első hetében az auschwitzi zsidó Sonderkommandók fegyverrel keltek fel az SS ellen, és egy krematóriumot a levegőbe repítettek. A felkelést az őrség brutális erőszakkal verte le. A következő hónapban Himmler parancsot adott az auschwitzi tömeggyilkosságok befejezésére és a gázkamrák és a krematóriumok lerombolására. A Vörös Hadsereg ugyanis már veszélyesen közel járt a keleti határhoz.

Rudolf Höss háború után tett vallomásából tudjuk, hogy több millió embert gyilkoltak meg Auschwitzban. Újabb számítások szerint az itteni zsidó áldozatok száma valamivel egymillió alatt lehetett. Belzecben, Sobibórban és Treblinkában összesen legalább 1,3 millió zsidó halt meg. Az áldozatok elképzelhetetlen rettegést és kint kellett átéljenek, Többségük nő és gyermek volt. Himmler mégis képes volt a „zsidók kiirtását” „történelmünk legdicsőbb lapja”-ként magasztalni.

„Führer” és „Népközösség”

Az előző fejezetben nem öncélúan soroltam fel a szörnyűségeket. Érthetővé akartam tenni, hogy a szörnyűség mögött egy rendszer állt. Az üldözés és a gyilkosságok egy tervszerű eljárás részei voltak. Ez ugyan nem volt elháríthatatlan, a Führerállam

Válogatás a „rámpán” a magyar zsidók Auschwitz-Birkenauba érkezésekor, 1944 májusában. A fénykép egy SS-tag albumából származik. A háttérben Birkenau kapuja, amelyen át a vonatok megérkeztek a haláltáborba. A tábor területén átfutó sínpályát és „a rámpát” kimondottan a „Magyarország-akcióhoz” építették. A körülményei között azonban törvénytörően vezetett a teljes megsemmisítéshez. A katonai vezetés és a megszállt területekre kinevezett funkcionáriusok nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy Hitler szándéka valósággá válhatott, a középpontban azonban vitathatatlanul maga a diktátor állt. Az ő kezében futottak össze a szálak.

Hitler államfő volt, Führer, hadvezér – és a történelem legnagyobb tömeggyilkosa. Ahogyan Goebbels feljegyezte naplójában, Hitler „egy radikális megoldás tántoríthatatlan élharcosa és szószólója volt”. Kitartóan uszított a zsidók ellen, és külföldi szövetségeseit, mint Antonescu marsallt (Románia) és Horthy tengernagyot (Magyarország), rendszeresen sürgette, szorongatta országuk zsidó lakosságának legyilkolására. Ezen túlmenően szóbeli parancsok és útmutatások egész sorát adta ki – ezekről már szóltunk korábban.

Sok történész Heinrich Himmlert jelöli meg „a végső megoldás” építészeként”. Himmler kétségtelenül kulcsfontosságú szerepet

1943. április
Hitler nagy
valószínűséggel
megkapja a
„végső megoldás-
ról” készült
statisztikát

játszott ura és parancsolója szavainak megvalósításában. Gyakran egyeztetett Hitlerrel: 1941-ben negyvenhat alkalommal találkoztak, ebből harmincnolcszor augusztus után, tizenkilencszer szeptemberben és októberben. A következő évben Himmler hetvennyolc megbeszélést folytatott Hitlerrel, közülük huszonegyet január/februárban és harminchatot április és július között. A megbeszélések egyértelműen akkor voltak a leggyakoribbak, amikor a zsidók megsemmisítéséről új intézkedések születtek, vagy az addigiakat szigorították tovább.

Himmler által Hitler pontosan tudott mindent a „végső megoldásról”. Az SS vezetője 1943 áprilisában nagy valószínűséggel még egy statisztikát is bemutatott neki „a zsidókérdés végső megoldásáról”. Ebben szerepelt, hány zsidót gyilkoltak meg márciusig. Hitler ugyanakkor nagy hangsúlyt helyezett bizonyos megfogalmazási szabályokra. A számára készült statisztikákban a „zsidók különleges kezelése” helyett az kellett szerepeljen: „áthaladt a táboron”. Amikor Hitler főhadiszállásain a zsidókról beszélt, gyakran használt szóképeket és szójátékokat, azonban gyűlöletének ezekben is szabad folyást engedett. „Jövendölését” annál gyakrabban emlegette, minél jobban haladt előre a megvalósítása – azonban mindig úgy beszélt, mintha a megvalósítás még a messzi jövő része lenne. Még 1943-ban is így tett, amikor pedig a legtöbb európai zsidó már halott volt.

Hitler e tekintetben maga sem viselkedett másképpen, mint „néptársai”. Mit tudtak az emberek a zsidók megsemmisítéséről? A deportálásokról a németek 1941 ősztől nemcsak tudtak, de többnyire nagy figyelemmel kísérték őket. Az 1938 novemberi pogrom éjszakájához hasonlóan gyakran bámészkodók tömege kísérte a deportáltak meneteit. A reakciók a gúnyolódástól és az elégedettségtől a közönyön át a nemtetszésig és a tiltakozásig terjedő széles skálán mozogtak. Az idő múlásával a nemtetszés hangjai aztán lassan elhalkultak. Gyakorlatilag senki sem nyújtotta ki a kezét, hogy segítsen a kiközösített és elszegényedett kisebbségnek. Az antiszemitizmus a nemzeti-szocialista uralom alatt mélyen „beleette” magát a német társadalomba, ahogyan egy történész megfogalmazta.

Az 1942-es év folyamán a Birodalomban egyre több hír terjedt a zsidók meggyilkolásáról. A Szovjetunió területén elkövetett tömeges agyonlövésekről nagyon sok német értesült, hiszen a katonák, akik elkövetőkként vagy tanúkként jelen voltak, beszámoltak a történetekről. Az ilyen hírek terjedése elleni lépésként a pártfunkcionáriusoknak Martin Bormann utasítására azt kellett híresztelniük, hogy a zsidókat „folyamatosan szállítják keletre nagy, részben már elkészült, részben még felépítendő táborokba, ahol vagy munkára osztják be őket, vagy még tovább viszik őket kelet felé”.

Bormann úgy tagadta a gyilkosságokat, hogy részben beismerte őket. Módszere a „munkába állítás” kifejezés használata volt, amellyel már sokszor találkoztunk: használták a betegek kiválogatásánál az „Eutanázia-akció” során, használták a „munkaképesek” és a „munkaképtelenek” kiválasztásánál a kelet-európai kényszergettyőkben, szerepelt Eichmann feljegyzésében is a Wannsee-i konferenciáról, és ezt a fogalmat alkalmazták az auschwitzi rámpán végrehajtott válogatás során is.

A Főkörmányzóság területén szolgálatot teljesítő funkcionáriusok és katonák előtt sem volt titok a zsidók megsemmisítése. A gyilkosságok gyakorlatilag a nyílt utcán folytak, amikor a gettók lakóit összerelték. Sokan tudtak a megsemmisítő táborokról is, amelyekről a Birodalom területére lényegesen kevesebb hír jutott el.

Az angol hadifogságba esett magas rangú Wehrmacht-tisztek teljes nyíltsággal mesélték el egymásnak, milyen gyilkosságokat láttak és/vagy tudtak róluk. Néhány esetben ezek az ismeretek egészen messzire nyúltak. Mások azt is elmondták társaiknak, hogy maguk is elrendeltek tömeggyilkosságokat a zsidók ellen. Ezek a tisztek nem tudták, hogy az angol hírszerzés lehallgatja a beszélgetéseiket.

A sztálingrádi fordulat után a németek rossz lelkiismerete felerősödött. A besúgók hálózata gyakran jelentette, hogy egyre többen érzik jogos bosszúnak a zsidók meggyilkolásáért a brit és az amerikai bombázásokat. Ez ugyanakkor azt is bizonyítja, hogy még ekkor is élt a németekben az a meggyőződés, hogy valóban a zsidók irányítják a németek ellenségeinek hadmozdulatait.

Würzburg, 1942 áprilisa: Zsidó lakosokat hajtanak rendőri felügyelet alatt a pályaudvarra, ahonnan Kelet-Lengyelországba deportálják őket. Az út szélén bámeszkodók álldogálnak.

Felvétel a würzburgi Gestapo egyik albumából.

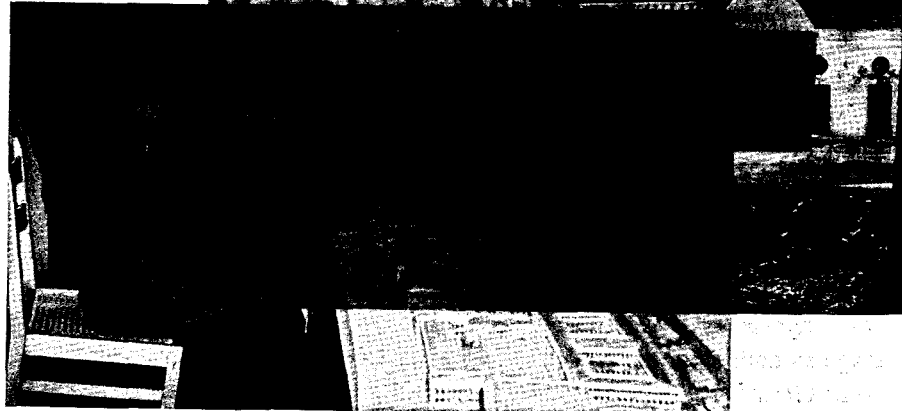
A valóságban a „végső megoldás” és a bombázások között nem volt ok-okozati összefüggés.

Himmler már nem sokkal a Szovjetúnió elleni háború kezdete előtt olyan Hitler-kijelentéseket jegyzett fel, mint „ha majd győztünk, ugyan ki kérdez rá a módszerre. Így is olyan sok van már a rovasunkon, hogy győznünk kell, különben az egész népünket, az élen velünk magunkkal, és mindennel, ami kedves nekünk, kiradírozzák.” Ezen a vonalon erősített rá a propaganda 1943 elejétől a „zsidó bolsevizmustól” való félelmekre. Azzal próbálták meg magukhoz láncolni a németeket, hogy azt állították, a bűnökért a teljes „népközösség” felelős. Így akarták erősíteni az ellenállást az ellenséges csapatok ellen, fanatizálva a „Haza frontját.”

Összességében azt mondhatjuk, a legtöbb német sokat tudhatott volna a zsidók sorsáról – ha érdekelte volna a kérdés. Többségük azonban nem is akart többet tudni. Hiszen ha többet tudnak, kíméletlenül szembesülniük kellett volna a Führer szerepével és saját részvételükkel. A németek többsége közönyösen visel-

kedett, egy kisebbség pedig egyenesen hangosan üdvözölte a zsidók nyomtalan eltűnését. A legkevesebben azok voltak, akik nyíltan bírálták a rendszert.

Néhány ezer zsidó, elsősorban a nagyvárosokban, ahol könnyebb volt elrejtőzni, túlélte a háborút. Berlinben, a Birodalom fővárosában másfélezer férfinak, nőnek és fiatalnak sikerült így „alámerülve” megérni a nemzeti-szocialista uralom végét. Ez pedig csak úgy volt lehetséges, hogy legalább tízszer ennyi ember segített nekik elrejtőzni, élelmiszerral és hírekkel látta el őket. Ezek a mentőakciók kis fénypontok voltak a sötét időkben. Kicsik – mert a „néptársak” óriási többsége egyszerűen félrenézett, és semmit nem tett a zsidókért.

1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 26

4. 1991 年 12 月 26 日, 国务院批准成立国家环境保护总局, 作为国务院的直属机构。

A vég kezdete

Hitler életének végjátéka 1944. szeptember végén kezdődött, néhány hónappal a sikertelen július 20-ai merénylet után. Ekkor jutott a Führer arra az elhatározásra, hogy még egyszer egy lapra tesz fel mindent. Ellentámadással akarta meglepni az ellenséget, méghozzá az amerikai csapatokat az Ardenneken. Az amerikaiak ugyanis nyugaton már Aachen kapujában álltak. A terv a belga kikötőváros, Antwerpen visszafoglalása volt, hogy ezzel elvágják az ellenség utánpótlását. Hitler meggyőződése szerint ha itt sikerül a német győzelem, utána lehetősége lesz béketárgyalásokat kezdeni a nyugati hatalmakkal. Ha pedig a nyugatiakkal sikerül békét kötni, a Wehrmacht minden erejét a Szovjetunió ellen fordíthatja. Hitler tudta, hogy ez az utolsó esélye a katonai helyzet megfordítására. A keleti fronton erre már nem volt lehetőség. Az ardenneki támadás időpontját ideiglenesen november végére tűzte ki.

Néhány nappal később sárgaságban megbetegedett és szokásával ellentétben kereken két hétre ágyba kényszerült. Október 11-én kelhetett fel először. Bár azt állította, jól van, egészségi állapota folyamatosan romlott. Visszatért Parkinson-kórjának tünete, bal karjának remegése is. A háta hónapok óta egyre görbült, már a fejét előre nyújtva, görnyedten járt. Orvosa, dr. Morell azt tanácsolta, hogy a sárgaságból kigyógyulva vonuljon vissza két hétre pihenni az Obersalzbergre, Hitler azonban nem követte az orvos javaslatát.

A Vörös Hadsereg közben átlépte a német határt. A Wehrmacht az első betörést visszaverte és visszafoglalt néhány települést, amelyeket a szovjet katonák rövid ideig megszállva tartottak. A településeken meggyilkolt civileket és megerőszakolt nőket találtak. A német katonák Szovjetunióban elkövetett bűnei most saját népükre hullottak vissza. A győztesek bosszújától rettegő lakosság kapkodva összecsomagolt, amit csak tudott, aztán örökre elmenekült az otthonából.

Martin Bormann sürgette Hitlert, hogy költözzön az Obersalzbergre vagy Berlinbe a közeledő Vörös Hadsereg elől. A Führer

közben újra megbetegedett, orvosai szerint hangszál-operációra volt szüksége. Hosszas tétovázás után végül elszánta magát, hogy Berlinbe utazik. November 20-án elhagyta kelet-poroszországi főhadiszállását, amelyet a távozása után a levegőbe repítettek. Később Hitler megbánta, hogy elhagyta a Farkassáncot, ahelyett, hogy ott „esett volna el” harcban vagy saját keze által. Ekkor már egyre jobban foglalkoztatta saját életének vége.

A berlini Birodalmi Kancellária addig csak kevés bombatalálatot kapott. Hitlert megérkezése után megoperálták. A műtétet követően néhány napig nem tudott beszélni, csak jegyzetek írásával kommunikált a helyzet-értékeléseken. Ugyancsak november 21-én Eva Braun megérkezett Berlinbe. Júniusban, Hitler utolsó obersalzbergi tartózkodása alatt Eva testvére, Margarete összeházasodott Hermann Fegelein SS-tábornokkal, aki időközben Himmler összekötője lett Hitler felé. Hitler és Fegelein személyes ismeretsége valószínűleg a Szovjetunió elleni háború elejére nyúlt vissza, s alapja Fegelein kiváló „teljesítménye” volt a fehér-orosz zsidók meggyilkolásában. Eva Braunnak most már Fegelein és felesége révén hivatalosan is helye volt Hitler környezetében. Fegeleint ráadásul köztudottan sokkal jobban kedvelte, mint a sógorság azt indokolta volna – s ez a kötődés fordítva is fennállt.

Hitler és Eva Braun a Régi Kancellária „Führerlakásában” laktak. Berlin városközpontját ebben az időben nem bombázták. Eva Braun az ebédnél és vacsoránál társaságot szolgáltatott Hitlernek, aki ismét kivirult, nem annyira barátnőjének, mint inkább az ardenneki offenzíva közeledtének köszönhetően. Végre újra cselekedhetett. December 10-én Eva Braun vissza is utazott az Obersalzbergre.

Hitler és kísérete még ugyanazon a délutánon elindult Berlinből Hessenbe és elfoglalta utolsó főhadiszállását, a „Sasfészket” Bad Nauheim közelében. 1944. december 16-án megkezdődött az „Őszi köd”, azaz „Herbstnebel” hadművelet. Kétszázezer német katona indult meg hatszáz páncélossal és rohamlővegekkel az Egyesült Államok hadserege ellen. A terv csak akkor válhatott be, ha a rossz idő, amelyre Hitler napokon át várt, sokáig elhúzódik. Jó időben ugyanis az ellenség légítámadásai fenyegettek, amely ellen a német légierő tehetetlen volt. 1940 tavaszának elején

1944.
november 20.
Hitler örökre
elhagyja a
Farkassáncot

1944. december
közepe
Az Ardennek-
offenzíva
kezdeté

még sikerült a meglepetésszerű német támadás az Ardenneken – most azonban már nem. A német páncélosok ugyan körülbelül száz kilométernyire viasszaszorították az amerikaiakat, de Antwerpen továbbra is nagyon távol volt. Karácsony estére pedig kitisztult az ég. A nyugati hatalmak ötezer repülővel folyamatosan támadták a német csapatokat. Az „Őszi kód” elbukott.

1945. január elsején Hitler hosszú idő után ismét beszédet intézett a német néphez, rádiós szövegében azonban alig ejtett szót a katasztrofális helyzetről. A „végső győzelemről” szónokolt, amely ebben az évben már biztosan eljön, és tovább uszított a „világzsídóság” ellen. Ugyanazon a napon kezdődött az „Északi szél” fedőnevű felmentő hadművelet Elzász északi vidékén. A támadás azonban már húsz kilométer után elakadt. A Luftwaffe ugyan több száz ellenséges repülőt leszedett, de maga is csaknem ugyanannyi bombázót és vadászrepülőt veszített. Ezzel gyakorlatilag eljött a vég.

Január 7-én és 8-án Hitler minden német alakulatnak kiadta a parancsot a visszavonulásra. Az ardenneki offenzíva véget ért. Nyolcvanezer német katonát fizetett az életével a Führer kétségbeesett próbálkozásáért. Hitler most már nem kerülhette el a véget. Most első ízben össze is omlott. A Luftwaffét képviselő segédtestjében, Nicolaus von Below-ban „teljesen kétségbeesett benyomást” keltett. „Tudom, a háború elveszett. Túl nagy a túl-erő. A legjobb, ha golyót repíték a fejembe.” Természetesen nem telt bele sok időbe, hogy Hitler más felelősöket keressen saját maga helyett. A bűnösök a saját soraikban megbújó „árulók” lettek. Pedig ha Hitler korábban megvalósít-ja öngyilkossági szándékát és még a Sasfészekben véget vet az életének, a háborút már akkor be lehetett volna fejezni. Egyedül ő állt még a német kapituláció útjában. Hitler azonban újból össze-szedte magát.

Az ardenneki offenzívához a „legnagyobb hadvezér” a keleti frontról vont vissza német csapatokat. A Vörös Hadsereg természetesen azonnal új offenzívába kezdett Kelet-Poroszország és Varsó, Szilézia és az Odera irányába – tehát egyenesen Berlin felé. A szovjet csapatok óriási fölényben voltak a Wehrmachttal szemben. A Vörös Hadsereg több mint kétmillió katonával nyomult

mindössze négyszázezer német katonát ellen. Hétszer annyi páncélosuk és húszszor annyi ágyújuk volt, mint a németeknek. Ennek megfelelően a szovjetek gyorsan nyomultak előre.

Hitler elszánta magát a visszatérésre Berlinbe, ott akarta még valamilyen módon megfordítani a háború állását. Ötlei azonban kivétel nélkül örült elképzelések voltak. Az egyetlen, amit a Führer még elérhetett, az a „dicső vég” volt, mint Jodl vezérez-redes később megfogalmazta. Hősies lelépés a világtörténelem színpadáról, bukás, „amelyből későbbi nemzedékek talán erőt merítenek a feltámadáshoz”.

1945. január 16-án Hitler különvonata befutott a grunewaldi pályaudvarra, ahonnan a berlini zsidókat elindították „kelet felé”. Tíz órakor az autókonvoj a romhalmazzá vált fővárosban megér-kezett a Birodalmi Kancelláriához. A Führer érkezését nem jelen-tették be, a berliniek nem is vették észre. A Kancellária tetejére ezúttal nem vonták fel a lobogót, mint máskor mindig, amikor Hitler ott tartózkodott. A tömeges éljenzések ideje végleg lejárt.

A bunker
Hitler nagyon aggódott a biztonságaért, és nagyon félt a britek és az amerikaiak bombáitól. Mostanáig csak a távolból hallott bombázásokat, lerombolt városokat pedig még soha nem látott. Főhadiszállásaira egyetlen bomba sem hullott.

Az ellenséges bombák ráadásul egyre nagyobbak és nehezeb-bek lettek. A „Führer-lakás” díszterme alatt kialakított bunker Hitlernek kezdettől fogva nem volt elegendő; 1943-ban meg is bízta Albert Speert, hogy új légoltalmi bunkert építsen a Kancel-lária kertjében. Ennek mérete hasonló volt a régihez, de három és fél méter vastag mennyezetét és helyenként négy méter vastag falakat kapott.

Az új légoltalmi bunker még nem készült el teljesen, amikor Hitler 1945 januárjában végleg visszatért Berlinbe. Magánlakosz-tálya a Régi Kancellária emeletén viszonylag kevés bombatalá-latot kapott, és a károkat gyorsan helyre is állították. Hitler és

1945. január
Hitler beismeri a
háború elvesztését
és bejelenti
tervezett
öngyilkosságát

1945. január
középe
Hitler végleg
visszatér
Berlinbe

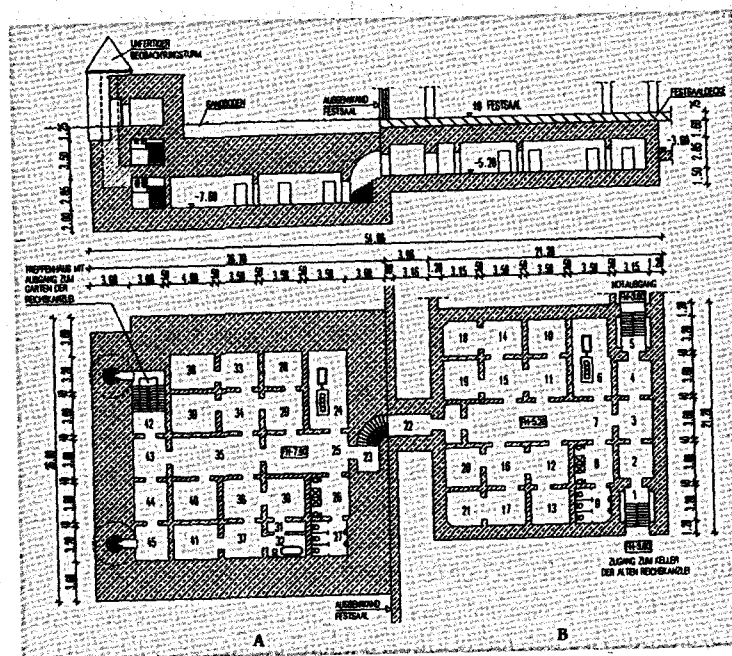
Eva Braun hat héten át használták ezeket a helyiségeket és csak akkor mentek le a bunkerbe, amikor a szirénák sívítása ellenséges bombázók közeledtét jelezte.

A Führer február végétől vagy március elejétől, amikor a bombatámadások egyre gyakoribbá váltak, gyakorlatilag leköltözött az új bunkerbe. Eva Braun követte a mélybe. Hitler március 3-án hagyta el utoljára Berlint, amikor kíséretével meglátogatta Theodor Busse tábornokot az oderai front mentén fekvő Wriezenben. Ezután közel két hónapon át élt még szinte éjjel-nappal mélyen a föld alá húzódva, s csak ritkán jött fel a felszínre.

Kezdetben ebédelni még feljárt a Kancelláriára, és néha a kutyájával is sétált egyet a kertben. Ahogyan egyik tisztje elmondta a háború után, „nem volt szép látvány. Már csak kis lépésekkel, görnyedten, görbe háttal, lassan tudott járni.” Az eligazításokra is a bunkerben került sor. A Führerből barlanglakó lett. A Vörös Hadsereg számára a bunker „a fasizmus barlangja” volt, amelyet el kell foglalni, a benne lakó „fenevadat” pedig felelősségre kell vonni a bűneiért.

A „Führerbunker” egy négyzetes alaprajzú betonkocka volt kereken huszonhat méter hosszú oldalakkal, egy tíz méter mély gödörbe helyezve. Amikor tervezték, még senki nem gondolt rá, hogy egyszer hosszú távra is igénybe veszik majd. A bunker eredeti célja az volt, hogy átmenetileg, a légítámadások idejére védelmet nyújtson. A tizenöt használható „szoba” ezért mindössze tíz-tizenöt négyzetméter nagyságú volt, annak érdekében, hogy minél több helyiséget alakíthassanak ki. A belmagasság ugyanakkor majdnem három méteres volt, mint egy mai rendes lakásban. Hitler helyiségeit egy előszoba és egy kis dolgozószoba képezte, amely a bunker falával volt határos. Közvetlenül mellette volt Eva Braun hálószobája és nappalija. Kettőjüknek közös fürdő és vécé állt rendelkezésére. A Führer és barátnője szobái előtti folyosó falára Hitler a Régi Kancelláriáról hozatott le képeket. Ebben a részben alakították ki a szűk tanácskozhelyiséget is.

A Führerbunkert a legmodernebb technikával szerelték fel. A teljes létesítmény a városi áram- és vízellátástól függetlenül működött. A gépházban működött – nagy zajjal – a világítás és a klímaberendezés központja. A friss levegőt szűrőkön vezették

A „Führerbunker” (elől) és az „előbunker” a Régi Kancellária díszterme alatt (hátl).

A két légoltalmi pince alaprajza

A) Előbunker

- 23 gáz-zsilip 24 gépház
- 25 folyosó 26-27 vécék és mosdóhelyiség
- 28 telefon és távíró
- 29 levegőgyűjtő helyiség
- 30 Eva Braun hálószobája
- 31 ruhatároló
- 32 fürdőszoba és vécé
- 33 hálószoba
- 34 nappali szoba
- 35 raktár- vagy váróhelyiség
- 36 előszoba
- 37 Hitler dolgozó- és lakószobája
- 38 orvosi szoba
- 39 hálókamra (Goebbels)
- 40 raktár
- 41 Hitler hálószobája
- 42 lépcsőház
- 43 gáz-zsilip és az SD (biztonsági szolgálat) helyisége
- 44 az SD helyisége
- 45 átjáró a megfigyelőtoronyhoz

B) Führerbunker

- 1 bejárat
- 2-4 gáz-zsilipek
- 5 vészkijárat a pincébe
- 6 gépház
- 7 kázinó
- 8-9 mosdóhelyiség és vécék
- 10-11 hálókamrák
- 12-13 konyha
- 14-15, 18-19 hálókamrák (Magda Goebbels és gyermekei)
- 16-17, 20 szükségellakások
- 21 csomagtároló
- 22 átjáró

át a mérges gázok elleni védekezésül. Az elhasznált levegőt elvezető nyílásokon és a középső folyosó feletti két levegőcsatornán át vezették ki a bunkerből. A be- és kijáratokat szükség esetén úgynevezett gáz-zsilipekkel hermetikusan le lehetett zárni. Végso esetre még egy acélpalacknyi oxigént és egy oxigénmaszkot is bekészítettek Hitler ágya mellé, ahogyan azt már a Farkassáncban is tették.

Hitler azonban mindezek ellenére sem bízott a bunkerben. Megparancsolta, hogy bombatámadásokkor azonnal ébresszék fel, mert attól félt, hogy egy becsapódó bomba beszakíthatja az oldalfalakat. Ilyenkor nem kis bosszúságára Eva Braunnak is ki kellett pattania az ágyból, hogy gyorsabban menekülhessenek. A hatalmas bunker valóban mélyen a talajvízben állt. Éjjel-nappal működtek a szivattyúk, hogy szárazon tartsák. Amikor a közelben csapódott be egy bomba, az egész építmény rázkódott vízágyában.

A napirend nem sokban különbözött a Farkassánc-beli élettől. Hitler az első légiriadókor felkelt és megreggelizett. A nap során három helyzetértékelést tartott, reggel, délben és este. Mivel maga többnyire délelőttig aludt, a „déli” eligazításra nem ritkán csak kora este került sor. Este 9 és 10 óra között Hitler megvacso-
rázott, majd következett az esti megbeszélés – amit nem egyszer éjfél után kezdtek és akár három órán keresztül is eltarthatott. Utána Hitler régi szokása szerint teára invitálta titkárnőit saját szűk lakrészébe. Monológjai végleg egyhangúvá és fárasztóvá váltak. Az összes közös étkezés alkalmával nagy érdeklődéssel beszélt „a kutyákról és a kutyaidomításról, táplálkozási kérdésekről, és a világ butaságáról és rosszhaságáról”, idézte fel emlékeiből titkárnője, Schroeder asszony.

Eva Braun nem vett részt a teázásokon. Ő, amilyen gyakran csak lehetősége nyílt rá, elhagyta a bunkert, gyakran az egyik titkárnő társaságában, és a szabadban dohányzott. Miközben Hitler értekezleteket tartott, ő kis összejöveteleket rendezett a női alkalmazottakkal és néhány tiszttel, aki éppen nem volt szolgálatban. Ezek az összejövetelek a Régi Kancellária emeletén, Eva Braun lakosztályában zajlottak. Megittak egy pohár pezsgőt, lemezeket hallgattak és táncoltak. Így menekült Eva Braun Hitler bunkervilágának nyomasztó valóságától.

Bekerítés

A szovjet csapatok 1945 januárja és márciusa között ötszáz kilométert nyomultak előre. A nagyváros Breslaut (Wrocław) a fanatikus nemzeti-szocialista Gauleiter, Karl Hanke Hitler parancsára erődítménynek nyilvánította, amit semmilyen körülmények között nem lehet feladni. Breslaut valóban a háború végéig védtek. A város óriási károkat szenvedett. Ettől a kivételtől eltekintve azonban már a Vörös Hadseregé volt szinte egész Kelet-Poroszország, Szilézia és a Warthegau. Február végén a szovjetek átlépték az Oderát és állásokat építettek ki Küstrin (ma Kostrzyn na Odra, Lengyelország) és az Odera-parti Frankfurt között. Már csak hetven kilométer választotta el őket a Birodalmi Kancelláriától. Hitler mégis makacsul megtagadta, hogy német csapatokat csoportosítson át Berlin védelmére. A főváros elleni ostrom aztán valóban váratott még magára néhány hétig, mert az ellenfelek előbb utánpótlást és erősítést akartak hozatni.

Hitler tudta, hogy a helyzet kilátástalan, de menekült a valóság elől. Hermann Giesler építész például 1945 februárjának első hetében Linz városának egy nagy, fából készült modelljét hozta Berlinbe, s a modellt az Új Kancellária pincéjének egyik termében állították fel. Hitler sokáig ült előtte és bőbeszédűen áradozott róla, hogyan néz majd ki ifjúságának városa a tervezett át- és újjáépítések után. Később is többször visszatért a pincébe a modellhez. Ez volt minden, ami még megmaradt építészeti álmaiból.

Más területeken is a valóságtól távol álló reményekbe kapaszkodott. Nagy reményeket fűzött hozzá, hogy szakadásra kerül sor a nyugati hatalmak és a Szovjetunió között. Meg volt győződve róla, Churchillnek és Rooseveltnek be kell látnia, hogy csak Németország állíthatja meg a keletről érkező „vörös áradatot”. A nyugati hatalmak érdeke is, hogy Németországgal együtt harcoljanak a bolsevizmus ellen. Január második felében Ribbentrop külügyminiszter és Göring, a légierő parancsnoka meg is próbálta felvenni a kapcsolatot egy békemegállapodás érdekében a nyugati hatalmakkal. Hitler tudott a próbálkozásról, és katonai tanácsadói megerősítették csodavárását.

1945. február
Hitler építészeti
álmokba menekül

Hitler Linz város tervezett újjáépítésének makettje előtt az Új Kancellárián, feltehetően 1945. február 9-én

Velük ellentétben Albert Speer fegyverkezési ügyekért felelős miniszter január 30-án olyan emlékeztetőt adott át Hitlernek, amely józanul és szépítés nélkül tekintette át a Birodalom helyzetét. Véggöveztetése az volt, hogy „az ellenség anyagi fölényét már nem tudja kiegyenlíteni katonáink bátorsága”. Speer gyakorlatilag arra szólította fel Hitlert, hogy azonnal vessen véget a háborúnak. Nem sokkal korábban ugyanilyen próbálkozást tett Hitlernél adjutánsa, von Below is. Mivel azonban Speer ezzel Hitler hatalmát vonta kétségbe, a Führer azonnal magához hívatta és fenyegetően közölte vele, hogy egyedül ő, Hitler vonhat le véggöveztetéseket a német háborús helyzetből. Ugyancsak január 30-án közvetítette a rádió Hitler előzőleg felvett beszédét. A beszéd még csak említést sem tett az utolsó két hét szovjet előrenyomulásáról, azt azonban hangsúlyozta, hogy az oroszok már több százezer ártatlan németet „irtottak ki” az ország keleti részében.

A népirtás nem volt igaz, ugyanakkor a keleti területeken rettetes dráma játszódott le. A Kelet-Poroszországból, Sziléziából és a Warthegauból menekülő németek tömegei valóságos népvándorlássá olvadtak össze. Lengyelország német megszállása alatt keleti

irányba űztek el tömegeket a lakóhelyükről. A Szovjetunióban a német megszállók civilek és katonák millióit gyilkolták meg. Most mindkettőért elérkezett a bosszú órája. A szovjet propaganda által feltüzelt vöröskatonák raboltak, gyilkoltak, és tömegével erőszakolták meg a német nőket.

A német propaganda természetesen igyekezett a maga hasznára fordítani ezeket a szörnyűségeket és sietett minél rettenetesebb képeket festeni róluk – az NSDAP vezetése ugyanakkor határozott utasítást adott az ellenállásra a menekülés helyett. Kelet-Poroszországban Koch Gauleiter 1945 januárjáig tartotta magát ehhez a parancshoz, utána azonban ő lett az első, aki kereket oldott, kényelmesen a szolgálati autójával hagyva el az állomáshelyét. Ugyanígy tett Arthur Greiser, a Warthegau vezetője is. A német lakosság dühvel és keserűséggel figyelte az „aranyfácánok” menekülését, akiket barna egyenruhájuk miatt neveztek el így.

Nem csak németek indultak meg nyugat felé, hanem koncentrációs táborok foglyai is, közöttük sok zsidó a keleti gettókból és táborokból – ők azonban nem önszántukból. A koncentrációs táborok rendszere 1944/45-re óriásira növekedett. Fő- és külső táborok láncolata hálózta be a Birodalom területét. A külső táborokban gyakran több foglyot őriztek, mint a főtáborokban. 1945 elején több mint hétszázezer, szinte kizárólag külföldi rab szenvedett a szögesdrótok mögött, közöttük körülbelül kétszázezer zsidó. Magyarországi zsidó nők 1944-ben az elsők között voltak, akik megérkeztek a német táborokba. Késő nyáron lezajlottak az első „evakuálások” a Baltikum gettóiból és táboraiból, már amennyiben az SS-es táborvezetés nem lőtte agyon helyben a foglyokat.

A szovjet offenzíva 1945. januári kezdete óta rendszeresen indultak a halálmenetek. Auschwitzból január 17-én csaknem hatvanezer zsidó foglyot indítottak el. A téli hidegben a kísértő örök mindenkit agyonlőttek, aki lemaradt vagy szökni próbált. A menetből sokan – pontos számuk nem ismert, de minden valószínűség szerint több ezren lehettek – már az első állomást sem érték el. Az auschwitzi foglyok nagyobb részét a sziléziai Gross-Rosen koncentrációs táborba vitték át, majd onnan osztották el őket és szállították vonatokkal a Birodalom belső területein működő táborokba. 1945. január 28-án a Vörös Hadsereg fel-

1945 januárjától
A német
lakosság
tömegesen
menekül a
Birodalom keleti
területeiről

1945 januárjától
Halálmenetek
indítása a
koncentrációs
táborokból

szabadította Auschwitzot, amelynek még megmaradt krematóriumait két nappal korábban az SS felrobbantotta. A szovjet katonák csont és bőr foglyok ezreit találták a táborban, akiknek nem kellett a többiekkel együtt útnak indulniuk, s mellettük sok százezernyi bizonyítékot a tömeggyilkosságokra: bőröndöket, cipőket, szemüvegeket és hatalmas mennyiségű női haját.

A Birodalomba megérkező legyengült, beteg foglyokat már semmilyen ellátásban nem részesítették. A legrosszabb helyzetbe az alsószászországi bergen-belseni táborba osztottak kerültek. Amikor az angol hadsereg április közepén felszabadította a tábort, az zsúfolásig tömve volt élőkkel, halottakkal és haldoklókkal. Csak 1945 márciusában tizennyolcezer emberrel végzett itt az éhség és a betegség, tizenháromezren pedig a felszabadítás után haltak meg. Még 1945 eleje és a háború vége között is összesen több mint százezer zsidó fogoly halt meg itt német kéztől. Minden második fogoly nem élte meg a háború befejezését.

Mindez az erőszak orgiájának része volt, a végnapjait élő nemzeti-szocialista rendszer átokfutása. A katonai és a civil büntetőbíróságok futószalagon hozták a halálos ítéleteket. Párt- és SS-tagokból álló „mozgó bíróságok” valósággal vadásztak a szökni próbáló német katonákra, akiket aztán nyilvánosan akasztottak fel. A kivégzettek nyakába papírtáblát kötöttek, hirdetve, mi vár arra, aki nem engedelmeskedik Hitler parancsának.

A Birodalom nyugati részében „Vérfarkasok” néven fanatikus nácikból alakult partizáncsapatok tomboltak. A „Vérfarkasokat” Himmler hívta életre 1944 őszén, most pedig gyújtogattak, gyilkoltak, és minden szökött katonát, akit sikerült elkapniuk, lemészároltak. A német propaganda tömeges nemzeti-szocialista partizánmozgalomnak igyekezett beállítani őket, holott bizonyosan nem voltak ilyen sokan. A németeknek akkor már elégük volt a nemzeti-szocialistákból. Mindössze néhány fanatikus hitt az utolsó pillanatig a „Führerben” – közülük sokan öngyilkosok lettek a háború végén.

A menekülők drámája és a parttalan gyilkosságok mellett még a légiháború is súlyosbította az utolsó háborús hónapok rettenetét. 1945 februárjától brit és amerikai repülőgépek annyi robbanó és gyújtóbombát szórtak le Németországra, amennyit

addig az egész háború során összesen. Német légvédelem gyakorlatilag már nem létezett. Az ellenséges repülőök számos fegyverüzemet, üzemanyaggyárat leromboltak, meggyorsítva Németország katonai összeomlását.

A városi lakónegyedek elleni légitámadások ugyanakkor gyakran katonai szempontból értelmetlen terrorcselekmények voltak, amelyeknek becslések szerint félmillió ember esett áldozatul. Százezrek vesztették el az otthonukat, „kibombázták” őket, ahogyan akkoriban mondták. Ez volt a Goebbels és társai által meghirdetett „totális háború” valósága. A legszörnyűbb a Drezda elleni támadás volt 1945 februárjában, amelynek során huszonötezer ember vesztette életét. A legtöbben a gyújtóbombák okozta tűzvészben haltak meg. Az erősen elszenesedett holttesteket a városban felállított hatalmas máglyákon égették el, járványok kitörésétől tartva.

Nem csak keleten, hanem nyugaton is kiéleződött a katonai helyzet. Hitler nem volt hajlandó visszavonulni a német erőket a Rajna jobb partjára, ahonnan jobban tudták volna védeni magukat, így német katonák százezrei estek fogságba vagy haltak meg az elkeseredett harcok során. Február végén – március elején az amerikaiak elfoglalták Düsseldorfot és Köln-t. Mivel a Wehrmacht-nak nem sikerült felrobbantani Bonn közelében a stratégiailag fontos remageni hidat, a szövetségesek átkeltek a Rajnán. Március végéig Remagentől északra és délre is elérték a Rajna jobb partját.

A Führer-mítoszból ezekre a napokra már semmi nem maradt. Kiderül ez egy, a közhangulatról készült jelentésből is, amelyet az SS biztonsági szolgálatának vezetése terjesztett Martin Bormann elé. A mély csalódottságból, amiért a hamisakban bíztak, a néptársak körében a gyász, a vereség, a keserűség és a növekvő düh figyelhető meg, elsősorban azoknál, akik ebből a háborúból nem ismertek mást, mint áldozatot és munkát.” A jelentés nyílt bírálatot tartalmazott a Führer ellen, akit már a nemzeti-szocialista párttagok sem mertek a védelmükbe venni. A Birodalom nyugati és déli részén a német lakosság sok helyen fehér zászlókkal fogadta a szövetségesek katonáit. A „Heil Hitler!” egyre ritkább lett, visszatért a „Jó napot!”. Sok német időközben már magát az emberi alakot öltött Sátánt látta Hitlerben. Saját felelősségükre Hitler

1945 februárjától
Folyamatos
légitámadások
robbanó és
gyújtóbombákkal
német városokra

rendszeréért, Hitler megválasztására és ujjongó ünneplésére igyekeztek nem gondolni.

A németek felmondták az engedelmisséget Hitlernek. A Führer fenntartások nélkül a halálba akarta küldeni a népet. Lépjen le vele együtt a német nép is a világ színpadáról. Március 18-án Hitler elmágyarázta Speer miniszternek, „ha a háború elvész, elvész a nép is.” Hozzátette, a német nép „bizonyult a gyengébbnek és már kizárólag az erősebb keleti népé a jövő. Ami a harc után még megmaradna, az úgyis mind értéktelen, hiszen a jók elestek.”

Nem tudjuk, Hitler pontosan ezeket a szavakat használta-e, mivel csak Speer elbeszélése maradt fenn róluk. A kijelentések mindenestre megfelelnek Hitler darwinista „világnézetének”. A túlélésért folytatott háborúban a németek gyengének bizonyultak. Tulajdonképpen meg sem érdemelték őt, a Führert. A következő napon Hitler kiadta a parancsot, hogy a győzteseknek csak felperzselt földet szabad hátrahagyni. „A Birodalom területén minden katonai közlekedési, hírközlési, ipari és ellátó létesítményt, valamint tárgyi értéket, amely az ellenségnek bármilyen módon, azonnal vagy belátható időn belül a hasznára válhatna, le kell rombolni”, állt a hírhedt Nero-parancsban, amely Nero római császárról kapta a nevét, aki örületében egész Rómát porrá égette.

Speer azonban most ellenállt. Követelte Hitlertől, hogy ne fossa meg megélhetése alapjaitól azt a népet, amely oly sokáig hűségesen állt mellette. A legtöbb Gauleiter és gyáros is Speer mögött állt. Hitler végül március végén engedett, így Speer jelentősen enyhítette, a végén pedig már végre sem hajtotta a rombolásra adott parancsot. Előzőleg még biztosította Hitlert, „Mein Führer, feltétel nélkül Ön mögött állok”, ami azonban már nem volt igaz. Hitler hatalmának már nyoma sem volt.

Összeomlás

1945 márciusának végére mindenki tudta, hogy a Vörös Hadsereg rövid időn belül megkezdí Berlin ostromát. Az Oderától és Neissétől nyugatra ezért erős védelmi állásokat építettek ki.

A főváros védelmében a kulcsszerepet a Küstrintől nyugatra fekvő Seelow-i Magaslatoknak szánták. Berlint Hitler parancsára három gyűrűre osztották, amelyeket házról házra „fanatikusan” kellett védeni, amennyiben a Vörös Hadsereget mégsem sikerülne megállítani még a város előtt. Az első gyűrű a város külső határán futott, a második az S-Bahn körútjának vonalán, a harmadik a kormányzati negyedre fogta körbe.

Az amerikaiak közben Közép-Németország nagy részeit elfoglalták. Április 11-én felszabadították a buchenwaldi és a dora-mittelbau-i koncentrációs táborot. A táborokról készült rettenetes képek az egész világot bejárták.

A rákövetkező napon meghalt Franklin D. Rooseveltt amerikai elnök. Goebbels ujjongott. Lenyűgözte a halál időpontja, mert megerősítette azt a horoszkópot, amelyet röviddel korábban készítettett Hitlerről. A horoszkóp szerint áprilistól Hitler csilagai kedvezően állnak, a sorsa jóra fordul. Hitler maga is szinte örömtáncot járt Rooseveltt halálának hírére. Speer beszámolt róla később, hogy a Führer izgatottan kiabálta neki: „Itt van, olvassa! Itt! Maga soha nem akart hinni bennel! Itt van! Mégtörtént a nagy csoda, amit megjósoltam! A háború nem veszett el!” Goebbels és Hitler meg volt győződve róla, hogy Rooseveltt halála meghozza a fordulatot, a nyugati hatalmak és Sztálin szövetsége most már biztosan felbomlik. Az öröm azonban nem tartott sokáig. A Vörös Hadsereg április 13-án elfoglalta Bécset, a következő napon pedig megkezdődött a szovjet előrenyomulás az Oderánál.

Az április 16-ára virradó éjszakán megkezdődött a berlini csata. Nyitánya az orosz tüzérség óriási ösztüze volt a Seelow-i Magaslatok német állásai ellen. A fegyverroöpogást még a hetven kilométerre nyugatra fekvő Berlinben is hallani lehetett. Háromnegyedmilió szovjet katona indult meg páncélosok ezreivel. Hitler kiadta a parancsot, hogy minden katonát, aki visszavonulást rendel el, legyen akár tábornoki rangú, azonnal „le kell szedni”. A katonáknak fanatikusan védekezniük kell és „vérbe kell fojtani” a bolsevizmus rohamát. A Wehrmacht azonban a vérszomjas parancsok ellenére sem volt képes ellenállni. Szívósan védekezett ugyan, de a Vörös Hadsereg így is megnyerte a Seelow-i Magaslatok melletti csatát, és április 20-án már Berlin külső kerületeiben állt.

1945. április 11.
Amerikai csapatok felszabadítják a közép-német-országi koncentrációs táborokat

1945. április 12.
Meghal Rooseveltt elnök

1945. április 16.
A berlini csata kezdete

1945. március 19.
Hitler
„Nero-parancsa”

1945. április 20.
Az utolsó
„Führer-
születésnap”

Ilyen körülmények között Hitler ötvenhatodik születésnap-ja inkább gyásznapi volt, mint örömteli esemény. A legközelebbi munkatársak szokás szerint már éjfélkor felköszöntöttek. Hitler előzőleg megtiltotta a köszöntéseket, és Eva Braunnak kellett meggyőznie, hogy legalább leghűségesebb embereit fogadja. Végül kifejezéstelen arccal hallgatta végig a jókívánságokat.

A Führer születésnapjának „tiszteletére” hajnalban több órási bombatámadás érte Berlint. Hitler nem feküdt le, hanem kora reggel már meg is tartotta a napi első eligazítást, aztán teázott Eva Braunnal, s csak ezután pihent le, Wilhelm Burgdorf tábornok azonban szinte azonnal felébresztette. Burgdorf, aki az 1944-ben meghalt Rudolf Schmundt utódja volt Hitler főadjutánsaként a Wehrmacht képviselőjeként, tájékoztatta a Führert, hogy a Vörös Hadsereg délkelet felől áttörte a város határát. Hitler már hálóingben volt – korábban soha nem mutatkozott így mások előtt. Rezzenéstelenül végighallgatta a jelentést, aztán megparancsolta inasának, Heinz Lingének, hogy kora délután ébressze föl, azzal visszavonult aludni.

Néhány órával később felkelt, elfogyasztotta reggelijét és sokáig játszott juhász-kütyájával, Blondi kölykeivel. Utána felment a bunker vérszékelyi lépcsőjén, amely a Birodalmi Kancellária kertjébe vezetett. Ott legszűkebb kísérete társaságában fogadta egy SS-hadosztály küldöttsége és húsz Hitlerjugend-tag jókívánságait. A fiúk, akik közül sokan még gyermekek voltak, egy „páncélos-megsemmisítő” egység tagjaiként tanúsított bátorságuk elismeréseképpen megkapták a Vaskeresztet. Az eseményt filmre vették a náci állam utolsó filmhíradójához.

Hitler felhajtott kabátgallérral állt, háta mögé rejtett bal keze erősen remegett. Meghajolva, görnyedten járt. Mintha ezzel is példaképéhez, Nagy Frigyes királyhoz akart volna hasonlítani, hangsúlyozva testi leépülését. A Führer meghallgatta néhány fiú beszámolóját hőstetteikről, egyiknek-másiknak megveregette az arcát, aztán visszaküldte őket a frontra. A kertből bement a Kancellária épületébe, ahol további gratulálókat fogadott. Megkísérelte egy kis beszéddel javítani a hangulatot, de kudarcot vallott. A Kancellárián fogyasztotta el ebédjét, majd újra leszállt a bunkerbe. Élve többé nem jött fel a felszínre.

Hitler Hitlerjugend-tag fiúkkal a Birodalmi Kancellária kertjében.

A háttérben Artur Axmann „Reichsjugendführer”.

(birodalmi ifjúsági vezér). 1944. április 20.

A bunker hátsó részében időközben utoljára gyűlt össze a vég-órát élő Birodalom legtöbb hatalmassága, hogy a déli értekezleten felköszöntse Hitlert. Ott volt Göring, Dönitz, Keitel, Jodl, Krebs, Ribbentrop, Himmler, Kaltenbrunner, Speer, miniszter és sokan mások. Mindannyian örök hűséget fogadtak Hitlernek, közben pedig minden valószínűség szerint mindegyiküknek csak az járt a fejében, hogyan kerülhetné el a fenyegető végzetet. A megbeszélés után a legtöbben azonnal távoztak is, Hermann Göringgel az élen. Göring gyors búcsút vett Hitlertől, hogy aztán az Obersalzbergre induljon. Schaub beszámolója szerint Hitlernek mélységes csalódást okozott vezéreinek kérése, hogy engedje őket távozni, és „szótlanul búcsúzott el az emberektől, akiket egykor ő tett naggyá”.

Hitler már csak Dönitz admirálisban bízott, a haditengerészet parancsnokában, akinek még ezen a napon teljeskörű felhatalmazást adott az „északi térség” irányítására. Mivel számolni kellett azzal, hogy az ellenséges csapatok Közép-Németországban összekapcsolódnak és ezzel egy északi és egy déli országrészre szakítják szét Németországot, Hitler mindkét országrészre katonai

1945. április 20.
A Kancellária
személyzetének
pánikszerű
elutazása

megbízottakat nevezett ki, akik jogosultak voltak a nevében parancsokat kiadni. A birodalmi kormány tagjai, akik évek óta egyszer sem ültek össze, most többségükben észak felé indultak. Bormann riadóztatta őket az eligazítás után, közölve, hogy ideje elindulni, mielőtt az utcák végleg kerítéssé nem válnak körülöttük. A miniszterek nem sokkal később megérkeztek a schleswig-holsteini Plönbe, amely még a Wehrmacht kezén volt.

Maga Hitler születésnapjának késő estéjén közölte személyes stábjának tagjaival, hogy a berlini helyzet szükségessé teszi azonnali elutazásukat. Ő maga majd néhány nappal később megy utánuk. A bejelentésre lázas utazási előkészületek kezdődtek. Hitler sofőrje, Kempka felsorakoztatta a Kancellária udvarán Hitler teljes autófloTTáját, amelyet kapkodva kezdtek csomagokkal megrakodni.

Hitler, Eva Braun, a titkárnők és Hitler diétás ételeinek szakácsnője a Führer bunkerbeli helyiségében gyűltek össze egy születésnapi koccintásra, ami után Hitler kimerülten aludni tért. Eva Braun meghívta a nőket és néhányat a bunkerben maradt férfiak közül egy utolsó partyra a Kancellária emeleti lakosztályába. Pezsgőt szolgáltak fel, a gramofonból a „Vérvörös rózsák” című sláger szólt. Az emberek nevettek és próbálták elfelejteni a külvilágot. Két órával később azonban egy közelben becsapódott gránát véget vetett az összeívételnek.

Még ezen az éjszakán felszállt az első repülőgép a Berlin melletti Gatow repülőteréről, hogy dél felé, Münchenbe, Salzburgba és környékükre szállítsa Hitler embereit. A következő három napban három-négy repülőgép ingázott naponta ötször Berlin és a „déli térség” között. Az egyik gép a szászországi Börnersdorf felett lezuhant, minden utasa és a személyzet életét veszítette. Köztük volt Hitler egyik inasa is, aki Hitler személyes irataival és Eva Braun csomagjaival tartott az Obersalzbergre. A többieknek azonban sikerült a menekülés.

Hitler másnap reggel értesült róla, hogy a szovjet csapatok első ízben kezdték lőni a berlini belvárost. Némi huzavona után kiderült, hogy az ellenséges lövegek már csak tizenkét kilométerre vannak a Kancelláriától. Hitler és a sereg utolsó vezérkari főnöke, Hans Krebs tábornok ekkor parancsot adott Steiner

SS-tábornoknak, hogy a vezetése alatt álló páncélos hadtesttel támadja meg a Vörös Hadsereget Berlin északkeleti részén. Hitler nem volt hajlandó hallgatni a tapasztalt katonákra, akik kijelentették, hogy Berlint nem lehet tartani. Számára csak a harc létezett, a harc az utolsó töltényig. Az oroszok történelmük legnagyobb vereségét fogják elszenvedni Berlin kapui előtt, jelentette ki a Führer.

Erre azonban semmi esély nem volt. Hitler idegállapota egyszerűen a végét járta. A Führer már szó szerint össze-vissza csapkodott maga körül. Április 21-én késő este dr. Morell teljesen kimerülve találta a vezért. Szokás szerint erősítő injekciót akart beadni neki, Hitler azonban dührohamot kapott. Azt ordította, tudja, hogy Morell morfiummal akarja őt elkábítani, hogy áruló tábornokai feltűnés nélkül kicsempészhessék és Berchtesgadenbe vihessék. Morell védekezett, mire Hitler ráordított, tűnjön el, az egyenruháját pedig vesse le. Ezzel bocsátotta el maga mellől őt éveken át hűségesen szolgáló orvosát. Morell elhagyta Berlint, Dél-Németországba ment, Hitler egészségéért pedig a továbbiakban egyedül az SS-orvos dr. Stumpfegger felelt, aki 1944 októberében csatlakozott a stábhoz.

Az örület másnapra elérte a tetőpontját. Hitler a helyzetértékelő megbeszélésen megtudta, hogy Steiner nem hajtotta végre a parancsolt támadást. Hogyan is tehetné volna? Mindössze néhány sebtében összerántott, rosszul felfegyverzett egység állt a rendelkezésére, ő pedig elutasította, hogy értelmetlenül a halálba küldje őket. Hitler azonban szó szerint tombolni kezdett. Keitel, Jodl, Krebs és Burgdorf tábornokok kivételével mindenkit kizavart a szobájából, majd fél óra hosszat üvöltött a katonákkal. Olyan hangerővel tombolt, hogy szavait a bunkerben mindenhol hallani lehetett. Őt, Hitlert, minden tábornoka csak megcsalta és elárulta! Nemcsak a sereg, de az SS is cserbenhagyta!

A háború elveszett, mondta végül hirtelen elhalkult hangon. Ő Berlinben marad, hogy személyesen irányítsa a főváros védelmét, végül pedig önkezeléssel fog véget vetni az életének. Nincs több parancsa, az emberei oda mennek, ahová akarnak. A tábornokok elképedten álltak. Von Below adjutánssal ellentétben ők még soha nem hallották Hitlert beismerni a háború elvesztését.

1945. április 22.
Hitler
összeomlása

Győzködni próbálták, hogy hagyja el a bunkert, és helyezze át főhadiszállását az Obersalzbergre, de Hitler nemet mondott.

A Führer végül krétafehér arccal hagyta el a helyiséget, és ment át szomszédos lakó- és dolgozószobájába. Ott Eva Braun jelenlétében közölte a titkárnőkkel és a szakácsnővel, hogy minden elvezett. Csomagoljanak, egy óra múlva már ott is ülhetnek a repülőn, ami majd délre viszi őket. Egyik nő sem élt a lehetőséggel, holott a gépek folyamatosan ingáztak Berlin és Berchtesgaden között. Eva Braun is megtagadta, hogy magára hagyja Hitlert. Egy barátnőjének kapkodva megírt levelében bejelentette, hogy meg fog halni. Nem esik nehezére a halál, írta.

Hitler tábornokai közben kettesével-hármasával beszélgettek. Taglalták, hogyan lehetne erőt önteni a Legfőbb Parancsnokba. Hitler a lehető legnehezebb helyzetben hagyta parancsok nélkül a Wehrmachtot, ugyanakkor egyik tábornok sem mert meglépni, hogy átvegye a parancsnokságot. Többen felelőtlennek érezték Hitler viselkedését, mások azt hangoztatták, ez a magatartás sokkal rosszabb, mint az egyszerű katonák szökése, akiket éppen Hitler végeztetett ki kíméletlenül.

Bármilyen parancsot adjon is Hitler, ebben a helyzetben az is jobb, mint ha egyáltalán nem ad ki parancsot, vélték a katonai vezetők; s végül sikerült rávenniük Hitlert, hogy írjon alá egy Walther Wenck tábornoknak címzett parancsot. Wenck az irányítása alatt álló 12. hadsereggel az Elbánál harcolt az amerikaiak ellen. A parancs szerint Wenck a maradék seregével azonnal forduljon meg és Theodor Busse 9. hadseregének maradványaival egyesülve törje át Berlin délnyugati részén a szovjet ostromgyűrűt. Keitel és Jodl tisztában kellett legyen vele, hogy Wencknek és Bussénak a legcsekélyebb esélye sincs a sikerre, de az elsődleges cél most az volt, hogy megint legyen egy szalmaszál, amibe Hitler belekapaszkodhat.

Hitler nemsokára valóban összeszedte magát. Viselkedése ellentmondásos volt. Egyfelől minden reményét Wenckbe helyezte; másfelől azonban továbbra is készült az öngyilkosságra. Goebbels megerősítette vezére öngyilkos szándékát. Számára az volt a legfontosabb, hogy Hitler „hősi halála” jel legyen az utókor számára. Természetesen Hitlertől sem voltak idegenek az ilyen gondo-

latok. „Teljességgel közömbös, folytatja-e az ember egy ideig még az életét. Inkább befejezem a harcot dicsőséggel, mint hogy még néhány hónapot vagy évet éljek szegyenben és bectelenségben”, mondta Goebbelsnek.

Ezzel a miniszter csak egyetérteni tudott. Ha Hitler hősi halálát Berlinben, Európa „bolsevizálódik” ugyan, de legkésőbb öt év múlva Hitler már legendás lesz, a nemzeti-szocializmus pedig mítosszá nő, írta naplójába Goebbels. Természetesen magának is helyet akart biztosítani a történelemkönyvekben. Április 22-én beköltözött a bunkerbe, hogy Führere oldalán haljon meg. Családját is magával akarta vinni a halálba. Fanatikus nemzeti-szocialista felesége, Magda, hat közös gyermekükkel együtt a Régi Kancellária díszterme alatti légvédelmi bunkerbe költözött be, amely a föld alatt össze volt kötve a Führer bunkerével, és mostantól „előbunkerként” emlegették. A gyerekek örültek, hogy viszontláthatják „Hitler bácsit”. A valóságban Adolf Hitler a haláluk előfutára volt.

Maga Goebbels a Führerbunker hálótermébe költözött, amelyet addig Morell doktor használt, átlósan szemben Hitler és Eva Braun magánhelyiségeivel. A lehető legközelebb akart lenni urához és mestéréhez. Április 23-án Goebbels nyilvánosságra hozta, hogy Hitler Berlinben van és személyesen irányítja a főváros védelmét. A Vörös Hadsereg vezetése így értesült róla, hogy legfontosabb célpontjuk még mindig a Kancellárián tartózkodik, tehát nem utazott el embereivel együtt a déli országrészbe. Hitler és Krebs tábornok ezzel a híradással azt akarták elérni, hogy a szovjet előretörés felgyorsuljon, mert így a terveik szerint a támadók egyenesen Wenck seregének csapdájába futnak. A terv természetesen teljes örültség volt.

Április 23-án délután Speer még egyszer eljött a Kancelláriára. Ő Hitler születésnapján Berlinből egyenesen Hamburgba utazott, oly hosszú időn át imádott Führéréhez azonban még mindig olyan erősen kötődött, hogy méltó módon akart búcsút venni tőle. Kizárólag ezért vállalta egy veszélyes repülés kockázatát. Speer pompázatos kelet-nyugati sugárútját a Brandenburgi Kapu és a Győzelmi Oszlop között, amelyet Hitler az ötvenedik születésnapján avatott fel nagy pompával, időközben szükségből fel- és leszállópályává

1945. április 22.
Goebbels és
családja
beköltözik a
bunkerbe

alakították át. Itt szállt le a fegyverkezési ügyek minisztere is egy kis repülőgép utasaként. A Brandenburgi Kapu közeléből autóval azonnal a Kancelláriára vitette magát.

Bormann, aki elsősorban saját magát akarta biztonságba helyezni, a lelkére kötötte Speernek, próbálja meg még egyszer rábeszélni Hitlert, menjen Bërchtsgadenbe. Speer azonban ezt nem tette meg. Amint a Führer fogadta, ő máris megerősítette vezérében a maradás szándékát. Hitler kijelentette, semmiképpen sem akar élve az ellenségei kezére kerülni, s ezért önkézzel vet véget az életének. A holttestét el kell égetni, hogy az oroszok ne mutogathassák. Eva Braun vele együtt megy majd a halálba. A beszélgetést követő eligazításon, amelyen Speer is részt vett, Hitler már újra bizakodónak mutatta magát.

Nem sokkal később nagy izgalom támadt a bunkerben. Göring, aki Hitler hivatalosan kijelölt utóda volt, időközben értesült a Führer összeomlásáról, arról azonban már nem, hogy Hitler ismét összeszedte magát. Göring feltette a kérdést, lépjen-e Hitler helyébe. Bormann az erről érdeklődő táviratot azonnal „árulásként” mutatta be Hitlernek, s győzködte is a Führert. Az eredmény heves dühkitörés volt.

Hajnali három órakor Hitler az ajtajában állva fogadta a búcsúzó Speert, aki kizárólag ezért jött vissza Berlinbe. Schaub „emberileg nagyon megható búcsúra” emlékezett, Speer saját visszalelkézési azonban valószínűleg megbízhatóbbak. Ezek szerint Hitler puhán kezelt fogott vele, és annyit mondott: „Szóval, elmegy? Jó. Vizontlátásra.” Az ekként elbocsátott Speer egy repülőgép fedélzetén észak felé hagyta el a fővárost.

Április 25-én bezárult a Vörös Hadsereg ostromgyűrűje Berlin körül és megkezdődött az előretörés a Kancellária felé. Hitler közben megparancsolta főadjutánsának, Juliüs Schaubnak, hogy ürítsen ki minden páncélszekrényt és semmisítsen meg a tartalmakat, hogy magánjellegű iratai semmiképpen ne kerülhessenek az oroszok kezére. A hálószobájában álló páncélszekrényt Hitler maga pakolta ki. Schaub segített neki és több bőröndbe csomagolta az iratokat. A többi szekrényt Schaub maga ürítette ki. A berlini páncélszekrényekből összeszedett iratokat felhordta a Kancellária kertjébe és benzinnel mindent elégetett.

Néhány nappal később Hitler néhány száraz szóval elkészönt Schaubtól is, aki húsz éven át szolgálta őt. Schaub az egyik utolsó géppel indult el, amely még elhagyta Berlint. Münchenbe ment, ahol Hitler Prinzregentenplatz-i lakásának páncélszekrényét is kiürítette, majd a papírokkal felvitette magát az Obersalzbergre. A Berhofból addigra nem sokat hagytak épségben az amerikai légitámadások, a páncélszekrény azonban sértetlen volt. Schaub ezt is kiürítette és tartalmát a teraszon elégette. Senki nem tudja, mi volt Hitler páncélszekrényeinek tartalma. Schaub haláláig hallgatott róla. Annyit biztosra vehetünk, hogy közöttük lehetett a müncheni rendőrség dossziéja a radikális szélsőjobb Adolff Hitleréről, a dosszié, amit Himmler tizenkét éve foglalt le és kobzott el.

Közben pedig elszántan tombolt a csata Berlinért. Elhúzódo, véres, házról házra haladó küzdelem volt. A két oldalon összesen százhetven ezer katona halt meg, félmillióan megsebesültek. Polgári lakosok tízezrei fizettek az életükkel Hitler örületéért, amivel előírta, hogy „fanatikusan” és „hősiesen” az utolsó töltényig folytatni kell a kilátástalan harcot.

Hitler még mindig abba a reménybe kapaszkodott, hogy Wenck tábornok felszabadítja a fővárost és a szovjetek nagy vereséget szenvednek. A valóságban erre semmi esély nem volt. A 12. hadsereg egyes részei eljutottak ugyan Potsdamig, így Berlinben is hallani lehetett a tüzérségük lövéseit, de a 9. hadseregből, amelynek Wenck segítségére kellett volna jönnie, gyakorlatilag semmi nem maradt. Április 26-án a szovjet csapatok már az Alexanderplatzon voltak, mindössze két kilométerre a Kancelláriától. Másnapra elérték a Wilhelmplatzot. Ha Hitler még az érkezésük előtt meg akart halni, nem sok ideje maradt a cselekvésre.

A bunkerben csendes pánik terjedt szét. Patakokban folyt az alkohol, még dohányoztak is, amit pedig Hitler mindig tiltott. A Führer eljátszott a gondolattal, hogy parancsot ad embereinek a kitörésre a Kancelláriáról, végül azonban elvetette a tervet, mivel tudta, hogy a szovjet vonalakat nem tudnák áttörni. Helyette ciánkapszulákat osztott szét a közös öngyilkossághoz.

Himmler összekötője, Fegelein eközben elhagyta a Kancelláriát és ismeretlen helyen tartózkodott. Hiánya először nem is

1945. április 25.

A Vörös
Hadsereg
megindítja
rohamát
a Birodalmi
Kancellária felé

1945.
április 23/24.
Himmler
felajánlja
a német
kapitulációt
a nyugati
hatalmaknak

tűnt fel; Eva Braun azonban észrevette sógora eltűnését. Valószínűleg egy telefonhívásból értesült aztán róla, hogy Fegelein a berlini magánlakásán tartózkodik. A beszélgetés során Fegelein állítólag sürgette Evát, hogy hagyja el Hitlert és szökjön meg vele. Az SS-tábornok egyértelműen menekülni akart, esze ágában sem volt a bunkerben meghalni a Führerért.

Április 28-án este Lorenz Bormann sajtófőnök tájékoztatta Goebbelt és a külügyminisztérium összekötőjét, a Hitler által az NSDAP „régiharcosaként” megbecsült nagykövetet, Walter Hewelt, hogy a brit rádió szenzációs hírt jelentett be: Himmler különbeajánlatot tett a nyugati hatalmaknak. A hírt a svéd rádió már a délelőtti folyamán bejelentette. Hitler, aki délután értesült a hírről, azonnal felhívta telefonon Dönitzet Plönben, és megkérdezte, helytálló-e az értesülés. Dönitz semmiről sem tudott. Telefonált Himmlernek, aki azt állította, a hír hamis. A BBC jelentése azonban bebizonyította, hogy Himmler hazudott Dönitznek. Nemcsak bekeajánlatot tett, de egyenesen feltétel nélküli megadást ajánlott fel, mintha máris ő lenne az államfő, Hitler pedig már nem is lenne életben. Himmler hazaáruló lett, jegyezte fel dühösen Bormann.

Himmler az utolsó hetekben mindent megtett, hogy a theresienstadti koncentrációs tábor dán foglyait szabadlábra helyezze. Az akcióban lehetőséget látott rá, hogy jó benyomást tegyen a nyugati hatalmakra és megmentse a saját fejét, mielőtt a háború végleg végét érne. Valószínűleg úgy gondolta, az amerikaiakkal és a britekkel kötött különbéké után együtt harcolnának tovább a Vörös Hadsereg ellen. Hitler előtt aligha maradt titokban Himmler tapogatózása a nyugati hatalmak felé. Ribbentropról és Göringről addig is feltételezte, hogy hasonló puhatolózást folytatnak, de jó okkal hitte, hogy egyiküknek sincs esélye a sikerre.

Himmlernek eszébe sem jutott, hogy az angol és az amerikai kormány soha nem fogja elfogadni tárgyalópartnernek az „Endlösung” felépítőjét. A koncentrációs táborok felszabadítása után mindenki számára világossá váltak Himmler szörnyű bűnei. Ráadásul ilyen röviddel a háború vége előtt már senki nem is érdeklődött egy különbéké iránt Németország és a nyugati hatalmak között. A nyugati hatalmak megkövetelték, hogy a feltétel nélküli megadást Németország a Szovjetunió felé is teljesítse.

Hitler április 28-án este féktelen dührohamba hergelte magát. „A hűség a becsületünk” volt az SS választott jelszava. Most pedig éppen Himmler támadta hátba. Hitler „a német történelem legszégyentelenebb árulásának” nevezte Himmler akcióját. Egy Goebbels-szel és Bormannal folytatott hosszabb beszélgetés után arra jutott, hogy elő kell venni Fegeleint, aki nagy valószínűséggel tudott Himmler szándékairól.

Fegeleint a magánlakásában találták meg. Az SS-tábornok holt-részeg volt, az egyenruháját levette és nagyobb pénzösszeget készített össze a szökéshez. Rajta kívül valószínűleg egy nő is volt a lakásban: Hitler először bizonytalan volt, mit tegyen a tábornokkal. Felmerült benne, hogy a frontra küldi, Otto Günsche azonban, egy SS-tiszt, aki 1944 februárja óta volt Hitler adjutánsa, meggyőzte, hogy Fegelein nem úszhatja meg ilyen egyszerűen a dolgot. Ha egyszerű katonákat halálra ítélnék a szökésért, nem bánhatnak jobban a Waffen-SS hűtlen tábornokával sem. Fegeleint rögtönítélő bíróság elé állították, amely április 29-én tétovázás nélkül halálra ítélte, s nem sokkal később agyon is lőtték. Nem tudjuk biztosan, kért-e kegyelmet Evá Braun Fegelein számára Hitlertől.

Fegelein azért halt meg, mert Himmlert Hitler nem tudta a kezébe kaparintani, és mert Günsche védeni akarta az SS ügynevezett becsületét. Most azonban Hitler már Himmleren is bosszút akart állni, és megparancsolta Dönitznek, hogy tartóztassa le Plönben Himmlert, s a legjobb, ha rögtön agyon is löveti. Dönitznek azonban nagyobb gondjai is voltak annál, hogy Himmlerrel foglalkozzon. Néhány nappal a háború vége után aztán Himmler is öngyilkosságot követett el, miután előzőleg hiába próbálkozott bekerülni Dönitz kormányába, majd hamis egyenruhában, hamis név alatt próbált menekülni, egy brit katonai rendőr azonban elfogta. Mielőtt még valós kilétére fény derülhetett volna, Himmler május 23-án méreggel megölte magát.

1945. április 29.
Fegelein
SS-tábornok
agyonlövete

1945. április 29.
Fegelein
SS-tábornok
agyonlövete

1945. május 23.
Himmler
öngyilkos lesz

1945.
április 28/29.
Hitler
végrendeletei

A vég

Április 28-án késő este Hitler magához rendelte titkárnőjét a tanácskozó helyiségbe. Gertraud Junge nem tudta, mi vár rá. Legnagyobb meglepetésére Hitler a végrendeletét kezdte diktálni. A porosz királyok mindig két végrendeletet hagytak hátra: egy magánvégrendeletet az örökségük elrendezésére és egy politikai végrendeletet, amelyben számot adtak uralkodásukról és útmutatásokat adtak utódjuknak. Hitler a porosz királyok szokását követve maga is egy magán- és egy politikai végrendeletet diktált le.

A magánvégrendelet rövid volt. Először is szót ejtett szándékáról, hogy feleségül veszi Eva Braunt. „Ő saját kívánságára házastársamként jön velem a halálba.” Szerelméről nem esett szó. Hitler saját és Eva Braun nevében is meghagyta, hogy holttestüket éгessék el a Kancellária területén. Vagyonát az NSDAP-re hagyta. Amennyiben a párt már nem létezne, vagyona az államra szálljon, rendelkezett.

A politikai végrendelet a fiatal Traudl Junge számára egyetlen nagy csalódás volt. Azt várta, végre meghallja az igazat Hitler-ről és uralmáról, de a Führer csak öngazolásokat és gyűlölettel teli kirohanásokat diktált, elsősorban a zsidóság ellen. A nemzetközi zsidóság erőltette rá Németországra ezt a háborút, állította. Ő csak azért a bűnért büntette a zsidókat, amit azok „árja” katonák és civilek halálát okozva követtek el, „még ha humánusabb eszközökkel is”. Hitler ezzel vállalta a történelmi felelősséget a Holocaustért – amit „jövendölése” beteljesítésének tartott. Nem akarja, hogy holttestét „egy zsidók által rendezett színjátékban” meggyalázzák, folytatta. Halála és a katonák áldozata gondoskodik majd a nemzeti-szocializmus feltámadásáról. Mondta ezt az az ember, aki eltűnésre akarta ítélni a német népet! Végrendeletének utolsó mondatai a következők voltak: „Mindenekelőtt kötelezem a nemzet vezetőit és tagjait a faji törvények pontos betartására és irgalmatlan ellenállásra minden népek megmérgezője, a nemzetközi zsidóság ellen!”

Hitler rendezte utódlásának kérdését is, de a „Führeri” méltóságot örökre eltörölte. Ez csak őt illethette meg, őt, és senki más. Dönitz legyen a köztársasági elnök, Goebbels a kancellár, Bormann

a pártminiszter, a breslaui Gauleiter Karl Hanke a rendőrminiszter. Hitler arról sem feledkezett meg, hogy az „áruló” Göringet és Himmlert kizárja minden párt- és állami tisztség viseléséből.

Traudl Jungének három példányban kellett letisztáznia a politikai végrendeletet. Miközben gépelt, Hitler az április 28-áról 29-ére virradó éjszakán, röviddel éjjel után feleségül vette Eva Braunt. Nem tudni, kinek az ötlete volt a házasságkötés, de valószínű, hogy Hitler akart szolgálatot tenni hűséges barátnőjének: ne az utókor előtt ismeretlen, rejtegetett szeretőként, hanem a Führer törvényes feleségeként menjen a halálba.

A házasságkötést a propaganda-minisztérium egyik alkalmazottja vezette, akit Goebbels hozatott át a minisztériumból. Hitler és Eva Braun a folyamatos fegyverropogás zajában mondta ki az igent. Eva Hitler annyira izgatott volt, hogy kishíján leánykori nevén, Braunként írta alá az anyakönyvi bejegyzést. Goebbels és Bormann voltak a tanúk. A bunker megmaradt legénysége gratulált a párnak, pezsgőt bontottak és szendvicseket szolgáltak fel. Az esküvői vendégek görcsösen igyekeztek, hogy ne látszódjon rajtuk a félelem.

Nem sokkal később, hajnali négy órakor Gertraud Junge éppen elkészült a végrendelet letisztázásával, amikor Goebbels toppant be hozzá könnyek között, és kiegészítést diktált le neki Hitler politikai végrendeletéhez. A Führer megparancsolta Goebbelsnek, hogy az első adandó alkalommal hagyja el a bunkert, neki azonban meg kell tagadnia a parancs végrehajtását, diktálta a propaganda-miniszter. Hitler halálával az ő élete is értelmét veszti, s képtelen rávenni magát, hogy éppen most hagyja cserben a Führert.

A bunkerben maradtak között nyomasztó hangulat uralkodott. Hitler mindenkinek, aki kérte, méregkapszulákat osztogatott – még von Below-nak is, aki nem kérte. A kapszulák vékony üvegtestbe zárt ciánt tartalmaztak. Koncentrációs táborok foglyai készítették őket, az SS-nek szállították le, és dr. Stumpffegger adta tovább őket Hitlernek. Himmler árulása után azonban Hitler már a Himmler SS-étől származó méregben sem bízott. Mivel a Führer úgy állapotodott meg Eva Braunnal, hogy az asszony ciánt fog bevenni, előbb ki kellett próbálni a hatást.

1945. április 29.
Hitler és Eva
Braun házasság-
kötése

Hitler ezért magához kérette Haase professzort. Haase SS-tiszt volt, orvos a közeli egyetemi klinikán, pillanatnyilag pedig az Új Kancellária alatti légvédelmi bunkerben berendezett hadikórházat vezette. A túlsúfolt hadikórházban kaotikus állapotok uralkodtak. Az immár állandóan nyitva álló ajtókon át folyamatosan hozták be a sebesülteket. Ürülék és vizelet szaga ülte meg a helyiségeket. A meghalt katonák és civilek testét szovjet tűz alatt szükségmegoldásként a Kancellária kertjében ásták el.

Haasénak ugyan ezernyi más dolga lett volna, Hitler hívására azonban nem mondhatott nemet. A feladat, amit a Führertől kapott, Blóndi megölése volt. A juhász kutya minden emberi társnál közelebb állt Hitlerhez – Eva Braunt is beleértve. Hitler kutya-gondozója kifeszítette Blóndi száját, Haase pedig egy fogóval eltört benne egy ciánkapszulát. Blóndi azonnal holtan esett össze. Hitler nem nézte végig a próbát, nem sokkal később azonban előjött a szobájából. Hallgatagon nézte kutyája holttestét, aztán kővé vált arccal ismét visszavonult.

Az idő most már sürgetett. Krebs vezérkari főnök és Wilhelm Mohnke SS-tábornok, a kormányzati negyedek védő erői parancsnokra egyaránt úgy becsülte, a Vörös Hadsereg legkésőbb május elsejére eléri a Kancelláriát. Hitler hajnali fél kettő körül elbúcsúzott munkatársaitól. Húsz-huszonöt ember sorakozott fel a Führerbunker folyosóján. Hitler mindegyikükkel kezét fogott, megköszönte szolgálatukat és felmentette őket a személyére tett esküjük alól. Ugyanígy búcsúzott el a hadikórház orvosaitól és ápolónőitől.

Az eligazítás után, amelyen Hitler még egyszer megkérdezte, mikor jönnek az oroszok, délben magához rendelte Bormannt. Közölte vele, hogy délután öngyilkosságot követ el, s felesége is önkézével vet véget az életének. A holttesteket égessék el. Bormannt után adjutánsát, Günschét hívatta, és megparancsolta neki, gondoskodjon róla, hogy mindkettőjük holtestte teljesen elégjen. Günschét szíven ütötte a kérés, de azonnal telefonált Hitler sófőrnének, Erich Kempkának, és megbízta, hogy szerezzen be annyi benzint, amennyit csak tud.

Egy óra körül Hitler a két titkárnővel, Gertraud Jungéval és Gerda Christiannal, valamint a szakácsnőjével ebédelt. Eva Braun

nem volt jelen. Hitler nyugodt és összeszedett volt, a tervezett öngyilkosságról nem beszélt. Nem sokkal később megparancsolta Günschének, hogy hívja össze megmaradt udvartartásának tagjait, hogy elbúcsúzzon tőlük. Szokásos egyenruhájában görnyedten állt előttük, oldalán Eva Braunnal. Mindenkivel röviden kezét fogott, mindenkihez szólt néhány szót, majd visszavonult saját helyiségebe. Eva Braun még beült egy kicsit Magda Goebbelshez Goebbels hálókamrájába. Magda Goebbels sírt, mivel tudta, hogy nemsokára ő maga és gyermekei is meghalnak. Az utolsó pillanatban tett is még egy kísérletet, hogy feltartóztassa a sorsot, és megkérte Günschét, hogy hívja át hozzá Hitlert. Hitler nem örült a zavarásnak, de átment Magda Goebbelshez és váltott néhány szót a kétségbeesett asszonnyal. Magda valószínűleg könyörgött neki, hogy inkább mégis hagyja el Berlint, Hitler azonban nemet mondott és visszament a szobájába. Most már Eva Braun is követte. Délután fél négy körül Hitler magukra zárta előszobájának ajtaját.

A bunker gépházának állandó hangos zakatolása közepette nem hallatszott a lövés hangja. Linge körülbelül tíz perccel később kinyitotta az ajtókat és Bormann-nal együtt belépett Hitler szobájába. Adolf és Eva H. halott volt. A kis kanapén ültek. A Führer a jobb halántékába lőtt. Eva Hitler, kétségtelenül még férje öngyilkossága előtt, elharapott egy ciánkapszulát, és összeszorított szájjal dőlt Hitler bal oldalának.

Most már csak az volt a feladat, hogy a holttesteket a kapott parancsnak megfelelően megsemmisítsék, mielőtt a szovjet katonák megérkeznének. Linge sietve előhozott két takarót. Betekerték velük a holttesteket, aztán megindultak felfelé a kertbe. Linge három SS-tiszttel Hitler holttestét vitte. Eva Braun testét először Bormannt vitte, majd őt még a folyosón Günsche váltotta fel. A holttesteket a kertben a vészkijárat vasajtájától nem messze a földre fektették – messzebbre nem vihették őket, mert a kertbe folyamatosan csapódtak be a lövedékek. Kétszáz liter benzint öntöttek rájuk. A tüzet nehezen tudták meggyújtani, de végül sikerült. A magasra csapó lángok elől a gyászolók csoportja sietve a vasajtó mögé húzódott vissza. A vészkijárat lépcsőházának védelmében még egyszer, utoljára mindannyian

1945. április 30.
Adolf és Eva Hitler
öngyilkossága

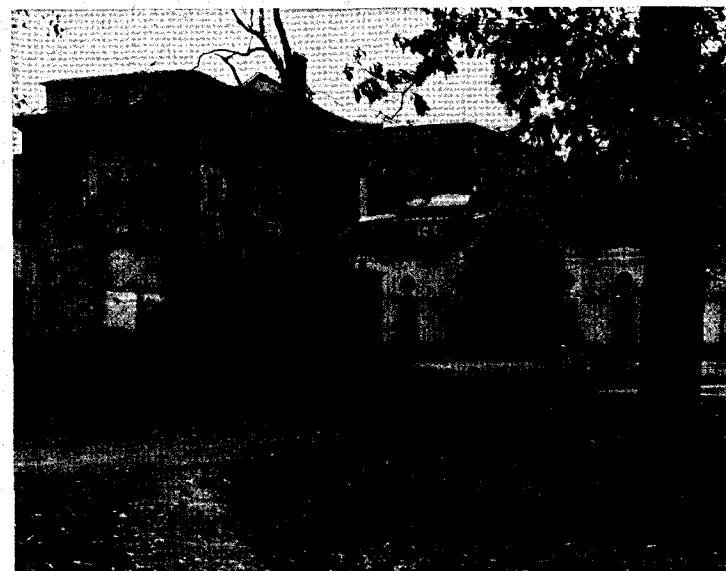
felemelt karral tisztelegtek Hitler előtt, aztán gyorsan visszatértek a bunkerbe.

Senki nem ellenőrizte, még Günsche sem, aki pedig ígéretet tett rá, valóban teljesen elégték-e a holttestek. A nemzeti-szocializmusból és Hitlernek a tömegekre gyakorolt hatásából semmi sem maradt. Ami odakint égett, már a megmaradt kevés követőt sem érdekelte. Günsche megparancsolta két SS-tisztnek, hogy miután a holttestek elégték, a hamvakat ássák el. Fél hétre a testekből nem sok maradt. Erősen elszenesedtek, s a becsapódó gránátok cafatokra szaggatták őket. A folyamatos tűz miatt az eltemetett maradványok is apró darabokra szakadtak, összekeveredve a hadikórházból felhordott számtalan halott maradványaival, amelyeket ugyancsak a kertben ástak el. Amikor május 2-án a szovjet titkosszolgálat tisztjei Hitler és felesége holttestét kezdték keresni, fogpótlásokon kívül semmit sem találtak – ezeket azonban egyértelműen azonosították, mint Hitlertől és Eva Brauntól származókat. Adolf és Eva H. immár egy szivarosdobozban nyugodott. Ennél több nem maradt belőlük.

Goebbels, a Hitler által kinevezett új birodalmi kancellár haladéktalanul elindította Krebs vezérkari főnököt a szovjet vonalak felé, hogy tárgyalásokat kezdjen egy részleges kapitulációról a Vörös Hadsereggel. Ahogyan azonban az amerikaiak, úgy a szovjetek is rágaszkodtak hozzá, hogy a teljes német haderő feltétel nélkül adja meg magát. A szovjet vezetés ekkor értesült Hitler haláláról.

A német nép és a Wehrmacht elől még titkolták a hírt, és csak május elsején késő este jelentették be a rádióban, hogy Hitler „utolsó leheletéig harcolva a bolsevizmus ellen” hősi halált halt. Mind a harc, mind a hősi halál hazugság volt, Dönitz azonban félt közölni a katonákkal az igazságot. Nem alaptalanul tartott tőle, hogy ha kiderül, Hitler valójában öngyilkos lett, a katonák beszüntetik a harcot. Berlin utolsó városparancsnoka, Weidling tábornok egy nappal később, május 2-án felszólította katonáit, hogy tegyék le a fegyvert. Ő tudta az igazságot és úgy érezte, Hitler az öngyilkosságával cserben hagyta a Wehrmachtot.

Május elsején Magda és Josef Goebbels megölték öt kislányukat és egyetlen fiúkat. Egy SS-orvos a Kancelláriáról először

A Birodalmi Kancellária kertje 1945 májusában. A háttérben a Külügyminisztérium lebombázott épületének romjai, jobbra az „előbunker” fölötti díszterem maradványai, előtte az egyik megfigyelőtorny. A torony előtt balra a Führerbunker vészkijárata. Az ajtótól nem messze égették el Adolf és Eva Hitler holttestét.

morfiuminjekciókat adott be nekik, amitől mély álomba zuhan-tak, majd dr. Stumpffegger mindegyikük szájában ciánkapszulát tört szét. A holttestek az „előbunkerben” maradtak. Késő este szü-leik is ciánnal vetettek véget az életüknek a Kancellária kertjében. Holttestüket benzinnel locsolták le és nem messze Hitler elégeté-sének helyétől őket is elégették. Őrájuk azonban már nem jutott elég benzin. Magda Goebbels testének legnagyobb része elégett, de Joseph Goebbels maradványait később könnyen azonosítani tudták.

Flensburgban Dönitz május 1-én hivatalba lépett kormánya ismét megpróbált különbékét kötni a nyugati hatalmakkal, el-kerülendő a feltétel nélküli megadást. Terveik szerint együtt folytatták volna a harcot a Vörös Hadsereg ellen. Próbálkozásaik

1945. május 1.
A Goebbels házaspár öngyilkossága, hat gyermekük megölése

A large, high-contrast, black and white photograph of a dark, textured surface, possibly a book cover or a piece of fabric, with a grid-like pattern visible in the upper left corner.

329 Hitler, a médiasztár

Hitler halott volt, a nemzeti-szocializmus ugyancsak. A németek a háború után ott álltak a kihívás előtt, „megbirkózni” a közelmúlttal, ahogyan akkoriban mondták. Ennek során az idő múlásával újabb és újabb különböző Hitler-képek alakultak ki. Hitler a média állandó szereplője lett. A német nyelvű interneten ma tizenegymillió honlap foglalkozik Hitlerrel, de csak kétmillió a nemzeti-szocializmussal és a Harmadik Birodalommal.

Hogyan festettek a háború utáni Hitler-képek?

Nácitlanítás és „múltpolitika”

Joszif Sztálin szovjet diktátor a német lakosságnál előbb értesült Hitler haláláról, már néhány órával a Führer öngyilkossága után. A Vörös Hadsereg titkosszolgálat elsőször azt jelentette, hogy Hitler megmérgezte és agyonlőtte magát. A titkosszolgálat emberei „két elégett holttestet” ástak ki a Kancellária kertjében, amelyekről úgy vélték, Hitler és Eva Braun maradványai. 1945 júniusában azonban a szovjet média már azt a hírt tette közzé, lehetséges, hogy Hitler még életben van és Franco spanyol diktátor bújtatja.

A szovjet katonai igazgatás időközben Hitler legszűkebb körének sok tagját letartóztatta, hogy tőlük tudja meg az igazat a Führer haláláról. Legtöbbjüket repülőn Moszkvába szállították és a titkosszolgálat megkezdte kihallgatásukat. Lavrentij Berija, a titkosszolgálat főnöke 1946 elején „Mítosz” fedőnevű titkos akciót rendelt el, amelynek célja Hitler sorsának egyértelmű tisztázása volt. Valóban meghalt-e, és ha igen, hogyan, milyen körülmények között? A bunker mélyének és az egykori Birodalmi Kancellária kertjének újbóli átkutatása után a „Mítosz-bizottság” bizonyítottan látta, hogy Hitler pisztolylövéssel véget vetett az életének. A szovjet propaganda azonban továbbra is azt állította, Hitler életben van.

Ezek a zavaros játékok ellentétben álltak a győztes hatalmaknak azzal a szándékával, hogy a nemzeti-szocializmust eltüntessék a német közéletből („nácitlanítás”), az elkövetett bűnökért pedig felelősségre vonják a tetteseket. Utóbbi célt szolgálta a háborús főbűnösök elleni per, amelyet 1945. november 20. és 1946. október 1. között folytattak le Nürnbergben, az egykori birodalmi pártnapok színhelyén. Az életben maradt nemzeti-szocialista vezetők közül huszonnégyen ültek a vádlottak padján, közöttük Hermann Göring, Rudolf Hess, Joachim von Ribbentrop, Wilhelm Keitel, Ernst Kaltenbrunner, Alfred Rosenberg, Hans Frank, Fritz Sauckel és Albert Speer.

A vádlottak és védőik természetesen elutasították „a győztesek ítélezését”, a nürnbergi katonai törvényszék azonban minden egyes vádlott esetében az egyéni bűnösség bizonyítását tartotta szem előtt. A vád alapját tanúvallomások képezték, valamint bőséges iratanyag a lefoglalt német aktákból. Tizenkét vádlottat akasztás általi halálra ítélték, hetet életfogytiglani vagy hosszan tartó szabadságvesztésre, hármat pedig felmentettek. A halálra ítélték közül Hermann Göring nem sokkal az ítélet végrehajtására kitűzött időpont előtt méreggel öngyilkosságot követett el. A többieket 1946 októberében kivégezték. Albert Speer hajszál híján kerülte el a halálbüntetést, és húsz évet ült Berlin-Spandauban, ahol az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt Rudolf Hesst is őrizték.

A német nyilvánosság nagy figyelemmel követte a nürnbergi pert, és a lakosság túlnyomó többsége tisztességesnek ítélte az eljárást. Sok német csak a perről szóló híradásokból szembesült először a német bűnök mértékével. A közhangulat azonban nem sokára megváltozott. Az amerikai katonai igazságszolgáltatás által lefolytatott, egészen 1949 áprilisáig elhúzódó tizenkét utóper már alig kísérté figyelem.

A szövetségesek igazságszolgáltatását a „nácitlanítás” mértéke és tartama miatt egyre élesebb bírálatok érték. Az amerikaiak a háború végén kereken kétszáz ezer háborús bűnösökkel gyanúsított személyt tartóztattak le. Az amerikai megszállási övezet területén minden németnek átfogó kérdőívet kellett kitöltenie, ha a közigazgatásban vagy a gazdaságban akart elhelyezkedni.

1945
novemberétől
1946 októberéig

A háborús
főbűnösök pere
a Nürnbergi
Katonai Bíróság
előtt

1946
decemberétől
1949 májusáig
A nürnbergi per
ún. utóperei

1946. március
Német bizottsá-
gok veszik át a
„náciitlanítást”

1946 márciusától – majd nem sokkal később a francia és a brit megszállási övezetben is – német „ítélőszékek” nem kevesebb, mint tizenhárom millió német „náciitlanításáért” voltak felelősek. Az ítélőszékek elsődleges feladata a vezető náci funkcionáriusok eltávolítása volt a közéletből, a valóságban azonban többnyire a kevésbé súlyos ügyekkel foglalkoztak. Az eljárások tekintélyes része ráadásul az érintettek „sodródó” vagy „ártatlan” minősítésével végződött. A náciitlanítás szándéka tehát éppen az ellenkező eredményt váltotta ki. 1948/49-re a folyamat gyakorlatilag le is állt, még a szovjet megszállási zónában, a későbbi Német Demokratikus Köztársaság területén is. Ott a Vörös Hadsereg már közvetlenül a háború vége után kiplakátolta Sztálin kijelentését: „A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy Hitlerek jönnek és mennek, de a német nép és a német állam marad.”

Ezt a felfogást képviselték többnyire maguk a németek is. A nagy többségre jellemző volt Hitler kényelmes démonizálása, amely már a háború utolsó szakaszában kezdett elterjedni. Az NDK-ban Hitler szovjet megjelölése, a „fasiszta fenevad” lett az uralkodó szóhasználat; az NSZK-ban a Führer „démoni” voltát emlegették. Hitlert egymagát tették felelőssé az elbukott Harmadik Birodalomért. Bűnözőként tüntették fel, aki valamilyen megmagyarázhatatlan okból a németek fölé kerekedett. Alapjában véve nem volt ez más, mint a korábbi Führer-mítosz, mindössze ellenkező előjellel. Bizonyítja ezt a nyilvánosságnak az a vágya is, hogy minél több részletet megismerhessenek Hitler magánéletéből. 1949-ben már meg is jelent első inasának visszaemlékezése a Führer szolgálatában eltöltött idejéről. Ugyanabban az évben jelent meg egy másik könyv „A magánember Hitler” címmel, alcíme pedig „Egy titkos titkárnő élménybeszámolója” volt. A könyv részben Christa Schroeder, Hitler egykori titkárnőjének kihallgatási jegyzőkönyvein nyugodott. 1955-ben egy nyugat-német pletykalap „koronatanúként” mutatta be Hitler egykori belső inasát, Heinz Lingét, aki állítólag nagyon fontos információk birtokában van Hitler életéről és haláláról.

A Német Szövetségi Köztársaságban közben szabályos „múltpolitika” kezdődött. A célja az volt, hogy világosan elhatárolja a jelentől a náci időket, mielőtt még azok feldolgozása egyáltalán

elkezdődött volna. A Bundestag már 1949 decemberében amnesztia-törvényt fogadott el, amelyet „a német nép szenvedéstörténetével” indokoltak. A szenvedést azonban nem a náci diktatúra idejére, hanem az azt követő időkre, a szövetségesek általi megszállásra értették az új német állam megalapításáig. A törvény hivatalosan azoknak a személyeknek adott amnesztiát, akiket a szövetségesek fekete kereskedelemért vagy hasonló kisebb bűncselekményekért ítélték el. A valóságban azonban az amnesztia kiterjedt a nemzeti-szocialista bűnökre is, egészen a gondatlanságból elkövetett emberölésig. Az 1951 elejéig amnesztiát kapott kereken nyolcszáz ezer német között nagyon sok náci bűnös is volt.

Az egykori nemzeti-szocialisták a közigazgatásba is gyorsan visszatértek. 1953-ban a szövetségi minisztériumok tisztviselői között igen jelentős volt az egykori párttagok aránya. A külügy-minisztériumban egyenesen több nemzeti-szocialista dolgozott, mint a háború előtt – kereken 40%! A magasabb szinteken a helyzet még ennél is rosszabb volt. A bonni minisztériumokban kereken hatvan százalék volt az egykori NSDAP-tagok aránya. Azoknak a szociáldemokratáknak és zsidóknak, akiket 1933 után fosztottak meg az állásuktól, jóval nehezebb volt újra alkalmazáshoz jutni.

Közben pedig a Hitler-kép is fehéredni kezdett. Az ötvenes években a nyugatnémet lakosság közel fele osztotta azt a véleményt, hogy Hitler „az egyik legnagyobb német államférfi” lett volna, csak ne kezdett volna bele a háborúba. A második világháború az egykori Wehrmacht-tábornokok sorozatban megjelenő visszaemlékezései szerint tisztességes katonák áldozatainak és szenvedéseinek sorozata volt. Tízezres példányszámban megjelenő füzetes regények terjesztették ezt az egyoldalú nézőpontot, dicsőítették a német katonákat és gyakran alkalmazták ugyanazokat az „érzelgős-primitív” és „cselszövő” oroszokról szóló kliséket, amelyeket még a náciak dolgoztak ki. Háborús filmek árasztották el a mozikat, mint például „Az ördög tábornoka” (Des Teufels General) vagy „A sztálingrádi orvos”.

Ebben a felfogásban készült el az első német játékfilm is a Führerbunkerről, az 1955-ös „Az utolsó felvonás”. Hitlert ebben a pseudo-dokumentumfilmben üvöltöző őrültként ábrázolták.

1949. december
A német
Bundestag
elfogadja
az első
amnesztia-
törvényt

1951 májusától
Az egykori
NSDAP-tagok
újbbli alkalmazá-
sa a közszolgálat-
ban (NSZK, ún.
131-es törvény)

1955
„Az utolsó
felvonás”
– játékfilm Hitler
utolsó napjairól a
Führerbunkerben

A nemzeti-szocializmus kutatása

A Szövetségi Köztársaság tömegmédiумаiban a „hitleri időszak” az ötvenes évek óta egyre giccsesebben és egyre jobban leegyszerűsítve jelent meg. Aki komoly információkat akart szerezni Hitler életéről, általában a brit történész, Hugh Trevor-Roper 1947-ben megjelent „Hitler utolsó napjai” című könyvére, vagy méginkább az ugyancsak brit Allan Bullock „Hitler. Tanulmány a zsarnokságról” című 1952-es könyvére támaszkodhatott. Bullock világos célok és szándékok nélküli politikusként mutatta be Hitlert, akit csak a hatalom megszerzése és megtartása érdekelt. Hitlernek ezt a „varázstalanítását” a kortárs német kutatás kedvezően értékelte. Fel akarták világosítani és meg akarták nyerni a demokrácia számára a német nyilvánosságot. A nyugat-német történészek érdeklődése ezért inkább a Weimari Köztársaság bukása, mintsem Hitler személye köré összpontosult.

Az ötvenes évek végén aztán antiszemita hullám söpört végig a Német Szövetségi Köztársaságon. Szélsőjobboldali radikálisok horogkeresztekkel mázoltak be újonnan épített vagy felújított zsinagógákat. A kulturális ügyekért felelős politikusok erre „megoldásként” előírták a nemzeti-szocializmus kötelező oktatását az iskolai történelem és politika tantárgyak keretében. Az iskolai oktatásban azonban még mindig a régi felfogás uralkodott, amely szerint a politikát a „nagy emberek” alakítják. Pozitív példaként Otto von Bismarckot volt szokás felhozni, negatív példaként Adolf Hitlert. Ez a „személyesítés” pedig aligha lehetett alkalmas mélyebb történelmi ismeretközvetítésre.

A köztudatra sokkal nagyobb benyomást tett a náci bűnösök bíróság elé állítása. 1961-ben Jeruzsálemben zajlott le az Adolf Eichmann elleni büntetőper. Eichmann Dél-Amerikába menekült, onnan rabolta el és vitte Izraelbe az izraeli titkosszolgálat. Halálra ítélték és 1962 májusában kivégezték. Németországban 1963 végétől 1965 késő nyaráig zajlott a Frankfurt am Main-i esküdtbíróság előtt az auschwitzi koncentrációs és megsemmisítő tábor egykori SS-alkalmazottainak büntető ügye, a háború utáni német történelem legnagyobb büntetőpere. A müncheni Kortárs Történelmi Intézet történészei a per során szakvéleményeket terjesztettek elő,

amelyek később könyv formájában is megjelentek. Ezek alapvető fontosságú kutatások voltak a náci államról. Az Auschwitz-per a német nyilvánosság is élénk figyelemmel kísérte. A tárgyalási napok során összesen húszezer ember fordult meg hallgatóságként a tárgyalóteremben. A média részletes tudósításokat közölt. Írókat ihletett meg a szembesülés Auschwitz-cal.

A Szövetségi Köztársaságban egyre több kutatás kezdett foglalkozni a nemzeti-szocializmus történetével. A történészek közül a fiatalabbak Hitlerjugend-tagként, légóltalmi segítőként vagy fiatal katonaként éltek át a náci időket, az 1945-ös évet pedig mély sebként. Hitler képességeinek és teljesítményeinek feldicsérésevel úgy akartak szembeszállni, hogy hatalomra jutásának hosszútávú okaira és Hitler gyakran kaotikus vezetési stílusára összpontosítottak. A kutatások középpontjában azonban továbbra sem Adolf Hitler személye állt.

Ugyanabban az időben, amikor a legtöbb büntetőper zajlott nemzeti-szocialista bűnök miatt, egyetemisták kezdtek mozgolódni és tiltakozni a nyugatnémet társadalmi rend ellen. Az úgynevezett „hatvannyolcasok” apáik nemzedékének szemére hányták a részvételt a nemzeti-szocializmusban, és a hallgatást a háború utáni években. Kemény összeütközésekre került sor. Az idősebb nemzedékekkel szembeni bírálatokra reagálva Alexander és Margarete Mitscherlich pszichológusok 1967-es tanulmánykötetükben a „képtelenség a gyászra” fogalom megalkotásával kíséreltek meg magyarázatot adni. E szerint a nézet szerint a németek Hitler halála és a náci állam összeomlásának hatására mély erkölcsi és lelki válságba kerültek. Ahelyett azonban, hogy őszintén meggyászolták volna szeretett Führerüket, elfojtották magukban a náci múlt emlékeit, és az újjáépítésben és a „gazdasági csodában” kerestek vigaszt.

Hitler-hullám és Hitler-vita

1969-ben jelent meg a máig legsikeresebb visszaemlékezés a náci időkről, Albert Speer „Emlékek” című könyve. A siker elsősorban

1967
Megjelenik a
„A gyászolásra
képtelenül”
c. könyv

1969
Albert Speer:
Emlékek

abból eredt, hogy Speer a „jó nácinak” állította be saját magát, aki-
vel a rezsim egykori támogatói könnyen azonosulni tudtak. Speer
a spandai börtönben írta meg emlékiratait. Joachim Fest publi-
cista, aki ebben az időben már elkezdte írni Hitler-életrajzát,
tanácsokkal látta el Speert a kézirat átdolgozása során. Speer
visszaemlékezésében magát egy alapvetően apolitikus műszaki
embernek festette le, aki önhibáján kívül esett Hitler „mágikus”
befolyásának hatása alá, s követett el ezért maga is bűnöket. Aho-
gyan már a nürnbergi perben is tette, Speer határozottan tagad-
ta, hogy bármiféle tudomása lett volna a nemzeti-szocialista rém-
tetekről, vagy valaha is közreműködött volna ilyesmiben – ma már
tudjuk, hogy ez nem felelt meg a valóságnak, s Speer az emlékira-
taiban jelentősen szépítette saját szerepét.

1971–1977
Hitler-hullám
az NSZK-ban
és az Egyesült
Államokban

A hetvenes években, Hitler hatalomátvételének negyvenedik
évfordulójához közeledve valóságos „Hitler-hullám” söpört végig
az NSZK-n, amihez a média is nagyban hozzájárult. Werner Maser
történész 1971-ben egy „hiánytalannak” mondott Hitler-életraj-
zot jelentetett meg. A könyv új információkkal szolgált Adolf H.
családjáról és betegségeiről, ugyanakkor Hitler-legendákat is
útjukra indított. Ezek közé tartozott például az is, hogy Hitler
az első világháború alatt egy fiút nemzett, aki francia anyjánál
maradt. A történet később a szerző minden alapot nélkülöző me-
ségének bizonyult.

1973
Joachim Fest
Hitler-életrajza

Két évvel később jelent meg Joachim Fest pompásan megírt
Hitler-életrajza. A szerző jelentősen érdemein felül dicsérte Hitler
államférfiúi képességeit. A háború kezdetétől azonban, írta Fest,
Hitler „démoni” tulajdonságai tönkretették „oly sokáig demonst-
rált politikai zsenijét”.

A hetvenes évek közepén a megkérdozett nyugatnémet polgá-
rok harmincnégy százaléka osztotta azt a Fest által is képviselt
véleményt, hogy a háború kezdetéig Hitler a legnagyobb német
államférfiak egyike volt.

1976-ban Rudolph Binion amerikai szerző nagy feltűnést keltő
„pszicho-történelmi” könyvet jelentetett meg Hitlerről. Binion
szerint a zsidó orvos, dr. Bloch félrekezelte Hitler rákos beteg
édesanyját, és jóddal mérgezve fájdalmas halálba küldte. Ez lett
volna Hitler első traumája, egyben a zsidók elleni gyűlöletének

alapja. Ebből a történetből mára nem sok maradt: egyértelműen
bebizonyosodott, hogy dr. Bloch megfelelő kezelésben részesítet-
te Hitler anyját, s a fiatal Hitler nem is gyűlölte az orvost.

1977-ben került a mozikba a „Hitler: Egy karrier” című doku-
mentumfilm, Joachim Fest Hitler-életrajzának megfilmesítése.
Egész iskolai osztályokat köteleztek a megtekintésére, mivel egy
nem sokkal korábban megjelent könyvből („Amit Adolf Hitler-
ről hallottam”) kiderült, milyen zavaros elképzeléseik vannak a
diákoknak Hitler személyéről és ténykedéséről. A film nagyrészt
korabeli, propaganda-célokra készített felvételekből állt. Teljha-
talmú diktátorként mutatta be Hitlert, aki kénye-kedve szerint
bármit megtehetett, s inkább arra volt alkalmas, hogy csodálatot
ébresszen Hitler iránt, mint hogy kritikai megközelítést adjon a
náci múltnak.

A náci diktatúra hetvenes évekbeli „személyesítése” könyvek
és médiatermékek egész sora által a kutatások akkori állásával is
éles ellentétben állt. Történészek, mint Hans Mommsen, feltár-
ták, milyen kaotikusan szervezett volt is valójában a Führerállam.
Az alárendelt funkcionáriusok közötti folyamatos hatalmi harc
Mommsen szerint sokkal erősebben radikalizálta a náci rendszert,
mint arra Hitler egyedül képes lett volna. Bizonyos tekintetben
Hitler, jelentette ki Mommsen, egyenesen „gyenge diktátor” volt.

Ezt az állítást azért nagyon sokan nem hagyták szó nélkül.
Hitler egymaga határozta meg a politika minden lényeges terü-
letét, emelte ki Klaus Hildebrand történész, s Führerként mindig
megvolt a lehetősége, hogy döntőbíróként léphessen fel a kakas-
kodók között. Szó sem lehet tehát arról, hogy Hitler „gyenge
diktátor” lett volna. A hetvenes években egyre hevesebb csatá-
rozások folytak Hitler szerepéről a nemzeti-szocializmusban.

A nemzeti-szocializmusról való közvélekedés alakulásában
komoly állomást jelentett a többrészes amerikai tévéfilm, a
„Holocaust”, amelyet 1979 januárjában vetítettek a Német Szö-
vetségi Köztársaságban. A sorozat témája a nemzeti-szocialista
zsidóüldözés volt. Bár a film inkább rosszul elkészített volt és
a történelmi tényekhez sem ragaszkodott túlságosan, a tévé-
nézőkből kiváltott visszhang óriási erejű volt. Ami addig csak
nagy általánosságban jutott el az emberek tudatáig – ha eljutott

1971
Hans Mommsen
elmélete: Hitler
„gyenge diktátor”
volt

1979
„Holocaust”
– többrészes
tévé-sorozat

egyáltalán –, most a fiktív egyéni sorsokban láthatóvá vált. „Egy nemzet döbönt meg”, hangzott egy, a filmsorozatról és hatásáról készült könyv címe. Akkor terjedt el és vált általános használttá Németországban a „Holocaust” kifejezés.

A Hitler személye körüli nyugatnémet legendagyártás négy évvel később a Führer állítólagos naplójával érte el csúcspontját. A Stern magazin részleteket tett közzé az eredetinek mondott iratokból. Az „eredeti” iratok azonban hamisítványok voltak, Konrad Kujau festő volt a szerzőjük. Kujau már korábban is eladott állítólagos Hitler-feljegyzéseket és Hitler-verseket, amelyek még egy Hitler korai írásairól szóló tudományos cikkbe is bekerültek. A valóságban Hitler soha nem írt naplót. A Stern szerkesztőségét természetesen felvillanyozta az óriási sajtószenzációt ígérő történet, és Gerd Heidemann riporterén keresztül több mint kilencmillió német márkát fizettek hatvankét, Kujau által hamisított kötetért. Tartalmilag a „naplók” értéktelenek voltak. 1983 áprilisában a Stern egy nagy sajtótájékoztatón mutatta be az állítólagos világszenzációt a nemzetközi nyilvánosságnak. Nem sokkal később aztán be kellett ismerniük, hogy csalásnak ültek fel. Kujaut és Heidemannt szabadságvesztésre ítélték. A Stern alaposan lejáratta magát.

A szaktudományos vita Hitlerről, mint diktátorról, időközben áttolódott a nemzeti-szocialista zsidóüldözések terepére. A vita egyfelől arról a kérdéstről folyt, adott-e egyáltalán Hitler parancsot a Holocaustra, s ha igen, mikor tette. Másfelől arról is vitatkoztak, hogyan lehet megmagyarázni a zsidók megsemmisítését a második világháborúban. De csak a következő évtizedben, a hidegháború vége után kezdődött el a Holocaust átfogó kutatása a német történelmi körökben. A kutatások súlypontját Kelet-Európa és a tettesek személye jelentette. A hetvenes és nyolcvanas évek megkövült véleményei közötti harc a kutatások eredményeképpen messzemenően mesterséges összeütközésnek bizonyult.

Hitler, mint ember, nem játszott nagy szerepet a kilencvenes évek történelmi kutatásaiban sem Európában, sem az Egyesült Államokban, s ez csak Ian Kershaw 1998-ban és 2000-ben megjelent kétkötetes nagy életrajzával változott meg. Kershaw közéleti képviselt a szokásos életrajz és a társadalomtörténet között. Ábrázolásának fő témája az állami és a pártapparátus

nagy részének készséges viselkedése volt, amellyel szinte „elébe mentek” a Führernek. Ennek az életrajznak az alapján bizonyított ténynek tekinthető, hogy Hitler nélkül nem lett volna Holocaust.

Hitler, a médiasztár

Hitler időközben márkajelzéssé vált. A hatvanas évektől a nyolcvanas évekig minden évtizedben szerepelt nyolc-kilenc alkalommal a Spiegel heti magazin címlapján. A kilencvenes években tizenhatszor, a következő évtizedben tizenkétyszer. A kilencvenes évekbeli gyakoribbá válás a Holocausttal kapcsolatos új kutatómunkákkal állt összefüggésben, amelyek akkoriban gyors egymásutánban jelentek meg, de szerepet játszott benne a nyomtatott sajtó és a televízió vetélkedése is.

A kilencvenes években Hitler volt a sztárja a ZDF sorozatban bemutatott „népszerű történelem” stílusú műsorainak is, amelyeket a legnagyobb nézettségre számot tartó időpontokban sugároztak olyan címek alatt, mint „Hitler – egy számvetés”, „Hitler segítői”, „Hitler harcosai” vagy „Hitler asszonyai”. Voltak adások, amelyeket hatmillió ember nézett végig. 1997-ben ugyanakkor a nyugatnémetek huszonnégy százaléka, a keletnémeteknek pedig huszonnyolc százaléka értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy Hitler a legnagyobb német államférfiak egyike volt.

2004-ben került a mozikba „A bukás” című film. A nagy ráfordítással forgatott német alkotás Hitler utolsó napjait dolgozza fel a berlini Führerbunkerben. A nézőkben azt a benyomást keltette, a film történelmi dokumentáció, de kritikusok joggal jegyezték meg, hogy sokkal inkább igen sajátos értelmezése a „Harmadik Birodalomnak” és vezetőinek. Hitler hol kedves, gondoskodó főnökként, hol üvöltő örülként jelenik meg benne, ahogyan már az ötvenes évek bunkerről szóló filmjében is ábrázoltak. Az élmény, hogy a diktátort „emberi” oldaláról lehet megismerni, sőt akár részvétet is lehet érezni iránta, új életre keltette az ötvenes és a hetvenes évek Hitler-giccsét.

90-es évek
Hitler-hullám
a televízióban

2004
Bemutatták
„A bukás”
c. filmet Hitler
utolsó napjairól
a bunkerben

1983
Botrány az
állítólagos
Hitler-naplók
körüli

90-es évek
A Holocaust-
kutatás
intenzívebbé
válása

1998/2000
Ian Kershaw
Hitler-életrajza

A ZDF ezután egész sorozatot sugárzott „A Harmadik Birodalom titkai” címmel („Hitler családja”, „Hitler és a pénz”, stb.), s sorozatot készített „A második világháború titkai” címmel is („A Hitler-betegakta” pld.). A Spiegel TV „Hitler előköstolója”, „Hitler vége”, „Mein Kampf” és hasonló címekkel készített műsorokat még Blondi kutyáról is. Hitler a nyomtatott sajtóban is állandóan jelen van, akárcsak az interneten.

Mert Hitlerből időközben popsztár lett. A reklámpar is felfedezte. Jellegzetes külső ismertetőjelei (oldalt elválasztott frizurája, bajusza, pörgetett r-hangjai) a Hitler-viccekben is lényeges szerephez jutnak, gondoljunk csak az olyan képregényekre, mint az „Adolf, a nácidisznó”. A negyvenes években Hitler-viccet mesélni az emberi méltóság megőrzését jelentette. Az ötvenes években egyáltalán nem nevettek Hitleren. A hatvanas években a nevetés a nemzeti-szocialista múlt feldolgozását szolgálta. Több mint három évtizeddel később a Hitler-humor Hitler aprópénzre váltását szolgálja.

A Hitler-kép ellaposodása és fokozódó kedveltsége a médiában egyfelől azzal függ össze, hogy a Führer figurája feldobja az eladhatóságot. Másfelől az eltelt idő is egyre nagyobb lesz. A Harmadik Birodalom utolsó tanúi is kihalnak. A mai öregek már csak gyermekként élték át a nemzeti-szocializmust. A kortárs tanúk eltűnése áttörést jelent a nemzeti-szocializmusra való visszekintésben. A jövő nemzedékek már csak elmondásból fognak hallani a náci időkről, akár az iskolában, akár a médián keresztül.

Sürgősen szükség van hát kritikus pillantást vetni ezekre a közvetítési formákra. A Führer ugyanis önállósodott és ismét a saját életét éli. Kiszakadt a náci állam történelmi összefüggéséből. Élőhalott lett és lesz, s minden valószínűség szerint a jövőben is ott körözik majd az utódok fejében.

Saul Friedländer izraeli történész 1998 és 2006 között átfogó bemutatást készített a Holocaustról, amely ugyanolyan arányban foglalkozik a tettesekkel és az áldozatokkal. Már 1984-ben, az előző évtized Hitler-hullámanak láttán felvetette Friedländer a kérdést, vajon „hogyan értékelendő a német múltnak ez a megbámulása: nosztalgikus álmódoszásként, a látványos dolgok utáni vágyként, és/vagy a megértésre való folyamatos törekvésként?”

Ezt a kérdést mindenkinek magának kell megválaszolnia.

Irodalom

Életrajzok

- 1 Eberle, Henrik/Uhl, Matthias: *Das Buch Hitler Geheimdossier des NKWD für Josef W. Stalin, zusammengestellt aufgrund der Verhörprotokolle des Persönlichen Adjutanten Hitlers, Otto Günsche, und des Kammerdieners Heinz Linge*, Moszkva, 1948/49. 9. kiadás Köln, 2012
- 2 Fest, Joachim C.: *Hitler. Eine Biographie*. Frankfurt am Main/Berlin, 1987
- 3 Fischer, Torben/Lorenz, Matthias N. (Kiadó): *Lexikon der „Vergangenheitsbewältigung“ in Deutschland. Debatten- und Diskursgeschichte des Nationalsozialismus nach 1945*. Bielefeld, 2009
- 4 Görtemaker, Heike B.: *Eva Braun. Leben mit Hitler* München, 2011
- 5 Haffner, Sebastian: *Anmerkungen zu Hitler* Frankfurt am Main, 1981
- 6 Hamann, Brigitte: *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators* München, 1998
- 7 Joachimsthaler, Anton: *Korrektur einer Biographie. Adolf Hitler 1908-1920* München, 1989
- 8 Kershaw, Ian: *Hitler Háromkötetes kiadás: München, 2000*
- 9 Longerich, Peter: *Heinrich Himmler. Biographie*. München, 2008
- 10 Maser, Werner: *Adolf Hitler. Legende, Mythos, Wirklichkeit* 16. kiadás, München/Esslingen 1997
- 11 Toland, John: *Adolf Hitler* Bergisch Gladbach 1977

Források

- 12 Lev Beszimenszkij: *Die letzten Notizen von Martin Bormann. Ein Dokument und sein Verfasser*. Stuttgart, 1974
- 13 A háborús főbűnösök elleni per a Nemzetközi Katonai Törvényszék előtt Nürnbergben. *Periratok és más bizonyítási anyagok*, 25, 29, 36. kötet, újra nyomva: München, 1989
- 14 Domarus, Max: *Hitler. Reden und Proklamationen 1932-1945. Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen*. Würzburg, 1962/63
- 15 Fröhlich, Elke (szerk.): *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*. I. rész: *Aufzeichnungen 1923-1942*, 1., 6., 9. kötet München, 1997-2005. II. rész: *Diktate 1941-1945*, 2-3. kötet, München 1993-1996
- 16 Heim, Susanne (szerk.) és mások: *Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1939-1945* A továbbiakban: VE. 1. kötet: *Deutsches Reich, 1933-1937* München, 2011. 2. kötet: *Deutsches Reich, 1938 - 1939 augusztusa* München, 2011. 3. kötet: *Deutsches Reich und Protektorat Böhmen und Mähren. September 1939 - September 1941* München, 2012

4. kötet: *Polen, 1939 - Juli 1941* München, 2011
5. kötet: *West- und Nordeuropa, 1940 - Juni 1942* München, 2012
7. kötet: *Sowjetunion mit annektierten Gebieten I.* München, 2011
9. kötet: *Generalgouvernement August 1941-1945* München, 2013
- 17 Hitler, Adolf: *Mein Kampf* 681-685. kiadás München, 1942. A továbbiakban: MK
- 18 Hubatsch, Walther (szerk.): *Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939-1945. Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht.* Koblenz, 1983
- 19 Irving, David: *Die geheimen Tagebücher des Dr. Morrell, Leibarzt Adolf Hitlers* München, 1983
- 20 Jäckel, Eberhard/Kuhn, Axel (szerk.). *Hitler. Sämtliche Aufzeichnungen 1905-1924* Stuttgart, 1980
- 21 Jochmann, Werner (szerk.): *Adolf Hitler. Monologe im Führerhauptquartier 1941-1933* München, 2000
- 22 Klein, Peter (szerk.): *Die Einsatzgruppen in der besetzten Sowjetunion 1941/42. Die Tätigkeits- und Lagebereiche des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD Berlin, 1997*
- 23 Moll, Martin (szerk.). „Führer-Erlasse“ 1939-1945. Edition sämtlicher überlieferter, nicht im Reichsgesetzblatt abgedruckter, von Hitler während des Zweiten Weltkrieges schriftlich erteilter Direktiven aus den Bereichen Staat, Partei, Wirtschaft, Besatzungspolitik und Militärverwaltung Stuttgart, 1997
- 24 Witte, Peter (szerk.). *Der Dienstkalender Heinrich Himmlers 1941/42* Hamburg, 1999

Visszaemlékezések

- 25 Below, Nicolaus von: *Als Hitlers Adjutant 1937-45* Mainz, 1980
- 26 Krause, Karl Wilhelm: *Zehn Jahre Kammerdiener bei Hitler* Hamburg, 1949
- 27 Kubizek, August: *Adolf Hitler, mein Jugendfreund* 2. kiadás, Graz, 1953
- 28 Linge, Heinz: *Bis zum Untergang. Als Chef des Persönlichen Dienstes bei Hitler* kiadta Werner Maser, München/Berlin, 1980
- 29 Misch, Rochus: *Der letzte Zeuge. Ich war Hitlers Telefonist, Kurier und Leibwächter* 10. kiadás, München, 2011
- 30 Schaub, Julius: *In Hitlers Schatten. Erinnerungen und Aufzeichnungen des persönlichen Adjutanten und Vertrauten 1925-1945* kiadta Olaf Rose, 2. kiadás, Stegen, 2010
- 31 Schroeder, Christa: *Er war mein Chef. Aus dem Nachlass der Sekretärin von Adolf Hitler,* kiadta Anton Joachimsthaler, 3. kiadás, München/Bécs 1985
- 32 Speer, Albert: *Erinnerungen* Frankfurt am Main/Berlin, 1969

Leíró és elemző munkák

- 33 Arnold, Dietmar: *Neue Reichskanzlei und „Führerbunker“. Legenden und Wirklichkeit.* 3. kiadás, Berlin, 2009
- 34 Auerbach, Hellmuth: *Hitlers politische Lehrjahre und die Münchner Gesellschaft 1919-1923 in: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 25 (1977), 1-45.
- 35 Bajohr, Frank/Wildt, Michael (szerk.): *Volksgemeinschaft. Neue Forschungen zur Gesellschaft des Nationalsozialismus* Frankfurt am Main, 2009
- 36 Bajohr, Frank: *Parvenüs und Profiteure. Korruption in der NS-Zeit.* Frankfurt am Main, 2001
- 37 Bajohr, Frank: *Vom antijüdischen Konsens zum schlechten Gewissen. Die deutsche Gesellschaft und Die Judenverfolgung 1933-1945, in: Ders/Dieter Pohl: Der Holocaust als offenes Geheimnis. Die Deutschen, die NS-Führung und die Alliierten,* München 2006, 20-79
- 39 Blank, Ralf: *Kriegsalltag und Lufkrieg an der „Heimatfront“, in: Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, kiadta a Hadtörténelmi Kutatóintézet, 9.1. kötet, München 2004, 357-461*
- 40 Deist, Wilhelm: *Ursachen und Voraussetzungen des Zweiten Weltkrieges,* Frankfurt a.M. 1989
- 41 Deuerlein, Ernst: *Hitlers Eintritt in die Politik und die Reichswehr,* in: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 7 (1959) 177-227
- 42 Eberle, Henrik/Neumann, Hans-Joachim: *War Hitler krank? Ein abschliessender Befund,* Köln, 2011
- 43 Fleming, Gerald: *Hitler und die Endlösung - „Es ist des Führers Wunsch...“* Frankfurt a.M./Berlin, 1987
- 44 Frei, Norbert: *Der Führerstaat. Nationalsozialistische Herrschaft 1933 bis 1945.* 8. kiadás, München, 2013
- 45 Friedländer, Henry: *Der Weg zum NS-Genozid. Von der Euthanasie zu Endlösung,* Berlin, 1997
- 46 Friedländer, Saul: *Das Dritte Reich und die Juden, 1. kötet: Die Jahre der Verfolgung 1933-1939, 3. kiadás, München, 2007*
- 47 Friedländer, Saul: *Kitsch und Tod. Der Widerschein des Nazismus.* Bóvített kiadás, Frankfurt a.M. 2007
- 48 Gerlach, Christian: *Kalkulierte Morde. Die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weissrussland 1941 bis 1944,* Hamburg, 1998
- 49 Gerlach, Christian: *Krieg. Ernährung. Völkermord. Forschungen zur deutschen Vernichtungspolitik im Zweiten Weltkrieg,* Hamburg, 1998
- 50 Heer, Hannes: *„Hitler war's“ - Die Befreiung der Deutschen von ihrer Vergangenheit,* Berlin, 2005

- 51 Herbert, Ulrich: *Fremdarbeiter. Politik und Praxis des „Ausländer-Einsatzes“ in der Kriegswirtschaft der Dritten Reiches*. A 2. kiadás újranyomása, Bonn, 1999
- 52 Herbert, Ulrich: *Geschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert*. München, 2014
- 53 Herz, Rudolf: *Hoffmann und Hitler. Fotografie als Medium des Führer-Mythos*. München, 1994
- 54 Heusler, Andreas: *Das Braune Haus. Wie München zur „Hauptstadt der Bewegung“ wurde*. München, 2008
- 55 Hiller von Gaertringen, Hans Georg (szerk.): *Das Auge des Dritten Reiches. Walter Frentz – Hitlers Kameramann und Fotograf*. Augsburg, 2009
- 56 Hoffmann, Peter: *Die Sicherheit des Diktators. Hitlers Leibwachen, Schutzmassnahmen, Residenzen, Hauptquartiere München/Zürich*, 1975
- 57 Hoffmann, Peter: *Widerstand, Staatsstreich, Attentat. Der Kampf der Opposition gegen Hitler 4. kiadás München/Zürich 1985*
- 58 Joachimsthaler, Anton: *Hitlers Ende. Legenden und Dokumente Augsburg*, 1999
- 59 Joachimsthaler, Anton: *Hitlers Liste. Ein Dokument persönlicher Beziehungen*. München, 2003
- 60 Kellerhoff, Sven F.: *Hitlers Berlin. Geschichte einer Hassliebe Berlin*, 2005
- 61 Kershaw, Ian: *Der NS-Staat. Geschichtsinterpretationen und Kontroversen im Überblick*. Reinbeck bei Hambg, 1988
- 62 Large, David C.: *Hitlers München. Aufstieg und Fall der Hauptstadt der Bewegung*. München, 1998
- 63 Leonhard, Jörn: *Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkriegs*. 4. kiadás, München, 2014
- 64 Longerich, Peter: *Geschichte der SA München*, 2003
- 65 Longerich, Peter: *„Davon haben wir nichts gewusst“. Die Deutschen und die Judenverfolgung 1933-1945 München*, 2006
- 66 Neumärker, Uwe u.a.: *Wolsschanze. Hitlers Machtzentrale im Zweiten Weltkrieg*. Berlin, 1999
- 67 Plöckinger, Othmar: *Geschichte eines Buches. Adolf Hitlers „Mein Kampf“ 1922-1945 2. kiadás, München*, 2011
- 68 Pohl, Dieter: *Holocaust. Die Ursachen, des Geschehen, die Folgen Freiburg*, 2000
- 69 Pohl, Dieter: *Die Herrschaft der Wehrmach. Deutsche Militärverwaltung und einheimische Bevölkerung in der Sowjetunion 1941-1944. Frankfurt a.M. 2011*
- 70 Roon, Ger van: *Widerstand im Dritten Reich. Ein Überblick München*, 1997
- 71 Ryback, Timothy W.: *Hitlers Bücher. Seine Bibliothek – sein Denken Köln*, 2010
- 72 Schmuhl, Hans-Walter: *Rassenhygiene, Nationalsozialismus, Euthanasie. Von der Verhütung zur Vernichtung „lebensunwerten Lebens“ 1890-1945 Göttingen*, 1987

- 73 Schreiber, Gerhard: *Hitler. Interpretationen 1923-1983. Ergebnisse, Methoden und Probleme der Forschung Darmstadt*, 1984
 - 74 Schwarz, Birgit: *Geniewahn. Hitler und die Kunst Wien/Köln/Weimar*, 2009
 - 75 Thamer, Hans-Ulrich/Erpel, Simone (szerk.): *Hitler und die Deutschen. Volksgemeinschaft und Verbrechen Drezda*, 2010
 - 76 Ueberschär, Gerd R./Wette, Wolfram (szerk.): *Der deutsche Überfall auf die Sowjetunion „Unternehmen Barbarossa“ 1941 Frankfurt a.M. 1991*
 - 77 Wehler, Hans-Ulrich: *Deutsche Gesellschaftsgeschichte, 4. kötet: Vom Beginn des Ersten Weltkriegs bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten 1914-1949 München*, 2008
 - 78 Wildt, Michael: *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes Hamburg*, 2003
 - 79 Wildt, Michael: *Volksgemeinschaft als Selbstermächtigung. Gewalt gegen Juden in der deutschen Provinz 1919-1939 Hamburg*, 2007
 - 80 Winkler, Heinrich A.: *Weimar 1918-1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie 2. kiadás, München*, 1994
 - 81 Zimmermann, Michael: *Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ Hamburg*, 1996
- A hivatkozott források közül magyar nyelven megjelent**
- Eberle/Uhl: A Hitler-dosszié. Park Kiadó, 2009
- Fest: A bukás – Hitler és a Harmadik Birodalom utolsó napjai. Szó Kiadó, 2009
- Heike B. Görtemaker: Eva Braun – Életre-halálra Hitlerrel. Noran Libro Kiadó, 2010
- Ian Kershaw: A Hitler-mítosz. Kortina Kiadó, 2003
- Lev Bezimenszkij: Martin Bormann utolsó naplója. Gondolat Kiadó, 1976
- Rochus Misch: Az utolsó szemtanú. Hajja Book Kft, 2018
- Saul Friedländer: A náci Németország és a zsidók 1933-1945. Múlt és Jövő Alapítvány, 2013
- Heinrich A. Winkler: Németország története a modern korban I-II. Osiris Kiadó, 2005
- Alexander és Margarete Mitscherlich: A gyászolásra képtelenül. Múlt és Jövő Alapítvány, 2014

Hivatkozások

Előszó

Hitler szerepe a náci államban: Schreiber: Hitler (73), 157-től; további idézetek: Kershaw: NS-állam (61); 125-től; Haffner: Megjegyzések (5); 9. oldal: Fest tézisei (az említés sorrendjében) megtalálhatók: Hitler (2.) 697-től, 833, 25; Kershaw: Hitler (8) 2. kötet 1081.; Holocaust és „népközösség”: Pohl: Holocaust (68); Bajohr/Wildt: Népközösség (35.).

A vesztes

Maser: Hitler (10) 11-116; megbízhatóbb Hamann: Hitlers Wien (6) 15-27, 64-76, idézet: 68 és Kershaw: Hitler (8) 1. kötet, 29-58; Kubizek: Hitler (27) 23, 35, 133-142; továbbá Kershaw (49-53) és Hamann (38-42, 94-97). Hitler imádotja Stefanie Rabatsch volt, lásd Hamann 41, 44, 48, 516.; Schroeder: Chef (31.) 63; Hitler apjától való félelméről és jelleméről: Haffner: Megjegyzések. 5.) 12.; a nemzeti-szocialista Biblia-felhasználásairól v.ö. Peter Reichelt: *Das braune Evangelium. Hitler und die NS-Liturgie*, Wuppertal, 1990, 119. Hitler dr. Pötschről: MK (17) 12; egykori tanára Hitleréről: Kershaw: Hitler (8.) 1. kötet, 47. Az álláspontot, hogy Hitler homoszexuális volt, Lothar Machtan képviseli „*Hitlers Geheimnis. Das Doppelleben eines Diktators*” Berlin, 2011 c. könyvében, azonban ezt semmivel nem tudja alátámasztani. Hitler a tömegről, mint „nőszemélyről”: MK 44

A „modern időkkel” kapcsolatban: Ulrich Herbert: *Geschichte* (52.) 26-27 és Hamann: *Hitlers Wien* (6.) 42, 125, 251-261, 337-375, különösen 359, 398, 467-479. Hitler csalódottsága az első elbukott akadémiai felvételi után: MK (17); 19, a 16. oldalon az anyja halála. Kubizek: Hitler (27) 195, Hitler Wagner-álmai: 195. „Gránitalap”, „az olvasás művészete” „a népek Babilonja”, „a vér meggyalázása” Hitler: MK 12, 21; 36-38, 79, 135

Az első világháború kitörésének legjobb bemutatása Jörn Leonhard Pandora c. műve (63), a háború további alakulásáról 939-942; Dieter Pohl: *Herrschaft* (69), az első oroszországi megszállásról, mint a Barbarossa-hadművelet hátteréről 25-40.

Hitler a háborúról: MK (17) 173, 177, 180, 211; Thamer/Erpel: Hitler (75) az Odeon-téri esetleg hamisított fényképről. Hitler levele Ernst Hepphez 1915. február 5-én és Berlinből küldött levelezőlapja: JK (20) 69, 82; a zsidók, mint feltételezett „mozgatók”: Kershaw: Hitler (8), 1. kötet, 134; a fronton olvasottakról és rajzokról Ryback: *Hitlers Bücher* (71), 27-44

A bajorországi események: Large: München (62) 118-161; Hitler mint a katonatanács tagja: Joachimsthaler (7) 188-199; Deuerlein: *Hitlers Eintritt* (41), v.ö. Kershaw: Hitler (8) 1 kötet 166-172. Hitler az „eszméléséről”: MK (17) 222, 225; irodalmi példakép: Hamann: *Hitlers Wien* (6) 294

A németek időhiányát emeli ki Herbert: *Geschichte* (52) 66, 202. A Weimari Köztársaság történetének bemutatása során elsősorban Winkler: *Weimar* (80) könyvére támaszkodtam.

A felemelkedő

Hitler levele Adolf Gemlichhez 1919, idézi JK (20) 88-90; Mayr levele Kappnak, idézi Kershaw: Hitler (8) 1. kötet, 200. Az izgatott Hitler diktálási stílusát Schroeder mutatja be (31); Hitler „Miért vagyunk antiszemiták?” c. beszédét JK (20) 184-204 után idézem; saját maga Krisztushoz való hasonlításáról: Auerbach (34), aki már 1921-ből feljegyezte ezt a kijelentést.

Hitler első társaságáról ír: Joachimsthaler (59) 63-129, 140-176. Hitler valószínűleg már első bayreuthi látogatásakor találkozott Richard Wagner antiszemita, fajelmélet-követő öreg vejével, Houston Stewart Chamberlainnel, s nagy hatást is tett rá. Erről: Fest (2) 259 és Large (62) 223. Kurt Lüdecke, miután először hallotta beszélni Hitlert, olyan izgalomba jött, amit Fest (2) műve 223. oldalán „hisztérikus érzelmi kitörésként” írt le.

Az infláció pszichológiai hatásáról: Herbert (52) 212, Kershaw (8) 1. kötet, 266 a „világtörténelemről”. A puccsíták zsidó férfiakat és nőket ejtettek túsul: Dirk Walter: *Antisemitische Kriminalität und Gewalt. Judenfeindschaft in der Weimarer Republik*, Bonn, 1999, 119-139. A Hitler elleni ítéletet Otto Gritscheneder: *Der Hitler-Prozess und sein Richter Georg Neithardt*, München, 2001 c. művéből idézem.

MK (17) 742. oldal a mérges gázzal való fenyegetés mellett fontos: „Ha azonban ma új földről és területről beszélünk Európában, elsősorban csak Oroszországra és alárendelt peremállamaira gondolunk... Az óriás keleti birodalom megérett az összeomlásra. És a zsidó uralom oroszországi vége egyben Oroszország, mint állam vége is lesz. Miniket választott ki a sor arra, hogy tanúi legyünk egy katasztrófának, amely a népi fajelmélet helyességének legerőteljesebb igazolása lesz”. Kershaw (8) a *Mein Kampf*-ot találóan „kábitó kotyvalékként” írja le, s azt írja róla, „újra életre kelti a legbrutálisabb eszméket, amelyeket az imperializmus, a rasszizmus és az antiszemitizmus a XIX. század végén képviselt, s ahogyan ez Kelet-Európára vetült a XX. században.”

Hitler még évekkel később is áradozott első Mercedeséről: HM (21) 259. A Simplicissimus-ról: Claudia Schmolders: *Hitlers Gesicht*, megjelent Thamer/Erpelnél (75) 36-42. Az író Klaus Mann később a pártvezér „visszataszító pófájára” és csúnya orrára emlékezett, idézi Large (Nr. 62), 287. Hitler fellépéséről, színészi tehetségéről és táplálkozási szokásairól ír Maser (10) 376 és Kershaw (8) 1. kötet 205, 338, 360, 432. Hitler sporttól való távolságtartásáról: HM (21), felső karjának edzéséről: Schroeder (31) 73. Az Obersalzberg-ről: Joachimsthaler (59) 275-292, 294-300, 303, valamint HM (21) 203-208.

Hitler a nőkről: Maser (10) 319, HM (21) 109, 229, 235, 309, 316. Speer (32, 106. old.) felidézi Hitler egyik, Eva Braun jelenlétében tett kijelentését, amely szerint a nagyon intelligens emberek „primitív és buta nőt válasszanak”. Hitler Maria Reiterhez fűződő viszonyáról: Joachimsthaler (59) 177-196, Maser (10) 332-375. Eva Braun másolatként kinyomtatott „Naplója” nem az ő kézírásával íródott, ezt azonban csak Joachimsthaler (59, 444-453) fedezte fel. Eva Braun öngyilkossági kísérletéről: Kershaw (8) 1. kötet, 482 és Görtemaker: Eva Braun (4) 60, különböző dátumokkal.

A bizalomvesztésről és válságról, amelyből az NSDAP profitált: Kershaw (8) 1. kötet 502-511 és Herbert (52), 300. A „protestpártról”: Jürgen W. Falter: *War die NSDAP die erste deutsche Volkspartei?* Megjelent: Prinz/Zittelmann: *Nationalsozialismus und Modernisierung*, Darmstadt, 1991, 45-47.

A Führer

Hitler 1933. február 1-ez „felhívása”, lásd sportpalotai beszédét 1933. febr. 10-én, lefrja Domarus (14) 1. kötet, 191-194, 204-208. A hadsereg főtisztjei előtt tartott beszéd megjelent: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 2 (1954).

A Reichstag felgyújtásával kapcsolatban: Hans Mommsen: *Der Reichstagsbrand und seine politische Folgen*, megjelent: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 12 (1964) 351-413.

Hitler kirohanásáról az égő Reichstag előtt: Rudolf Diels: *Lucifer ante portas*, Stuttgart, 1950, 194. A Hitler-akták Himmler általi lefoglalásáról: Joachimsthaler (7) 31.

Hitler beszéde 1933. március 21-én: Domarus (14) 1. kötet, 226-228, ugyanitt Wels beszéde és Hitler válasza 1933. március 23-án (238-246).

Hitler-kultusz 1933-ban: Helmut és Beatrice Heiber: *Die Rückseite des Hakenkreuzes. Absonderliches aus den Akten des Dritten Reiches*, München, 1993. Az anyakönyv-vezetők-ről 119-122. Az „öntudat-iparról”: Frei (44) 87-90.

1933 májusának és a pártok végének bemutatásánál Frei (44, 70-74, 80-84) művét, Hitler május elseji beszédénél Domarus (14) idézem. Hitler kirohanása a „Barna Házban” 1934. június 30-án: Kershaw (8), 1. kötet, 647. Hitler 1934. július 13-ai beszédét Domarus idézi (14), 1. kötet, 409.

A szintik és romák üldözéséről: Fischer/Lorenz (3, 313-321) és Zimmermann (81, 66-100). A zsidók üldözéséről a legújabb VEJ gyűjteménnyel (16) kiváló dokumentumanyag áll rendelkezésre. Lásd még a bevezetéseket Wolf Gruner 1. kötetében és Susanne Heim 2. kötetében.

Az SS-terror funkcióváltásáról: Frei (44) 136-147 és Herbert (52), 334-341. A zsidó-üldözés radikalizálódásáról: Michael Wildt: *Die Judenpolitik des SD 1935 bis 1938. Eine Dokumentation*. München, 1995, 9-64. Az „árjásításról” és a korrupcióról: Bajohr (36) 101-120 és Herbert (52) 324-334.

Hitler 1937-es háborús terveit „A per” (14, 25. kötet, 402-413) alapján írtam le. Hitler már 1936 késő nyarán emlékeztetőt készített a náci állam jövőbeli gazdaságpolitikájáról: Wilhelm Treue: *Hitlers Denkschrift zum Vierjahresplan 1936*, megjelent: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 3 (1955), 184-210. A terv abba a követelésbe torkollott, hogy a német hadsereg és gazdaság négy éven belül bevetésre és háborúra alkalmas kell legyen. A nürnbergi pártgyűlésen Hitler „négyéves tervet” hirdetett, amelynek az volt a célja, hogy Németországot a külföldről érkező behozataltól függetlenné tegye. A négyéves tervet felügyelő hatóság vezetője Göring lett. Lásd: Kershaw (8) 2. kötet, 51-58.

Hitler: MK (17). Az Anschlussról: Kershaw: Hitler (8) 2. kötet, 109-125., 116, 131. A bécsi zsidóellenes támadásokról és Eichmann szerepéről: VEJ (16) 2. kötet, 113-127, 152-154, 170, v.ö.: Pohl: *Holocaust* (68) 30.

Hitler szerepe és a „Stosstrupp” a pogromok éjszakáján: TBJG 6. kötet (10.11.1938), 179-181; Angela Hermann: *Hitler und sein Stosstrupp in der „Reichskristallnacht”*, in: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 56 (2208) 603-619. A pogrom további dokumentációja: Wildt (79) 319-335 és VEJ (16) 2. kötet, 366-368, 376-383, 385-388, 404.

B. Schwarz: Geniewahn (74) 133-154 munkája első ízben engedett betekintést a Régi Kancellária belső termeibe. Hitler „mindennapjait” számtalan visszaemlékezés és frás mutatja be, v.ö. pld. Maser (10) 404-406, Fest (2) 718, 721, Toland (11) 522, Kershaw (8) 2. kötet, 69-71.

A hadúr

Fest (2, 831) Hitler személyiségének „démoni” oldalát teszi felelőssé azért, hogy alkalmatlan időben kezdte el a háborút, tehát még mielőtt a németek kellőképpen felfegyverkezhetek volna. A kutatások ezzel szemben azt hangsúlyozzák, hogy a „Harmadik Birodalom” fegyverkezési- és külpolitikájával magát hozta olyan helyzetbe, amelyből Hitler nézőpontjából nem volt más kiút, mint a háború. V.ö. még Herbert (52, 387-391). Ehhez járul még hozzá, hogy Hitler mindig egy lapra tett fel mindent és hogy a háború a nemzeti-szocializmus tulajdonképpeni életelixírje volt, a háborúban lehetett „önmaga”. V.ö. Kershaw (8) 2. kötet, 254, 325

A diktátor háborús politikájáról részletes adatokkal szolgálnak mások között Deist (40), Ueberschär/Wette (76) művei, továbbá Andreas Hillgruber: *Hitlers Strategia. Politik und Kriegführung 1940-41 c. műve*, 3. kiadása megjelent Bonnban, 1993-ban. Hitlernek az egyes hadmozdulatokra adott parancsait lásd: Hubatsch (18). A továbbiakban az idézetekre szorítokom.

Hitler beszédét (1939.május 23.) idézi Domarus (14) 1196-2001. Az 1939. augusztus 22-i beszédéről: Kershaw (8) 2. kötet, 292-295. Az 1939. szeptember 1-én a Reichstagban mondott beszédéről: Domarus (14) 1315.

A nyugaton elért győzelmet vázolja és elemzi Kershaw (393-407) és Herbert (52), 420-423. Hitler 1940. július 19-ei beszéde: Domarus (14) 1540-1559. Az 1940. szept. 4-ei sportpalotai beszéd („kiradírozás”) ugyanott, 1580. oldal. Az 1940 után Németországra irányuló légitámadásokról: Blank (38) 362-365.

Az állítás, amely szerint Hitler a Szovjetunió elleni háborúval elsődleges gazdasági célokat követett, amelyeket azután a Mein Kampf fajideológiai eszméivel töltött fel, Rolf-Dieter Müller művén alapszik (*Das „Unetnehmen Barbarossa” als wirtschaftlicher Raubkrieg*), in: Ueberschär/Wette (76) 125-157, 129-131, 134-138. Hitler 21. számú utasítását („Barbarossa”, 1940. dec. 18.) írja le Hubatsch (18) 84-88. Az „éhségtervet” első ízben Gerlach elemzi részletesen (48, 36-76. Idézetes: (13) 36. kötet, 145. és 31. kötet, 84. Herbert műve (52) ehhez a következőket írja: „Az éhségterv a német tartalékokat teljességgel meghaladó és kimerítő háború brutális következménye volt, amelyet a felelős személyek kényszerhelyzetként, sőt önvédelemként értékeltek. A túlélési lehetőségek rangsorát a rasszista kritériumok alapján állították fel. Az éhségtervekhez tartozó rangsor alján a zsidók, a szovjet hadifoglyok és a „nagyorosz” városok lakói álltak, így az éhségtervek órájuk gyakorolták a legnagyobb, legkeményebb hatást.

Hess repülőútját mutatja be Kershaw (8) 2. kötet, 489-503. A Gauleiterek hűségnyilatkozatáról a 497. oldalon fr. A „Barbarossa-hadművelet” mint Hitler háborúja: Pohl (69) 87.

Jodl Kershaw idézi (8) 2. kötet, 521. Hitler monológjairól (HM, 21) nem maradtak fenn szó szerinti jegyzetek, azonban tartalmuk Hitler gondolatvilágát tükrözi. Az idézett mű 256. oldalán Kershaw a diktátor 1941 nyarán tanúsított „lélegzetelállító embertelenségét” emeli ki.

Eberle/Neumann (42) 215-218 arra a következtetésre jut, hogy Hitler betegségei nem befolyásolták lényegesen politikai és katonai döntéseit (224, 290-296). Ezzel szemben Maser (10) 376, és Fest (2) 918-922 abból indul ki, hogy orvosa, dr. Morrell kábítószerfüggővé tette Hitlert.

Hitler 1941. dec. 12-ei beszédét, az Egyesült Államokhoz intézett nyilvános hadüzenetet Domarus (14) 1793-1811 alapján írom le. Hershaw-tól eltérően Haffner (5) nem a Japánnal fennálló szövetséget tekinti a hadüzenet döntő okának, hanem Hitler kívánságát, hogy minden hidat felégetve maga mögött megsemmisítse az európai zsidóságot.

Az 1942-es nyári Szovjetunió-beli hadműveletet Kershaw mutatja be idézett műve 675-698. oldalán. A „jelenlévő Führer nélküli Führerállamról”: Kershaw (8) 567-571, 729. Hitler búcsúja az Obersalzbergtről: von Below adjutáns emlékezése (25), 380. Hitler Parkinson-kórjáról: Irving (19) 195. (1944. szept. 15-i dátumú jegyzés).

„Ámokfutás”: Hans Mommsen: *Zerstörung der Politik und Amoklauf des NS-Regimes. Politikverständnis und kumulative Radikalisierung*, in: Thamer/Erpel (75), 72.

A tömeggyilkos

Az áldozatok számához: Gerlach: *Extrem gewalttätige Gesellschaften. Massengewalt im 20. Jahrhundert*, München, 2011, 317. Friedländer (46) 101-116.

Hitler és Wagner birodalmi főorvos 1935. szeptemberi beszélgetését Schmuhl (72) idézi. Hitler gyilkossági felhatalmazását idézi Moll (23) 89. oldal.

Hitler „jövődölését” (1939. jan.30.) Domarus idézi (14), 1058, valamint foglalkozik vele Friedländer is (46) 335-338.

A „végrehajtó intézkedésekről”: *Richtlinien auf Sondergebieten zur Weisund Nr. 21.*, in: Hubatsch (18) 89. A bűnöző parancsokról: Klein (22) 368-372. Hitler 1941. júl. 16-ai ki-jelentéséről: VEJ (16) 7. kötet, 183-187. Himmler poznanai beszédét (1943. okt.6.) idézi Bradley F. Smith/Agnes F. Peterson (szerk.) „*Heinrich Himmler. Geheimreden 1933-1945*, Frankfurt a.M. 1974, 169.

A Szovjetunió területén végrehajtott gyilkosságok helyszíneiről: Klein (22), Pohl (68), VEJ (16) 7. kötet, valamint Gerlach (48). Gerlachnál található az arra vonatkozó adat is, hogy Fegelein találkozott Hitlerrel (565. old.). A bécsi rendőr levelét (kelte 1941. okt. 5.) és Gerlach idézi (48), 588. A szovjet hadifoglyok sorsát mutatja be Gerlach (774) és Pohl (69) 201-242, ugyanott ír az intézeti ápoltak, valamint a szintik és a romák sorsáról, 272. old.

Rosenberg beszéde: VEJ (16) 435-438. Heidrich megbízása ugyanott 496. old. Höppner írása: VEJ (16) 4. kötet, 680. Minszkről és a Hitlernek küldött információkról: Gerlach (48) 571. A „Führer Kancelláriájához” címzett levél a rigai gyilkos berendezésekről: VEJ (16) 7. kötet, 564. Hitler utasítása a zsidók deportálására kiderül Himmler Greiser Gauleiternek írott leveléből (1941. szept.18.), idézi: VEJ (16) 3. kötet, 542. „A legmagasabb helyről”: Heydrich Wagnernek, idézi: VEJ (16) 5. kötet, 743. HM (21) 106.

A legtöbb történész feltételezi, hogy Hitler 1941 októberében parancsolta meg az európai zsidók meggyilkolását. V.ö. Pohl (68) 58-64, és Kershaw (8) 2. kötet, 617-649. A Reichsleiter-ek és Gauleiter-ek tanácskozása 1941. dec. 12-én áll Christian Gerlachnak a Wannsee-i Konferenciáról írott cikkében, idézve (56) 117-130. A „partizánokról”: Witte (24) 290. Hans Frank 1941. dec. 16-ai beszédét idézi Gerlach, előbbi művében. A német zsidók rigai meggyilkolásáról: Witte (24), 278. Az időbeli különbségekről: Pohl (68) 100.

Goebbels 1942 márciusának végén tudta meg, mi történt Belzecben; ekkor ismét Hotler „jövendölését” idézte fel: VEJ (16) 9. kötet 231. Auschwitz megsemmisítő központtá történő kiépítéséről: Pohl (68) 155-159. Hitler érdeklődéséről a gázkamrák iránt: Eberle/Uhl (1) 196. „Történelmünk dicső lapjai”: Himmler poznanai beszéde 1943. okt. 4-én, in: (13) 29. kötet, 145.

Goebbels idézi VEJ (16) 9. kötet 231. Az „építész” fogalmához v.ö. Richard Breitman: *Der Architekt der endlösung. Himmler und die Vernichtung der europäischen Juden*. Paderborn/München, 1996. Hitler és Himmler találkozásainak számáról: Witte (24). A Hitler bemutatott statisztikáról: Fleming (43) 148-153.

A zsidógyűlöletről ír Pohl (69) 85. A kérdésről, mit tudtak a német tisztok a bűnökről: Sönke Neitzel: *Abgehört. Deutsche Generale in britischer Kriegsgefangenschaft 1942-1945*. Berlin, 2007, 225-319.

A barlanglakó

Hitler összeomlásáról Below számol be (26), 398. old. Jodt idézi Joachimsthaler (58) 111, 116. Hitler 1945. évi újévi beszédét Domarus alapján idézem (14) II. kötet, 2181.

Schroeder (31) 167-169, és Joachimsthaler (59) 474-482 kiemelik Eva Braun és Hermann Fegelein kölcsönös vonzódását, azonban mindkét szerző kizárja, hogy szerelmi kapcsolat is lett volna közöttük. Eva Braun 1945. február 5-én és 6-án a Régi Kancellárián berendezett szobájában ünnepelte a születésnapját, majd testvérével Margarete Fegeleinnel február 9-én visszautazott Münchenbe, ahonnan március 7-én tért vissza végleg Berlinbe; lásd Görtemaker (4) 267-270. A Hitler sétaát „nem szép látványként” leíró emlékezésről: Joachimsthaler (58) 133.

Sztálin az Októberi Forradalom 27. évfordulója alkalmából mondott beszédében 1944. november 7-én említette „a fasiszta fenevad barlangja”-ként a bunkert. A megfogalmazás elterjedt a katonák körében.

Hitler 1945. január 30-i beszédét Domarus (14) 2195 alapján idézem. A németek Hitlertől való elfordulását igazolja egy SD-jelentés, lásd Frei (53) 276. A „Nero-parancsról”: Speer: Emlékek (32) 446 és 460. Hitler utolsó napiparancsáról 1945. április 15-én: ugyanott, 308-310.

Speer búcsújáról: Emlékek (32) 479-488.

Hitler végrendeleteinek másolata: Joachimsthaler (58) 190-192; ugyanitt olvasható az 1945. április 29-én kelt házassági anyakönyvi kivonat.

Adolf és Eva Hitler öngyilkosságát Joachimsthaler rekonstruálta (58) 201-272. Tévedések találhatók Festnél (2) és Görtemakernél (4). Kershaw (8) szerint a bizonyossággal határos valószínűséggel kimondható, hogy a szovjet titkosszolgálat emberei a Kancellária kertjében nem Hitler és Eva Braun holttestét ásták ki. V.ö. Joachimsthaler (58) 358-383. Lev Beszimenszkij szovjet történész 1992-ben azzal az állítással állt elő, hogy Adolf és Eva Hitler holttestét szovjet ügynökök Magdeburgba vitték és ott egy garázs mellett elásták. Thamer/Erpel (75) 281 és Görtemaker (4) 283-286 azt fogadja el, hogy a maradványokat csak 1970-ben égették el.

Az élőhalott

A „múlttal való megbirkózás” történetét dolgozza fel Fischer/Lorenz (3). A Hitler-kép változásairól ír Norbert Frei *Führerbilderwechsel. Hitler und die Deutschen nach 1945* c. munkájában, amelyet idéz Thamer/Erpel (75) 142-147. Ugyanitt olvashatók a közvélemény-kutatási évkönyvek adatai is „Hitler megítélése a német lakosság körében az idő múlásával” cím alatt.

Sztálin érdeklődéséről Hitler élete, majd holtteste iránt: Eberle/Uhl (1) 470-478. A háztartás tagjainak emlékeiről: Friedländer (47) 60-64; Marcel Atze: *Unser Hitler. Der Hitler-Mythos im Spiegel der deutschsprachigen Literatur nach 1945*, Göttingen, 2003, 221-252.

Az amnesztiákról és az egykori NSDAP-tagok újraalkalmazásáról: Norbert Frei: *Vergangenheitspolitik. Die Anfänge der Bundesrepublik und die NS-Vergangenheit*, München, 1999, 7-53, 69-100.

A pszicho-históriai megközelítéssel kapcsolatban: Rudolf Binion „...dass ihr mich gefunden habt”: *Hitler und die Deutschen*, Stuttgart, 1978. Binionnak ellentmond Hamann (6) 53-57.

A Kujau által készített hamisítványok negyvenöt gépelt oldalnyi terjedelemben kerültek benyújtásra, írja JK (20).

A Spiegel magazin szerepéről Hitler népszerűsítésében: Simone Erpel: *Hitler entdämonisiert. Die mediale Präsenz des Diktators in Presse und Internet*, in: Thamer/Erpel (75) 154-160. Hitler mint pop- és viccfigura: Daniel Erk: *So viel Hitler wir selten. Die Banalisierung des Bösen oder Warum der Mann mit dem kleinen Bart nicht totzukriegen ist*. München, 2012. 99-139.

Az utolsó idézet forrása: Friedländer (47) 27. oldal.

Névmutató

Adolf Hitler a névmutatóban nem szerepel.

A
Amann, Max 74, 85f, 128
Antonescu, Ion 256ff., 278
Backe, Herbert 200
Baeck, Leo 268
Bechstein, Edwin és Helene 74ff
Bekessi, Hans 14
Below, Nikolaus von 191, 286, 292, 302, 310
Berija, Lavrentij 318
Beszimenszkij, Lev 346
Binion, Rudolf 324
Bismarck, Otto von 22ff., 26, 322
Bloch, Eduard 28, 325
Blomberg, Werner von 121, 123, 141, 144, 146, 157
Böcklin, Arnold 176
Bötticher, Paul Anton lásd: Lagarde, Paul
Bormann, Albert 165, 240
Bormann, Martin 73, 102, 147, 165, 191, 201, 279, 284, 296, 300, 304-307, 309-312
Bouhler, Philipp 166, 239-242, 244
Brack, Viktor 240, 261, 264
Brandt, Karl 166, 240, 244
Brauchitsch, Walther von 158, 205
Braun, Eva (férjezett nevén Hitler) 105, 172, 174, 231, 285, 288-291, 298, 300, 304, 306, 308-313, 318, 339, 345

Braun, Margarete (férjezett nevén: Fegelein) 285, 345

Braun, Otto 111

Bredow, Ferdinand von 144

Breker, Arno 196

Bruckmann, Hugo és Elsa 74, 96, 100

Brückner, Wilhelm 76, 82, 99, 165, 168, 170, 178, 191

Brüning, Heinrich 107-111, 174

Buch, Walter 73

Bullock, Alan 322

Burgdorf, Wilhelm 298, 302

Busse, Theodor 288, 303

Chamberlain, Houston Stewart 338

Chamberlain, Neville 160, 188, 190

Chaplin, Charlie 180

Christian, Gerda 208, 311

Churchill, Winston 197, 202, 208, 213, 292

Ciano, Galeazzo 186

D

Daladier, Édouard 161

Darwin, Charles 24, 148, 238, 296

Dawes, Charles 89

Dickel, Otto 68, 71

Dietrich, Josef („Sepp”) 143

Dietrich, Otto 179

Dollfuss, Engelbert 159

Dönitz, Karl 300, 306-309, 314

Drexler, Anton 61, 65, 68

Dzsugasvili, Jozsif lásd: Sztálin

E

- Ebert, Friedrich 49, 51, 90
 Eckart, Dietrich 65
 Eichmann, Adolf 153, 160, 249, 260, 262, 264, 269, 276, 280, 322, 340
 Eicke, Theodor 144; 154
 Eisner, Kurt 57
 Elser, Johann Georg 222-225
 Engels, Friedrich 21
 Epp, Franz Ritter von 129
 Erzberger, Matthias 49, 56, 78
 Esser, Hermann 74
 F
 Feder, Gottfried 61
 Fegelein, Hermann 255, 285, 306, 343, 345
 Fegelein, Margarete lásd: Braun, Margarete
 Fest, Joachim C.: 6, 324, 336, 338, 341, 345
 Fiehler, Karl 73
 Forster, Albert 184
 Franco, Francisco 318
 Frank, Hans 14, 57, 248, 262, 264, 319, 344
 Ferenc Ferdinand, Ausztria főhercege 36
 Ferenc József, Ausztria császára 17
 Freisler, Roland 226, 232
 Frenzt, Walter 191, 195, 261
 Frick, Wilhelm 82; 112, 116, 121, 126, 129, 132, 136
 Friedeburg, Hans Georg von 314
 Friedländer, Saul 329, 343
 Frigyes, a Német-Római Birodalom császára („Barbarossa”) 200
 Frigyes (II. „Nagy”), Poroszország királya 96, 130, 175, 299
 Fritsch, Werner von 158
 Fromm, Friedrich 228, 231
 Galen, Clemens Graf von 244
 George, Stefan 133
 Gerlach, Christian 342
 Gersdorff, Rudolph-Christoph 229
 Giesler, Hermann 195, 291
 Globocnik, Odilo 263, 266, 271
 Goebbels, Joseph 92, 101, 107, 112, 120, 124, 127, 130, 132, 135, 143, 145, 148; 151, 162, 168, 171, 179, 206, 217-220, 222, 245, 262, 269, 278, 281, 289, 295, 297, 303, 306, 309, 312, 314, 344
 Goebbels, Magda 107, 303, 312, 314
 Göring, Hermann 41, 72, 80, 82, 112, 116, 121, 124, 131, 142, 144, 148, 156, 159, 164, 171, 173; 175, 197, 202, 223, 260, 266, 292, 300, 305, 307, 309, 319, 340
 Görtemaker, Heike 345
 Graf, Ulrich 74, 80, 82
 Graf, Willi 225
 Greiser, Arthur 260, 293, 344
 Günsche, Otto 275, 308, 311
 Gürtner, Franz 121, 144, 241
 H
 Haase, Werner 310
 Hacha, Emil 184
 Haeften, Werner von 230
 Haffner, Sebastian 6, 342
 Halder, Franz 252
 Hamann, Brigitte 336, 346
 Hammitzsch, Angela lásd: Hitler, Angela
 Hanfstaeng, Ernst 74, 82, 164
 Hanisch, Reinhold 33
 Hanke, Karl 291, 309

- Harrer, Karl 61
 Hauptmann, Gerhart 133
 Häusler, Rudolf 35
 Heidemann, Gerd 326
 Heine, Heinrich 132
 Heines, Edmund 143
 Held, Heinrich 129
 Henderson, Neville 190
 Herbert, Ulrich 337, 342
 Hess, Rudolf 57, 74, 84, 91, 100, 147, 201, 319, 342
 Hewel, Walter 306
 Heydrich, Reinhard 142, 144, 153, 160, 247-251, 253, 260, 262, 264, 266, 344
 Hildebrand, Klaus 325
 Himmler, Heinrich 73, 129, 134, 139, 142, 144, 148, 153, 160, 169, 191, 206, 216, 218, 220, 232, 237, 248; 254, 257, 261-266, 268, 271, 275, 277, 285, 295, 311, 305-310, 339, 343
 Hindenburg, Oskar von 115
 Hindenburg, Paul von 44; 48, 91; 107-116, 120, 123, 126, 130, 145
 Hitler, Alois (születési nevén Schicklgruber) 12-15; 17
 Hitler, Alois ifj. 12
 Hitler, Angela (férjezett nevén Raubal, majd Hammitzsch) 12, 18, 28, 34, 101, 106
 Hitler, Edmund 12
 Hitler, Eva (született Braun) lásd: Braun, Eva
 Hitler, Klara (született Pölzl) 12, 15, 17, 27, 175
 Hitler, Paula 12, 18, 28, 34
 Hoffmann, Heinrich 38, 74, 97, 105, 166, 172, 191
 Hoffmann, Johannes 58, 66
 Höppner, Rolf-Heinz 260; 344
 Horthy, Miklós 275, 277
 Höss, Rudolf 147, 266, 274, 277
 Huber, Kurt 226
 Hugenberg, Alfred 95, 115, 121, 123
 Humps, Gertraud lásd: Junge, Gertraud
 J
 Joachimsthaler, Anton 338, 345
 Jodl, Alfred 158, 207, 287, 300, 302, 342, 345
 Junge, Gertraud („Traudl”, szül. Humps) 208, 308-311
 K
 Kahr, Gustav Ritter von 66, 79, 83
 Kaltenbrunner, Ernst 300, 319
 Kannenberg, Arthur 164
 Kantzow, Carin von 72
 Kapp, Wolfgang 65, 338
 Keitel, Wilhelm 158, 196, 230, 252, 300, 302, 314, 319
 Kempka, Erich 139, 168, 178, 300, 311
 Kershaw, Ian 6, 327, 338, 341-345
 Keynes, John M. 137
 Koch, Erich 293
 Krause, Karl-Wilhelm 170
 Krebs, Hans 300, 302, 304, 311, 313
 Kubizek, August 18, 27
 Kujau, Konrad 326, 346
 L
 Lagarde, Paul de (Paul Anton Bötticher) 23
 Lammers, Hans Heinrich 121, 148, 172, 179, 206, 217

Lanz, Jörg (álnév: Lanz von Liebenfels) 31
 Lehmann, Julius 57
 Lenin (Vlagyimir Iljics Uljanov) 22, 45, 50
 Lewinski, Fritz Erich lásd: Manstein, Erich von
 Ley, Robert 136, 139, 168
 Liebknecht, Karl 49, 52
 Linge, Heinz 76, 168, 275, 298; 312, 320
 List, Guido von 32, 56
 Lorenz, Heinz 306
 Lossow, Otto von 79; 83
 Lubbe, Marinus van der 125
 Ludendorff, Erich 44, 48, 65, 75, 77, 79-84, 90
 Lueger, Karl 31
 Lutze, Viktor 134, 144
 Luxemburg, Rosa 52

M

Mahler, Gustav 26
 Manstein, Erich von (születési nevén Fritz Erich von Lewinski) 194, 197
 Marx, Karl 21, 26, 56; 123, 126; 129
 Maser, Werner 324, 339, 342
 Maurice, Emil 73; 85, 104
 Max, Baden hercege 49
 May, Karl 17, 175
 Mayr, Karl 60, 64, 68, 70, 74, 338
 Mengele, Josef 266, 269, 277
 Miklós II., orosz cár 37, 45
 Mitscherlich, Alexander és Margarete 323
 Mohnke, Wilhelm 311
 Molotov, Vjacseszlav 186, 192, 199
 Moltke, Helmuth James von 227
 Mommsen, Hans 325, 343
 Morrell, Theodor 166, 184, 209, 231, 284; 301, 304, 342

Müller, Hermann 107
 Müller, Karl Alexander von 60
 Mussolini, Benito 69, 79, 96; 157, 159, 161, 201, 214, 255
N
 Napóleon, Bonaparte 203
 Nebe, Arthur 261
 Neithardt, Georg 83
 Noske, Gustav 58
O
 Olbricht, Friedrich 228
 Owens, Jesse 157
P
 Papen, Franz von 111-117, 120, 123, 131, 141; 144
 Paulus, Friedrich 210
 Pétain, Philippe 194
 Pöhner, Ernst 79, 83
 Pölzl, Johanna („Hani néni”) 12, 18, 27, 33
 Pohl, Dieter 336, 343
 Porsche, Ferdinand 138
 Pötsch, Leopold 17, 337
 Probst, Christoph 226
R
 Rabatsch, Stefanie 19, 336
 Rathenau, Walther 77
 Raubal, Angela lásd: Hitler, Angela
 Raubal, Angela ifj. („Geli”) 104
 Reichenau, Walter von 123, 141, 144
 Reiter, Maria („Mizzi”) 103
 Ribbentrop, Joachim von 158, 186, 189, 192, 251, 292, 300, 307, 319
 Richthofen, Manfred von 41

Riefenstahl, Leni 133; 157
 Röhm, Ernst 19, 70, 73, 81-84, 90, 100, 110, 141-145, 153
 Roller, Alfred 30
 Rommel, Erwin 201, 213, 232
 Roosevelt, Franklin D. 208, 213, 292; 297
 Rosenberg, Alfred 51, 57, 260, 319, 344
 S
 Sauckel, Fritz 215, 319
 Schaub, Julius 73, 99, 162; 165, 168, 170, 178, 191; 300, 305
 Scheidemann, Philipp 49; 52, 80
 Scheunber-Richter, Max Erwin von 81
 Schicklgruber, Alois lásd: Hitler, Alois
 Schirach, Baldur von 269
 Schleicher, Kurt von 107, 110-116, 144
 Schlieffen, Alfred von 39; 194
 Schmitt, Carl 145
 Schmorell, Alexander 225
 Schmundt, Rudolf 166, 191, 298
 Scholl, Hans és Sophie 225
 Schreck, Julius 73, 104, 168
 Schroeder, Christa 164, 208, 290, 320, 338, 345
 Schuschnigg, Kurt 158
 Seisser, Hans von 79, 83
 Speer, Albert 148, 171, 173, 195, 216, 287, 292, 296, 300, 304, 319, 324, 339, 345
 Sztálin, Jozsif Viszarjonovics (Dzsugasvili) 120, 185, 203, 208, 210, 213, 236, 254, 298, 318, 320, 345
 Stauffenberg, Claus Schenk Graf von 227-233
 Steiner, Felix 301
 Strasser, Gregor 92, 109, 112, 114, 144
 Streicher, Julius 71, 82, 151
 Stresemann, Gustav 79, 89, 136
 Stroop, Jürgen 273
 Stumpfegger, Ludwig 302; 310, 314
 Stumpf, Hans Jürgen 314
T
 Thälmann, Ernst 109, 125
 Thyssen, Fritz 77
 Todt, Fritz 206, 216
 Tresckow, Henning von 229
 Troost, Geraldine („Gerdy”) 175
 Troost, Paul Ludwig 96, 175
U
 Uljanov, Vlagyimir Iljics lásd: Lenin
V
 Vilmos II., német császár 24, 37, 49, 56
W
 Wagner, Richard 19, 21, 23, 26, 29, 74, 92, 338
 Wagner, Winifred 75, 85, 92
 Weber, Christian 74, 99
 Weidling, Helmuth 314
 Wels, Otto 131, 340
 Wenck, Walther 303, 306
 Wilson, Woodrow 45, 48, 53
 Winter, Anni 101, 167
 Wirth, Joseph 77
 Wolf, Johanna 164, 167
Y
 Young, Owen D. 95

A kötetben felhasznált képek forrásai

A hamburgi Institut für Sozialforschung archívuma (257); Walter Ballhaus/akg-images (114); Bayrische Staatsbibliothek München/Fotoarchiv Hoffmann (10, 13, 36, 39, 42, 59, 72, 76, 84, 85, 103, 134, 168, 191; bpk (55, 73, 138, 277, 280; bpk/Heinrich Hoffmann (62, 98, mindkét oldalon az összes kép); bpk/Bayrische Staatsbibliothek/Archiv Heinrich Hoffmann (18); DAL (Diözesanarchiv Limburg), Hans Becker lelkész hagyatéka (234, 241; a hadamari kéményeket ábrázoló felvétel valószínűleg 1941-ben készült); Deutsches Historisches Museum, Berlin (169); Joachimsthaler, Anton (289); Library of Congress/Prints & Photographs Division/Miscellaneous Items/LC-USZ62-135911 (177, az oldal felső részén); List, Guido von: Das Geheimnis der Runen, 1914, címlap (32); Münchner Stadtmuseum, Sammlung Fotografie, Archiv Kester (75); Österreichische Nationalbibliothek (258); picture alliance/AP Photo/U.S. Holocaust Memorial Museum (266); magángyűjtemény (174); Schroeder, Christa: Er war mein Chef, 3. kiadás, 1985 (167); Stadtarchiv Nürnberg/E39 Nr.1703/2. (247); Stadtmuseum Bonn (118 mindkét kép, 167 fent és középen); SZ Photo/Süddeutsche Zeitung Photo (162); ullstein bild – ADN Bildarchiv (163); ullstein bild – Heinrich Hoffmann (94, 190); ullstein bild – Heritage Images/The Print Collector (13); ullstein bild – Süddeutsche Zeitung Photo/Scherl (125, 212, 221, 224, 243, 299); ullstein bild – ullstein bild (100, 104, 106, 110, 121, 150, 182, 187, 195, 196, 217, 240, 282 kert, 313); ullstein bild – Walter Frentz (139, 282 Hitler, 292).

X 279181

Adolf H. – egy diktátor életútja

Az első Hitler-életrajz fiataloknak – és mindenkinek,
aki tudni és érteni akarja a múltat

„Nincs még elege mindenkinek Hitlerből?

A kérdés teljesen jogos. Adolf H., 1933 és 1945 között német diktátor ugyanis a mai napig állandó szereplője a közéletnek és a médiának. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért van értelme egy fiatal olvasóknak szánt, modern életrajznak. Szükség is van rá, amit ugyanis napjainkban a televízió és az internet kínál, általában kevés segítséget nyújt a „Hitler-jelenség” megértéséhez. Kimondottan fiataloknak szánt Hitler-életrajz még soha nem jelent meg – ezt a hiányt szándékozik pótolni könyvem.”

Thomas Sandkühler történészprofesszor (Humboldt Egyetem, Berlin) műve különleges könyv: modern stílusú, közérthető, olvasmányos, gazdag képanyaggal illusztrált bemutatása Adolf Hitlernek és korának. Modern szerkezete és nyelvezete mellett tudományos megalapozottsága is kiemelkedő – sikerét is éppen ennek a rendkívüli kombinációnak köszönheti.

3.990,- Ft

9

786158

079167

